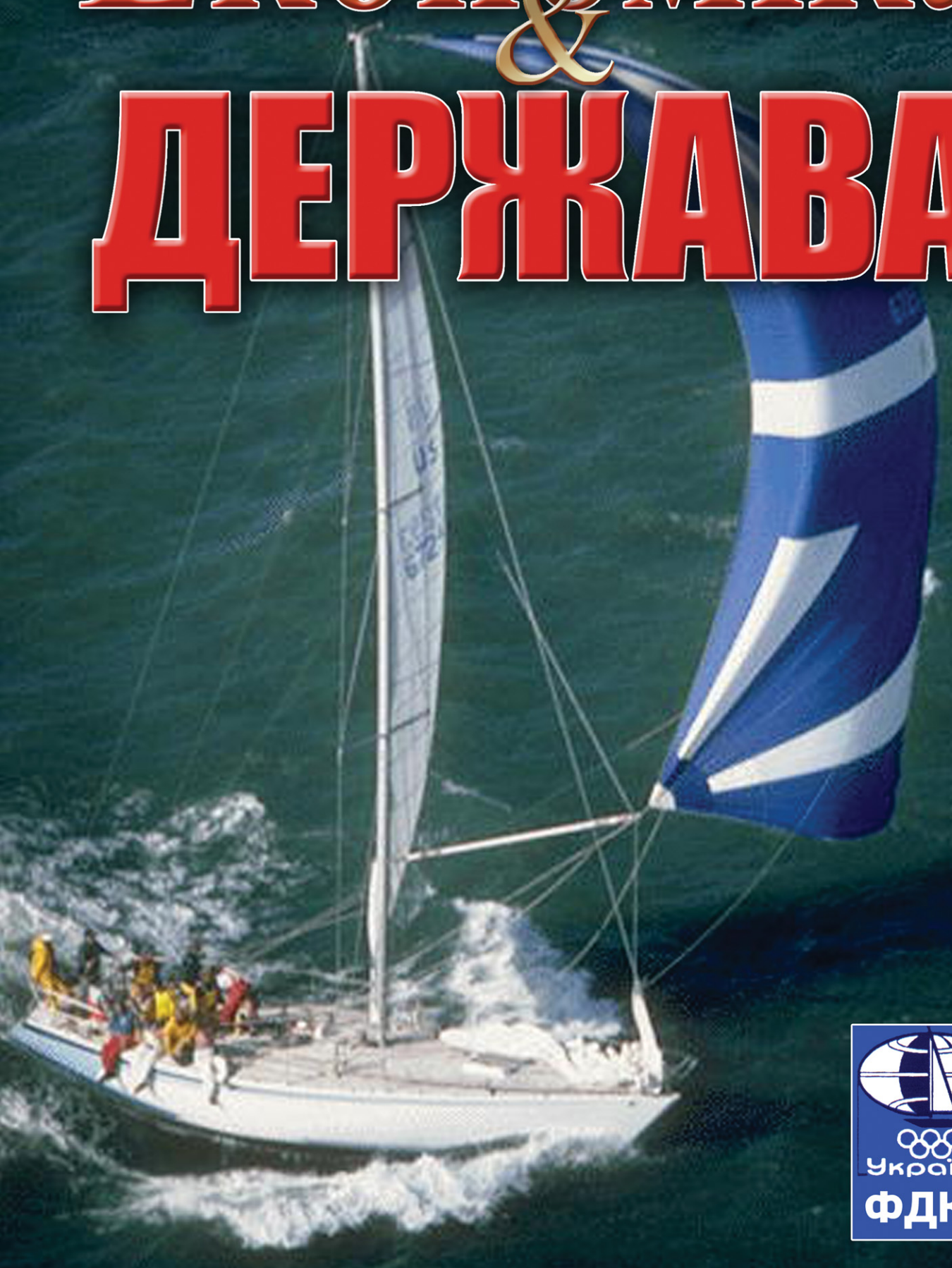

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 лютий 2022 р.

ЕКОНОМІКА & ДЕРЖАВА

Денисенко Микола Павлович, головний редактор, доктор економічних наук, професор, професор кафедри смарт-економіки, Київський національний університет технологій та дизайну

Федоренко Станіслав Валентинович, заступник головного редактора кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Кучеренко Ганна Борисівна, відповідальний секретар

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Гармідер Лариса Дмитрівна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки промисловості та організації виробництва, ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

Гайдучкий Павло Іванович, доктор економічних наук, професор, академік Національної аграрної академії наук, директор Інституту стратегічних оцінок Президентського фонду Леоніда Кучми «Україна»

Гайдучкий Андрій Павлович, доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки і маркетингу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Гайдучкий Іван Павлович, доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Гнатєва Тетяна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, Одеський державний аграрний університет

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Князевич Анна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Кожем'якіна Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Лутай Лариса Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Mangirdas Morkunas (Мангірдас Моркунас), Doctor of Philosophy in Management and business administration Associate professor, Head of Logistics Management study program, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania

Мельник Альона Олександрівна, доктор економічних наук, професор

Надрага Василь Іванович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління персоналом та економіки праці, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

Ніколюк Олена Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і логістики, Одеська національна академія харчових технологій

Олешко Анна Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри смарт-економіки, Київський національний університет технологій та дизайну

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Резнікова Наталя Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Руженський Микола Мусійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

Сазонець Ігор Леонідович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Таврійський державний агротехнологічний університет, м. Мелітополь

Тульчинська Світлана Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Чвертко Людмила Андріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Чорна Людмила Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління та адміністрування, Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «Межрегіональна академія управління персоналом»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Яременко Людмила Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Ярошевська Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор кафедри економіки, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2, наказ Міністерства освіти і науки України № 1081 від 29.09.2014 р.)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКО-МЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 9144,
від 09.09.2004 року

ISSN 2306-6806

Передплатний індекс: 01751

Адреса редакції:

м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька,
18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.economy.in.ua

Засновники:
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України,

ТОВ "Редакція журналу

"Економіка та держава"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Рекомендовано до друку Вченою Радою

ІПК ДСЗУ 24.02.22 р.

Підписано до друку 24.02.22 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 25,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2402/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

У НОМЕРІ:

Економіка та держава № 2/2022

Економічна
наука

<u>Нусінова О. В.</u> Удосконалення системи корпоративного управління в українських компаніях за участю іноземного інвестора	4
<u>Джинджоян В. В.</u> Вплив освітнього туризму на формування міжнародної конкурентоспроможності	10
<u>Новак Н. П.</u> Фінансовий менеджмент та податкове адміністрування соціально-економічного розвитку територіальних громад	15
<u>Третяк А. М., Третяк В. М., Гулько Л. А.</u> Інституціональний розвиток землеустрою та землепорядкування в Україні у період глобалізації	19
<u>Маслиган О. О., Маматова Л. Ш., Жуков С. А., Рибак О. М.</u> Сучасна управлінська парадигма фінансового потенціалу виробничого підприємства	26
<u>Венгер В. В., Романовська Н. І., Чижевська М. Б.</u> Вектори українсько-китайського співробітництва у сфері виробництва енергозберігаючих та транспортних засобів з використанням альтернативних видів енергії	32
<u>Вороненко І. В., Клименко Н. А.</u> Інноваційний розвиток в умовах цифровізації: оцінка та пріоритети	38
<u>Кльоба Л. Г., Кльоба Т. Л., Кльоба С. М.</u> Характеристика інструментів підвищення конкурентоспроможності територіальних громад	46
<u>Гоменюк М. О., Петренко Н. О., Мовчанюк А. В.</u> Соціальна логістика та ефективність використання механізмів співробітництва сільських територіальних громад	56
<u>Разумова Г. В., Оскома О. В., Гаража В. І.</u> Формування попиту на ринку молочної продукції України	63
<u>Клименко С. Є., Лашкул З. В., Мотовиця Н. Я., Ярова Л. Д.</u> Сучасний стан реалізації договорів державно-приватного партнерства та державних інвестиційних проектів у сфері охорони здоров'я	68
<u>Мазур Ю. В., Братусь Г. А.</u> Сутність і економічний механізм модернізації вищої освіти	75
<u>Опенько І. А., Степчук Я. А., Городнича А. В.</u> Теоретико-методологічні засади формування експертного висновку щодо вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки	79
<u>Козловський С. В., Синегуб П. С.</u> Парадигма управління інтелектуальним капіталом в умовах дигіталізації сучасної економіки	85
<u>Угоднікова О. І.</u> Цифровий публічний маркетинг як елемент інформаційної політики держави	93
<u>Мединська Н. В.</u> Економічний механізм природокористування в умовах децентралізації: сутнісна характеристика, типи, ієрархія	97
<u>Канцур І. Г., Кононова О. Є., Хмарська І. А.</u> Управління персоналом в умовах цифрової економіки	103
<u>Марусяк Н. Л., Бак Н. А.</u> Фінансова безпека підприємства та загрози її втрати в сучасному економічному середовищі	109
<u>Кобеля З. І.</u> Особливості ІТ-рекрутингу на сучасному ринку праці	114
<u>Жежуха В. Й., Мисик В. М.</u> Стан формування та розвитку івент-менеджменту в Україні	119
<u>Ткачук Г. Ю., Біляк Т. О.</u> Оптимізація основних та допоміжних бізнес-процесів у бізнес-моделі сучасного виробничого підприємства	125
<u>Романовська Ю. А., Страпачук Л. В., Макаренко М. А.</u> Державна соціальна політика України	129
<u>Пікус Р. В., Бабенко Ю. Л.</u> Кіберстрахування: нові можливості для страхового ринку України	134
<u>Іщайкін Т. Є., Олійник А. С., Козін О. О., Фурман А. С., Гринь А. І.</u> Управління виробничо-комерційною діяльністю підприємства	141
<u>Ян Цзичжоу</u> Вплив епідемії коронавірусу на державну фінансову систему і відповідні превентивні та контрольні заходи в Китаї	147

CONTENTS:

Ekonomika derzhava № 2 / 2022

Economy

<u>Nusinova O.</u>	
IMPROVING THE CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM IN UKRAINIAN COMPANIES WITH THE PARTICIPATION OF A FOREIGN INVESTOR	4
<u>Dzhyndzhoian V.</u>	
THE IMPACT OF EDUCATIONAL TOURISM ON THE FORMATION OF INTERNATIONAL COMPETITIVENESS	10
<u>Novak N.</u>	
FINANCIAL MANAGEMENT AND TAX ADMINISTRATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES	15
<u>Tretiak A., Tretiak V., Hunko L.</u>	
INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF LAND ORGANIZATION AND LAND PLANNING IN UKRAINE DURING THE PERIOD OF GLOBALIZATION	19
<u>Maslihan O., Mamatova L., Zhukov S., Ribak O.</u>	
MODERN MANAGEMENT PARADIGM OF FINANCIAL POTENTIAL OF A MANUFACTURING ENTERPRISE	26
<u>Venger V., Romanovska N., Chyzhevskaya M.</u>	
VECTORS OF UKRAINIAN-CHINESE COOPERATION IN THE SPHERE OF PRODUCTION OF ENERGY-SAVING AND TRANSPORT VEHICLES WITH THE USE OF ALTERNATIVE TYPES OF ENERGY	32
<u>Voronenko I., Klymenko N.</u>	
INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION: ASSESSMENT AND PRIORITIES	38
<u>Kloba L., Kloba T., Kloba S.</u>	
CHARACTERISTICS OF TOOLS TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF AMALGAMATED HROMADA	46
<u>Gomeniuk M., Petrenko N., Movchaniuk A.</u>	
SOCIAL LOGISTICS AND EFFICIENCY OF USING COOPERATION MECHANISMS OF RURAL HROMADAS	56
<u>Razumova H., Oskoma O., Harazha V.</u>	
FORMATION OF THE DEMAND IN THE MARKET OF DAIRY PRODUCTS OF UKRAINE	63
<u>Klymenko S., Lashkul Z., Motovytsia N., Iarova L.</u>	
CURRENT CONDITIONS OF IMPLEMENTATION PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS AND GOVERNMENT INVESTMENT PROJECTS IN HEALTHCARE	68
<u>Mazur Yu., Bratus H.</u>	
ESSENCE AND ECONOMIC MECHANISM OF HIGHER EDUCATION MODERNIZATION	75
<u>Openko I., Stepchuk Ya., Gorodnucha A.</u>	
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMING THE EXPERT OPINION FOR EXTRACTION THE LAND NATURE RESERVE FUND AND OTHER ENVIRONMENTAL PROTECTION PURPOSE FOR NATIONAL SECURITY	79
<u>Kozlovskiy S., Syniehub P.</u>	
PARADIGM OF INTELLECTUAL CAPITAL MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE MODERN ECONOMY	85
<u>Uhodnikova O.</u>	
DIGITAL PUBLIC MARKETING AS AN ELEMENT OF STATE INFORMATION POLICY	93
<u>Medynska N.</u>	
ECONOMIC MECHANISM OF NATURE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION: ESSENTIAL CHARACTERISTICS, TYPES, HIERARCHY	97
<u>Kantsur I., Kononova O., Khmarska I.</u>	
HUMAN RESOURCES MANAGEMENT UNDER THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY	103
<u>Marusiak N., Bak N.</u>	
FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE AND THREATS OF ITS LOSS IN THE MODERN ECONOMIC ENVIRONMENT	109
<u>Kobelia Z.</u>	
FEATURES OF IT RECRUITMENT IN THE MODERN LABOR MARKET	114
<u>Zhezhukha V., Mysyk V.</u>	
STATE OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF EVENT MANAGEMENT IN UKRAINE	119
<u>Tkachuk H., Biliak T.</u>	
OPTIMIZATION OF BASIC AND AUXILIARY BUSINESS PROCESSES IN THE BUSINESS MODEL OF A MODERN MANUFACTURING ENTERPRISE	125
<u>Romanovska Yu., Strapachuk L., Makarenko M.</u>	
STATE SOCIAL POLICY OF UKRAINE	129
<u>Pikus R., Babenko Y.</u>	
CYBER INSURANCE: NEW OPPORTUNITIES FOR THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE	134
<u>Ishcheikin T., Oliinyk A., Kozin O., Furman A., Hryn A.</u>	
MANAGEMENT OF PRODUCTION AND COMMERCIAL ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE	141
<u>Yang Zizhou</u>	
THE IMPACT OF THE CORONAVIRUS EPIDEMIC ON THE PUBLIC FINANCIAL SYSTEM AND CHINA'S RELATED PREVENTION AND CONTROL MEASURES	147

О. В. Нусінова,
д. е. н., професор, DBA of corporate governance,
МВА, начальник управління корпоративних прав, ТОВ "Смарт Холдинг", м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-4004-517X

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.4

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНСЬКИХ КОМПАНІЯХ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТОРА

О. Nusinova,
Doctor of Economics, Professor, DBA of corporate governance,
MBA, Head of Corporate Rights Department, Smart Holding LLC, Kiev

IMPROVING THE CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM IN UKRAINIAN COMPANIES WITH THE PARTICIPATION OF A FOREIGN INVESTOR

У статті одним із ключових чинників забезпечення високої конкурентоспроможності компанії на ринку визнано ефективну систему корпоративного управління. Наголошено, що поява інституціонального інвестора у складі власників бізнесу помітно ускладнює всю систему корпоративного управління в холдингу, а також процес прийняття рішень у різних структурних одиницях бізнесу, що не завжди є економічно виправданим. Здійснено огляд літературних джерел з питань сутності та основного призначення корпоративного управління в компаніях. Визначено, що бажаним процесом для інвестора вбачається можливість участі в узгодженні рішень, що приймаються, ще на етапі їх обговорення. Для таких цілей інвестор, зазвичай, створює управляючу компанію. Запропоновано здійснити легітимізацію статусу операційних компаній та рішень їх наглядових рад, що може бути досягнуте за рахунок наступних заходів: отримання операційною компанією 1—3% частки у статутному капіталі активів, що нею управляються; оформлення рішень наглядової ради операційної компанії у вигляді ініціації питання на розгляд загальних зборів учасників (акціонерів) чи наглядової ради активів, що нею управляють. Запропоновано чотири варіанти процесу прийняття рішень за участю іноземного інвестора. Для кожного з варіантів розроблено алгоритми спільного прийняття рішень за участю інвестора.

The article recognizes an effective corporate governance system as one of the key factors in ensuring the company's high competitiveness in the market. It is emphasized that the emergence of an institutional investor in the business owners significantly complicates the entire system of corporate governance in the holding, as well as the decision-making process in various structural units of the business, which is not always economically justified. A review of literature sources on the nature and main purpose of corporate governance in companies. It is determined that the desired process for the investor is the opportunity to participate in the coordination of decisions taken at the stage of their discussion. For such purposes, the investor usually creates a management company. It has been found that in large companies the principles of corporate governance are only partially followed, as most decisions are made in the governing bodies of operating companies, and then simply transmitted to investors — asset owners in the form of ready-made decisions. Accordingly, it is quite difficult to legitimize the decision-making process in operating companies, to divide the powers between them and the management of production assets to ensure the investor's ability to take an active part in making such decisions. In this regard, the article proposes to legitimize the status of operating companies and the decisions of their supervisory boards, which can be achieved through the following measures: the operating company receives 1-3% stake in the authorized capital of assets managed by it; execution of decisions of the supervisory board of the operating company in the form of initiating the issue for consideration by the general meeting of participants (shareholders)

or the supervisory board of the assets that manage it. Four variants of the decision-making process with the participation of a foreign investor are proposed. The first option assumes that all decisions are made at the level of the operating company, and on the assets, these decisions are only made. The second option involves a three-tier system of decision-making and execution with the participation of the supervisory board of the management company. The third option involves "artificial" raising some decisions to the level of the investor. The fourth option involves a consolidated business process of making and making decisions in business for operating companies that run their own business. Algorithms of joint decision-making with the participation of the investor have been developed for each of the options.

Ключові слова: управління, корпоративне управління, акціонер, інвестор, управляюча компанія, наглядова рада.

Keywords: management, corporate governance, shareholder, investor, management company, supervisory board.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах глобалізаційного розвитку конкурентоспроможність української економіки багато в чому залежить від конкурентоспроможності окремих великих компаній (холдингів), які становлять лівову частку ринку. А одним із чинників забезпечення високої конкурентоспроможності прийнято вважати ефективну систему корпоративного управління в таких компаніях. Розвиток великого бізнесу в Україні у багатьох компаніях відбувається за участю іноземного інвестора, яких, перебуваючи за кордоном, не завжди може забезпечити зі свого боку контроль за збереженням та нарощенням вкладеного капіталу. Крім того, поява інституціонального інвестора (у т.ч. закордонного) у складі власників бізнесу помітно ускладнює всю систему корпоративного управління в холдингу, а також процес прийняття рішень у різних структурних одиницях бізнесу, що не завжди є економічно виправданим. Відповідно, постає проблема наукового пошуку шляхів удосконалення системи корпоративного управління в українських компаніях у напрямку взаємодії інвесторів з управляючими компаніями та збільшення можливостей участі у процесі прийняття рішень управляючими компаніями та контролю за цим процесом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значним науковим доробком у питаннях корпоративного управління є праці таких західних дослідників: Дж. Барлоу, А. Берлі, М. Гібсон, Т. Гріффі, Д. Крічтон-Міллер, Д. Лейкер, Р. Лінч, С. Майлз, М. Портер, П. Уорман та ін. Серед вітчизняних дослідників відмітними можна вважати наукові результати таких фахівців, як: Н. Андрусак, О. Анісімова, В. Антоненко, О. Вакульчик, В. Голівер, А. Довгань, Н. Карачина, І. Лебідь, Т. Момот, В. Нусінов, В. Пастухова, А. Савчук, А. Черпак та ін.

Проте питання удосконалення системи корпоративного управління саме в умовах великих українських компаній холдингового типу на сьогодні розроблені недостатньо, що обумовило завдання наукового пошуку у цьому напрямку.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Удосконалення системи корпоративного управління в межах українських компаній у напрямку покращення процесу прийняття рішень суб'єктами корпоративних відносин з метою забезпечення її прозорості та дотримання її учасниками принципів корпоративного управління.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективне корпоративне управління сьогодні виступає одним із вагомих чинників підвищення ефективності бізнесу в цілому та зростання вартості компаній. Відповідно, першочерговим завданням дослідження є визначення сутності корпоративного управління.

Огляд наукового доробку з даної проблематики показав, що даний термін розглядається науковцями як у вузькому, так і широкому розумінні. Так, у вузькому розумінні під корпоративним управлінням розуміють забезпечення ефективної управлінської діяльності менеджерів в інтересах власників-акціонерів, а в широкому — захист та врахування інтересів інвесторів, що роблять свій внесок у діяльність корпорації [1—11 та ін.].

Як влучно зазначають Ю. Бондар та Н. Лєгінкова, основним призначенням системи корпоративного управління виступає "управління організаційно-правовим полем бізнесу, оптимізацією організаційних структур, побудова внутрішньо- та міжфірмових відносин підприємства відповідно до прийнятих цілей" [4, с. 42].

У відповідності з діючими сьогодні принципами корпоративного управління ОЕСР, система корпоративного управління в компанії, перш за все, має бути організована таким чином, щоб захищати права акціонерів, забезпечуючи однакове ставлення до акціонерів незалежно від їх часток у бізнесі, включаючи дрібних та іноземних, а також інших зацікавлених осіб, заохочуючи співробітництво компанії з ними задля створення добробуту, нових робочих місць тощо [12].

На сьогодні побудова ефективної системи корпоративного управління стає одним із ключових завдань забезпечення ефективної діяльності багатьох українських компаній, які намагаються вибудувати дієву систему взаємовідносин між ключовими суб'єктами корпоративних відносин.

За даними Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України, сьогодні переважна більшість акціонерних товариств має у своєму складі мажоритарного власника(-ків), що володіє переважною часткою акцій компаній. При цьому багато мажоритарних власників є інституціональними інвесторами, причому іноземними [13].

Мажоритарний власник, виступаючи у ролі головного інвестора, зацікавлений у ефективній діяльності своєї компанії та намагається створити для цього всі можливі умови, оскільки він бажає отримувати високі прибутки, які забезпечать йому високі темпи зростання вартості компанії. Бажаним процесом для інвестора також вбачається можливість участі в узгодженні рішень, що приймаються, ще на етапі їх обговорення.

Якщо розглядати особливості корпоративного управління в найбільш стандартному випадку у компаніях з іноземними інвестиціями, то ключовими суб'єктами корпоративних відносин, між якими здійснюється взаємодія, виступають сам інвестор та підприємство з іноземними інвестиціями. В цьому випадку немає ніяких специфічних особливостей корпоративного управління, склад його органів характеризується наявністю зборів акціонерів, наглядової ради та виконавчого органу.

Проте у великому бізнесі, як правило, іноземний інвестор з метою підвищення ефективності такого бізнесу створює так звану операційну компанію. У наукових

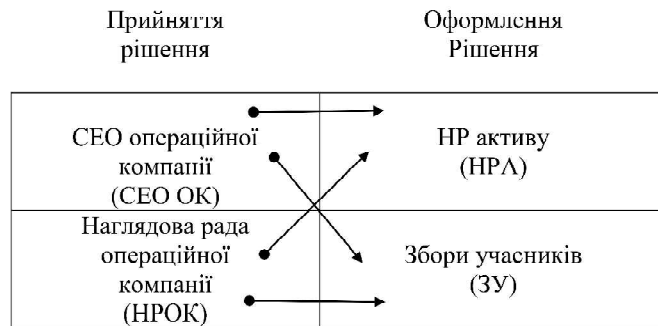

Рис. 1. Взаємозв'язок органів корпоративного управління при прийнятті та оформленні рішень

дослідженнях [14—16 та ін.] та законодавстві окремих пострадянських країн [17] можна знайти її під назвою управляючої компанії. При цьому у законі [17] під управляючою компанією розуміють АТ або ТОВ, створене у відповідності із законодавством, яке має ліцензію центрального банку на здійснення діяльності з управління інвестиційними активами. Така компанія може здійснювати довірче управління: активами фонду колективних інвестицій; засобами пенсійних накопичень; іпотечним покриттям; цільовим капіталом некомерційних організацій; засобами компенсаційних фондів саморегулюємої організації оцінювачів; пенсійними резервами недержавних пенсійних фондів; страховими резервами страхових компаній тощо [17].

Якщо аналізувати практику організації корпоративного управління у великих компаніях, то можна зробити висновок, що принципи корпоративного управління у них дотримуються лише частково. Справа в тому, що більшість рішень приймається саме в органах управління операційних компаній, а потім просто транслюється інвесторам — власникам активів у вигляді готових рішень. Відповідно, досить складно легітимізувати процес прийняття рішень в операційних компаніях, розділити повноваження між ними та органами управління виробничих активів, щоб забезпечити можливість інвестора приймати активну участь у прийнятті таких рішень. Тому нагальним стає також питання присутності незалежних директорів не стільки у активах, скільки в операційних компаніях. Тобто постає проблема: яким чином прийняті операційною компанією рішення в межах її повноважень легітимно стають обов'язковими для виробничих активів.

У зв'язку з цим нами пропонується легітимізація статусу операційних компаній та рішень їх наглядових рад (НР), що може бути досягнуте наступним чином:

- отримання операційною компанією 1—3% частки у статутному капіталі активів, що нею управляються;
- оформлення рішень наглядової ради операційної компанії у вигляді ініціації питання на розгляд загаль-

них зборів учасників (акціонерів) чи наглядової ради активів, що нею управляють.

Взаємозв'язок органів корпоративного управління при цьому набуває вигляду, наведеного на рисунку 1.

Можливі різні варіанти корпоративного управління, що визначаються особливостями володіння власністю. Наприклад, власником операційної компанії є іноземний інвестор; операційна компанія не належить іноземному інвестору, тобто здійснюється зовнішнє управління і т.д. У свою чергу в першому випадку операційна компанія може як володіти, так і не володіти бізнесом.

Нижче наведено опис варіантів, що розглядаються, з урахуванням комбінації двох чинників: структури власності та статусу операційної компанії відносно ведення нею бізнесу самостійно.

Варіант 1.

Всі рішення приймаються на рівні операційної компанії, а на активах ці рішення лише оформляються. Відповідно, варіант 1 ділиться на два підваріанти:

Варіант 1.1 — прийняття рішень відбувається з урахуванням дворівневої системи управління активами (CEO активу, Збори учасників активу).

Варіант 1.2 — прийняття рішень відбувається з урахуванням трирівневої системи управління активами (CEO активу, НР активу, Збори учасників активу).

Варіант 2.

У цьому варіанті не може бути виконана у чистому вигляді диференціація рішень з урахуванням дво- та трирівневої системи управління активом. З одного боку, в операційній компанії існує наглядова рада, тобто це трирівнева система оформлення рішень. З іншого — метою роботи НРОК є прийняття рішень не тільки відносно самої цієї компанії, але і підлеглих їй компаній. Таким чином, має ураховуватися мікс — двоетапний процес трирівневої системи оформлення рішень.

Варіант 3.

Бізнес-процеси практично аналогічні варіанту 1.1 з тією лише різницею, що збори учасників активу проводяться в Україні і, відповідно, там же прийма-

Рис. 2. Блок-схема оформлення рішень для варіанту 1.1

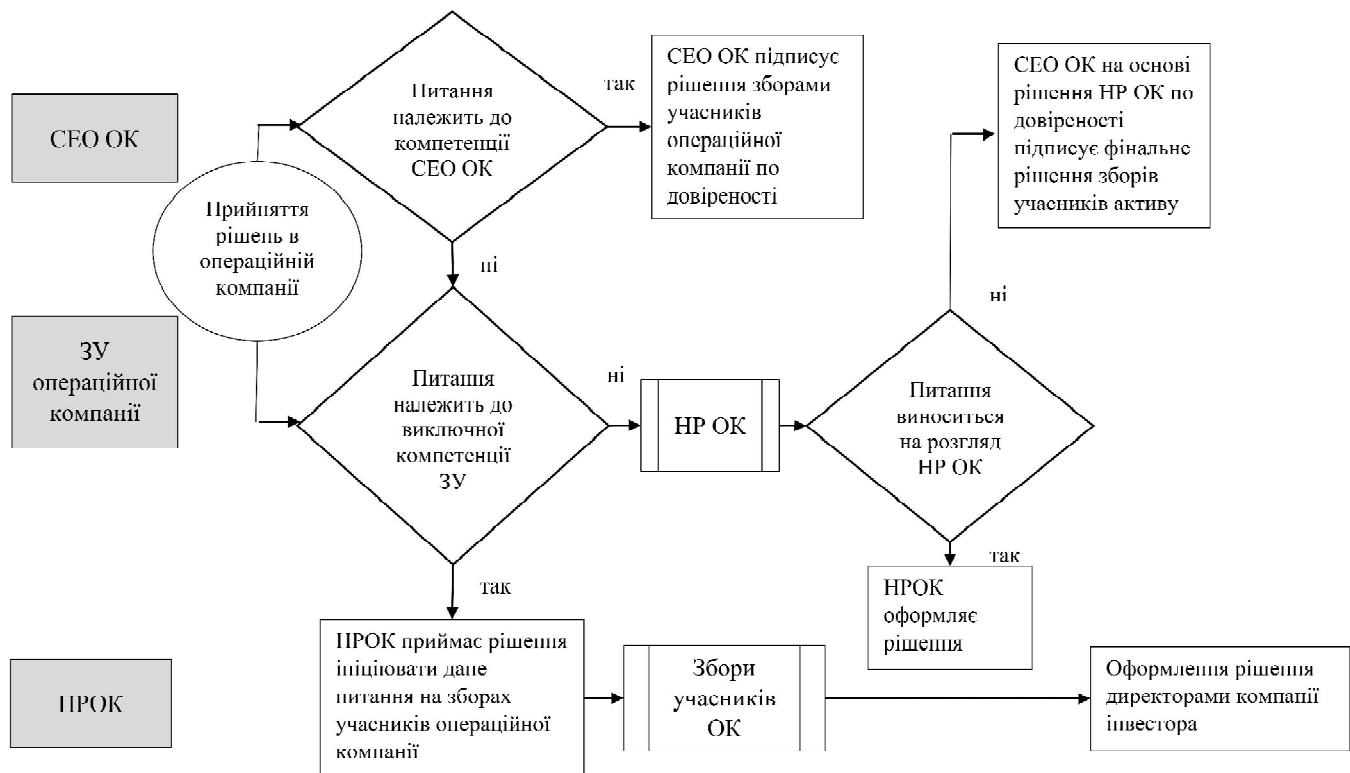

Рис. 3. Укрупнена схема взаємодії процесів прийняття та оформлення рішень

ються рішення. Частина рішень штучно "піднімається" на рівень іноземного інвестора — акціонера операційної компанії. Тобто навіть у цьому випадку принципи корпоративного управління не дотримуються. Фактично виходить, що органи корпоративного управління, які реально приймають рішення, з правової точки зору не мають всіх відповідних повноважень, і, навпаки, ті органи, які мають відповідні повноваження, як правило, по своїй більшості лише оформлюють їх.

Варіант 4.

Передбачає укрупнений бізнес-процес прийняття та оформлення рішень у бізнесі для операційних компаній, які самостійно ведуть бізнес. Безпосереднім учасником операційної компанії стає резидент України, а її мажоритарним акціонером — іноземний інвестор.

З вищенаведеного можна зробити висновок, що низка принципів корпоративного управління (таких як прозорість, безперервність) або не дотримується взагалі, або дотримується частково. В легітимних, до певної міри, органах корпоративного управління рішення не приймаються, а лише оформлюються для формальної відповідності українському законодавству. У зв'язку з цим нами запропоновано моделі корпоративного управління, які дозволяють виправити ситуацію, що склалася нині у великому корпоративному бізнесі, та істотно підвищити рівень якості корпоративного управління.

Варіант 1. Укрупнений бізнес-процес прийняття та оформлення рішень у бізнесі для операційних компаній, які самостійно не ведуть бізнес (мажоритарним акціонером активів бізнесу є іноземний інвестор, а не операційна компанія). Для варіанту 1.1 (для двохрівневої системи управління активами (CEO активу та збори учасників активу) запропоновано:

- 1) передати операційній компанії частку в статутному капіталі всіх активів (1—2%);
- 2) видати довіреність CEO ОК приймати рішення на зборах учасників активів від імені мажоритарного учасника-нерезидента в межах його повноважень;
- 3) якщо питання відноситься до компетенції CEO ОК, він розглядає питання та приймає рішення;

4) у випадку позитивного рішення CEO ОК підписує по довіреності рішення зборів учасників активу по даному питанню;

5) якщо питання відноситься до компетенції НР ОК, наглядова рада розглядає ініціації менеджменту операційної компанії чи членів НР, і у випадку погодження приймає рішення "вивести дану ініціативу на розгляд загальних зборів учасників активу";

6) залежно від рівня повноважень операційної компанії та виду пропонованого рішення менеджмент іноземного інвестора підтримує пропозицію ОК, проводить додатковий аналіз пропозиції чи відхиляє його (рис. 2).

Для варіанту 1.2 (для трирівневої системи управління активами (CEO активу, НР активу та збори учасників активу) запропоновано:

- 1) виконати пп. 1 та 2 попереднього алгоритму;
- 2) видати довіреність CEO ОК підписувати рішення зборів учасників активу по більш ширшому колу питань, ніж ті, що вказані у п. 3, якщо по ним прийняте відповідне рішення НР даного активу;
- 3) якщо питання належить до компетенції CEO ОК, він розглядає це питання та приймає рішення;
- 4) у випадку позитивного рішення CEO ОК підписує по довіреності рішення зборів учасників активу по даному питанню чи одноосібно проводить НР активу, де оформлює рішення (у випадку, якщо у повноваження НР активу входить прийняття подібного виду рішень);
- 5) якщо рішення належить до компетенції НР ОК, НР розглядає ініціації бізнесу та членів НР, і у випадку погодження приймає рішення "винести дану ініціативу на розгляд НР чи загальних зборів учасників активу".

У першому випадку від операційної компанії діє без довіреності CEO ОК, а від мажоритарного акціонера — представник менеджменту іноземного інвестора, а у другому — проводиться засідання НР активу з двох членів: CEO ОК та представника НР ОК, де оформлюється рішення.

При розробці блок-схеми укрупненого бізнес-процесу для трирівневої системи у зв'язку із складною процедурою оформлення доцільно розділити її на дві частини: 1) блок-схема бізнес-процесу прийняття рішень (рис. 3); 2) блок-схема оформлення рішень (рис. 4).

Рис. 4. Блок-схема оформлення рішень для варіанту 1.2

Варіант 2. Укрупнений бізнес-процес прийняття та оформлення рішень у бізнесі для операційних компаній, які безпосередньо ведуть бізнес, а їх мажоритарним акціонером є іноземний інвестор.

Запропоновано:

1) виконати операції, вказані у пп. 1, 2 і 3 для підваріанту 1.2;

2) у випадку позитивного рішення SEO ОК підписує по довіреності рішення зборів учасників операційної компанії по цьому питанню;

3) якщо вирішення питання відноситься до компетенції НР ОК, то вона розглядає ініціації бізнесу чи членів НР, і у випадку погодження приймає рішення "прийняти рішення чи винести таку ініціативу на розгляд загальних зборів учасників операційної компанії";

4) в іншому випадку, якщо оформлення рішення знаходиться в компетенції НР, воно належним чином оформлюється, а якщо ні — рішення питання вноситься на розгляд загальних зборів учасників операційної компанії і передається на підписання менеджменту компанії іноземного інвестора — акціонеру операційної компанії.

Варіант 3. Укрупнений бізнес-процес прийняття та оформлення рішень у бізнесі для операційної компанії, яка є мажоритарним акціонером, але сама бізнес не веде. Пропонується прописати у статуті операційної компанії і, відповідно, статутах активів бізнесу, що SEO ОК підписує без довіреності на власний розсуд рішення зборів учасників активів від імені операційної компанії в межах наданих повноважень. З питань, які виходять за межі його повноважень, він підписує рішення зборів учасників активів також без довіреності, але тільки за наявності рішення НР ОК — акціонера активу, тобто за наявності протоколу відповідного рішення НР ОК.

Запропоновано:

1) виконуються операції з пп. 2, 3, 4, вказані для варіанту 2;

2) якщо питання відноситься до компетенції НР ОК, НР розглядає ініціації бізнесу чи членів НР, і у випадку погодження приймає рішення "винести дану ініціативу на розгляд загальних зборів учасників активу";

3) у іншому випадку питання вноситься на розгляд загальних зборів учасників активу, де його підписує SEO ОК на основі протоколу рішення НР ОК — акціонера бізнесу чи воно "піднімається" на розгляд компанії-нерезидента — акціонера операційної компанії.

При цьому НР на активах не створюється, оскільки мажоритарний учасник активів — операційна компанія — є резидентом України. У зв'язку з цим немає необхідності зменшувати кількість питань, що розглядаються нерезидентом. Більш того, в цьому випадку спостерігається зворотна ситуація: опційно частина питань спеціально "піднімається" на рівень компанії-нерезидента шляхом ініціації НР ОК їх розгляду на зборах учасників ОК.

Для варіанту 4 оформлення рішень аналогічно варіанту 2, але при цьому питання можуть розглядатися НР ОК, зборами учасників ОК, а також по аналогії з варіантом 3 — компанією-нерезидентом (акціонером учасника операційної компанії).

Варіант 1, 2 та 3 характеризуються тим, що мажоритарним акціонером операційної компанії є іноземний інвестор, а варіант 4 — тим, що акціонером операційної компанії є компанія-резидент України (не розглядається зовнішнє управління). При цьому у варіанті 3 мажоритарним акціонером активів є операційна компанія, а у варіанті 1 — іноземний інвестор. Крім того, у варіантах 1 і 3 приймається, що операційна компанія самостійно бізнес не веде, а у варіанті 2 операційна компанія безпосередньо веде бізнес.

Можна також запропонувати варіант 5 — змішаний варіант, за якого операційна компанія безпосередньо веде бізнес та є окремі активи, якими вона управляє. При цьому мажоритарним акціонером активів може бути як іноземний інвестор, так і сама операційна компанія. Варіант 5 окремо нами не розглядається, оскільки у різних комбінаціях потрібно використовувати пропозиції для різних варіантів. Наприклад, якщо операційна компанія сама веде бізнес, використовується блок варіанту 2, а якщо вона ще управляє активами — відповідно, пропозиції з варіантів 1 і 3.

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропоновані моделі корпоративного управління повністю легітимні. В них немає так званих понятійних моментів. Вони забезпечують прозорість, легітимність та безперервність як одні з ключових принципів сучасного ефективного корпоративного управління.

Література:

1. Андрусяк Н. Корпоративне управління в туризмі: навч. посіб. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. 253 с.
2. Антоненко В. Корпоративне управління — важливий елемент менеджменту на підприємстві. Вісник КНТЕУ. 2014. № 3. С. 120—128.
3. Асаул А.Н., Павлов В.И., Бескиєр Ф.И., Мышко О.А. Менеджмент корпорации и корпоративное управление. Санкт-Петербург: Гуманистика, 2006. 328 с.
4. Бондар Ю.А., Легінкова Н.І. Основні аспекти корпоративного управління підприємством. Інтелект XXI. 2018. № 4. С. 40—44.

5. Весин В. Р. Корпоративное управление: уч. пособ. Москва: МГИУ, 2008. 153 с.

6. Довгань А.Є., Пастухова В.В., Савчук А.М. Корпоративне управління: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. 174 с.

7. Ігнат'єва І.А., Гарафонова О.І. Корпоративне управління: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 600 с.

8. Макаров А.А. Корпоративное управление: уч. пособ. Изд-во ИЭиУ УдГУ. 2012. 285 с.

9. Мороз О.В., Карачина Н.П., Халімон Т.М. Корпоративне управління на підприємствах України: пост-приватизаційний етап еволюції: монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2007. 180 с.

10. Тевелєв Д.М., Нусінов В.Я., Нусінова О.В., Лебідь І.О., Павлов К.Ю. Оцінка рівня репутації та корпоративного управління на підприємствах: монографія. Кривий Ріг: Видавець ФОП Чернявський, 2013. 282 с.

11. Штерн Г. Корпоративне управління: навч. посіб. Харків: ХНАМГ, 2009. 278 с.

12. Принципи корпоративного управління ОЕСР. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36989>

13. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: <https://smida.gov.ua/>

14. Тупота М.О. Холдингова компанія як одна з найефективніших форм функціонування бізнесу. Економіка та держава. 2008. № 8. С. 66—68.

15. Осадчий Є.С. Світовий досвід капіталізації інститутів спільного інвестування. Науково-практичний журнал Київського інституту банківської справи. Економіка: теорія та практика. № 1 (7), 2016. С. 47—53.

16. Дідур Г.І., Колмогорова І.В. Організаційні засади управління інтеграційними об'єднаннями холдингового типу. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2015. № 1 (2). С. 62—67.

17. Об инвестиционных фондах. Федеральный закон № 156-ФЗ от 29.11.2001 г. (с изменениями и дополнениями). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34237/d7979edae17955b33358ab389eb7f85f4bf50208/

References:

1. Andrusiak, N. (2012), Korporativne upravlinnia v turyzmi [Corporate governance in tourism], Chernivetskyi National University, Chernivtsi, Ukraine.

2. Antonenko, V. (2014), "Corporate governance — an important element of management in the enterprise", Visnyk KNTEU, vol. 3, pp. 120—128.

3. Asaul, A. N. Pavlov, V. I. Beskier, F. I. and Myishko, O. A. (2006), Menedzhment korporatsii i korporativnoe upravlenie [Corporation management and corporate governance], Gumanistika, Sankt-Peterburg, Russia.

4. Bondar, Yu. A. and Lehinkova, N. I. (2018), "The main aspects of corporate governance", Intellect XXI, vol. 4, pp. 40—44.

5. Vasin, V. R. (2008), Korporativnoe upravlenie [Corporate governance], MGIU, Moscow, Russia.

6. Dovhan, L. Ye. Pastukhova, V. V. and Savchuk, L. M. (2007), Korporativne upravlinnia [Corporate governance], Kondor, Kyiv, Ukraine.

7. Ihnatieva, I. A. and Harafonova, O. I. (2013) Korporativne upravlinnia [Corporate governance], Tsentri uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

8. Makarov, A. L. (2012), Korporativnoe upravlenie [Corporate governance], Izd-vo IEiU UdGU, Izhevsk, Russia.

9. Moroz, O. V. Karachyna, N. P. and Khalimon, T. M. (2007), Korporativne upravlinnia na pidpriemstvakh Ukrainy: postprivatyzatsiyni etap evoliutsii [Corporate governance at the enterprises of Ukraine: post-privatization stage of evolution], UNIVERSUM, Vinnytsia, Ukraine.

10. Teveliev, D. M. Nusinov, V. Ya. Nusinova, O. V. Lebid', I. O. and Pavlov, K. Yu. (2013), Otsinka rivnia reputatsii

ta korporativnoho upravlinnia na pidpriemstvakh [Assessment of the level of reputation and corporate governance in enterprises], Vydavets' FOP Cherniav'skyj, Kryvyi Rih, Ukraine.

11. Shtern, H. (2009), Korporativne upravlinnia [Corporate governance], KhNAMH, Kharkiv, Ukraine.

12. OECD (1998), "OECD Principles of Corporate Governance", Available at: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36989> (Accessed 8 September 2021).

13. Agency for Development of Infrastructure of the Stock Market of Ukraine (2021), Available at: <https://smida.gov.ua/> (Accessed 8 September 2021).

14. Tupota, M. O. (2008), "Holding company as one of the most effective forms of business operation", Ekonomika ta derzhava, vol. 8, pp. 66—68.

15. Osadchyi, Ye. S. (2016), "World experience of capitalization of collective investment institutions", Naukovo-praktychnyi zhurnal Kyivskoho instytutu bankivskoi spravy. Ekonomika: teoriia ta praktyka, vol. 1 (7), pp. 47—53.

16. Didur, H. I. and Kolmogorova, I. V. (2015), "Organizational principles of management of integration associations of holding type", Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva, vol. 1 (2), pp. 62—67.

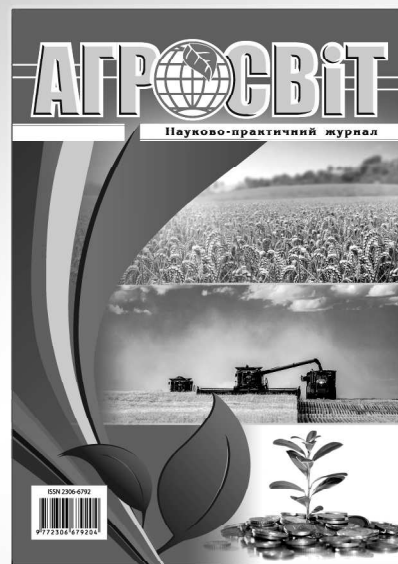
17. State Duma of the Russian Federation (2001), Federal Law "About investment funds", available at: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34237/d7979edae17955b33358ab389eb7f85f4bf50208/ (Accessed 20 January 2022).

Стаття надійшла до редакції 20.01.2022 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

В. В. Джинджоян,
д. е. н., доцент, професор кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"
ORCID ID: 0000-0003-0296-4092

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.10

ВПЛИВ ОСВІТНЬОГО ТУРИЗМУ НА ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

V. Dzhyndzhonian,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Tourist
and Hotel and Restaurant Business, Dnipro University of the Humanities

THE IMPACT OF EDUCATIONAL TOURISM ON THE FORMATION OF INTERNATIONAL COMPETITIVENESS

У статті досліджено роль освітнього туризму в контексті теорій, що пояснюють вплив міжнародного руху людських ресурсів на країни донори та країни реципієнти. Виявлено, що освітній туризм є досить неоднозначним явищем, бо з чисто теоретичної точки зору це досить позитивне явище, коли молоді спеціалісти здобувають освіту за кордоном і повертаються з місцем свого основного мешкання з метою здобути роботу. Розкрито роль освітнього туризму як частину трудової міграції, коли людина здобуваючи кваліфікацію за кордоном, знаходить роботу та залишається як трудовий мігрант. У результаті систематизації основних класичних концепцій міжнародного руху людських ресурсів виявлено, що вплив освітнього туризму досить легко описати за допомогою класичної графічної моделі переміщення людських ресурсів між державами та вплив на їх економіки. Доведено, що в рамках цієї концепції країни діляться на реципієнтів, які приймають освітніх туристів, та донорів, що є експортерами освітніх туристів. Відзначено різний набір ефектів від освітнього туризму для цих двох категорій країн.

The article examines the role of educational tourism in the context of theories that explain the impact of the international movement of human resources on donor and recipient countries. It was found that educational tourism is a rather ambiguous phenomenon, as from a purely theoretical point of view it is a very positive phenomenon when young professionals study abroad and return to their place of residence in order to get a job. The role of educational tourism as a part of labor migration is revealed, when a person acquires a qualification abroad, finds a job and stays as a labor migrant. As a result of systematization of the main classical concepts of the international movement of human resources, it was found that the impact of educational tourism is quite easy to describe using the classical graphic model of human resources movement between states and their economies. It is proved that within the framework of this concept, countries are divided into recipients who receive educational tourists and donors who are exporters of educational tourists. Different sets of effects from educational tourism for these two categories of countries are noted. External effects of the international movement of human resources (where educational tourism is a component) on the competitiveness of the economy of donor states and recipient states of human resources in a simplified form can be described in a simplified form within the simplicity of the movement of labor and graphic modes. For human resource recipient countries, educational tourists are potential workers and migrant workers. They have a positive effect on GDP, aggregate output and other macroeconomic indicators. In general, for recipient countries, educational tourism is quite a profitable business. At the same time, for donor countries, educational tourism is quite ambiguous. On the one hand, it

allows educational tourists to acquire unique skills and obtain high qualifications. On the other hand, educational tourism contributes to the outflow of qualified personnel, lower GDP, aggregate output and other important indicators of the state of the economy. One of the most considered effects of the international movement of human resources and educational tourism on the economy of the donor state is the remittances of migrant workers to their homeland, for their families.

Ключові слова: економічний розвиток, країна-донор, країна-реципієнт, міжнародна міграція, освітній туризм, рух людських ресурсів.

Key words: economic development, donor country, recipient country, international migration, educational tourism, human resources movement.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Освітній туризм можна розглядати одночасно як складову туристичної діяльності, з іншого боку, з огляду на українські реалії як складову міжнародного руху людських ресурсів. Іншим аспектом який спонукає досліджувати освітній туризм через призму концепцій міжнародного руху людських ресурсів є те, що на сьогодні не існує теорій, які б точно описували саме вплив освітнього туризму на економіку країни. Водночас якщо досліджувати цей процес через теорії міжнародного руху людських ресурсів, то тут є значні теоретичні наробки, які легко дозволять описати взагалі як впливає міжнародний рух людських ресурсів та освітній туризм як його складову на економіку країни.

Перед тим як почати узагальнення теоретичних концепцій, які визначають вплив міжнародного руху трудових ресурсів на економіку, досить важливо вказати наскільки проблематика освітнього туризму є актуальною в Європі та Україні. Оскільки на сьогодні зазначені проблематики не приділяється належна увага і в Україні не існує певної концепції, яка б хоча б проводила моніторинг щодо міжнародного руху людських ресурсів в цілому і освітнього туризму зокрема.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Взаємозв'язок освітнього туризму і розвитку міграційних процесів як наслідок дії комплексу об'єктивних і суб'єктивних чинників розглядали Пітюлич М., Babolian H., Hope J., Rasli A., Sami A. Позитивний вплив освітнього туризму на рівень ВВП описували Капітан В., Сардак С., Irfan A., Liaquat, H., Quezada R., Samah A., Ahmadian M., Gill S., Hendijani R., Babolian R. Питання щодо використання міграційного капіталу вивчали у своїх працях Войтюк О., Snyder T., de Brey C., Dillow S., Zarzuela M., Pernas F., Calzon S., Ortega D., Rodriguez M. Але на сьогодні не існує конкретної концепції, яка б проводила дозволяла систематизувати постійне спостереження за явищами і процесами, що проходять в русі людських ресурсів в цілому і освітньому туризмі зокрема.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення ролі освітнього туризму у формуванні міжнародної конкурентоспроможності через розгляд класичних концепцій впливу міжнародного руху людських ресурсів на економіку країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Станом на кінець 2020 року більшість мігрантів проживають в Європі — 34%, тоді як у Азії — 28%, в Північній Америці — 23%. Експерти Міжнародної організації міграції встановили, що за останні десятиліття кількість держав-реципієнтів збільшилася із 39 до 67, а кількість держав-донорів через глобальну політичну кризу та зміну світової системи координат щодо

невтручання у системний устрій інших держав, збільшилася з 29 до 55. Змінилися також вектори міграційної політики держав реципієнтів. Так, Італія, Іспанія, Швейцарія, Малайзія, Корея, Таїланд, які, зазвичай вважалися такими, звідки люди виїжджають у пошуках кращих і стабільних доходів, сьогодні приймають дедалі більшу кількість трудових та політичних мігрантів на своїй території. За період 2014—2020 рр. переважає міжнародний рух людських ресурсів у Європу із політичних причин, проте, і ці мотиви мають економічну складову. Так, як населення, котре потерпає від наслідків військових дій у світі, більше тяжіє їхати у ті держави, де буде не лише політичний притулок, а й стабільний грошовий дохід та робота. Отже, друга декада 21 ст. нам диктує такі фактичні показники міграції — 95 млн осіб, втричі більше, аніж у 90-х роках минулого століття. Зростає пропозиція із держав, у яких сформовані фактори "виштовхування", особливо, для молоді проте, попит на кваліфікованих працівників відрізняється у різних державах [5]. Через дисбаланси у структурних співвідношеннях попиту і пропозиції робочої сили у світі, значна частина міжнародного руху людських ресурсів відбувається нелегально, тому навіть у розвинених державах ще існують острівці тіньової економіки, чорного ринку праці, незаконного переміщення осіб, торгівлі людьми та контрабанди.

Аналізуючи роль освітнього туризму, слід виділити наступні опрацювання, які дають змогу осмислити це явище. У вітчизняній літературі взаємозв'язок освітнього туризму і розвитку оцінюється неоднозначно. Пітюлич М. вважає, що унаслідок дії комплексу об'єктивних і суб'єктивних чинників дуже мало освітніх туристів повертаються на батьківщину з новими знаннями, вміннями та цінностями й лише деяким з них вдається ефективно застосувати ці надбання на місцевому ринку праці, модернізувати свої території походження та сприяти економічному розвитку держави [3]. Капітан В. у своїх дослідженнях приходить до висновку, що при незначних обсягах міжнародних рух людських ресурсів та освітній туризм здійснює позитивний вплив на рівень ВВП на одну особу в державі, а при значних — негативний. Вона стверджує, що вплив грошових переказів мігрантів у короткостроковій перспективі веде до зростання добробуту населення, однак у довгостроковій перспективі їх вплив залежатиме від сфери розподілу й ефективності використання цих коштів [2]. Войтюк О. наводить аргументи, що учасники міжнародного руху людських ресурсів є не єдиною категорією потенційних підприємців, які можуть відкрити бізнес використовуючи міграційний капітал. Діти заробітчан також мають доступ до міграційних коштів, що можуть бути використані ними на заснування власної справи [1].

У зарубіжній літературі освітні туристи розглядаються як майбутні мігранти або "постачальники зарубіжної допомоги" завдяки трансфертам і транснаціональній діяльності у державах походження [5]. На

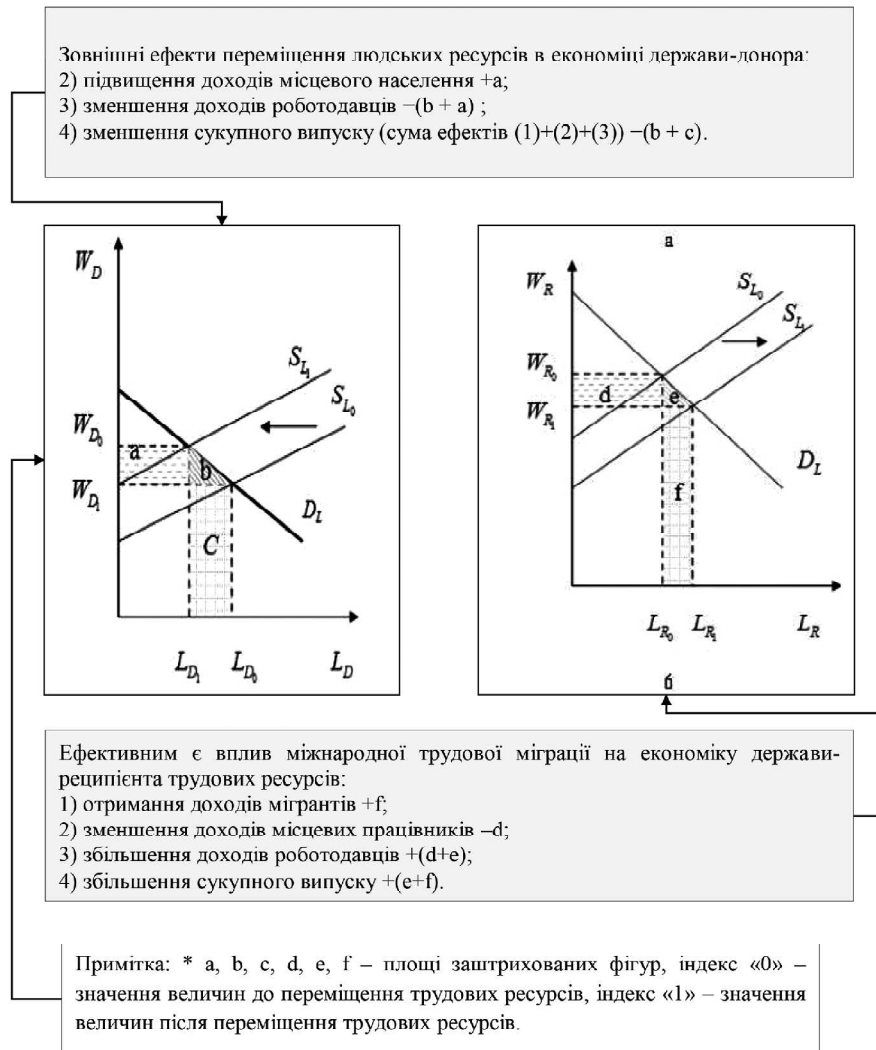

Рис. 1. Спрощена графічна модель переміщення людських ресурсів між державами та вплив на їх економіки

думку Гонсалеса Г. соціальні трансфери освітніх мігрантів є більш важливими, ніж грошові [11]. До соціальних трансфертів автор відносить ідеї, ноу-хау, норми, цінності, знання, поведінку, практики і вміння, які освітні туристи привозять чи присилають до дому. Це сприяє розвитку держави походження освітніх туристів. Проте варто відмітити, що здебільшого теоретичний дискурс в основному має односторонній характер, увага здебільшого приділяється трансфертам та їхнім безпосереднім економічним наслідкам. Менш систематично досліджуються нематеріальні ефекти трансфертів, як-от: вплив на здоров'я, освіту, соціальні та етнічні аспекти в державах походження освітніх туристів. Також недостатньо уваги приділено таким нематеріальним ефектам міграції як роль освітніх туристів у зміні культурного і соціального середовища в державі походження мігранта.

Арандо Дж. запропонував більш всесторонній підхід до розуміння "розвитку" як процес, який дозволяє збільшити свободи і можливості людей. Він використовує концепцію "людських можливостей" ("human capability"), зміст якої полягає в тому, що розширення можливостей покращує якість життя (наприклад, доступ до яксної медицини, освіти, зайнятості). А. Сен аргументує, що зростання доходу не повинно бути лакмусовим тестом для розвитку, натомість ключовим є питання про те, чи збільшуються можливості покращення якості життя людей. Проте за несприятливих умов освітні туристи не можуть досягти певного розвитку людського капіталу, який формується з огляду на стратегії

виживання. Це в свою чергу матиме незначний вплив на розвиток на локальному і національному рівні. Вище ми зазначили певні аспекти, що описують вчені у своїх працях відносно ролі освітнього туризму в концепціях міжнародного руху людських ресурсів. Однак зазначені опрацювання не дають повної картини впливу міжнародного руху людських ресурсів на економіку країни, однак наступна теорія дає змогу повністю розкрити дану проблематику. Зовнішні ефекти міжнародного руху людських ресурсів (де освітній туризм є складовою) на конкурентоспроможність економіки держав-донорів і держав-реципієнтів людських ресурсів у спрощеному вигляді прийнято описувати в межах простої графічної моделі переміщення трудових ресурсів між державами, що представлено на рисунку 1.

Як видно з рисунку загальний ефект впливу людських ресурсів на суспільне виробництво є достатнім, оскільки сума випуску в обох державах після міграції є вищою, ніж до $-(f + e) - (b + c) > 0$. Висновок, який можна зробити з простої графічної моделі впливу переміщення людських ресурсів між державами на їх економіки, полягає в тому, що перерозподіл трудових ресурсів між державами зумовлює їх ефективніше використання в наднаціональному масштабі [9; 12]. Міжнародний рух людських ресурсів та освітній туризм зумовлює чимало позитивних ефектів в економіці приймаючої держави. Проте існують і негативні ефекти впливу міжнародного руху людських ресурсів та освітнього туризму на конкурентоспроможність економіки

Таблиця 1. Основні зовнішні ефекти міжнародного руху людських ресурсів та освітнього туризму в економіці держави-реципієнта

Позитивні ефекти	Негативні ефекти
Збільшення трудових ресурсів в економіці, зростання обсягів виробництва, внутрішнього ринку (за рахунок збільшення доходів). Додаткове надходження інтелектуального капіталу та знань в економіку. Згладжування структурних диспропорцій на ринку праці. Амортизація циклічного процесу безробіття. Покращання вікової структури трудових ресурсів у короткостроковій і довгостроковій (щодо міграції сімей) перспективах. Зростання конкурентоздатності продукції за рахунок нижчої вартості праці мігрантів порівняно з місцевими виробниками. Економія на пенсіях та інших соціальних виплатах (у випадку тимчасової міграції). Економія на навчанні (у разі залучення кваліфікованих робітників)	Збільшення бюджетного навантаження за рахунок додаткових соціальних витрат (переважно у випадках постійної міграції, міграції сімей і наявності «сильної пастки безробіття»). Збільшення бюджетного навантаження за рахунок «сильної» та «локальної» пасток безробіття. Зростання тіньового сектору економіки. Додаткові витрати на нейтралізацію посилення соціальної напруги та криміналізації (переважно у випадку нелегальної міграції)

Таблиця 2. Основні зовнішні ефекти міжнародного руху людських ресурсів та освітнього туризму в економіці донора

Позитивні ефекти	Негативні ефекти
Зменшення напруги на місцевому ринку праці. Інвестиції потенційних мігрантів у освіту. Зниження рівня безробіття (і/або збільшення заробітної плати). Зниження бюджетного навантаження за рахунок виплат по безробіттю та інших бюджетних витрат (освіта, охорона здоров'я). Зростання доходів населення за рахунок трансфертів мігрантів. Попит на внутрішньому ринку товарів і послуг за рахунок трансфертів. Інвестиції сімей мігрантів за рахунок трансфертів. Можливість повернення кваліфікованих робітників, які здобули досвід та освіту за кордоном («безкоштовно»). Зниження рівня бідності	«Відтік мізків», кваліфікованих кадрів, унаслідок чого – технологічне відставання. Зменшення ВВП. Можливе зростання інфляції у випадку великої переваги зовнішніх трансфертів. Скорочення трудових ресурсів у довгостроковій перспективі

держави-реципієнта. Відзначимо, що міжнародний рух людських ресурсів та освітній туризм здійснює великий вплив на інституційну структуру економіки.

Як зазначалося, в сучасних умовах нелегальний міжнародний рух людських ресурсів набуває дедалі більших масштабів. Зазвичай нелегальні трудові мігранти потрапляють у тіньовий сектор економіки, збільшуючи його питому вагу [8, 10]. Загалом основні позитивні та негативні зовнішні ефекти міжнародного руху людських ресурсів та освітнього туризму в економіці держави-реципієнта представлено в таблиці 1.

Нелегальний рух людських ресурсів є негативним і деструктивно впливає у довгостроковій перспективі на будь-яку національну економіку держави-реципієнта міжнародного руху людських ресурсів. У цьому аспекті досить перспективним виглядає дослідження зв'язку між припливом людських ресурсіві питомою вагою тіньового сектору в економіці держави-донора, проте такі дослідження нам невідомі. Негативний вплив міжнародного руху людських ресурсів на економіку здійснюється і через соціально-культурні фактори. Якщо в середині ХХ ст. люди іммігрували переважно сім'ями, купували чи винаймали житло, маючи намір залишитися в новій державі, народжували там дітей, то в ХХІ ст. вони прибувають поодиночі, розглядаючи нову державу лише як тимчасове місце проживання. Тому з імміграцією, насамперед нелегальною, цілком справедливо пов'язують підвищення криміналізації суспільства [50]. В такому разі економіка держави-реципієнта несе додаткові витрати на боротьбу з посиленням криміналізації суспільства. Насамперед цей

ефект посилюється, коли мігрують сім'ї з батьками, яким у державі-реципієнті виплачуватиметься пенсія. Негативний вплив міжнародного руху людських ресурсів на економіку держави-реципієнта проявляється й у тому, що людські ресурси претендують на певну частку суспільних благ, які надає держава для своїх громадян. Але іммігранти не вносили раніше свого вкладу в створення суспільних фондів, а тому в разі доступності для них такого роду суспільних благ створюється додаткове навантаження на бюджет держави.

Щодо впливу міжнародного руху людських ресурсів та освітнього туризму на економіку держави-донора спектр зовнішніх ефектів, які виникають у цьому разі, досліджений значно менше. Одним з найбільш розглядуваних ефектів міжнародного руху людських ресурсів та освітнього туризму на економіку держави-донора є перекази працівників-мігрантів на батьківщину, для своїх сімей.

Основні позитивні та негативні зовнішні ефекти міжнародного руху людських ресурсів та освітнього туризму в економіці донора людських ресурсів подано у таблиці 2.

Крім проаналізованих ефектів, які є проявами прямого впливу процесу міжнародного руху людських ресурсів та освітнього туризму на економіку держави-доноріві реципієнтів людських ресурсів, існує і непрямий вплив. Ефекти прямого впливу можна проаналізувати більш-менш коректно шляхом прямого порівняння відповідних економічних показників, зміна яких пов'язується з міжнародною міграцією робочої сили — рівня доходів, витрат, заробітної плати, зайнятості серед мігрантів і місцевого населення. Ефекти непрямого впливу проаналізувати на порядок складніше.

ВИСНОВКИ

Отже, досліджуючи роль освітнього туризму в контексті теорій, що пояснюють вплив міжнародного руху людських ресурсів на країну слід навести ряд висновків, які мають значну практичну цінність. По-перше, як виявилось освітній туризм є досить неоднозначним явищем, бо з чисто теоретичної точки зору це досить позитивне явище коли молоді спеціалісти здобувають освіту за кордоном і повертаються з місцем свого основного мешкання з метою здобути роботу. Разом з цим у реальності освітній туризм є частиною трудової міграції, коли людина здобуваючи кваліфікацію за кордоном, знаходить роботу та залишається як трудовий мігрант. По-друге, в результаті систематизації основних класичних концепцій міжнародного руху людських ресурсів виявлено, що вплив освітнього туризму досить легко

описати за допомогою класичної графічної моделі переміщення людських ресурсів між державами та вплив на їх економіки. В рамках цієї концепції країни діляться на реципієнтів, що приймають освітніх туристів, та донорів, що є експортером освітніх туристів. Для цих двох категорій країн, ефекти від освітнього туризму будуть різними. Для країн реципієнтів людських ресурсів, освітні туристи це потенційні робітники та трудові мігранти. Вони позитивно впливають на ВВП, сукупний випуск та інші макроекономічні показники. В цілому для країн реципієнтів, освітній туризм досить вигідна справа. Водночас для країн донорів, освітній туризм є досить неоднозначним явищем. З одного боку, він дає змогу освітнім туристам здобути унікальні навички та отримати високу кваліфікацію. З іншого боку, освітній туризм сприяє відтоку кваліфікованих кадрів, зниженню ВВП, сукупного випуску та інших важливих показників стану економіки.

Література:

1. Войтюк О. Трудова міграція українців за кордон і роль міграційного капіталу. Укрслово. Інтернет-видання. URL: <http://ukrslovo.org.ua/ukrayina/suspilstvo/trudova-migratsiya-ukrayintsiv-za-kordon-i-rol-migratsijnogo-kapitalu.html> (дата звернення: 11.06.2021).
2. Капітан В.О. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в державі. Ефективність державного управління. 2019. № 32. С. 474—481.
3. Bhuiyan M., Islam R., Siwar C., and Ismail S. "Educational tourism and forest conservation: Diversification for child education", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2010. Vol. 7. Pp. 19—23.
4. Cooper C., and Latham J. "English educational tourism", *Tourism management*. 1988. Vol. 9 (4). Pp. 331—334.
5. Hope J. "Compare nationwide financial aid statistics with your institution's practices", *The Successful Registrar*. 2019. Vol. 18. Issue 2. Pp. 9—19.
6. Quezada R. "Beyond educational tourism: Lessons learned while student teaching abroad", *International Education Journal*. 2004. Vol. 5 (4). Pp. 458—465.
7. Samah A., Ahmadian M., Gill S., Hendijani R., and Babolian R. "Factors affecting educational tourism development among local communities in the Klang Valley, Malaysia", *Life Science Journal*. 2012. Vol. 9 (4). Pp. 3298—3303.
8. Sardak S., Dzhyndzhoian V. and Samoilenko A. "Global innovations in tourism", *Innovative Marketing*. 2016. Vol. 3. Issue 12. Pp. 45—50.
9. Sardak S., Korneyev M., Fedotova T. and Tryfonova O. "Current trends in global demographic processes", *Problems and Perspectives in Management*. 2018. Vol. 16, Issue 1. Pp. 48—57.
10. Sie L., Patterson I., and Pegg S. "Towards an understanding of older adult educational tourism through the development of a three-phase integrated framework", *Current Issues in Tourism*. 2016. Vol. 19 (2). Pp. 100—136.
11. Snyder T., de Brey C. and Dillow S. (2020). "Digest of Education Statistics 2020, NCES 2017-094", National Center for Education Statistics, URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/current_tables.asp (дата звернення: 29.12.2021).
12. Zarzuela M., Pernas F., Calzon S., Ortega D., and Rodriguez M. "Educational tourism through a virtual reality platform", *Procedia Computer Science*. 2013. Vol. 25. Pp. 382—388.

References:

1. Wojtyuk, O. (2021), "Labor migration of Ukrainians abroad and the role of migratory capital", *Ukr slovo*, [Online], available at: <http://ukrslovo.org.ua/ukrayina/suspilstvo/trudova-migratsiya-ukrayintsiv-za-kordon-i-rol-migratsijnogo-kapitalu.html> (Accessed 6 June 2021).

2. Kapitan, V. (2019), "Labor migration as an aspect of the problem of employment in the State", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 32, pp. 474—481.
3. Bhuiyan, M. Islam, R. Siwar, C., and Ismail, S. (2010), "Educational tourism and forest conservation: Diversification for child education", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, vol. 7, pp. 19—23.
4. Cooper, C. and Latham, J. (1988), "English educational tourism", *Tourism management*, vol. 9 (4), pp. 331—334.
5. Hope, J. (2019), "Compare nationwide financial aid statistics with your institution's practices", *The Successful Registrar*, vol. 18, pp. 9—19.
6. Quezada, R. (2004), "Beyond educational tourism: Lessons learned while student teaching abroad", *International Education Journal*, vol. 5 (4), pp. 458—465.
7. Samah, A. Ahmadian, M. Gill, S. Hendijani, R. and Babolian, R. (2012), "Factors affecting educational tourism development among local communities in the Klang Valley, Malaysia", *Life Science Journal*, vol. 9 (4), pp. 3298—3303.
8. Sardak, S. Dzhyndzhoian, V. and Samoilenko, A. (2016), "Global innovations in tourism", *Innovative Marketing*, vol. 3, issue, 12, pp. 45—50.
9. Sardak, S. Korneyev, M. Fedotova, T. and Tryfonova O. (2018), "Current trends in global demographic processes", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 16, Issue 1, pp. 48—57.
10. Sie, L. Patterson, I. and Pegg, S. (2016), "Towards an understanding of older adult educational tourism through the development of a three-phase integrated framework", *Current Issues in Tourism*, vol. 19 (2), pp. 100—136.
11. Snyder, T. de Brey, C. and Dillow, S. (2020), "Digest of Education Statistics 2020", National Center for Education Statistics, NCES 2017-094, [Online], available at: https://nces.ed.gov/programs/digest/current_tables.asp (Accessed 29 Dec 2021).
12. Zarzuela, M. Pernas, F. Calzon, S. Ortega, D. and Rodriguez, M. (2013), "Educational tourism through a virtual reality platform", *Procedia Computer Science*, vol. 25, pp. 382—388.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2022 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

Н. П. Новак,

д. е. н., д. ю. н., начальник, Новотроїцька державна податкова інспекція Головного управління ДПС у Херсонській області, Автономній Республіці Крим та м. Севастополі
ORCID ID: 0000-0002-9929-1391

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.15

ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА ПОДАТКОВЕ АДМІНІСТРУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

N. Novak,

Doctor of Economic Sciences, Doctor of Law, Head of the Novotroitsk State Tax Inspectorate of the Main Department of the State Tax Service in the Kherson Region, the Autonomous Republic of Crimea and the Sevastopol

FINANCIAL MANAGEMENT AND TAX ADMINISTRATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

У статті поставлені та вирішуються важливі питання здійснення фінансового менеджменту й податкового адміністрування та їх ролі у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад. Визначено структуру, змістовні особливості та функції фінансового менеджменту й податкового адміністрування. В умовах Новотроїцької об'єднаної територіальної громади виявлено проблеми їх здійснення. Переважно, вони стосуються фінансового менеджменту та мають і суб'єктивний, і об'єктивний характер. Ідентифікація проблем здійснення фінансового менеджменту й чинників, які їх спричиняють, дозволили розробити пропозиції щодо його удосконалення на перспективу. Зроблено висновки, що його заходи, а також заходи податкового адміністрування мають сприяти прискоренню соціально-економічного розвитку громади. Вони стосуються підвищення фінансової й податкової грамотності керівництва, депутатів і населення громади; відновлення переробних виробництв і підприємств, особливо у формі комунальної власності; задіяння резервів наповнення загального бюджету громади; оптимізації видатків для підтримки соціальної та виробничої інфраструктури, молодіжних проєктів та гендерних програм; здійснення соціальної відповідальності, державно-приватного партнерства, діяльності громадських організацій.

The article raises and addresses important issues of financial management and tax administration and their role in ensuring the socio-economic development of local communities. The structure, substantive features and functions of financial management and tax administration are determined. In the conditions of the Novotroitsk united territorial community the problems of their implementation were revealed. They are mostly related to financial management and are both subjective and objective. Identification of problems of financial management and the factors that cause them, allowed to develop proposals for its improvement in the future. It is concluded that its measures, as well as measures of tax administration should help accelerate the socio-economic development of the community. They concern the increase of financial and tax literacy of the leadership, deputies and the population of the community; restoration of processing plants and enterprises, especially in the form of communal property; use of reserves to fill the general budget of the community; cost optimization to support social and industrial infrastructure, youth projects and gender programs; implementation of social responsibility, public-private partnership, activities of public organizations.

Financial management and tax administration are an important factor in the development of united territorial communities as new administrative-territorial entities in Ukraine. However, as well as relatively new tools of management and regulation in this interpretation, they have certain advantages and limitations in implementation. In particular, in the conditions of the Novotroitsk united territorial community of the Kherson area effective implementation of financial management is connected with lack of special financial education of the management and deputies of the profile permanent commission of community council; their insufficient training, coaching and advanced training in this field; the uneven distribution of the population, the remoteness and sparseness of most rural settlements and the difficulty of obtaining feedback from their residents to meet their needs and interests; insufficient representation of youth in the structure of the deputy corps.

In general, the population of the community is characterized by narrow natural reproduction, emigration of young people outside the community, aging. Therefore, in the near future, its management should provide for the creation and operation of a youth center, the restoration of former processing plants, attracting new formats of culture and leisure. Effective tax administration should also contribute to this. Fiscal, distributive and regulatory functions of taxes should

promote the implementation of social responsibility of economic entities, public-private partnerships at the community level; activities of public organizations and foundations, development of cooperative movement and integration processes in rural areas; introduction of innovations in all spheres of life and attraction of investments.

Ключові слова: територіальні громади, фінансовий менеджмент, податкове адміністрування, соціально-економічний, розвиток, бюджет, видатки, надходження, оптимізація.

Key words: territorial communities, financial management, tax administration, socio-economic, development, budget, expenditures, revenues, optimization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні 2020 рік ознаменувався завершенням адміністративно-територіальної реформи та створенням територіальних громад у нових територіально-адміністративних межах. Вони отримали і розширені повноваження, і більшу відповідальність щодо власного соціально-економічного розвитку. В цих умовах важливе значення має використання інструментів фінансового менеджменту й податкового менеджменту у процесі прийняття управлінських рішень з забезпечення життєдіяльності громади. Тому вивчення та обґрунтування їх структури, алгоритмів, засобів, виявлення особливостей і проблем та шляхів вирішення є актуальним, теоретично і практично значимим та своєчасним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно вказати, що питання розвитку сільських територій знайшли відображення у працях провідних вітчизняних науковців. Так, моделі їх розвитку та соціальної відповідальності агробізнесу досліджувалися у публікаціях М. Ігнатенка; ринку праці, зайнятості населення, сільського зеленого туризму — А. Мармуть, І. Романюк, В. Ярового; розвитку суб'єктів аграрного господарювання на селі — В. Петренко, А. Постола, Н. Рунчевої та інших науковців. Питання ж фінансового менеджменту та податкового адміністрування почали вивчатися порівняно недавно, у зв'язку з новими функціями територіальних громад, отже, вимагають подальшого розвитку.

У процесі свого розвитку однією з нагальних проблем постала проблема не тільки фінансової та податкової грамотності сільського населення, але й керівників та фахівців територіальних сільських громад, розуміння їх важливості та використання у процесі здійснення соціально-економічного розвитку. Тому обґрунтування їх змісту та структури, а також аналіз та оцінка ефективності здійснення й впливу на соціально-економічний розвиток сільської територіальної громади може бути предметом статті.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення змістовних та структурних особливостей фінансового менеджменту й податкового адміністрування, всебічний аналіз ефективності їх здійснення в конкретних умовах територіальної громади, виявлення можливих проблем та розробка пропозицій щодо їх вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансовий менеджмент для новостворених сільських територіальних громад означає діяльність щодо організації фінансово-економічних відносин і потоків, формування загального бюджету та їх використанням. У такому розумінні його можна вважати основою для прийняття управлінських рішень щодо соціально-економічного розвитку громади, вирішення її соціальних та екологічних проблем, визначення програмних пріоритетів на перспективу структури управління та адміністрування. Його доповнює податкове адміністрування як управління реалізацією податкових відносин, справляння податків як одного з основних джерел наповнення державного та місцевих бюджетів. Тому оцінка ефективності їх здійснення та розробка напрямів оптимізації є важли-

вою складовою частиною всієї структури управління територіальними громадами [1—4].

Насамперед при виявленні проблем задіяння вказаних інструментів є фінансова й податкова неграмотність населення та низька соціальна відповідальність значної частини підприємців, які здійснюють свою діяльність на сільських територіях. Дійсно, всі жителі територіальних громад бажають жити в чистому середовищі, при освітлених вулицях і хороших дорогах, в облаштованих населених пунктах з необхідним набором соціальних та виробничих послуг, житлово-комунальними зручностями та іншими благами цивілізації. Проте не всі хочуть сплачувати податки вчасно або взагалі їх сплачувати.

Наступна проблема — це не достатня фінансова грамотність керівництва та депутатів рад територіальних громад. Часто вони мають гуманітарну освіту; не мають досвіду роботи в якості фахівців та керівників; не досить обізнані з сучасним законодавством, своїми правами й обов'язками, а також фінансовими й податковими важелями для вирішення тих або інших проблем.

Ще однією проблемою є недостатня кількість тренінгів з цієї проблематики для керівництва та членів територіальних громад; значне зменшення державних дотацій та інших форм державної підтримки сільської інфраструктури [5, с. 206]. Певну управлінську неузгодженість створює й тривалий процес реформування, невеликий досвід здійснення нової владної вертикалі. Повною мірою виявлені проблеми підтверджує та ілюструє розвиток однієї з територіальних громад Херсонської області — Новотроїцької.

Вона була утворена у межах колишнього адміністративного району — Новотроїцького. Зараз у складі громади перебувають ті ж 44 населених пункти, у т.ч. два селища міського типу (смт) — Новотроїцьке та Сиваське. Вони об'єднані у дві селищні та сільські ради. Проте якщо раніше район підпорядковувався обласному центру, то зараз — районному центру, яким стало для громади місто Генічеськ. Це значно змінило організаційні, регуляторні та інші відносини між суб'єктами адміністрування й господарювання на даній території. При цьому деякі владні структури зберегли свій колишній статус. Наразі це стосується й Державної податкової інспекції.

З позицій виконання адміністративно-регуляторних функцій це має як позитивні, так і негативні наслідки (збільшення територій адміністративних районів; подовження ланцюга узгодження управлінських рішень та збільшення алгоритму його прийому для громад (громада — райцентр — обласний центр), а не райцентр — обласний центр). З позитивних сторін — це скорочення витрат на адміністративно-управлінський апарат, але позбавлення населених пунктів адміністративних функцій зменшує їх роль як центрів розвитку територій та може призводити до їх занепаду. Очевидно, що у процесі розвитку такими можуть бути окремі фермерські господарства й інші осередки організованої господарської життєдіяльності й інфраструктури [6]. Що стосується депресивних і, особливо, деградуючих сі, то за відсутності механічного та природного простору населення здійснювати їх відтворення, навіть просте, практично не можливо, що стверджує у необхідності реформ.

Необхідно зазначити, що в структурі управлінського апарату Новотроїцької ОТГ функціонує підрозділ з обліку, фінансування та планування діяльності. Також у

складі постійних депутатських комісій селищної ради VIII скликання функціонує комісія з питань бюджету, фінансів, планування та економічного розвитку. У ній працюють 5 депутатів на чолі з головою, але лише один з них має вищу спеціальну освіту з обліку й аудиту і жоден — з фінансів.

При дотриманні гендерної рівноваги, звертає на себе увагу досить значний вік депутатів як цієї комісії — 53,0 років, так і всього депутатського корпусу — 53,7 років. У складі ради працює лише 3 депутати віком до 40,0 років, а молодь віком 18,9 — 35,0 років не представлена взагалі. Між тим у статеві-віковій структурі населення особи цієї вікової демографічної когорти навіть за приблизними оцінками досягають 25-% частки. Тому громаді необхідно звернути увагу на представництво цієї демографічної когорти у владі. Адже в них інші, більш значні потреби порівняно з представниками вікової когорти 50,0 років і більше щодо спортивних активностей, культурно-мистецької діяльності та інших видів творчості тощо.

Звичайно, поважний вік означає досвід роботи та управління, але ж і молоді кадри є більш мобільними та креативними у своїй діяльності, що є також надзвичайно важливим для розвитку сільських громад. У цих умовах важливе значення має постійне навчання прийомам та інструментам фінансового менеджменту. Про навчальні матеріали та тренінги, консультації з фінансового менеджменту мова йде на загальній мапі сайту територіальних громад країни, проте про стан навчальної роботи саме у Новотроїцькій громаді інформацію у відкритому доступі знайти важко.

На якість та ефективність прийняття управлінських рішень у громаді впливає система розселення та людинність населених пунктів у ній. Так, у Новотроїцькій ОТГ з 44 населених пунктів, розміщених у межах її території тільки центр громади — смт Новотроїцьке, — має кількості жителів понад 10,8 тис. Ще одне смт — Сиваське — налічує понад 4,6 тис. мешканців; понад 2,7 тис. осіб проживає у с. Громівка, стільки ж мешканців є у с. Чкалове; 1,7 тис. населення має с. Одрадівка та 1,3 тис. — с. Новопокровка. Таким чином, лише 6 населених пунктів або 13,6% з них зосереджують 23,8 тис. осіб або 69,4% населення громади. Ще у 5 селах кількість населення перебуває на рівні 1,0 тис. осіб, у 8 селах мешкає від 0,5 до 0,9 тис. осіб. Отже, 19 або 42,0% населених пунктів мають основну частину населення громади — 89,2%. Така система розселення значно ускладнює фінансовий менеджмент для 10,8% населення решти 25 сільських населених пунктів, які є малолюдними.

Іх інтереси мають представляти освічені у плані фінансів і управління депутати або сільські голови чи старости, не байдужі господарники, але для більшості сіл таке представництво залишається проблематичним. Тому важливу роль у процесі фінансового менеджменту та управління розвитком з огляду на виявлені особливості структури ОТГ мають відігравати підприємства агробізнесу, які здійснюють прибуткову діяльність тут, у т. ч. на засадах соціальної відповідальності та державно-приватного партнерства.

Ця пропозиція є слушною з огляду на специфіку господарського комплексу Новотроїцької ОТГ. Його структура характеризується наявністю у комунальній власності дотаційних підприємств, закладів і установ соціальної та виробничої інфраструктури, житлово-комунального господарства, культури, мистецтва і спорту та відсутністю бюджетотворюючих підприємств місцевого значення. У минулому це були сучасні харчосмакова фабрика, комбикормовий завод, маслосирзавод, м'ясокомбінат. Їх продукція була дуже ліквідною на місцевому, обласному та міжобласному аграрних ринках. Тому варто повернутися до питання про відновлення їх діяльності, особливо на засадах муніципальної або кооперативної власності. Крім виробничо-економічного та фінансового результатів, це мало б значні соціальні ефекти через зростання зайнятості населення, збільшення його доходів та добробуту.

Велике значення для фінансового менеджменту розвитку Новотроїцької об'єднаної територіальної громади має діяльність розміщеної тут Новотроїцької державної податкової інспекції Головного управління Державної податкової служби України у Херсонській області, Автономній Республіці Крим та м. Севастополі. Під керівництвом ГУ ДПС здійснюється адміністрування податків на місцевому та державному рівнях. Інспекція не перебуває у структурі місцевого самоврядування, але справляє значний вплив на фінансовий менеджмент та інші напрями життєдіяльності громади. Так, завдяки податковому адмініструванню у загальний місцевий бюджет у 2021 р. було залучено 181,0 млн грн податкових надходжень. У державний бюджет було направлено 170,0 млн грн. Виплати з єдиного соціального внеску (ЄСВ) дорівнювали 127,0 млн грн надходжень. Вказані результати є вагомими для малолюдної ОТГ з моноспеціалізацією господарського комплексу та свідчать про ефективність податкового адміністрування ГУ ДПС.

Також Новотроїцька податкова інспекція ретельно здійснює свої фінансові та контролюючі функції. Зокрема, йдеться про цільове використання земель, сільсько-господарських угідь. У разі виявлення порушень владі громади надаються необхідні рекомендації щодо прийняття управлінських рішень, а на рівні ДПС забезпечуються нараховані відповідно до закону податки. Іншим напрямом роботи є встановлення правильної нормативної грошової оцінки земель; нарахування орендної плати; забезпечення вчасної сплати податків. Завдяки цьому громада отримує належну дохідну частину бюджету, має змогу розподіляти його видатки та забезпечувати роботу важливих об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури, а також управлінського апарату.

Необхідно зазначити, що на території громади функціонує декілька великих сучасних аграрних та енергетичних підприємств. Зокрема, це ТОВ "Світанок", СК "Громівський", ПОСП "Агрофірма "Мир", ПОСП "Агрофірма "Сиваш" та ін. провідні підприємства. Крім значного обсягу сплачених податків, вони вносять великий вклад у функціонування громади, вирішення її соціальних проблем. Зокрема, нами ремонтуються автомобільні шляхи місцевого значення, утримуються дитячі садки та шкільні їдальні, фінансуються стадіони та спортивні команди. Також це окремі ініціативи приватних меценатів. Тому робота місцевої влади по організації та координуванню їх зусиль також є важливим складником фінансового менеджменту.

Однак на території Новотроїцької ОТГ не достатньо представлених громадських організацій та їх робота, наприклад, з альтернативної енергетики, сільського зеленого туризму, освіти й творчості молоді, професійної орієнтації і віддаленої роботи, гендерної рівності та ін. Наразі кошти таких організацій, їх гранти, стипендії також сприятимуть і фінансовому менеджменту, й будуть вагомим складником соціально-економічного розвитку Новотроїцької територіальної громади.

ВИСНОВКИ

Фінансовий менеджмент та податкове адміністрування є важливим чинником розвитку об'єднаних територіальних громад як нових адміністративно-територіальних утворень в Україні. Проте як також порівняно нові в такій інтерпретації інструменти управління та регулювання вони мають певні переваги й обмеження у виконанні. Зокрема, в умовах Новотроїцької об'єднаної територіальної громади Херсонської області ефективно здійснення фінансового менеджменту пов'язане з відсутністю спеціальної фінансової освіти керівництва й депутатів профільної постійної комісії ради громади; недостатнім їх навчанням, тренінгами та підвищенням кваліфікації у цій сфері; нерівномірним розміщенням населення, віддаленістю та малолюдністю більшої частини сільських населених пунктів та ускладненням отримання зворотного зв'язку їх мешканців щодо за-

безпечення їх потреб та інтересів; недостатнім представництвом молоді у структурі депутатського корпусу.

Загалом населенню громади притаманні звужене природне відтворення, еміграція молоді за межі громади, старіння. Тому в найближчій перспективі її менеджмент має передбачити створення й роботу молодіжного центру, відновлення колишніх переробних підприємств, залучення нових форматів культури і дозвілля. Цьому має сприяти й ефективне податкове адміністрування. Фіскальна, розподільна та регуляторна функції податків мають сприяти здійсненню соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, державно-приватного партнерства на рівні громади; діяльності громадських організацій і фондів, розвитку кооперативного руху та інтеграційних процесів на селі; впровадженню інновацій у всі сфери життєдіяльності й залученню інвестицій.

Література:

1. Дем'янишин В.Г. Податковий механізм формування доходів бюджету: концептуальні засади теорії та напрями модернізації. *Світ фінансів*. 2017. № 2 (51). С. 84—96.
2. Ігнатенко М.М., Сарапіна О.А. Вплив автоматизації обліку та фінансової звітності на безпеку підприємств. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 38. С. 47—53.
3. Струк Н.П. Соціально-економічний розвиток територіальних громад і місцеве оподаткування: взаємозв'язок та взаємовплив. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7864> (дата звернення: 17.01.2022).
4. Гладченко Т.Б. Поняття податкового механізму та його елементи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. № 21. С. 62—64.
5. Мармоль Л.О., Романюк І.А. Фінансове забезпечення та податкові аспекти розвитку туристичної діяльності в Україні. *Економічний вісник університету*. Вип. 42. 2019. С. 204—210.
6. Бондарук Т.Г. Державний борг України та видатки бюджету на його обслуговування. *Статистика України*. 2018. № 1. С. 30—39.
7. Мельник М.І. Податковий контроль в Україні: проблеми та пріоритети підвищення ефективності: монографія. Львів: ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України", 2015. 330 с.
8. Постол А.А. Розвиток великих аграрних підприємств: механізми та інструментарій: монографія. Харків: "Смугаста типографія", 2018. 348 с.
9. Романюк І.А. Вплив податків на розвиток підприємств туристичної галузі в Україні. *Управління розвитком соціально-економічних систем: матер. Другої Міжнар. наук.-практ. конф.*, 11—12 квітня 2019 р. Харків: ХНТУСГ, 2019. С. 154—156.
10. Пасінович І.І., Сич О.А. Сучасні підходи до управління фінансовими потоками суб'єктів господарювання. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8098> (дата звернення: 17.01.2022).
11. Рунчева Н.В. Управління розвитком корпоративних відносин в аграрній сфері економіки: монографія. Херсон: Айлант, 2017. 362 с.
12. Ситник Н.С., Сташишин А.В., Гукалюк А.Ф., Західна О.Р., Сич О.А., Шушкова Ю.В. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 845 с.
13. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія. ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України". Львів, 2019. 209 с.
14. Ігнатенко М.М., Мармоль Л.О. Облік, оцінка й діагностика фінансово-економічних результатів діяльності у стратегічному менеджменті підприємств і організацій. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 6 (11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr> (дата звернення: 17.01.2022).

15. Петренко В.С. Стратегії розвитку аграрних підприємств з іноземними інвестиціями. Херсон: Айлант, 2017. 354 с.

References:

1. Dem'yanyshyn, V.H. (2017), "Tax mechanism of budget revenues formation: conceptual bases of theory and directions of modernization", *Svit finansiv*, vol. 2 (51), pp. 84—96.
2. Ihnatenko, M.M. and Sarapina, O.A. (2018), "The impact of accounting automation and financial reporting on business security", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 38, pp. 47—53.
3. Struk, N. (2020), "Social and economic development of territorial communities and local taxation: relationship and interplay", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7864> (Accessed 17 January 2022).
4. Hladchenko, T.B. (2016), "The concept of tax mechanism and its elements", *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiya*, vol. 21, pp. 62—64.
5. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2019), "Financial support and tax aspects of tourism development in Ukraine", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 42, pp. 204—210.
6. Bondaruk, T.H. (2018), "Public debt of Ukraine and budget expenditures for its maintenance", *Statystyka Ukrainy*, vol. 1, pp. 30—39.
7. Mel'nyk, M.I. (2015), *Podatkovyy kontrol' v Ukraini: problemy ta priorytety pidvyshchennya efektyvnosti* [Tax control in Ukraine: problems and priorities for improving efficiency], DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' im. M.I. Dolishn'oho NAN Ukrainy", L'viv, Ukraine.
8. Postol, A.A. (2018). *Rozvytok velykykh ahrarnykh pidpryyemstv: mekhanizmy ta instrumentariy* [Development of large agricultural enterprises: mechanisms and tools], Smuhasta typohrafiya, Kharkiv, Ukraine.
9. Romaniuk, I.A. (2019), "The impact of taxes on the development of tourism enterprises in Ukraine", *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya. Upravlinnya rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh system* [International scientific-practical conference. Management of development of social and economic systems], KhNTUSH, Kharkiv, Ukraine, 11—12 april, pp. 154—156.
10. Pasinovich, I.I. and Sych, O.A. (2020), "Modern approaches to managing financial flows of economic entities", *Efektivna ekonomika*, vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8098> (Accessed 17 January 2022).
11. Runcheva, N.V. (2017), *Upravlinnya rozvytkom korporativnykh vidnosyn v ahrarniy sferi ekonomiky* [Management of development of corporate relations in the agrarian sphere of economy], Aylant, Kherson, Ukraine.
12. Sytnyk, N.S. Stasyshyn, A.V. Hukalyuk, A.F. Zakhidna, O.R., Sych, O.A. and Shushkova, Yu.V. (2020), *Finansovyy menedzhment* [Financial management], LNU imeni Ivana Franka, L'viv, Ukraine.
13. Patyts'ka, Kh. (2019), *Finansovo-ekonomichnyy potentsial terytorial'nykh hromad: mekhanizmy funktsionuvannya ta aktyvizatsiyi* [Financial and economic potential of territorial communities: mechanisms of functioning and activation], DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M. I. Dolishn'oho NAN Ukrainy", L'viv, Ukraine.
14. Ihnatenko, M.M. and Marmul', L.O. (2017), "Accounting, evaluation and diagnosis of financial and economic results of activities in the strategic management of enterprises and organizations", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*, vol. 6 (11), available at: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr> (Accessed 17 January 2022).
15. Petrenko, V.S. (2017), *Stratehiyi rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv z inozemnymy investytsiyamy* [Strategies for the development of agricultural enterprises with foreign investment], Aylant, Kherson, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2022 р.

А. М. Третяк,
д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-1154-4797
В. М. Третяк,
д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-6779-1941
Л. А. Гунько,
к. е. н., Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0002-9454-744X

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.19

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

A. Tretiak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University
V. Tretiak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Geodesy
and Land Management, Sumy National Agrarian University
L. Hunko,
PhD in Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF LAND ORGANIZATION AND LAND PLANNING IN UKRAINE
DURING THE PERIOD OF GLOBALIZATION

З'ясовано, що застосування інституціональної теорії в розвитку землеустрою та землевпорядкування щодо вирішенні земельних проблем у період глобалізації обумовлено проблемами безпеки життєдіяльності людей та сталого розвитку, зокрема, процесами, що проходять в зміні клімату, боротьбі з опустелюванням та деградацією земельних і інших природних ресурсів. Виділено чотири наукові позиції, що характеризують міжнародну інституціоналізацію землеустрою та землевпорядкування і процеси, пов'язані з ними: 1) міжнародна інституціоналізація землеустрою та землевпорядкування як процес переходу на міжнародні принципи та стандарти сталого управління земельних; 2) міжнародна інституціоналізація землеустрою та землевпорядкування як процес створення інформації про земельну власність для забезпечення порівнянності земельної статистики в сфері земельних ресурсів і геопросторової бази даних та статистичної звітності різних країн; 3) міжнародна інституціоналізація землеустрою та землевпорядкування як процес уніфікації і гармонізації інформаційних систем для земельного обліку на міжнародному рівні; 4) міжнародна стандартизація як процес приведення національних норм територіально-просторового планування розвитку землекористування до міжнародних зі збереженням істотних національних особливостей. Обґрунтовано концептуальний підхід взаємозв'язку складових процесу глобалізації землеустрою та землевпорядкування, який характеризується впливом глобалізації на розвиток землеустрою та землевпорядкування, зокрема: нормуванням та стандартизацією як встановлення єдиних правил (вимог, норм, стандартів) у сфері сталого управління земельними ресурсами та землекористуванням, у т.ч. землеустрою і землевпорядкування; уніфікацією як усунення розбіжностей між національними нормами та стандартами у сфері охорони земель та землеустрою і землевпорядкування у різних країнах; гармонізацією як приведення національних норм та стандартів у відповідність до існуючих міжнародних вимог; конвергенцією як узгоджене зближення національних, регіональних і глобальних норм,

стандартів і системи сталого управління земельними ресурсами, для якого землеустрій та землевпорядкування є основоположним механізмом та методом. Обґрунтовано, що реалізація інституцій та інститутів землеустрою і землевпорядкування здійснюється через координаційну, перерозподільну, трансакційну та капіталізаційну функції щодо формування сталого (збалансованого) землекористування.

It was found that the application of institutional theory in the development of land organization and land planning to solve land problems in the globalization period is required due to security of human life and sustainable development, in particular, processes in climate change, combating desertification and degradation of land and other natural resources. Four scientific positions were highlighted, which characterize the international institutionalization of land organization and land planning and related processes: 1) international institutionalization of land organization and land planning as a process of transition to international principles and standards of sustainable land management; 2) international institutionalization of land organization and land planning as a process of creating information on land ownership to ensure comparability of land statistics in the field of land resources and geospatial database and statistical reporting of different countries; 3) international institutionalization of land organization and land planning as a process of unification and harmonization of information systems for land accounting at the international level; 4) international standardization as a process of bringing national norms of territorial and spatial planning of land use development to international level while preserving essential national peculiarities. The conceptual approach of interrelation of components of process of globalization of land organization and land planning which is characterized by influence of globalization on development of land organization and land planning is proved, in particular: rationing and standardization as establishment of uniform rules (requirements, norms, standards) in sustainable management incl. land organization and land planning; unification as the elimination of differences between national norms and standards in the field of land protection, land organization and land planning in different countries; harmonization as bringing national norms and standards in line with existing international requirements; convergence as a coordinated approximation of national, regional and global norms, standards and systems of sustainable land management, for which land organization and land planning is a fundamental mechanism and method. It is substantiated that the implementation of institutions and institutes of land organization and land planning is carried out through the coordination, redistribution, transactional and capitalization functions for the formation of sustainable (balanced) land use.

Ключові слова: інституціональний розвиток, землеустрій, землевпорядкування, глобалізація, організація використання і охорони земель.

Key words: institutional development, land organization, land planning, globalization, organization of land use and land protection.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний світ неможливо розглядати поза глобалізацією. У дослідженні цих процесів задіяні всі складові економічної науки. І якщо для економістів інституціональною теорією науково визначені орієнтири розвитку (розширення рамок і змін інститутів, організацій, то для землевпорядників розвиток і уніфікація землевпорядного процесу і землевпорядної документації позбавлені переконливого теоретичного базису. Найкраще, що здійснюється для наукового обґрунтування доцільності глобалізації землеустрою та землевпорядкування — це посилення на неокласичні економічні теорії, які сповідують розширення простору "вільного капіталістичного вибору". Однак, як показано А.М. Третяком та іншими дослідниками у працях "Наукова гіпотеза трактування землевпорядкування як соціально-економічної інституції" та "Розвиток системи землевпорядкування на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії" [1; 2], це вже вчорашній день.

Застосування інституціональної теорії в розвитку землеустрою та землевпорядкування щодо вирішенні земельних проблем у період глобалізації обумовлено проблемами безпеки життєдіяльності людей та сталого розвитку [3; 4], зокрема, процесами, що проходять у зміні клімату, боротьби з опустелюванням та деградацією земельних та інших природних ресурсів.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження напрямів інституціонального розвитку землеустрою та землевпорядкування в Україні у період глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Єдиного визначення поняття "глобалізація" не існує. Серед найбільш розповсюджених визначень, що характеризує управлінську складову даного поняття, слід навести таке: "Глобалізація - (англ. globalization) — процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. У ширшому розумінні — перетворення певного явища на планетарне, таке, що стосується всієї Землі. Основними наслідками глобалізації є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн [5]. За дослідженнями М.В. Зось-Кіора [6, с. 44] глобалізація — вища стадія суспільних відносин, заснованих на лібералізації та мережевому принципі організації, в умовах єдиного загальносвітового фінансово-інформаційного простору. Відповідно, специфічним змістом глобальних проблем є глобальність досліджуваної системи або процесу не стільки в кількісному, скільки в якіс-

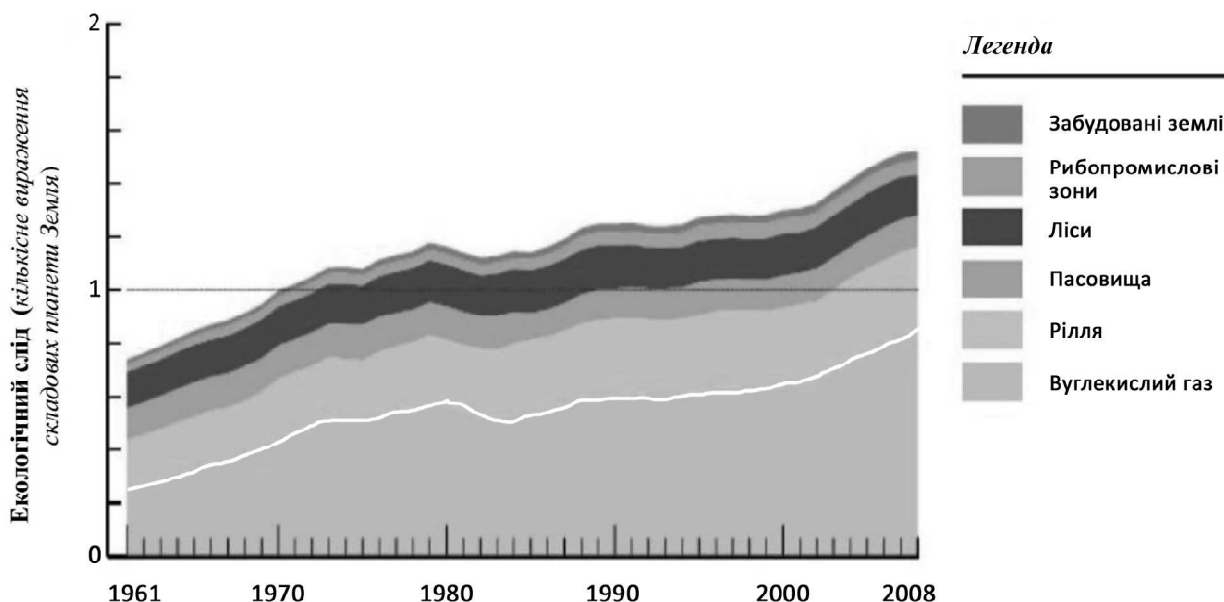

Рис. 1. Глобальний екологічний слід за складовими планети Земля, 1961—2008 рр.

Джерело: [12].

ному аспекті. Тобто глобалізація — це надання чомусь глобальних масштабів, глобального характеру [8, с. 181]. Вона пов'язана з інформаційною трансформацією суспільства, а не з масштабами або економічною діяльністю [9]. Отже, як зазначає М.В. Зось-Кіор, і ми з ним погоджуємося, не обов'язково мати найбільшу у світі економіку, щоб вважатися більш або менш інтегрованим у процес глобалізації — важливо інтегруватися в інформаційні глобальні проекти, більшість із яких — саме з управління обмеженими невідновлювальними ресурсами, саме до яких і належать земельні [6, с. 45].

З огляду на актуальність впливу глобалізації на управління земельними ресурсами та землекористуванням, потрібно чітко з'ясувати сутність глобалізації для сфери землеустрою та землевпорядкування, у тому числі через дію основних сучасних глобальних проблем, види її впливу, реагування земельних відносин на глобалізаційні впливи та можливість держави вживати заходів у рамках національного законодавства з метою стимулювання позитивних і нейтралізації або пом'якшення негативних наслідків зазначених впливів. У зв'язку із глобальними процесами зміни клімату, проблемами продовольчої безпеки, будь-які сучасні економічні, в т.ч. земельні, перетворення необхідно розглядати з урахуванням чинника глобалізації. Землеустрій та землевпорядкування з цього погляду стикаються з рядом основних позицій, які можна назвати вихідними. В Україні, площа якої в загальному обсязі земель світу становить 0,4 %, видобувається, переробляється і залучається до виробництва приблизно 5 % світового обсягу мінерально-сировинних ресурсів, що знаходяться у господарському обігу [9, с. 2], в тому числі й найцінніших у світі ґрунтів. До того ж ці ресурси використовуються нерационально і екстенсивно. На думку М.В. Зось-Кіора [6, с. 41], недовикористовувані аграрні ресурси на фоні світової продовольчої кризи стають цікавими для міжнародних агентів. З цього погляду Україна має і гарантовані ринки збуту, і можливість значно підвищити свій міжнародний статус, із яким буде неможливо не рахуватися. Водночас висока розораність території України негативно впливає на процеси зміни клімату.

Серед основних критеріїв, що застосовуються у світовій практиці для визначення впливу економічної діяльності на земельні ресурси та навколишнє середовище, найбільш широко застосовується два: екологічний слід і енергоефективність, як співвідношення ВВП на кількість спожитого умовного палива. Критерій "еко-

логічний слід" — стандартизований показник, що відображає попит людської популяції на природний (земельний) капітал, який може навіть перевищувати екологічну спроможність планети чи відповідної території країни (регіону) до регенерації цього капіталу. По-іншому, це територія землі та води, яка потрібна людській популяції для отримання відновлюваних ресурсів, які вона споживає, і для поглинання відповідних відходів, які вона виробляє, з використанням переважаючих технологій. Іншими словами, він вимірює "кількість природи (земельних та інших природних ресурсів)", яку ми використовуємо, і порівнює її з тим, скільки насправді має "природа" [10]. Цю одиницю вимірювання можна визначити як співвідношення між своїми потребами та обсягами наявних земельних та інших природних ресурсів. Таким способом можна виміряти тиск (вплив) на навколишнє середовище будь-якої людини, підприємства, організації, населеного пункту, країни та населення всієї планети [11] (рис. 1).

У 2008 р. загальна біомаса Землі становила 12,0 млрд га або 1,8 га/люд ... тоді як екологічний слід 2,7 га/люд (18,2 млрд га). Найбільшою складовою екологічного сліду (55%) є площа лісів, яка необхідна для секвестрації антропогенних викидів вуглекислого газу. У 2014 році Global Footprint Network оцінила екологічний відбиток людства на планету Земля, та відмітили, що вимоги людства були в 1,7 рази швидшими, ніж відновлені складові екосистеми планети [13]. Населення переважної більшості розвинутих держав використовує більше природного капіталу, ніж генерується на їх власній території. Таким чином, навантаження на довкілля, в т.ч. і на земельні ресурси, у розвинутих країнах, більше, аніж в інших. Було вираховано так звані екологічні межі, які дозволяли природі підтримувати людську діяльність в рамках існуючого способу життя. Вони становили 2,2 га на одного мешканця планети [11]. Порівняння добробуту країн світу з екологічним слідом за даними 2014 р. [11, 6] показує, що він корелює із екологічним слідом. Очолюють перелік найбільш небезпечні африканські країни. І навпаки, екологічний слід Південної Африки, Саудівської Аравії, Кувейту, ОАЕ набагато вищий за їх суспільний добробут, що пов'язано з сировинною орієнтацією економік цих країн. Україна теж перебуває в ризиковій зоні. На думку Зось-Кіора [6], вимірюваний у ході визначення екологічного сліду тиск (вплив) є прямою демонстрацією у тому числі глобальної деформації земельних відносин.

У цьому зв'язку зазначимо, що глобалізація формує основні п'ять видів впливів на організацію використання і охорони земель та інших природних ресурсів:

1) соціальний — пов'язаний із соціальними земельними відносинами, демографією. Наприклад, сучасні технології організації використання земель мінімізують землемісткість економіки. Відтак, відбувається капіталізація (збільшення вартості) землекористування в утробі його екологізації;

2) економічний — пов'язаний із економічними земельними відносинами щодо розподілу доданої вартості. Наприклад, у зв'язку із нерегульованим процесом агрохолдингізації в сільському господарстві із залученням іноземного капіталу та технологій, більшість селян залишаються безробітними і за умов відкритості економіки, емігрують з метою пошуку роботи а бюджетні територіальних громад недоодержують надходження від податків;

3) політичний — пов'язаний із лобюванням мало регульованого щодо екологізації земельного ринку для іноземних юридичних осіб та громадян, що загрожують національним і приватним інтересам українців;

4) організаційний — пов'язаний із територіально-просторовим плануванням розвитку землекористування, землепорядковою організацією використання та охорони земель і співпраці. Наприклад, запровадження нових технологій нетрадиційного землекористування дозволяє пройти сертифікацію органічного виробництва сільськогосподарської продукції та більш аргументовано продавати її на визначений стратегією розвитку ринок;

5) інформаційний — пов'язаний з сталим управлінням земельними ресурсами та землекористуванням із застосуванням новітніх технологій створення інформації про екологічний стан земель і ґрунтів, про власність на землю, про вартість та обіг земельних ділянок, про режим землекористування тощо.

Отже, необхідність інституціоналізації розвитку землеустрою та землепорядкування в Україні в період глобалізації не викликає сумнівів. Найближчим часом зусилля вчених і фахівців повинні бути спрямовані на пошук найбільш доцільних шляхів вирішення цієї проблеми. На перший погляд, її вирішення не представляє особливих труднощів: досить економічній та землепорядній наукам і компетентним експертам вибрати все найкраще, що накопичено в теорії і практиці землеустрою та землепорядкування економічно розвинених країн, сконструювати "кращий зразок" і поширити його. Однак таке, здавалося би, очевидне рішення насправді не може бути втілене в життя, і причини цього такі:

1) особливості економічного розвитку різних країн;

2) відмінність у традиціях організації землеустрою та землепорядкування (у багатьох країнах ці традиції склалися протягом кількох століть і досить відмінні від України);

3) неоднаковість розуміння предмета землеустрою та землепорядкування та його методології;

4) суттєві особливості діючих нормативних документів;

5) неадекватність системи підготовки та комплектування землепорядних кадрів;

6) неоднаковий рівень оснащення і використання інформаційної бази та ГІС технологій у землепорядній діяльності.

Мають місце і інші відмінності, які ускладнюють вирішення проблеми організації використання земельних та інших природних ресурсів, хоча сама необхідність її вирішення не викликає сумнівів. Дійсно, глобалізація економіки, формування в цьому контексті міжнародної системи інституціоналізації сталого (збалансованого) управління земельними ресурсами та землекористуванням, не дає підстав для сумнівів у необхідності введення

нової стратегії розвитку землеустрою та землепорядкування і в Україні. У зв'язку з цим професійні кола повинні вивести на якісно новий рівень наукову дискусію, в ході якої має бути досягнуто консенсусу і повинні бути відпрацьовані напрями подальшої стратегії і тактики розвитку землеустрою та землепорядкування в Україні на міжнародних принципах.

У наукових дослідженнях [14—16] спостерігається занепокоєність тим, що в області інституціоналізації землеустрою та землепорядкування тенденція універсалізації підходів до землепорядних та земельно-кадастрових процесів у світових масштабах проходить без урахування історичних, національних напрацювань, особливостей інститутів і специфіки діяльності окремих галузей економіки.

Дослідження вказують на відсутність єдиного наукового бачення процесів міжнародної інституціоналізації і іноді взагалі неправильне їх тлумачення щодо практики застосування. Ця наукова проблема має дві полярні позиції: беззастережне сприйняття міжнародної інституціоналізації землеустрою та землепорядкування як панацеї і невідворотного явища та критику бездумного впровадження міжнародних норм у національне середовище. Виділяються чотири існуючі наукові позиції, що характеризують міжнародну інституціоналізацію землеустрою та землепорядкування і процеси, пов'язані з ними: 1) міжнародна інституціоналізація землеустрою та землепорядкування як процес переходу на міжнародні принципи та стандарти сталого управління земельних ресурсів [17]; 2) міжнародна інституціоналізація землеустрою та землепорядкування як процес створення інформації про земельну власність для забезпечення порівнянності земельної статистики в сфері земельних ресурсів і геопросторової бази даних та статистичної звітності різних країн; 3) міжнародна інституціоналізація землеустрою та землепорядкування як процес уніфікації і гармонізації інформаційних систем для земельного обліку на міжнародному рівні [18]; 4) міжнародна стандартизація як процес приведення національних норм територіально-просторового планування розвитку землекористування [19] до міжнародних зі збереженням істотних національних особливостей.

Наявність великої кількості відносно суперечливих думок з приводу інституціоналізації землеустрою та землепорядкування, особливо стандартизації, гармонізації та уніфікації планування землекористування, сталого управління земельними ресурсами та земельного обліку у світі свідчить про відсутність єдиного теоретичного тлумачення цих процесів, бачення подальшого його розвитку і впливу на побудову міжнародних та системи національних економічних земельних відносин і стандартів організації землекористування і в Україні. Проведений аналіз переконує, що без фундаментальних обґрунтувань абсолютно неприпустиме будь-яке одностороннє сприйняття цієї проблеми, надання переваг тим чи іншим підходам. Однак від наукової позиції і дискусії вчених з даних питань буде залежати якість підготовки тих основоположних нормативних і організаційних документів, які визначатимуть засади підготовки міжнародних правил та стандартів і їх впровадження у вітчизняну практику.

На нашу думку, узагальнюючим концептуальним підходом у цьому процесі повинні бути розглянуті нормування та стандартизація, на двох рівнях — національному і міжнародному. Засобами реалізації (досягнення, забезпечення) стандартизації є уніфікація і гармонізація. Об'єднуючим поняттям при цьому виступає процес конвергенції як зближення національних, регіональних і глобальних правил землеустрою та землепорядкування (рис. 2).

При цьому дефініції, що характеризують вплив глобалізації на розвиток землеустрою та землепорядкування, узагальнені нами так:

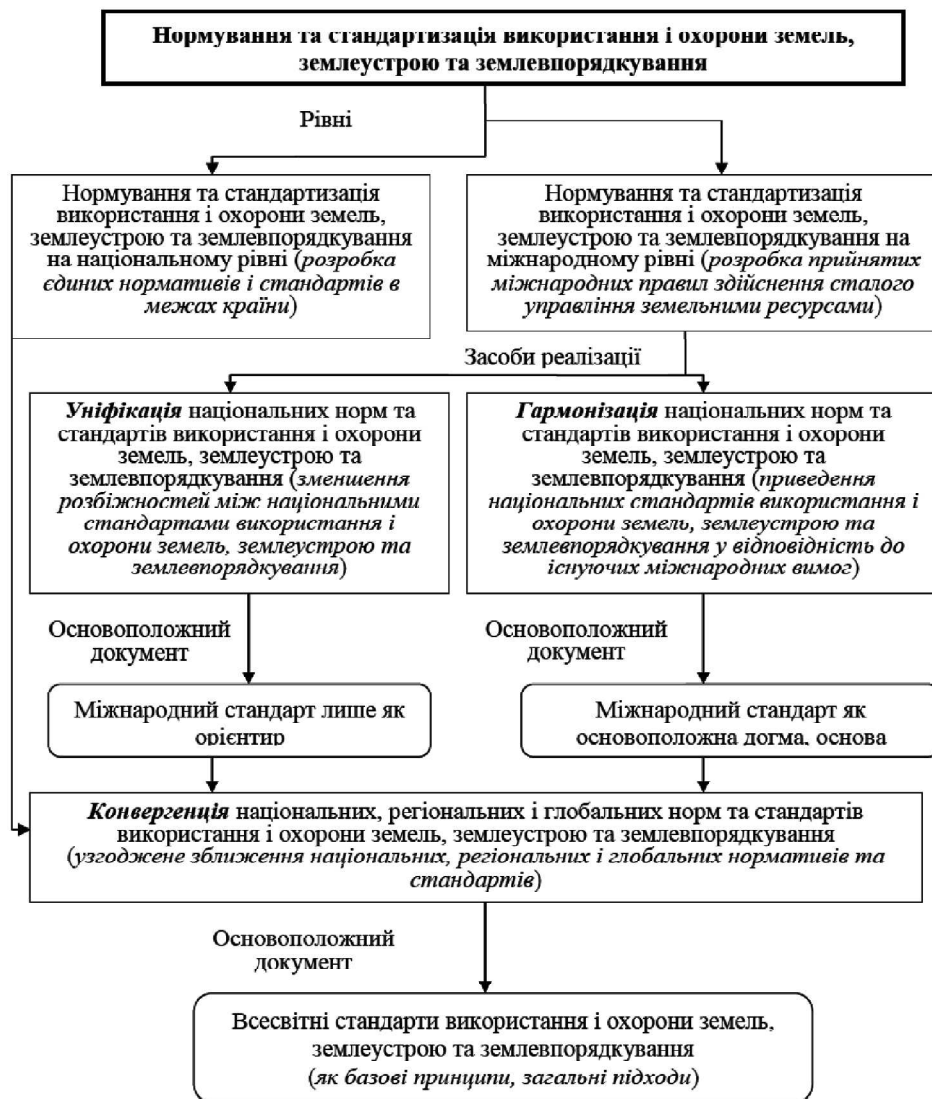

Рис. 2. Концептуальний підхід взаємозв'язку складових процесу глобалізації землеустрою та землепорядкування

— нормування та стандартизація — встановлення єдиних правил (вимог, норм, стандартів) у сфері сталого управління земельними ресурсами та землекористуванням, у т.ч. землеустрою і землепорядкування;

— уніфікація — усунення розбіжностей між національними нормами та стандартами у сфері охорони земель та землеустрою і землепорядкування у різних країнах;

— гармонізація — приведення національних норм та стандартів у відповідність до існуючих міжнародних вимог;

— конвергенція — узгоджене зближення національних, регіональних і глобальних норм, стандартів і системи сталого управління земельними ресурсами, для якого землеустрій та землепорядкування є основоположним механізмом та методом.

Узагальнення існуючих і запропонованих підходів до процесів міжнародної стандартизації землеустрою та землепорядкування дозволяє зробити висновок, що нормування і стандартизація є процесом встановлення узгоджених правил сталого управління земельними ресурсами та землекористуванням, землеустрою і землепорядкуванням на національному і міжнародному рівні. Це забезпечується шляхом уніфікації підходів до територіально-просторового планування розвитку землекористування, землеустрою та землепорядкування, створення земельної інформації, ведення кадастрового обліку та оцінки, тобто забезпечення їх зіставності, або ж

шляхом гармонізації, що виступає передусім мотивацією приведення правил планування розвитку землекористування, землеустрою і землепорядкування та створення земельної інформації до єдиних міжнародних вимог (міжнародних стандартів).

Специфіка функціонування інституцій та інститутів землеустрою і землепорядкування у рамках формування системи сталого (збалансованого) землекористування полягає в тому, що вони покликані регулювати еколого-економічні земельні відносини, в які вступають господарюючі суб'єкти, і узгоджувати їх суперечливі інтереси методом їх екологізації, тобто шляхом трансформації формальних інститутів раціонального землекористування, що забезпечують реальну еколого-економічну стійкість. Характер діяльності інституцій та інститутів землеустрою і землепорядкування визначається ефективністю здійснення властивих їм функцій при реалізації інтересів на сучасному етапі розвитку системи землекористування [20] (рис. 3).

Функціонування інституцій та інститутів землеустрою і землепорядкування добре проявляється при аналізі інституційної спроможності ринку землепорядної продукції та держави. Ринок землепорядної продукції, як інститут, виявляє координаційну, перерозподільну, трансакційну та капіталізаційну функції через дії об'єктивних економічних законів організації землекористування, розподілу, присвоєння, експлуатації (споживання) та обігу. Ри-

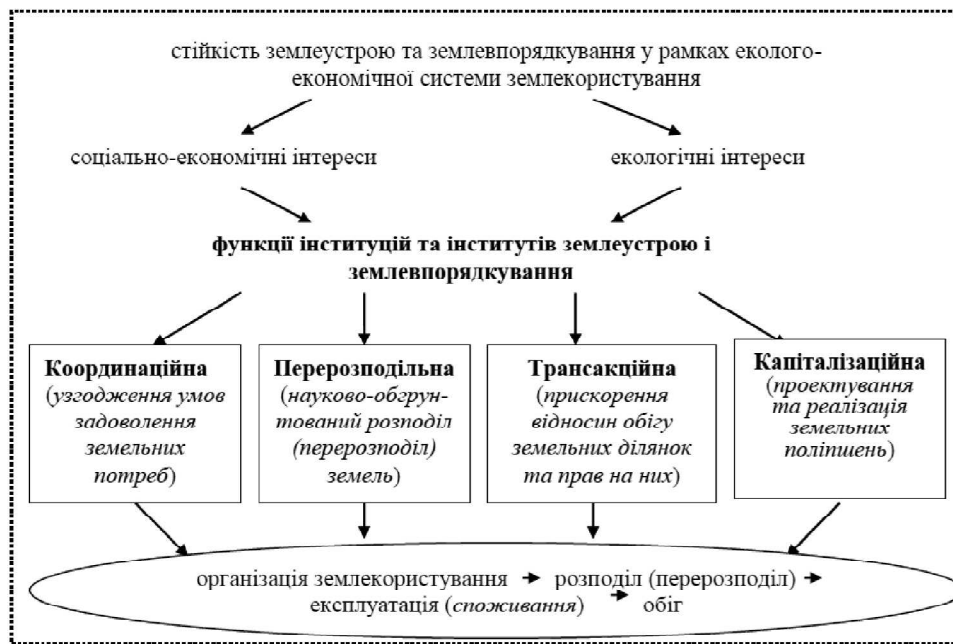

Рис. 3. Реалізація функцій інституцій та інститутів землеустрою і землевпорядкування

нок землевпорядної продукції не може ефективно вирішувати триєдине завдання забезпечення стійкості еколого-економічної системи в силу своєї стихійності, тому основний тягар формування інституційного середовища повинна покласти на себе держава. Формуючи відповідні інституції та інститути, вона в тій чи іншій мірі ефективно вирішує проблеми узгодження суперечливих інтересів суб'єктів на всіх стадіях процесу формування системи сталого (збалансованого) землекористування.

Роль ефективних інституцій та інститутів землеустрою і землевпорядкування полягає у узгодженні суперечливих інтересів, взаємодія яких здійснюється в рамках діалектичної єдності та боротьби протилежностей, що виявляються на різних етапах розвитку земельних відносин. Такий підхід до аналізу інституцій та інститутів землеустрою і землевпорядкування дозволяє виявити базове протиріччя, яке полягає у різноспрямованості економічних інтересів у якнайшвидшому та розширеному споживанні земельних та інших природних ресурсів, навіть шляхом погіршення якості довкілля та зниження рівня життя, й екологічних інтересів у раціоналізації землекористування, відтворенні ресурсів, забезпеченні реального зростання якості життя за рахунок поліпшення екологічної ситуації та збереження земельних ресурсів і навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Для виявлення природи екологічних та економічних інтересів у рамках інституційного середовища землеустрою та землевпорядкування, визначення їх логічної системної структурованості необхідно проаналізувати суть явища, суміжного з інтересами рівня предметності — земельних потреб. Але це предмет іншого дослідження.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Виділено чотири наукові позиції, що характеризують міжнародну інституціоналізацію землеустрою та землевпорядкування і процеси, пов'язані з ними: 1) міжнародна інституціоналізація землеустрою та землевпорядкування як процес переходу на міжнародні принципи та стандарти сталого управління земельних; 2) міжнародна інституціоналізація землеустрою та землевпорядкування як процес створення інформації про земельну

власність для забезпечення порівнянності земельної статистики в сфері земельних ресурсів і геопросторової бази даних та статистичної різності різних країн; 3) міжнародна інституціоналізація землеустрою та землевпорядкування як процес уніфікації і гармонізації інформаційних систем для земельного обліку на міжнародному рівні; 4) міжнародна стандартизація як процес приведення національних норм територіально-просторового планування розвитку землекористування до міжнародних зі збереженням істотних національних особливостей. Обґрунтовано концептуальний підхід взаємозв'язку складових процесу глобалізації землеустрою та землевпорядкування, який характеризується впливом глобалізації на розвиток землеустрою та землевпорядкування, зокрема: нормуванням та стандартизацією як встановлення єдиних правил (вимог, норм, стандартів) у сфері сталого управління земельними ресурсами та землекористуванням, у т.ч. землеустрою і землевпорядкування; уніфікацією як усунення розбіжностей між національними нормами та стандартами у сфері охорони земель та землеустрою і землевпорядкування у різних країнах; гармонізацією як приведення національних норм та стандартів у відповідність до існуючих міжнародних вимог; конвергенцією як узгоджене зближення національних, регіональних і глобальних норм, стандартів і системи сталого управління земельними ресурсами, для якого землеустрій та землевпорядкування є основоположним механізмом та методом. Обґрунтовано, що реалізація інституцій та інститутів землеустрою і землевпорядкування здійснюється через координативну, перерозподільну, трансакційну та капіталізаційну функції щодо формування сталого (збалансованого) землекористування.

Перспективи подальших розвідок заключаються в дослідженні природи екологічних та економічних інтересів у рамках інституційного середовища землеустрою та землевпорядкування, визначення їх логічної системної структурованості та аналізу суті явища, суміжного з інтересами рівня предметності — земельних потреб.

Література:

1. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О. Наукова гіпотеза трактування землевпорядкування як соціально-економічної інституції. Економіка та держава. 2021. № 5. С. 8—14.

2. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О. Розвиток системи землевпорядкування на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії. Економіка та держава. 2021. № 6. С. 27—33.

3. Третяк А.М., Третяк В.М., Курильців Р.М. Зонування земель та землевпорядний регламент як інструменти адміністрування землекористування ОТГ. Землевпорядний вісник. 2021. № 9. С. 12—17.

4. Третяк А.М., Третяк В.М., Трофименко П.І., Прядка Т.М., Трофименко Н.В. Стале (збалансоване) землекористування: понятійний базис та методологія інституціалізації. Агросвіт. 2021. № 24. С. 11—22.

5. Глобалізація. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

6. Зось-Кіор М.В. Управління земельними ресурсами аграрного сектора економіки України в контексті глобалізації: дис.... д-ра екон. наук: 08.00.03. Запоріжжя, 2016. 530 с.

7. Сучасний словник іншомовних слів. Близько 20000 слів і словосполучень / упоряд. О.І. Скопенко, Т.В. Цимбалюк. Київ, Довіра, 2006. 789 с.

8. Головнин М. Банковские системы в переходных экономиках. Мировая экономика и международные отношения. 2003. № 2. С. 15—25.

9. Паньків З.П. Земельні ресурси: навч. посіб. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 272 с.

10. Which countries are in ecological debt. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

11. Екологічний слід. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/uk/4/44/Ecol_sled.jpg

12. Рогова О. Екологічний слід людини та людства. URL: <https://www.slideshare.net/oksanargvaja/ss-44777352>

13. Lin D., Hanscom L., Murthy A., Galli A., Evans M., Neill E., Mancini M.S., Martindill J., Medouar F-Z., Huang S., Wackernagel M. "Ecological Footprint Accounting for Countries: Updates and Results of the National Footprint Accounts, 2012—2018". Resources. 2018. 7 (3): 58. <https://doi.org/10.3390/resources7030058>

14. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія: монографія. Херсон: ОЛДІ-ПЛАЮС, 2013. 488 с.

15. Третяк А.М., Третяк Н.А. Сучасний землеустрій в Україні: поняття, сутність, тенденції розвитку. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2016. № 3. С. 3—11.

16. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О. Розвиток системи землевпорядкування на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії. Економіка та держава. № 6. 2021. С. 27—33.

17. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практики: монографія / Третяк А.М. та ін., за заг. ред. А.М. Третяка. Біла Церква: ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. 227 с.

18. Третяк А.М., Третяк В.М., Ковалишин О.Ф. Земельно-кадастровий облік як інформаційна база управління земельними ресурсами та землекористуванням. Агросвіт. 2021. № 16. С. 3—11.

19. Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики: монографія / А.М. Третяк та ін., за заг. ред. А.М. Третяка. Біла Церква: ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. 142 с.

20. Третяк А.М., Третяк В.М. Теоретичні засади розвитку сучасної системи землекористування в Україні. Агросвіт. 2021. № 1—2. С. 3—11.

References:

1. Tretiak, A. Tretiak, V. Pryadka, T. and Kapinos, N. (2021), "Scientific hypothesis of interpretation of land planning as a socio economic institution", Economy and state, vol. 5, pp. 8—14.

2. Tretiak, A. Tretiak, V. Pryadka, T. and Kapinos, N. (2021), "Development of land management system on the basis of the latest institutional and behavioral theory", Economy and state, vol. 6, pp. 27—33.

3. Tretiak, A. and Tretiak, V. (2020), "Land zoning: legislative collapse and scientific fundamentals of planning the land use development by united territorial community", Agrosvit, vol. 23, pp. 3—9.

4. Tretiak, A., Tretiak, V., Trofimenko, P., Pryadka, T. and Trofimenko, N. (2021), "Sustainable (balanced) land use: conceptual basis and methodology of institutionalization", Agrosvit, vol. 23—24, pp. 10—17.

5. wikipedia (2022), "Globalization", available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/Globalization> (Accessed 15 Jan 2022).

6. Zos-Kior, M. (2016), "Management of land resources of the agricultural sector of Ukraine's economy in the context of globalization", Ph.D. Thesis, Economy, Zaporizhzhia, Ukraine.

7. Skopenko, O. and Tsymbalyuk, T. (2006), Suchasnyj slovnyk inshomovnykh sliv. Blyz'ko 20000 sliv i slovospoluchen' [Modern dictionary of foreign words. About 20,000 words and phrases], Dovira, Kyiv, Ukraine.

8. Golovnin, M. (2003), "Banking systems in transition economies", World Economy and International Relations, vol. 2, pp. 15—25.

9. Pankiv, Z (2008), Zemel'ni resursy [Land resources], Ed. center of LNU named after Ivan Franko, Lviv, Ukraine.

10. wikipedia (2022), "Which countries are in ecological debt", available at: <https://en.wikipedia.org/wiki> (Accessed 15 Jan 2022).

11. wikipedia (2021), "Ecological footprint", available at: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/uk/4/44/Ecol_sled.jpg (Accessed 15 Jan 2022).

12. Rogova, O. (2015), "Ecological trace of man and humanity", available at: <https://www.slideshare.net/oksanargvaja/ss-44777352> (Accessed 15 Jan 2022).

13. Lin, D.; Hanscom, L. Murthy, A. Galli, A. Evans, M. Neill, E. Mancini, M.S. Martindill, J. Medouar, F-Z. Huang, S. and Wackernagel, M. (2018), "Ecological Footprint Accounting for Countries: Updates and Results of the National Footprint Accounts, 2012—2018", Resources, vol. 7(3):58. <https://doi.org/10.3390/resources7030058>

14. Tretiak, A. (2013), Zemleustriy v Ukraini: teoriia, metodolohiia [Land organization in Ukraine: theory, methodology], OLDI-PLUS, Kherson, Ukraine.

15. Tretiak, A. and Tretiak, N. (2016), "Modern land organization in Ukraine: concept, essence, development trends", Land management, cadastre and land monitoring, vol. 3, pp. 3—11, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2016_3_3 (Accessed 15 Jan 2022).

16. Tretiak, A. Tretiak, V. Pryadka, T. and Kapinos, N. (2021), "Development of land planning system on the basis of the latest institutional and behavioral theory", Economy and state, vol. 36, pp. 27—33.

17. Tretiak, A. Tretiak, V.M. Kuriltsev, R.M. Pryadka, T.M. Tretiak, N.A. (2021), Upravlinnia zemel'nykh resursamy ta zemlekorystuvanniam: bazovi zasady teorii, instytutsionalizatsii, praktyky [Management of land resources and land use: basic principles of theory, institutionalization, practice], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

18. Tretiak, A. Tretiak, V. and Kovalishin, O. (2021), "Land cadastral accounting as an information base for land resources management and land use", Agrosvit, vol. 316, pp. 3—11.

19. Tretiak, A.M. and Tretiak, V.M. (2021), Terytorial'no-prostorove planuvannia: bazovi zasady teorii, metodolohii, praktyky [Territorial-spatial planning: basic principles of theory, methodology, practice], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

20. Tretiak, A. and Tretiak, V. (2021), "Theoretical basis of a modern land use system development in Ukraine", Agrosvit, vol. 1—2, pp. 3—11.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2022 р.

О. О. Маслиган,

*д. е. н., доцент кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
Мукачівський державний університет*

ORCID ID: 0000-0002-8465-548X

Л. Ш. Маматова,

*к. е. н., доцент кафедри економіки підприємств,
ДВНЗ "Приазовський державний технічний університет"*

ORCID ID: 0000-0002-2954-5405

С. А. Жуков,

*д. е. н., доцент кафедри ділового адміністрування, маркетингу та менеджменту,
ДВНЗ "Ужгородський національний Університет"*

ORCID ID: 0000-0002-0499-7990

О. М. Рибак,

*к. е. н., доцент кафедри управління, фінансів та адміністрування, заступник директора,
Одеський інститут Приватного акціонерного товариства "Вищий навчальний заклад
"Міжрегіональна Академія управління персоналом"*

ORCID ID: 0000-0003-4223-780X

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.26

СУЧАСНА УПРАВЛІНСЬКА ПАРАДИГМА ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

O. Maslihan,

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Management,
Management of Economic Processes and Tourism, Mukachev State University*

L. Mamatova,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Enterprises,
State Higher Educational Establishment "Priazovskyi State Technical University"*

S. Zhukov,

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Business Administration, Marketing and
Management, Uzhhorod National University*

O. Ribak,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Finance and Administration,
The Odessa Institute of the Private Joint Stock Company "Higher education institution*

"The Interregional Academy of Personnel Management"

MODERN MANAGEMENT PARADIGM OF FINANCIAL POTENTIAL OF A MANUFACTURING ENTERPRISE

У сучасних умовах важливе акцентування уваги на тенденціях та закономірностях функціонування сучасного фінансового менеджменту. Окреслений процес характеризуються: впровадженням у практику управління системного підходу, заснованого на дослідженні об'єктів управління через призму застосування "теорії потенціалів" та формуванні такого поняття, як "фінансовий потенціал підприємства"; розвитком у цій площині сучасної управлінської парадигми. Відповідно до вищенаведеного реалізоване дослідження, спрямоване на формування єдиного підходу до ефективної управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства. Зокрема, авторами реалізоване: формування єдиного підходу до сутності сучасної управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства та досягнення консенсусу відносно її концептів та основних інститутів. Базисом дослідження стало виділення та системний опис моделі формування сучасної управлінської парадигми фінансового потенціалу

виробничого підприємства. За результатами дослідження з'ясовано, що управлінська парадигма фінансового потенціалу виробничого підприємства є загальновизнаною концепцією, яка утворює модель процесу фінансового управління та являє собою єдністю трьох інститутів: концепції управління; концептів; інструментарію реалізації концепції.

In today's environment, it is important to focus on trends and patterns in modern financial management. The process is characterized by: the introduction into management practice of a systematic approach based on the exploration of objects of control through the prism of application of "potential theory" and formation of such a concept as "financial potential of an enterprise"; the development of a modern management paradigm in this context. According to the above, a study has been carried out to establish a common approach to an effective management paradigm for the financial capacity of a productive enterprise. In particular, the authors realized: the formation of a unified approach to the essence of the modern management paradigm of the financial potential of the production enterprise and reaching consensus on its conceptions and main institutions. The basis of the study was the identification and systematic description of a model for the formation of a modern management paradigm of the financial capacity of a productive enterprise. The study found that the management paradigm of the financial capacity of a productive enterprise is a generally accepted concept. This concept forms the model of the financial management process and represents the unity of the three institutions: the concept of governance (the means of understanding the implementation of management); the concepts (concepts and categories that reflect succinctly the content and substance of the concept); tools for implementing the concept. The activity of the production enterprise today is multi-purpose. Therefore, consensus-building on the management paradigm of the financial capacity of a productive enterprise has been achieved by analyzing the existing group of concepts to take into account the multi-purpose nature of financial activities. These include Financial Performance Management; Value Management; Strategic Financial Management; Financial Change Management; Dedicated Financial Management; Process Management. The content of the management paradigm of the financial capacity of an enterprise manifests itself through the application of various management concepts. Only the concept of policy-oriented financial management can take into account the modern multi-purpose nature of the financial activities of productive enterprises. The prospects for further research in this area lie in the possibility of using the results to improve the management of the financial potential of productive enterprises.

Ключові слова: потенціал, концепт, виробниче підприємство, концепція, парадигма.
Key words: capacity, concept, production enterprise, concept, paradigm.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Збереження сталого фінансового стану вітчизняних виробничих підприємств, в сучасних економічних умовах, досить проблемне. Окреслена проблематика формується у зв'язку із низьким рівнем ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, поточною нездатністю генерувати достатній рівень прибутку. Ситуація ускладнюється тотальним впливом пандемії COVID-19 у комплексі з подорожчанням енергоносіїв, мінливим ринковим середовищем, все більшим загостренням конкурентної боротьби. Ці труднощі дозволяють зробити висновки про потенційну нездатність чинних методів, принципів та підходів до управління, особливо у сфері фінансів, забезпечити сталий розвиток та фінансове зростання, створюючи таким чином потребу у їх переорієнтації. Тому доцільним є акцентування уваги на тенденціях та закономірностях функціонування сучасного фінансового менеджменту. Цей процес характеризуються: впровадженням у практику управління системного підходу, заснованого на дослідженні об'єктів управління через призму застосування "теорії потенціалів" та формуванні такого поняття, як "фінансовий потенціал підприємства"; розвитком у цій площині сучасної управлінської парадигми, сформованої множиною наявних на сьогодні концепцій фінансового управління та підходів до їх реалізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Є значна кількість науковців, у працях яких започатковано розв'язання проблеми впровадженням системного підходу у практику управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства. Серед таких нами виділені праці Браун М.Г. [1], Маргарет Мей [3], Нільс-Горан Озве, Карл Йохансон Петри, Жан Рой, Софі Рой [4], Каплан Р., Нортон Д. [2] та ін. У більшості з праць реалізоване дослідження сучасних концепцій фінансового управління та конкретизовано підходи до їх реалізації. Втім, попри значну кількість публікацій, питання сучасної управлінської парадигми у межах системного підходу до фінансового менеджменту потребує подальшого осмислення, що формує актуальність дослідження. Це пояснюється необхідністю досягнути консенсусу щодо: визначення складу управлінської парадигми; формування єдиної ефективної технології управління фінансовим потенціалом деревообробних підприємств; особливостей застосування теорії потенціалів.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є формування єдиного підходу до ефективної управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства. Конкретизація мети зумовила потребу вирішення таких завдань дослідження: 1) формування єдиного підходу до сутності сучасної управлінської парадигми фінансового потенціалу

лу виробничого підприємства; 2) досягнення консенсусу відносно концептів та основних інститутів сучасної управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства; 3) виділення та опис моделі формування сучасної управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Визначення фінансового потенціалу виробничого підприємства (далі — ФПВП) як системи фінансового управління обумовлює застосування системного підходу у якості методології його дослідження. Слід зазначити, що сутність системного підходу полягає у реалізації вимог загальної теорії систем, згідно з якою кожний об'єкт у процесі його дослідження розглядається як: велика та складна система; як елемент більшої системи [6, с. 82]. Це дозволяє виділити поняття "система" як базову дефініцію системного підходу. Під "системою" у цілому розуміється [6, с. 82]: сукупність внутрішньо пов'язаних компонентів, спрямованих на кінцеву мету; цілісність взаємопов'язаних елементів, кожен з яких робить свій внесок у характеристику цілого; множина взаємопов'язаних елементів, що знаходяться у взаємовідносинах, зв'язках та складають цілісне утворення. Надані дефініції системи дозволяють стверджувати, що окремі елементи у процесі синтезу створюють сукупність з якісно новими властивостями.

Якісно нова властивість фінансового потенціалу виробничого підприємства, яку він отримує у процесі органічного поєднання його підсистем, це — здатність до реалізації такого фінансового управління, яке відбиває всі його підсистеми. Необхідність діалектичного пізнання визначеної властивості вимагає розкриття змісту категорії управління через реальний вплив на діяльність людей, що спонукає їх до реалізації намічених цілей та містить у собі такі складові елементи: цілеутворення, організаційний момент, регулювання поведінки та діяльності учасників керівного впливу, інформаційний обмін, визначений взаємодією між об'єктом та суб'єктом у процесі управління [8, с. 22—24]. Зміст категорії управління [5, с. 63—66; 8, с. 22—24] передається через певну управлінську парадигму, під якою слід розуміти загальновизнану концепцію, що за активного застосування утворює або певним чином трансформує модель процесу управління конкретною економічною системою. Фінансовий потенціал виробничого підприємства слід інтерпретувати як систему, що реалізує фінансове управління (а саме — процес досягнення фінансових цілей) для досягнення оптимального рівня ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, здатності генерувати достатній рівень прибутку. Тому, відповідно до наведеного визначення, доцільною є характеристика управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства як загальновизнаної концепції, що утворює модель процесу управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства.

Відповідно, ідентифікацію та дослідження управлінської парадигми доцільно здійснювати через призму цілого ряду концепцій управління або способів розуміння процесу реалізації фінансового управління. Серед них: концепція управління фінансовою ефективністю; концепція управління вартістю; концепція стратегічного фінансового управління; концепція управління фінансовими змінами; концепція цільового фінансового управління; концепція процесного управління. Кожна концепція не тільки визначає інструментарій її реалізації (або комплекс інструментів впливу, що забезпечують формування цілей та їх реалізованість), але і застосовує специфічні концепти сучасної управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства (або системи понять і категорій, що лаконічно

відбивають зміст і суттєві риси концепції), серед яких: мета, корегуючі заходи, дії, процес; фактор вартості, результат, користь; бачення, місія, стратегія, цінності, бюджет, план, бізнес-процес; зміни, пріоритети змін, категорії змін, сценарії, масштабність, проект; модель, дерево цілей, комунікація, корегуючі заходи, корегуючі дії; бізнес-процес, основний процес, додатковий процес, управлінський процес.

Специфіка дослідження виявляє відсутність єдиного підходу у формуванні сучасної управлінської парадигми та обумовлюють об'єктивну необхідність пошуку консенсусу відносно її основних інститутів. Сучасна практика управління ґрунтується на застосуванні різних наборів інструментів реалізації концепцій фінансового управління [3] (матриці відповідальності, бюджети, плани та ін.), що містять фінансовоорієнтовані інструменти аналізу, серед яких найбільш відомими є: грошові потоки, грошовий потік до інвестиційного капіталу, додаткова вартість, акційна прибутковість тощо. Однак у сучасних умовах такий підхід зазнав жорсткої критики з боку вітчизняних та зарубіжних вчених [3; 4], їх негативна оцінка була підтверджена серією глобальних досліджень, проведених Price Waterhouse-Coopers [3]. Така тенденція в економічному мисленні змусила нас звернутися до дослідження нових комплексних інструментів (як інструментарію) реалізації управлінської парадигми.

Визначення інструментарію реалізації сучасної управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства може бути досягнуто за допомоги критичного аналізу підходів, на основі критеріїв оцінки, запропонованих М. Брауном [1, с. 15—21], Нільс Озве, К.І. Петрі, Ж. Роєм, С. Рой [4, с. 10—52], Р. Капланом, Д. Нортоном [2, с. 6—63]: К1 (виділення найбільш важливих показників); К2 (формування єдиної цільової орієнтації); К3 (використання інструментів перспективного, поточного та оперативного фінансового планування); К4 (дотримання балансу інтересів); К5 (здатність системи аналізу до оцінки досягнення цілей); К6 (узагальнення окремих показників у межах кількох загальних груп); К7 (система аналізу, здатність до зміни показників при зміні стратегії, факторів зовнішнього оточення); К8 (використання інструментів попереднього, контролінгу). Критичний аналіз здійснено на основі порівняння нормативної сумарної кількості оціночних балів з фактичною кількістю оціночних балів, отриманих у результаті оцінки. Повну відповідність кожному оціночному критерію умовно можна оцінити в 1 бал, часткову відповідність у 2 бали, повну невідповідність у 3 бали. Прийнята шкала оцінки інструментарію реалізації концепції надає можливість визначити нормативну сумарну кількість оціночних балів оцінити у 8 балів (тобто, модель повністю відповідає всім 8 оціночним критеріям). Чим більше фактична кількість оціночних балів, отриманих у результаті оцінки від нормативної, тим менш ефективним є інструментарій оцінки концепції. Нами розроблено такий алгоритм розрахунку фактичної кількості оціночних балів, отриманих у результаті оцінки:

$$\Phi \sum B (1) = ОБК1 + ОБК2 + \dots + ОБК8 \quad (1),$$

де ОБК1, ОБК2..., ОБК8 — фактичні оціночні бали за критеріями К1-К8; $\Phi \sum B$ — фактична кількість оціночних балів, отриманих у результаті оцінки.

Запропонована методика оцінки інструментарію реалізації концепції дозволяє зробити висновки про їх загальну ефективність. Результати оцінки узагальнені у таблиці 1.

Виходячи з результатів оцінки, можна стверджувати: консенсус щодо застосування інструментарію реалізації концепції полягає у застосуванні збалансованої системи показників (далі — ЗСП). Сьогодні ЗСП знайшла практичне застосування у таких відомих міжнародних та зарубіжних компаніях, як Oriflame Cosmetics, Xerox, Ericsson Enterprise, Metro Cash&Carry, Ricoh Co.

Таблиця 1. Результат оцінки ефективності інструментарію реалізації програмно-цільового фінансового управління

Інструментарій	$\Phi \sum B$	$1 \sum B$	Відхилення	Ефективність
«Хьюлетт-Паккард»	16	8	+8 (значне відхилення)	Неефективний
QPM	17	8	+9 (значне відхилення)	Неефективний
ProMES	20	8	+12 (значне відхилення)	Неефективний
Ернест&Янг	16	8	+8 (значне відхилення)	Неефективний
Бортове табло	12	8	+4 (незначне відхилення)	Мало ефективний
ЗСП	8	8	0 (немає відхилення)	Ефективний

Примітка:

 $1 \sum B$ — нормативна сумарна кількість оціночних балів.

Джерело: розроблено авторами.

Ltd, Hewlett-Packard Services тощо. Пошук консенсусу відносно інститутів реалізації управлінської парадигми ФПВП здійснений за допомогою побудови моделі формування сучасної управлінської парадигми ФПВП (рис. 1).

Формування представленої вище моделі сучасної управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства здійснено з урахуванням таких положень: 1) діяльність виробничого підприємства є багатоцільовою; 2) теорія цільового фінансового управління має урахувати багатоцільовий характер фінансової діяльності виробничих підприємств; 3) управління за цілями має бути орієнтоване на досягнення всієї сукупності цілей та завдань, які стоять перед виробничим підприємством.

Аналіз концепції цільового управління виявляє існування у її складі кількох напрямів, з яких не всі здатні забезпечити досягнення всієї сукупності цілей та завдань [7]. Так [7]: регламентне управління орієнтоване на кінцеву мету та обмеження за параметрами та ресурсами, але без зазначення механізму реалізації цієї мети; просте управління орієнтоване на терміни та кінцеву мету, без зазначення механізму її досягнення; програмно-цільове управління орієнтоване на мету та механізм її реалізації, терміни та стан проміжних значень процесу. Відтак програмно-цільовий напрям фінансового управління найкраще забезпечить реалізацію багатоцільового характеру діяльності виробничого підприємства. Оптимальним є формування управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства як концепції програмно-цільового фінансового управління, збалансованої системи показників як інструментарію її реалізації та концептів, що їх характеризують.

Відсутність усталеного визначення ЗСП призводить до некоректного використання даного поняття. У зв'язку з цим вироблення єдиного підходу до сутності ЗСП, визначення її основних елементів набуває важливого значення в межах дослідження сучасної управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства. Найвні такі підходи до сутності ЗСП [2, 8]:

— система оцінки, система стратегічного менеджменту, інструмент розповсюдження інформації". Фактично це свідчить про те, що ЗСП використовує системи збору та аналізу інформації про результати управління ФПВП;

— формат опису діяльності організації або інструмент аналізу критичних факторів фінансового успіху або результатів, що необхідні для досягнення фінансової стратегії організації. Це свідчить про те, що ЗСП використовує системи контрольних показників в управлінні ФПВП;

— система взаємопов'язаних показників з досягнення цілей виробничого підприємства на всіх його рівнях. Це свідчить про те, що ЗСП використовує декомпозицію та збалансування цілей як інструмент управління ФПВП;

— система цілеутворення та визнання показників, до виконання яких менеджмент має прагнути. Це свідчить про те, що ЗСП використовує інфраструктуру відповідальності як інструмент управління ФПВП.

Відтак ЗСП — це інструментарій, що трансформує систему фінансових цілей у конкретні і завдання та показники фінансової діяльності, використовуючи при цьому конкретні інструменти управління ФПВП. Відповідно до окресленого підходу до сутності ЗСП можливим є виділення таких груп інструментів сучас-

Вибір концепції реалізації фінансового управління						
Параметри вибору	Концепції фінансового управління					
	ефективністю	вартістю	параметрами	зміними параметрів	процесами	цілями
Багатоцільовий характер діяльності	Часткове				Відсутнє	Повне
Результат застосування	Економія фінансових ресурсів ФПВП	Максимізація вартості ФПВП	Досягнення фінансових цілей	Радикальне переосмислення і перепроєктування ФПВП	Удосконалення процесів фінансової діяльності	Досягнення всієї сукупності цілей та завдань
Можливість застосування	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Так

Визначення інструментарію реалізації концепції управління за цілями

Інструментарій	ЗСП	Бортове табло	Ернест&Янг	ProMES	QPM	Хьюлетт-Паккард
Можливість застосування	Так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні

Групи інструментів: система збору та аналізу інформації про результати; система визначення, декомпозиції та збалансування цілей; інфраструктура відповідальності; система контрольних показників

Рис. 1. Модель формування сучасної управлінської парадигми ФПВП

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 2. Деталізована структура інструментарію реалізації програмно-цільового управління

Групи інструментів	Комплексні інструменти	Приватні інструменти
Система визначення, декомпозиції та балансування цілей	Цілі-засоби	Склад підсистеми: стратегічна картка; комплекс заходів; причинно-наслідкові зв'язки
	Цілі-критерії	Склад підсистеми: каскадування; бенчмаркінг
	-	Взаємозв'язки істотних факторів
	-	Структура періодів часу
Інфраструктура відповідальності	Організаційна структура виконавців	Склад системи: посадові інструкції; положення про організаційні підрозділи; інформаційний словник ЗСП
Система контрольних показників	Взаємозв'язки істотних факторів. Структура періодів часу	Склад системи: система нормативів діяльності; показники діяльності
Система збору та аналізу інформації про результати	Інформаційна структура	Склад системи: інформаційні потоки; структури бази даних; дані про діяльність підприємства в історичному аспекті; склад та зміст основних документів; інформаційні технології; засоби автоматизації

Джерело: розроблено авторами на основі [1; 2].

ної управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства: системи збирання та аналізу інформації про результати; системи визначення, декомпозиції та збалансування цілей; системи контрольних показників та інфраструктури відповідальності. Ці групи слід розглядати як комплекси інструментів реалізації програмно-цільового управління або системи засобів забезпечення формування та реалізації цілей розвитку фінансового потенціалу виробничого підприємства.

Виведені положення дозволяють сформулювати визначення ЗСП як інструментарію реалізації програмно-цільового фінансового управління, що дає можливості підприємству сформувати фінансову стратегію та реалізувати її у реальних діях за допомогою системи інструментів. Такий інструментарій використовує такі групи інструментів: система збору та аналізу інформації про результати; система визначення, декомпозиції та балансування цілей; інфраструктура відповідальності; система контрольних показників. Так може бути виділена наступна деталізована структура інструментарію реалізації програмно-цільового фінансового управління (табл. 2).

У складі інструментарію реалізації програмно-цільового фінансового управління ФПВП можливо виділити такі інструменти [8, с. 62]:

1. Цілі-засоби як комплексний інструмент переходу від фактичного до нового стану ФПВП на основі конкретної програми робіт. Системи інструментів цілі-засоби узагальнюють: стратегічну картку для візуалізації фінансової стратегії, що надає інформацію про основні причинно-наслідкові зв'язки між її елементами управління ФПВП; комплекс заходів для визначення напрямів та видів діяльності, які буде виконувати фінансова служба; причинно-наслідкові для визначення проблем управління ФПВП та шляхів їх подолання.

2. Цілі-критерії як комплексний інструмент збалансування ієрархічної системи цілей. Ця системи інструментів узагальнює: каскадування для розробки ЗСП та її транслювання до кожного рівня організації у структурах цілей, показників, нормативів, за якими визначають ступінь досягнення кінцевої мети; бенчмаркінг для встановлення параметрів процесів, витрат, результатів та зіставлення їх з аналогічними показниками інших подібних організацій з метою постійного вдосконалення процесів управління ФПВП.

3. Взаємозв'язки істотних факторів як комплексний інструмент графічного відображення показників та зв'язків між показниками, характеристики впливу зро-

стання вихідного показника на можливості досягнення кінцевої мети управління ФПВП.

4. Структура періодів часу як комплексний інструмент вибору горизонту планування для реалізації можливостей бачити результати реалізації обраної фінансової стратегії.

5. Організаційна структура виконавців як комплексний інструмент делегування повноважень та формування організаційної структури управління ФПВП. Узагальнює такі інструменти: посадові інструкції; положення про організаційні підрозділи, інформаційний словник ЗСП.

6. Інформаційна структура як комплексний інструмент що надає фінансовому менеджеру інформацію для вибору фінансової альтернативи, виходячи з наявного набору. Узагальнює такі інструменти, як: інформаційні потоки; структури бази даних; дані про діяльність підприємства в історичному аспекті; склад та зміст основних документів; інформаційні технології; засоби автоматизації.

Характеристика концепції програмно-цільового управління та ЗСП, як інструментарію її реалізації, надає можливість виділення основних концептів запропонованої нами управлінської парадигми ФПВП, серед яких: система цілей, проект, норматив, фінансова стратегія (табл. 3).

Наданий перелік не є вичерпним, оскільки сформований виходячи з потреб ЗСП та концепції цільового управління. Результати дослідження управлінської парадигми ФПВП дозволяють стверджувати, що її розуміння сприяє формуванню консенсусу відносно: концепції управління ФПВП; інструментарію реалізації концепції управління ФПВП; концептів управління ФПВП. Результат досягнуто за рахунок розгляду управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства як системи з трьох інститутів: концепції програмно-цільового фінансового управління; ЗСП як інструментарію її реалізації та концептів, що їх характеризують.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За результатами дослідження з'ясовано, що управлінська парадигма фінансового потенціалу виробничого підприємства є загально визнаною концепцією, яка утворює модель процесу фінансового управління та являє собою єдністю трьох інститутів: концепції управління (засобу розуміння процесу реалізації управління); кон-

Таблиця 3. Перелік концептів управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства

Поняття опису інструментарію реалізації концепції	Поняття опису концепції
Стратегічна картка	Система цілей, проєкт
Причинно-наслідкові зв'язки	Норматив
Комплекс заходів	Фінансова стратегія
Каскадування	-
Бенчмаркінг	-
Організаційна структура виконавців	-
Інформаційна структура	-

Джерело: розроблено авторами.

цептів (понять і категорій, що лаконічно відображають зміст і суттєві риси концепції); інструментарію реалізації концепції. Відповідно до цього зроблені такі висновки щодо змісту такої парадигми:

1. Діяльність виробничого підприємства сьогодні є багатоцільовою, тому формування консенсусу щодо управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства досягнуто користуючись з аналізу наявної групи концепцій на предмет здатності до урахування багатоцільового характеру фінансової діяльності.

2. Зміст управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства проявляє себе через застосування тих чи інших концепцій управління. Серед них: управління фінансовою ефективністю; управління вартістю; стратегічне фінансове управління; управління фінансовими змінами; цільове фінансове управління; процесне управління. Втім, лише концепція програмно-цільового фінансового управління здатна урахувати сучасний багатоцільовий характер фінансової діяльності виробничих підприємств.

3. Доцільним є формування управлінської парадигми фінансового потенціалу виробничого підприємства на основі: концепції програмно-цільового фінансового управління, збалансованої системи показників як інструментарію її реалізації та концептів (понять і категорій опису концепції та інструментарію її реалізації).

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у можливості використання отриманих результатів для удосконалення системи управління фінансовим потенціалом виробничих підприємств.

Література:

1. Браун М.Г. Сбалансированная система показателей на маршруте внедрения. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 226 с.
2. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2006. 320 с.
3. Мэй М. Трансформирование функции финансов: пер с англ. М.: ИНФРА-М, 2005. 232 с.
4. Нильс-Горан О., Петри К.И., Рой Ж., Рой С. Баланс между стратегией и контролем/ за ред.: Е. Колотвиной. СПб.: Питер, 2005. 320 с.
5. Пилипенко А.А., Пилипенко С.М., Оленко І.П. Менеджмент: підручн. Х.: ВД "ІНЖЕК", 2005. 456 с.
6. Филиппова С.В. Управленческий анализ: теория и практика: навч. посіб. К.: АВИРО, 2004. 336 с.
7. Цільове управління. URL: http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?Rwlrliulizwgirtol (дата звернення: 15.11.2021).
8. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 1999. 384 с.

References:

1. Braun, M.G. (2005), Sbalansirovannaya sistema pokazateley na marshrute vnedreniya [A balanced system of indicators on the implementation route.], Al'pyna Biznes Bucs, Moscow, Russia.

2. Kaplan, R. and Norton, D. (2006), Sbalansirovannaya sistema pokazateley. Ot strategii k deystviyu [Balanced scorecard. From strategy to action], JSC "Olympus-Business", Moscow, Russia.

3. Mey, M. (2005), Transformirovaniye funktsii finansov: per s angl [Transforming the finance function], INFRA-M, Moscow, Russia.

4. Nil's-Goran, O. Petri K.Y. Roy, Z. and Roy, S. (2005), Balans mezhdu strategiyei i kontrolem [Balance between strategy and control], Piter, St.Petersburg, Russia.

5. Pylypenko, A.A. Pylypenko, S.M. and Olenko, I.P. (2005), Menedzhment [Management], VD "INZHEK", Kharkiv, Ukraine.

6. Filippova, S.V. (2004), Upravlencheskiy analiz: teoriya i praktika. [Management analysis: theory and practice], AVIRO, Kyiv, Ukraine.

7. glossary.ru (2015), "Target management", available at: http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?Rwlrliulizwgirtol (Accessed 15.11.2021).

8. Shershn'ova, Z.Ye. and Obors'ka, S.V. (1999), Stratehichne upravlinnya [Strategic management], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

В. В. Венгер,

*д. е. н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник,
Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України"*
ORCID ID: 0000-0003-1018-0909

Н. І. Романовська,

*к. е. н., доцент, науковий співробітник, Державна установа
"Інститут економіки та прогнозування НАН України"*
ORCID ID: 0000-0002-1377-7551

М. Б. Чижевська,

к. е. н., доцент, Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"
ORCID ID: 0000-0003-1637-9564

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.32

ВЕКТОРИ УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ТА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ З ВИКОРИСТАННЯМ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИДІВ ЕНЕРГІЇ

V. Venger,

*Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher, Public Institution
"Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine"*

N. Romanovska,

*PhD in Economics, Associate Professor, Researcher, Public Institution "Institute
for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine"*

M. Chyzhevska,

PhD in Economics, Associate Professor, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

VECTORS OF UKRAINIAN-CHINESE COOPERATION IN THE SPHERE OF PRODUCTION
OF ENERGY-SAVING AND TRANSPORT VEHICLES WITH THE USE OF ALTERNATIVE
TYPES OF ENERGY

Найважливішим завданням сучасних промислових підприємств є економічне витрачання енергетичних ресурсів і підвищення ефективності їх використання на всіх стадіях виробництва, тому велика увага приділяється розробленню сучасних технологій і проведенню організаційно-технічних та економічних заходів щодо підвищення енергоефективності виробництва, а також інвестиціям у розвиток енергозберігаючих технологій. У статті розглянуто вектори українсько-китайського співробітництва у сфері виробництва енергозберігаючих та транспортних засобів з використанням альтернативних видів енергії, яке має розвиватись шляхом взаємно вигоди, зокрема в майбутньому.

Перспективним є випуск в Україні сонячних панелей, водночас на ринку переважають виробники Китаю, Європи, Північної Америки.

Наразі організація виробництва сонячних панелей в Україні є затратною справою відносно світових виробників. Це обумовлено недостатністю фінансування наукових досліджень, застарілої виробничої бази та відсутності державної підтримки. Єдиний шанс використання сонячних панелей українського виробництва — це часткове застосування панелей в будівництві промислових сонячних електростанцій. З метою розширення виробничих потужностей з випуску енергозберігаючих засобів (сонячних панелей) в Україні необхідно залучити китайських виробників, адже Китай на політичному рівні продемонстрував готовність інвестувати в Україну в рамках "Один пояс, один шлях".

В Україні ж відсутнє промислове виробництво електромобілів. Китай може стати лідером з виробництва і продажу електромобілів. В Україні ж відсутнє промислове виробництво електромобілів. На наш погляд, Україна повинна залучати не лише державні, а й приватні китайські компанії з метою використання їх досвіду на території нашої країни.

Для України українсько-китайське співробітництво матиме ефект у вигляді створення нових робочих місць, надходжень до державного та місцевих бюджетів, будівництва нових, енергоефективних виробництв та відповідної інфраструктури по всій країні, а також позитивні екологічні наслідки. Для китайських інвесторів створення чи перенесення виробництва енергозберігаючих та транспортних засобів з використанням альтернативних видів енергії в Україну дасть змогу розширити ринок збуту не лише в Україні, а й в країнах ЄС.

The most important task of modern industrial enterprises is to spend energy resources economically and to increase their efficiency at all stages of production, therefore the great attention is paid to development of modern technologies and organization-technical and economic measures on increase of energy efficiency of production, as well as investments in development of energy-saving technologies. The article examines the vectors of Ukrainian-Chinese cooperation in the field of energy-saving and transport vehicles production using alternative energy, which should be developed by mutual benefit, in particular in the future.

The release of solar panels in Ukraine is promising, while producers of China, Europe and North America dominate the market.

Currently, the organization of solar panel production in Ukraine is a cost-effective business for world producers. This is due to the lack of funding for scientific research, outdated production facilities and lack of state support. The only chance to use solar panels of Ukrainian production is partial use of panels in the construction of industrial solar power plants. In order to expand production capacities for the production of energy-saving products (solar panels) in Ukraine, it is necessary to involve Chinese producers, because China has demonstrated political readiness to invest in Ukraine within the framework of "one belt, one way".

In Ukraine there is no industrial production of electric locomotives. China can become a leader in the production and sale of electric locomotives. In Ukraine there is no industrial production of electric locomotives. In our opinion, Ukraine should involve not only state but also private Chinese companies in order to use their experience on the territory of our country. For Ukraine, Ukrainian-Chinese cooperation will have the effect of creating new jobs, revenues to state and local budgets, building new, energy-efficient production and appropriate infrastructure throughout the country, as well as positive environmental consequences. For Chinese investors, the creation or transfer of production of energy-saving and transport vehicles using alternative energy to Ukraine will allow expanding the market not only in Ukraine, but also in the EU countries.

Ключові слова: вектор, співробітництво, виробництво, альтернативні види енергії, енергозберігаючі та транспортні засоби.

Key words: Vector, co-operation, production, alternative energy, energy saving and vehicles.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна, як і більшість країн, зацікавлена у пошук та розширенні своєї присутності на світових ринках, зокрема в східно-азійському напрямку. Наразі стратегічним для України є пошук країн, які зацікавлені у двосторонній співпраці для отримання, якщо не відразу, то у найближчій перспективі економічної вигоди. Однією із таких країн може бути Китай. Оскільки в Україні та Китаю є певні конкурентні переваги у деяких галузях промисловості, зокрема у сфері виробництва енергозберігаючих та транспортних засобів з використанням альтернативних видів енергії, то у цій статті зосередимо увагу саме на цьому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам українсько-китайського співробітництва присвячено багато наукових публікацій, зокрема Гальперіна А. та Шаповал А. [1], Інін Лі, Захаріна С., Волосюк М. [2], Кікітенка В. [3], Корабліна С. [4], Майка В. [5], Макогона Ю. [6], Мернікова Г. [7], Сіденко С. та Невгад А. [8], Хомутенко А. та Терещенко А. [9], Шевчук І. [10] тощо. Проте більшість питань стосується активізації українсько-китайського співробітництва у торгово-економічній, науково-технічній, інвестиційній та промисловій сферах. Водночас поза увагою дослід-

ників залишаються питання оцінки ризиків і можливостей від українсько-китайського співробітництва у сфері виробництва енергозберігаючих та транспортних засобів з використанням альтернативних видів енергії.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Відповідно метою дослідження є пошук векторів українсько-китайського співробітництва у сфері виробництва енергозберігаючих та транспортних засобів з використанням альтернативних видів енергії. Теоретико-методологічною базою дослідження є наукові праці, методичні дослідження провідних українських та зарубіжних вчених. Пошук векторів українсько-китайського співробітництва здійснювався за допомогою критичного та наукового аналізу, методів наукового узагальнення та систематизації, індукції та дедукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідність впровадження пріоритетної політики енергозбереження пов'язана, насамперед, із дефіцитом власних паливно-енергетичних ресурсів, залежністю від країн — експортерів газу і нафти, зростаючою вартістю їх добування, а також із глобальними економічними проблемами. Найважливішим завданням сучасних про-

мислових підприємств є економічне витрачання енергетичних ресурсів і підвищення ефективності їх використання на всіх стадіях виробництва, тому велика увага приділяється розробленню сучасних технологій і проведеному організаційно-технічних та економічних заходів щодо підвищення енергоефективності виробництва, а також інвестиціям у розвиток енергозберігаючих технологій, що забезпечують конкурентоспроможність підприємств і створюють надійну основу майбутнього [11, с. 428].

За оцінками Світової енергетичної ради, Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), Світової асоціації вітроенергетики та інших міжнародних організацій, прогнозується, що до 2050—2060 рр. понад 50% обсягів енергоспоживання буде забезпечуватися за рахунок відновлювальних джерел енергії. Водночас підвищення енергоефективності, розроблення новітніх технологій і зміна структури виробництва електроенергії мають відбуватися паралельно. Згідно з прогнозою оцінкою МЕА частка відновлювальних джерел енергії в загальній структурі електропостачання до 2035 року збільшиться до 30%. Решта (70%) має покриватися за рахунок традиційних джерел енергії. Однак їхні ресурси обмежені, вартість буде лише підвищуватися, а використання їх спричинятиме негативний вплив на клімат планети.

Україна не стала виключенням із загальних тенденцій. Як і в більшості країн світу, в Україні однією з глобальних проблем є проблема зменшення запасів природних енергетичних ресурсів, надмірна залежність від імпорту нафти та газу. Відтак все частіше постають питання щодо раціонального використання нетрадиційних джерел енергії і видів енергетичної сировини, виробництва альтернативного палива і зберігання паливно-енергетичних ресурсів, зменшення залежності України від імпорту палив з інших країн.

Одним із шляхів пошуку та головним стратегічним завданням для розв'язання цієї проблеми є розробка екологічно безпечних способів одержання енергоресурсів на території нашої держави, пошук екологічно чистої енергетичної сировини на основі нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії. Найбільш перспективним для України є виробництво енергії з використанням таких ресурсів, як енергія сонця, вітру, енергія біомаси, геотермальна енергія тощо. Саме на основі цих джерел можливо розробляти екологічно чисті технології продукування енергоресурсів [12].

Зокрема, перспективними є випуск в Україні сонячних панелей для виробництва електроенергії. Останніми роками не лише суттєво зростає їх випуск, а вже майже 30 тис. домогосподарств перейшли на сонячну енергетику¹. Станом на серпень 2018 року в Україні на умовах "Зеленого тарифу" в енергомережу генерують понад 4500 приватних сонячних електростанцій. За умов величезного попиту, на ринку присутня значна кількість виробників, які представляють Китай, Європу, Північну Америку.

Найбільшим попитом в Україні користуються китайські панелі, оскільки їхня вартість на порядок нижча від європейських та американських аналогів. Пояснюється це різним рівнем оплати праці, податковими пільгами та екологічними нормами в країнах Європейського Союзу, Північної Америки порівняно з азіатськими країнами.

Станом на 2018 рік в Україні працювали три реальні виробники сонячних батарей²:

— ПАТ "Квазар" — займається будівництвом та сервісним обслуговуванням сонячних електростанцій. Фотомодулі мають українську складову, підтверджену відповідним сертифікатом;

— Компанія Пролог Семікор — займається виробництвом зливків монокристалічного кремнію. Виробляються панелі нестандартних розмірів та потужності;

— Компанія "Енхол" у м. Енергодар.

У лютому 2019 року компанія "Kness Group" відкрила у Вінниці завод з виробництва сонячних панелей з потужністю понад 200 мегават. У компанії планують продавати свої панелі як промисловим, так і побутовим користувачам.

Наразі організація виробництва сонячних панелей в Україні є затратною справою відносно світових виробників. Це обумовлено недостатністю фінансування наукових досліджень, застарілої виробничої бази та відсутності державної підтримки. Єдиний шанс використання сонячних панелей українського виробництва — це часткове застосування панелей в будівництві промислових сонячних електростанцій. Згідно з Законом України "Про електроенергетику", за умов використання обладнання українського виробництва в об'єктах електроенергетики забезпечується додаткова надбавка до "Зеленого тарифу" + 10%.

З метою розширення виробничих потужностей з випуску енергозберігаючих засобів (сонячних панелей) в Україні необхідно залучити китайських виробників, адже Китай на політичному рівні продемонстрував готовність інвестувати в Україну в рамках "Один пояс, один шлях". Більше того, однією із сфер, яка цікавить Китай як інвестора виступає енергетичний сектор. Зокрема, у 2015 році Китай інвестував у відновлювальну енергетику рекордні 110,5 млрд дол. США, що на 17% більше, ніж у 2014 році [13].

Зокрема, у грудні 2017 року між Держенергоефективності України та Національною енергетичною адміністрацією Китаю підписано Меморандум про взаєморозуміння у сферах енергоефективності, відновлювальної енергетики та альтернативних видів палива.

У червні 2018 року з китайською компанією CNNC (China National Nuclear Corporation) було підписано Меморандум про можливість міжнародної кооперації з Енергоатомом із будови 3-го і 4-го блоків Хмельницької АЕС і в цьому плані Китай демонструє готовність до конкуренції як з американською Westinghouse Electric Company, так і з російською ТВЕЛ.

Крім того, китайська державна компанія CCEC (China National Complete Engineering Corporation) і приватна компанія GCL (Golden Concord Holdings Limited) підписали протокол для реалізації проєктів у сфері енергетики в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях [14, с. 6].

Слід зазначити, що Китай швидкими темпами нарощує обсяги інвестицій у відновлювальні джерела енергії, перетворюючись у світовий центр чистої енергетики. Наразі Китай лідирує у виробництві сонячних панелей та вітрогенераторів, впевнено витісняючи США. Більше того, через вміння швидко запозичувати і тиражувати технології, Китай на 80% обвалив світові ціни на сонячні панелі, зробивши банкрутами багатьох відомих американських та європейських виробників. Навіть прийняті у США та ЄС антидемпінгові заходи і обмеження на імпорт нічим не допомогли. Відтак сьогодні Китаю належить 60% світового ринку сонячних панелей (близько 100 млрд дол. США)³.

Уряд Китаю активно підтримує розвиток альтернативних видів енергії, поступово закриваючи вугільні електростанції та вугільні шахти, скорочуються інвестиції у вугільну енергетику. Так, у китайській провінції Аньхой на місці закритої вугільної шахти побудовано масштабну плавучу сонячну електростанцію. В 2017 році

¹ <https://sun-energy.com.ua/news/pissumki-2020-roku-kilkist-stantsiy> Підсумки 2020 року (кількість домашніх СЕС по Україні).

² Як вибрати сонячні панелі? ТОП 20 виробників моно та полікристалу. Solar. URL: <https://solarsystem.com.ua/blog/yak-vybraty-sonyachni-paneli-top-20-vyrobnykiv-mono-ta-polikrystalu>

³ Китай лидер по производству солнечных панелей. Solar-Tech. URL: <https://solar-tech.com.ua/kitai-lider-po-proizvodstvu-solnechnyh-panelei-2017-07-23.html>

було підключено масив сонячних батарей, що включає 166 тис. панелей. А нова технологія перетворення сонячної енергії, розроблена китайською компанією Hanergy, побила відразу три світових рекорди з енергоефективності. Ця технологія може використовуватися в безпілотних літальних апаратах, сонячних панелях на будинках, транспортних засобах і цифрових пристроях. Очікується, що за найближчі три роки ринок сонячних панелей у КНР збільшиться до 15,1 млрд дол. США і стане додатковим стимулом для зростання економіки Китаю⁴.

Компаніям, що працюють у сфері відновлювальної енергетики уряд надає пільгові кредити. Основною метою такого підходу є отримання до 2030 року 20% енергії від відновлювальних джерел.

Варто зазначити, що сьогодні Китай розпочав будівництво дороги із сонячними батареями⁵. Ідучи ними, електромобілі заряджатимуться. Така "сонячна" автострада у китайському місті Цзінань складається з трьох шарів. Верхній шар — прозорий бетон, який за структурою схожий до асфальту. Центральний шар — це сонячні панелі ("вагови підшипники"). Нижній шар — це відокремлення сонячних панелей від землі під ними. Дорогу обіцяють зробити довговічною і настільки міцною, що нею зможуть проїжджати вантажівки середнього розміру. Крім того, "сонячна" дорога зможе забезпечувати інформаційну підтримку транспортних засобів.

У вересні 2016 року у тому ж місті було побудовано перший відрізок такої дороги площею в 790 квадратних метрів. На втілення цього проекту пішло 10 місяців.

На наш погляд, Україна повинна залучати не лише державні, а й приватні китайські компанії з метою використання їх досвіду на території нашої країни. Це можуть бути такі компанії, як⁶:

— Trina Solar — є найбільшим у світі виробником сонячних панелей і лідером глобальної сонячної енергетики. Компанія заснована в 1997 році. Зареєструвала понад 980 інновацій в сонячній енергетиці. Поставили на ринок понад 7,4 ГВт сонячних панелей;

— Yingli Solar — понад 4 млн сонячних панелей Yingli (понад 10 ГВт) були поставлені в більш ніж 50 країн, у тому числі Німеччину, Іспанію, Італію, Грецію, Францію, Південну Корею, Японію, Бразилію, Австралію, Південну Африку, Мексику і США. Виробничі потужності компанії становлять 2,45 ГВт/рік;

— Canadian Solar є одним з провідних виробників сонячних батарей у світі, забезпечуючи високу якість сонячних панелей, сонячних модулів, сонячних енергетичних систем. З виробничими потужностями в Китаї та Канаді компанія має загальну виробничу потужність 3,0 ГВт. В останні 13 років компанія тісно співпрацює з понад 1000 клієнтів у більш, ніж 90 країнах світу, забезпечуючи понад 7 ГВт сонячних модулів;

— Hanwa Solar є інтегрованим виробником сонячних панелей. Річна виробнича потужність компанії для сонячних модулів становить 1,5 ГВт, для сонячних елементів — 2,4 ГВт, для кремнієвих злитків — 1,2 ГВт;

— Jinko Solar є вертикально-інтегрованою компанією, світовим лідером в сонячній індустрії. Річна виробнича потужність для кремнієвих злитків становить 2,3 ГВт, для сонячних елементів — 1,8 ГВт; для сонячних модулів — 2,8 ГВт;

— JA Solar є провідним виробником високоефективних сонячних продуктів, які перетворюють сонячне

світло в електрику для житлових, комерційних та комунальних підприємств. Виробничі потужності сонячних елементів JA Solar складають 2,5 ГВт, модулів — 1,8 ГВт, і річний обсяг виробництва пластин 1,0 ГВт;

— RenaSolar починаючи з 2005 року поставила 7 ГВт сонячних модулів по всьому світу. На сьогодні компанія є провідним міжнародним брендом і постачальником продуктів зеленої енергетики, у тому числі сонячних панелей, світлодіодних ліхтарів, і систем зберігання енергії.

Україна має значний потенціал аби наздогнати розвинуті країни світу за сумарною потужністю сонячних установок. На думку експертів, річний технічно досяжний енергетичний потенціал сонячної енергії в Україні еквівалентний 6 млн т у.п., його використання дозволило б замінити біля 5 млрд куб. м природного газу⁷.

Більше того, в Україні один із найкращих у Європі зелений тариф, який "прив'язаний" до курсу Євро. Практично в усіх регіонах країни існує достатня інсоляція. Практично всі регіони мають у своєму розпорядженні землі, придатні для розміщення сонячних електростанцій та наявну інфраструктуру для їх приєднання до загальної енергосистеми тощо.

Незважаючи на достатні передумови для розвитку сонячної енергетики, сьогодні в Україні існують певні ризики, через які інвестори не виявляють достатньої активності. Зокрема, наявність військових дій в країні, певна непрозорість отримання дозвільних документів, можлива зміна правил гри на ринку, зношеність електромереж. Крім того, зелений тариф в Україні має тенденцію до зниження. Саме цей факт стимулює сьогодні інвесторів якомога швидше реалізувати розпочаті проекти, через що спостерігається певна активність з боку різних компаній.

Через обмеженість природних ресурсів сучасні автомобільні компанії почали розробляти двигуни, як можуть працювати за рахунок екологічно чистих видів палива.

Найбільшим попитом на автомобільному ринку користуються електромобілі. Їх можна вважати транспортом майбутнього.

Якщо порівняти електромобіль з традиційним авто, то можна побачити певні переваги: простота конструкції; екологічно чистий (відсутність викидів шкідливих вихлопних газів); високонадійний; безшумний; довговічний. Також у електромобілів рекуперативне гальмування. У момент зупинки автомобіль не витрачає, а навпаки, накопичує енергію.

До недоліків слід віднести: малий пробіг через обмежений запас енергії; низька питома енергоемність акумуляторів; висока вартість акумуляторів і обмежений термін використання; вимагає створення інфраструктури для зарядки електромобілів; вартість електромобіля значно вища за вартість традиційного авто; утилізація акумуляторів, які містять отруйні компоненти та кислоти.

Незважаючи на певні недоліки, у світі в цілому переважає позитивна тенденція до виробництва електромобілів. Цьому сприяє також позитивний досвід державної підтримки. Наприклад, Португальський уряд реалізує програму по будівництву національної мережі електрозаправок. У деяких країнах на будівництво відповідної інфраструктури виділяються субсидії, а уряди скасовують або скорочують податки та митні збори, створюють сервісні служби та умови для паркування.

⁴ Гончарук А. З. Китай, що дивує та надихає. Українська асоціація китаєзнавців. URL: <http://sinologist.com.ua/goncharuk-z-kytaj-shho-dyvuye-ta-nadyhae>

⁵ Китай будує "розумні" дороги з прозорого бетону, що заряджають електрокари. Еспресо. URL: https://espresso.tv/news/2017/12/26/kytay_buduye_quotrozumniquot_dorogy_z_prozorogo_betonu_scho_zaryadzhayut_elektrokary

⁶ ТОП 10 виробників сонячних модулів виробили 49% модулів. Unasolar. URL: <https://unasolar.com.ua/n156474-top-virobnikiv-sonyachnih.html>

⁷ Якими є перспективи розвитку сонячної енергії в Україні. Українська енергетика. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/yakymy-ie-perspektyvy-rozvytku-soniachnoi-enerhii-v-ukraini>

Згідно з стандартами екології Євро-6 нові обмеження для концентрації парникового вуглекислого газу CO₂ для двигунів внутрішнього згорання повинні становити не більше 0,005%. Тому розвивається дуже високий попит на електромобілі завдяки маркетингу, а також намагання людства завжди "бути в тренді". Наприклад, Європа бажає повністю відмовитися від використання двигунів внутрішнього згорання до 2038 року, а Китай — до 2027 року.

Відтак найбільш активно поширюються та виробляються електромобілі в Китаї. У 2009 р. влада країни запровадила ряд пілотних програм в окремих містах, що базувалися на введенні місцевих субсидій для розвитку електромобілів [15]. Відповідно до законодавства Китаю, при купівлі електромобілів передбачаються загальнодержавні та локальні стимули. Зокрема, 2011 року Китай ввів субсидії для перших 50 тис. електромобілів у розмірі 9,281 дол. США. Однак у 2013 році ці субсидії було збільшено на 98000 дол. США для електромобілів та введено субсидії в розмірі 81600 дол. США для електричних автобусів. У 2014 році китайський уряд постановив, що до 2016 р. 30% всіх придбаних державою транспортних засобів мають бути електромобілі.

Покупець електрокара в Китаї отримує також податкові стимули, зокрема, звільнення від сплати споживчого податку; реєстраційний внесок зменшено на 50%; звільнення від сплати імпортного мита.

Починаючи з 2017 року і до 2020 року субсидії на електромобілі скорочувалися на 20% щорічно, у зв'язку з виявленими порушеннями при наданні цих грошових заохочень, що у свою чергу впливає на кількість придбаних електрокарів, адже рівень продажів безпосередньо залежить від рівня фінансових субсидій.

Завдяки такій політиці китайського уряду спостерігається зростання обсягів продажу електромобілів китайського виробництва у світі. Це свідчить про те, що Китай найближчим часом стане лідером з виробництва і продажу електромобілів.

В Україні ж відсутнє промислове виробництво електромобілів. Перший пілотний проект в Україні, спрямований на вивчення можливості експлуатації електромобілів та створення інфраструктури для їх заправки, був спільно започаткований у 2011 році компанією ДТЕК і ТОВ "Торговий дім НІКО".

Під час реалізації проекту компанія ТОВ "Торговий дім НІКО" планувала імпортувати в Україну тестову партію електромобілів Mitsubishi i-MiEV для заміни частини автомобільного парку ДТЕК. Тобто мова не йшла про створення серійного виробництва, а лише про експлуатацію.

Дещо далі пішло керівництво Полтавської області. Натрапивши у червні 2017 р. на повідомлення Посольства України в КНР про те, що китайська компанія Foton Motor⁸ — виробник електробусів та тролейбусів — оголосила про наміри розглянути можливість створення своїх виробничих потужностей в Україні полтавчани, з

метою залучення інвестицій в регіон, повідомили китайській стороні про готовність ознайомитися з пропозиціями [16]. Наразі керівництвом Полтавської області розглядаються вимоги китайської компанії.

Також є плани в українського виробника ТОВ "Електропрайд", який влітку 2021 р. у столичному МВЦ у рамках спеціалізованих виставок ComAutoTrans і Автотехсервіс презентував компактні електромобілі власного виробництва. Зокрема, на стенді були представлені дві моделі "Копук" у пасажирському та вантажному виконаннях. Автомобілі мають невеликі габарити (довжину — 2288 мм, ширину — 1143 мм і висоту — 1557 мм). Вантажопідйомність становить 250 кг, а максимальна швидкість — 60 км/год. Пробіг на одній зарядці залежно від варіанту батареї — від 100 до 350 км. Зарядка батареї від мережі займає 6—12 год, а від станції швидкої зарядки — 1—2,5 години. Автомобіль також можна укомплектувати термофургоном, контейнером або рефрижераторним кузовом. Вартість автомобіля на момент представлення становила 224 тис. грн

У лінійці вітчизняного виробника також є електрична вантажівка значно більших розмірів — Volyk, розрахована на перевезення 1500 кг. Її габаритні розміри такі: довжина — 3235 мм, ширина — 1380 мм і висота — 1528 мм. Запас ходу становить від 100 до 500 км залежно від ємності батареї та завантаження¹⁰.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На наш погляд, залучення китайських виробників з виробництва енергозберігаючих та транспортних засобів з використанням альтернативних видів енергії шляхом створення спільних підприємств, чи переносу китайських підприємств в Україну матиме досить високі перспективи для розвитку не лише енергозберігаючих технологій, а й цього виду транспорту на вітчизняному ринку. Від такого співробітництва виграє не лише наша країна, а й китайські виробники. Для України таке співробітництво матиме ефект у вигляді створення нових робочих місць, надходжень до державного та місцевих бюджетів, будівництва нових, енергоефективних виробництв та відповідної інфраструктури по всій країні, і врешті-решт позитивні екологічні наслідки. Для китайських інвесторів створення чи перенесення виробництва енергозберігаючих та транспортних засобів з використанням альтернативних видів енергії в Україну дасть змогу розширити ринок збуту не лише в Україні, а й в країнах ЄС.

Література:

1. Гальперіна А.П., Шаповал А.В. Стратегічні напрями торговельно-економічних відносин України з Китаєм. Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. 2003. № 3. С. 31—35.
2. Інін Лі, Захарін С. В., Волосяк М. В. Перспективи зростання торгово-економічного співробітництва китайської народної республіки та України в контексті реалізації ініціативи "один пояс — один шлях". Економіка та держава. 2018. № 5. С. 14—16.
3. Кіктенко В.О. Стратегічне партнерство в зовнішній політиці Китаю (висновки для України). Сходознавство. 2012. № 60. С. 48—75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhodoz_2012_60_6, <https://doi.org/10.15407/skhodoznastvo2012.60.048>
4. Кораблін С.О. Китай: інвестиційні амбіції, обмеження та можливості. Економіка і прогнозування. 2019, № 3. С. 138—157. URL: <https://doi.org/10.15407/eip2019.03.138>
5. Майко В.А. Зовнішньополітичні та економічні пріоритети України у країнах Центральної, Південної і Південно-Східної Азії. Економічний часопис — XXI. 2011. № 9/10. С. 3—7.
6. Макогон Ю.В. Співробітництво України та Китаю та сучасному етапі. Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехніч-

⁸ Beiqi Foton Motor Co., Ltd - державна компанія, заснована в 1996 році. Компанія виробляє легкові автомобілі, позашляховики, мікроавтобуси, великі міські автобуси, вантажні автомобілі, двигуни, трактори, сільськогосподарську техніку та багато іншого. Foton є дочірньою компанією Beijing Automotive Industry Holding.

⁹ Компанія "Електропрайд" заснована в 2016 році з метою розвитку ринку електромобілів в Україні. Її фахівці мають досвід в розробці, технічному обслуговуванні і експлуатації електромобілів, а сама компанія має власний парк електромобілів і базу технічного обслуговування різних видів електротранспорту, в тому числі важких вантажних електромобілів.

¹⁰ У Києві презентували компактні електромобілі українського виробництва Konyk та Volyk за ціною від 224 тис. грн. ІТC.ua. URL: <https://itc.ua/news/u-kievi-prezentovali-elektromobili-ukrainskogo-virobnicтва-konyk-ta-volyk-za-czinoyu-vid-224-tis-grn>

ний інститут". 2019. № 16. С. 124—131. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.16.2019.181695>

7. Мерніков Г.І. Модернізація України і досвід Китаю. Стратегічні пріоритети. 2011. № 3 (20). С. 137—145.

8. Сіденко С., Невгад А. Міжнародне співробітництво України в сфері інновацій. Стратегія розвитку України. 2016. № 1. С. 172—176.

9. Хомутенко А.І., Терещенко А.С. Сучасні позиції КНР в умовах світової глобалізації. Бізнес Інформ. 2017. № 12. С. 60—71.

10. Шевчук І.В. Китай як пріоритетний стратегічний партнер України в сфері економічної безпеки в умовах глобалізаційних викликів. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1463>. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.7.23

11. Запашук А.В. Енергозбереження як напрям підвищення ефективності виробничої діяльності. Економіка і суспільство. 2017. № 9. С. 428—434.

12. Лось А.В., Терлецький М.Д. Перспективна альтернативна енергетика. Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету. 2013. № 1 (1). С. 203—214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2013_1%281%29_35

13. Аналіз ефективності використання енергоресурсів у розвинених зарубіжних країнах і залежність від їх імпорту. К.: НТЦЕ "НЕК "Укренерго", 2015. 89 с.

14. Герасимчук С., Пойта Ю. Україна — Китай після 2014: нова сторінка у відносинах: можливості і перспективи, перешкоди і ризики. Київ: Фонд ім. Ф. Еберта, 2018. 14 с.

15. Полтавець Т. Ринок електромобілів в Україні: становлення та перспективи. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3013:rinok-elektromobiliv-v-ukrajini-stanovlennya-ta-perspektivi&catid=8&Itemid=350

16. Пругло Я. Китайські інвестори вивчають можливість побудови у Полтаві заводу з виробництва електротранспорту. Полтавщина. URL: <https://poltava.to/news/49516>

References:

1. Hal'perina, L.P. and Shapoval, A.V. (2003), "Strategic directions of Ukraine's trade and economic relations with China", *Stratetiia rozvytku Ukrainy. Ekonomika, sotsiologhiia, pravo*, vol. 3, pp. 31—35.

2. Yingying, Li, Zakharin, S. and Volosiuk, M. (2018). "Prospects for the growth of trade and economic cooperation between china and Ukraine in the context of "one belt — one way". *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 14—16.

3. Kiktenko, V.O. (2012), "Strategic partnership in China's foreign policy (conclusions for Ukraine)", *Skhodnavstvo*, vol. 60, pp. 48—75, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhodoz_2012_60_6 <https://doi.org/10.15407/skhodnavstvo2012.60.048> (Accessed 15 Jan 2022).

4. Korablin, S.O. (2019), "China: investment ambitions, limitations and opportunities", *Ekonomika i prohnouzuvannia*, vol. 3, pp. 138—157. <https://doi.org/10.15407/eip2019.03.138>

5. Majko, V.A. (2011), "External political and economic priorities of Ukraine in Central, South and Southeast Asia", *Ekonomichnyy chasopys — XXI*, vol. 9/10, pp. 3—7.

6. Makohon, Yu. V. (2019), "Cooperation Of Ukraine And China At The Present Stage", *Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyiv's'kyj politekhnichnyi instytut"*, vol. 16, pp. 124—131. <https://doi.org/10.20535/2307-5651.16.2019.181695>

7. Mernikov, H.I. (2011), "Modernization of Ukraine and the experience of China", *Stratetichnyi priorytety*, vol. 3 (20), pp. 137—145.

8. Sidenko, S.V., Nevhad, A. (2016), "Ukraine's international cooperation in the field of innovation", *Stratetiia rozvytku Ukrainy*, vol. 1, pp. 172—176.

9. Khomutenko, L.I. and Tereshchenko, A.S. (2017), "China's current position in the context of globalization", *Business Inform*, vol. 12, pp. 60—71.

10. Shevchuk, I. V. (2019), "China as a priority strategic partner of Ukraine in the field of economic security in the face of globalization challenges", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 7, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1463> (Accessed 15 Jan 2022). DOI: 10.32702/2307-2156-2019.7.23

11. Zapashchuk, L.V. (2017), "Energy Conservation As Direction Of Increasing Efficiency Of Production", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 9, pp. 428—434.

12. Los', L.V. and Terlets'kyj, M.D. (2013), "Promising alternative energy", *Visnyk Zhytomyr's'koho natsional'noho ahroekologichnoho universytetu*, vol. 1 (1), pp. 203—214, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2013_1%281%29_35 (Accessed 15 Jan 2022).

13. (2015), *Analiz efektyvnosti vykorystannia enerho-resursiv u rozvynenykh zarubizhnykh krainakh i zalezhnist' vid ikh importu* [Analysis of energy efficiency in developed foreign countries and dependence on their imports], NTsE "NEK "Ukrenerho", Kyiv, Ukraine.

14. Herasymchuk, S. and Pojta, Yu. (2018), *Ukraina — Kytaj pislia 2014: nova storinka u vidnosynakh: mozhlyvosti i perspektyvy, pereshkody i ryzyky* [Ukraine — China after 2014: a new page in the relationship: opportunities and prospects, obstacles and risks], Fond im. F. Eberta, Kyiv, Ukraine.

15. Poltavets', T. (2017), "Electric car market in Ukraine: formation and prospects", *Tsentr doslidzhen' sotsial'nykh komunikatsij NBUV*, available at: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3013:rinok-elektromobiliv-v-ukrajini-stanovlennya-ta-perspektivi&catid=8&Itemid=350 (Accessed 15 Jan 2022).

16. Pruhlo, Ya. (2019), "Chinese investors will study the possibility of building a plant for the production of electric vehicles in Poltava", *Poltavschyna*, available at: <https://poltava.to/news/49516> (Accessed 15 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 01.02.2022 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

*І. В. Вороненко,
д. е. н., професор кафедри інформаційних систем і технологій,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0002-1839-7275
Н. А. Клименко,
к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0003-0693-865X*

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.38

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ОЦІНКА ТА ПРІОРИТЕТИ

*I. Voronenko,
Doctor of Economic Sciences, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
N. Klymenko,
PhD in Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION: ASSESSMENT AND PRIORITIES

В умовах кризи, спричиненої наслідками глобальної пандемії, боротьба за конкурентоспроможність окремих національних економік загострюється, оскільки лише висококонкурентні економіки здатні у короткий час в екстремальних ситуаціях забезпечити безпеку, високий рівень і якість життя своїх громадян.

У роботі представлено результати дослідження показників інноваційної діяльності, визначено місце України у глобальному інноваційному просторі, виокремлено ключові фактори впливу на інноваційний розвиток.

Узагальнено динаміку основних рейтингових цілей цифровізації економіки України, відзначено позитивні зміни, що відбулися в динаміці Глобального інноваційного індексу України, що свідчить про зростання інноваційних можливостей. Використано економетричні методи для узагальнення позицій України у глобальному інноваційному просторі та метод DEA для вивчення відносної індивідуальної ефективності створення інноваційного середовища та інноваційної діяльності країн Європи. Зроблено висновок про пріоритетні напрями інноваційного розвитку.

In the context of the crisis caused by the global pandemic, the struggle for the competitiveness of national economies is intensifying, as only highly competitive economies are able to ensure the safety, high standard and quality of life of their citizens in a short time in extreme situations.

The results of the study of innovation indicators are presented in the paper. Ukraine's place in the global innovation space is determined, key factors influencing innovation development are highlighted.

The dynamics of the main rating goals of digitalization of Ukraine's economy is generalized. Positive changes in the dynamics of the Global Innovation Index of Ukraine were noted, which indicates the growth of innovation opportunities. The structure of the Global Innovation Index is considered, as well as the mechanism for calculating the integrated indicator. Regression model that predicts the impact of subindexes on the increase of the integrated index is built. A close direct relationship has been established between the Global Innovation Index and the Infrastructure Entry Sub-Index (0.87) and the Creativity Output Sub-Index (0.71). The positioning of European countries in the Global Innovation Index is researched, Ukraine is ranked 45th with Romania, Thailand and Greece, next in rank.

Econometric methods were used to generalize Ukraine's position in the global innovation space. The DEA method was used to study the relative individual effectiveness of creating an innovation environment and innovation activities in European countries. There is only a moderate relationship between income level and the Global Innovation Index. It is concluded that the priority directions of innovative development of Ukraine are the development of: innovation infrastructure: clusters, technology parks, industrial zones; attracting foreign direct investment and technology transfer; ensuring an increase in funding for applied research and ensuring

their connection with industry. The article notes the insufficient level of development of innovation infrastructure in the country. These areas need special state support, as their effective implementation is the main competitive advantage of Ukraine.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, цифровізація, глобальний інноваційний індекс, оцінка, конкурентоспроможність, економетрика, метод DEA.

Key words: innovations, innovation development, digitalization, Global Innovation Index, evaluation, competitiveness, econometrics, DEA.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відповідно до інноваційної теорії Й. Шумпетера, подолання кризи та економічних спадів можливо лише за рахунок інноваційного розвитку [1]. Для України, економіка якої на сьогодні потерпає від наслідків пандемії та воєнних дій, активізація інноваційної діяльності є необхідною та важливою умовою її подальшого розвитку [2]. На фоні суттєвого сповільнення глобального економічного зростання в 2020 році виникає необхідність в дослідження тенденцій Глобального інноваційного індексу (Global Innovation Index — GII).

Раніше вважалося, що соціально-економічний розвиток та зростання країн залежать головним чином від їх капіталу та трудових ресурсів, тоді як інші менш відчутні ресурси, такі як рівень інформації, підготовка кадрів, розвиток інфраструктури трактувались як зовнішні фактори, що впливають на поведінку ринку лише опосередковано. Однак з часом ідея про те, що управління знаннями є визначальним фактором продуктивності праці як в сучасній, так і в традиційній економіці, дедалі більше закріплюється [3]. Згідно з цією новою цілісною концепцією, все більше робочих місць повинні зосереджуватися на формуванні інноваційних ідей, які застосовуються до продуктів, послуг та процесів. Структурні перетворення, що відбуваються у світовій економіці, зумовлені переходом від "промислової економіки" до "економіки знань", яка характеризується домінуванням інтелектуального капіталу та інновацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Підтримка інновацій, як здатність генерувати, отримувати, адаптувати та використовувати нові знання для досягнення стійких конкурентних переваг, що накопичуються з часом [4], передбачена в планах розвитку всіх країн світу, де інноваційна політика сформована як ключовий елемент промислової політики. Україна ж стикається із проблемами, типовими для країн з економікою, що розвивається, такими як порушення координації державного управління, високий рівень корупції, дефіцит кваліфікованого людського капіталу та обмежена здатність урядів діяти [5], що знижує ефективність реалізації державної політики [6].

Достовірна оцінка інноваційного потенціалу має важливе значення для правильного напрацювання державної політики, але поточні мірила не повністю відображають роль, яку вона відіграє в сучасній економіці [7]. На цьому тлі в цьому дослідженні основна увага приділяється аналізу того, які складові визначають формування Глобального інноваційного індексу. Гіпотеза, яка перевіряється у роботі, полягає в тому, що не завжди вірно, що більш високий рівень інноваційних вкладень визначає міцнішу економіку з більшим потенціалом розвитку. Зазначимо, що країни, які включені до даного індексу, складають 92,8% світового населення та 97,9% світового ВВП.

За визначенням Європейської комісії, інновації — це застосування знань для трансформації ідей в новий або модернізований продукт, послугу чи процедуру виготовлення. Тому очевидно, що інновації особливо важливі для розвитку та конкурентоспроможності економік, що розвиваються. Інновації можуть вплинути у вирішенні проблем, з якими стикаються ці економіки,

таких як екологізація виробництва, подолання бідності та соціальна незахищеність, або імпорту технологій та адаптація для модернізації виробництва, зокрема, аграрного [8—10].

Протягом останнього століття пропонувались різні тлумачення інновацій, особливо коли вони задумувались як процес. Основні з них включають модель стимулювання технологій, яка охоплює інноваційний процес, що бере свій початок у науці та техніці, аж до комерціалізації економічно життєздатного товару чи процесу [11]. Акцент на ролі ринку як джерела інноваційних ідей та визначального фактору досліджень та розробок призвів згодом до розробки моделі попиту. Альтернативним тлумаченням інновацій є ланцюгова модель, в якій різні напрями, засновані на інформації та знаннях, з успіхом пов'язують три основні сфери в процесі технологічних інновацій (дослідження, знання та центральний ланцюг процесу технологічних інновацій), що вимагає взаємодії між технологічними можливостями та потребами ринку. Деякі вчені стверджують, що інновації підштовхуються індустріалізацією, а зумовлені зростанням ринків [12]. Однак, щоб інновації мали суттєвий соціальний вплив, дослідницькі зусилля повинні бути спрямовані на вирішення проблем населення та підвищення їх добробуту — завдання, яке, безсумнівно, має залучати як приватні, так і державні структури [13].

Інновації передбачають різні процеси, залежно від того, високорозвинута країна, чи та, що розвивається [14]. Стратегії заохочення інновацій в країнах з високим рівнем доходів часто включають створення умов для факторної мобільності на ринках, відкритості торгівлі та інвестицій. Однак економіки, що розвиваються, повинні акцентуватися на управлінні знаннями та інфраструктурою як на стратегії подолання розриву з розвинутими країнами світу [15].

Потреба в інноваціях сьогодні актуалізується більше, ніж будь-коли раніше. Це пов'язано, по-перше, з необхідністю відновлення економіки країн після світової фінансової кризи, а інновації можуть стати ефективним засобом досягнення цієї мети, по-друге, із зміною способів функціонування економіки і суспільства внаслідок сучасних технологічних трансформацій, особливо у сфері ІКТ — впровадженні технологій штучного інтелекту, блокчейну, Інтернету речей, 3-D друку, 5G зв'язку, доповненої та віртуальної реальності тощо, які докорінним чином змінюють процеси виробництва, торгівлі і логістики, навчання і накопичення знань і т. д. [15; 16]. Варто підкреслити, що пандемія лише призвела до підвищення темпів цифрової трансформації.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є представлення результатів дослідження показників інноваційної діяльності, визначення місця України у глобальному інноваційному просторі, а також виокремлення ключових факторів, які стимулюють або стримують інноваційний розвиток.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Цифрова трансформація України є колосальним ресурсом, оскільки дає змогу вивільнити мільйони годин, які люди проводять у чергах, за оформленням документів, за узгодженням реєстрів або довідок та спрямувати їх на розвиток економіки [15]. Використання

цифрових технологій дає низку переваг. Цифровізація — це створення високої доданої вартості для держави, підвищення ефективності економіки та бізнесу. Всі ці заходи стануть геополітичною перевагою України.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.18 р. № 67-р було прийнято Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018—2020 роки [17]. Цей документ передбачав виконання заходів "щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначав критичні сфери та напрями цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій". Основними рейтинговими цілями реалізації Концепції є досягнення у 2020 році:

30 місця в рейтингу Networked Readiness Index (NRI) (у 2016 році — 64 місце);

40 місця у рейтингу Global Innovation Index (GII) (у 2016 році — 56 місце);

60 місця у рейтингу Global Competitiveness Index (GCI) (у 2016 році — 85 місце).

За результатами дослідження на рис. 1 можна проаналізувати ступінь досягнення відповідних показників.

Як видно з рис. 1 жодна з рейтингових цілей, що була визначена Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018—2020 роки, не була досягнута. Найбільш близький до поставлених цілей Глобальний інноваційний індекс і, якщо тенденція підвищення нашого місця в світовому рейтингу збережеться, то протягом незначного періоду позиції України зміцнішають.

Для позиціонування в глобальному просторі порівнюємо десятку країн, за місцем в світі за Глобальним інноваційним індексом, які близькі до України в 2013 та 2020 році (рис. 2).

Трансформації відбулися суттєві: Україна з 71 місця у 2013 році в оточенні Монголії та Тунісу в 2020 році займає 45 місце, та найближчими до неї стали Румунія, Тайланд, Греція.

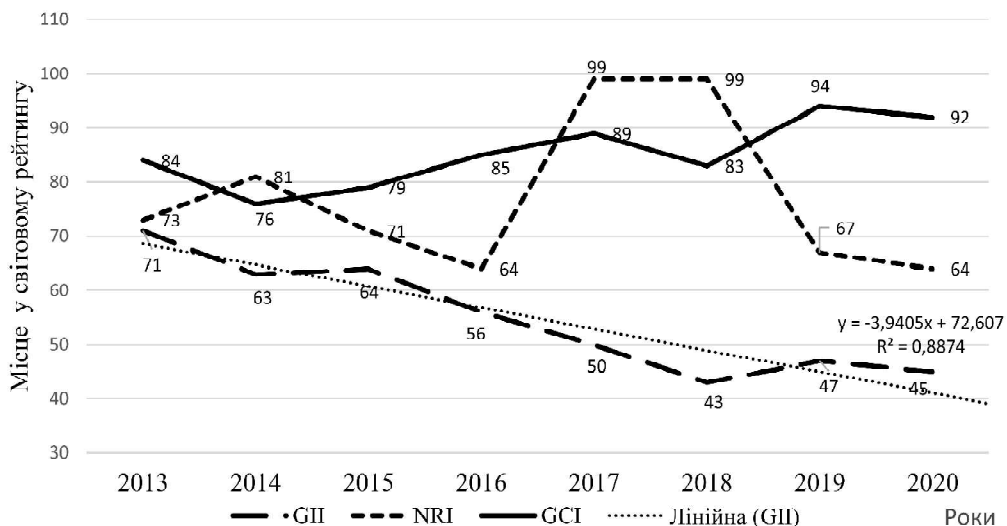

Рис. 1. Динаміка основних рейтингових цілей цифровізації економіки України

Динаміка інноваційної діяльності потребує аналітичного дослідження, яке передбачає визначення індикаторів інноваційної діяльності, проведення самого аналізу та виявлення основних трендів розвитку. Викликає значний інтерес вивчення досвіду країн світу щодо моніторингу індикаторів інновацій, оскільки цей процес дуже динамічний і перебуває під впливом нових тенденцій розвитку: глобалізації, формування економіки знань, відкритих інновацій.

Визначено, що важливою умовою стійкого економічного розвитку країни та підвищення конкурентоспроможності є ефективне впровадження інновацій. Інновації визнані центральним рушієм економічного зростання та розвитку [18].

Метою Глобального інноваційного індексу є надання глибоких даних про інновації та в свою чергу допомога економікам в оцінці їхніх інноваційних показників та обґрунтованих міркуваннях щодо інноваційної політики.

Глобальний інноваційний індекс публікується спільно Університетом Корнелла, INSEAD, та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (WOIP), спеціалізованою установою ООН. У 2020 році модель Глобального інноваційного індексу включала 131 країну / економіку, що представляє 93,5% населення світу та 97,4% світового ВВП за паритетом купівельної спроможності [19]. Глобальний інноваційний індекс включає два субіндекси — субіндекс інноваційного входу (Input) та субіндекс інноваційного виходу (Output), кожен з яких побудований, спираючись на ряд показників.

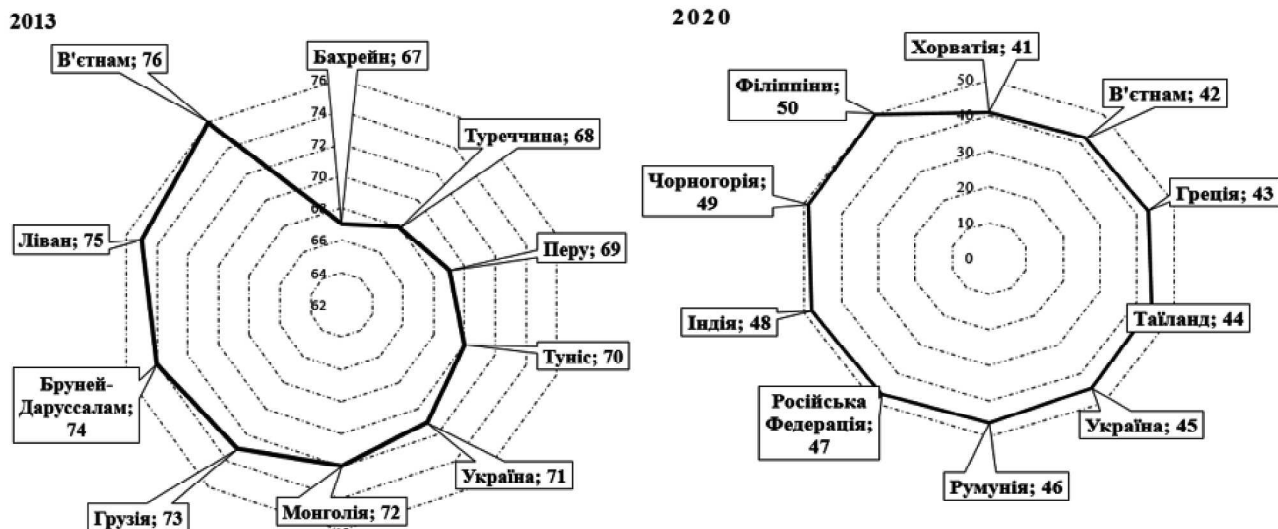

Рис. 2. Місце України в околі країн, близьких за Глобальним інноваційним індексом

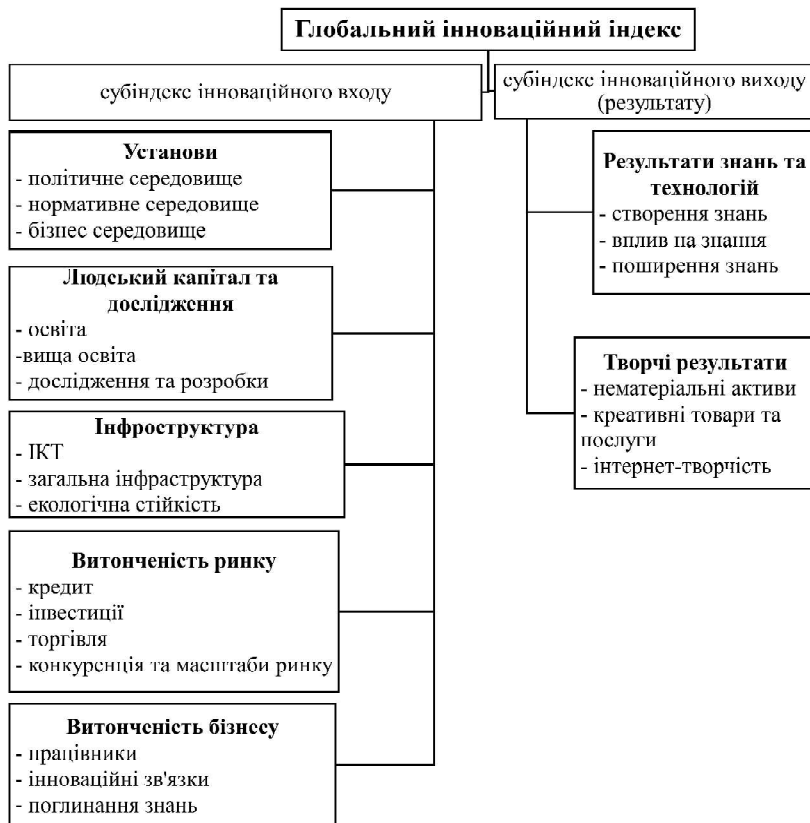

Рис. 3. Структура Глобального інноваційного індексу, 2020 рік

Субіндекс інноваційного входу складається з п'яти вхідних критеріїв, які охоплюють елементи національної економіки, що забезпечують інноваційну діяльність.

Субіндекс інноваційного виходу — це результат інноваційної діяльності в економіці. Попри те, що вихідний субіндекс включає лише два критерії, він має однакову вагу при обчисленні загальних балів Глобального інноваційного індексу, як і вхідний субіндекс.

Загальний бал Глобального інноваційного індексу — це середнє значення субіндексів вхідних та вихідних даних.

Усього цей індекс включає 21 показник, які згруповані у 7 напрямів: 15 вхідних показників (що сприяють інноваціям) та 6 показників-результатів (отриманих у результаті інновацій) (рис. 3).

Згідно з виданням Глобального інноваційного індексу за 2020 рік, Швейцарія займає лідируючу позицію 10 рік поспіль, за нею йдуть Швеція та США. Державами-членами ЄС, що входять до топ-10, є Нідерланди (5 місце), Данія (6), Фінляндія (7) та Німеччина (9). Серед країн-членів ЄС із найнижчим рейтингом — Румунія (46 місце), Греція (43) та Хорватія (41). Загалом країна з найнижчим рейтингом — Ємен. Україна займає 45 місце в світі за рейтингом Глобального інноваційного індексу [19].

Часткова концепція вхідного та вихідного субіндексів наочно демонструє їх обмеження у визначенні

жизни та моделях інновацій цих країн.

Найвищі позиції займають Швеція і Швейцарія (перше і друге місце в світовому рейтингу), найнижчі — Албанія (83), Боснія і Герцеговина (74 місце в світовому рейтингу). Україна займає 45 місце в рейтингу, знаходячись поряд з Грецією та Румунією.

У роботі проаналізовано основні складові субіндексів Глобального інноваційного індексу, пов'язані із створенням та використанням середовищ, сприятливих для інновацій в Україні.

Субіндекс інноваційного входу складається з п'яти основних напрямків, що охоплюють елементи національної економіки, які сприяють інноваційній діяльності: установи (Institutions), людський капітал та дослідження (Human capital and research), інфраструктура (Infrastructure), витонченість ринку (Market sophistication) та витонченість бізнесу (Business sophistication).

Субіндекс інноваційного виходу надає інформацію про результати, які є результатами інноваційної діяльності в економіці. Існує два напрями вихідних даних: результати знань та технологій (Knowledge and technology) та творчі результати (Creativity).

Спостерігається гіпотеза про значні відмінності в результативності показників входу і виходу в Україні. Візуалізуємо чи спостерігається подібна властивість для країн Європи на рисунку 5.

Згідно з цими даними, середня оцінка результатів інноваційного виходу не тільки набагато нижча, ніж вхідна оцінка, але існує помітна відсутність паралельності між спіралями, що утворюють ці два бали в обраних країнах.

Відповідно до досліджень, Україна має субіндекс входу (40,1), займаючи лише 71 місце в світі та 35 місце в Європі з 37 країн, що нижче, ніж можна було б очікувати у спадній спіралі. З іншого боку, рівень субіндексу виходу (32,5) не відповідає забезпеченості вхідними ресурсами та дає можливість

Таблиця 1. Індикатори інновацій, доходів та ефективності згідно з Глобальним інноваційним індексом для України

Роки	Глобальний інноваційний індекс	Ранг (місце у всесвітньому рейтингу)	Індекс ефективності інновацій	ВВП України з розрахунку на душу населення, дол. США	Капітальні інвестиції, млн дол. США
2013	35,8	71	0,9	4030,3	8329,1
2014	36,3	63	0,9	3014,6	7314,0
2015	36,5	64	0,9	2115,4	9103,9
2016	35,7	56	0,8	2185,9	11973,9
2017	37,6	50	0,8	2640,3	14948,7
2018	38,5	43	0,9	3095,2	19290,9
2019	37,4	47	0,8	3659,8	20799,3

займати Україні 37 місце в загальному рейтингу та 24 місце в Європі поряд з Латвією та Словенією. Тому доцільно розглянути показник ефективності інновацій (Innovation Efficiency Ratio) за яким Україна займає 2 місце в Європі з показником 0,8. Коефіцієнт ефективності інновацій — це відношення оцінки субіндексу виходу до оцінки вхідного субіндексу. Він показує, скільки інноваційного виходу отримує дана країна за свої вкладення (рис. 6).

Крім того, була виявлена помітна мінливість у позиціях економік, оцінена як різниця між позицією, яку вони займають для показника ефективності, та їхньою позицією в загальному індексі.

На перший погляд, можна було б очікувати позитивного зв'язку між балами показників вхідних та вихідних показників для групи країн, що досліджуються, і це, як правило, підтверджується.

Дослідження показують тісний прямий зв'язок між Глобальним інноваційним індексом та субіндексом входу Infrastructure (0,87) та субіндексом виходу Creativity (0,71). Побудована регресійна модель (табл. 2) дозволить прогнозувати підвищення цих субіндексів для збільшення показника загального індексу.

Проаналізуємо, які із складових субіндексу Infrastructure найбільше визначають його результат. Коефіцієнти кореляції підтверджують, що найбільше впливають на субіндекс Інфраструктури складові 3.1.2 (0,83), 3.1.3 (0,79), 3.3.1 (0,84), та 3.3.3 (0,89), а на субіндекс Creativity впливає Intangible assets (0,63) та фактор online creativity (0,65).

Дослідження показують тісний прямий зв'язок лише між Innovation Input Sub-index та субіндексом входу Infrastructure (0,68). На відміну від субіндексу входу з Innovation Output Sub-index мають тісний зв'язок складові Human capital and research (0,67), Infrastructure (0,71), Market sophistication (0,69), Creativity (0,83).

Оцінювання ефективності інноваційної політики означає оцінку ефективності багатьох показників для організації пошуку оптимуму [20]. Аналіз обробки даних (DEA) — це підхід математичного програмування для оцінки відносної ефективності підрозділів, що приймають рішення (DMU). У 1978 році перша модель DEA була запропонована як нелінійна дробова модель математичного програмування, відома як модель CCR. Цільовою функцією в цій моделі вважається досягнення найкращого набору ваг для єдиного відношення зважених вихідних даних до зважених вхідних даних для конкретного DMU, позначеного DMU₀. У цій моделі, поряд з оцінкою ефективності, всі DMU будуть проектуватися на ефективний кордон окремо.

Виходячи з цієї передумови, одним із підходів до встановлення рівня ефективності було порівняння того, що робить суб'єкт, що приймає рішення, з

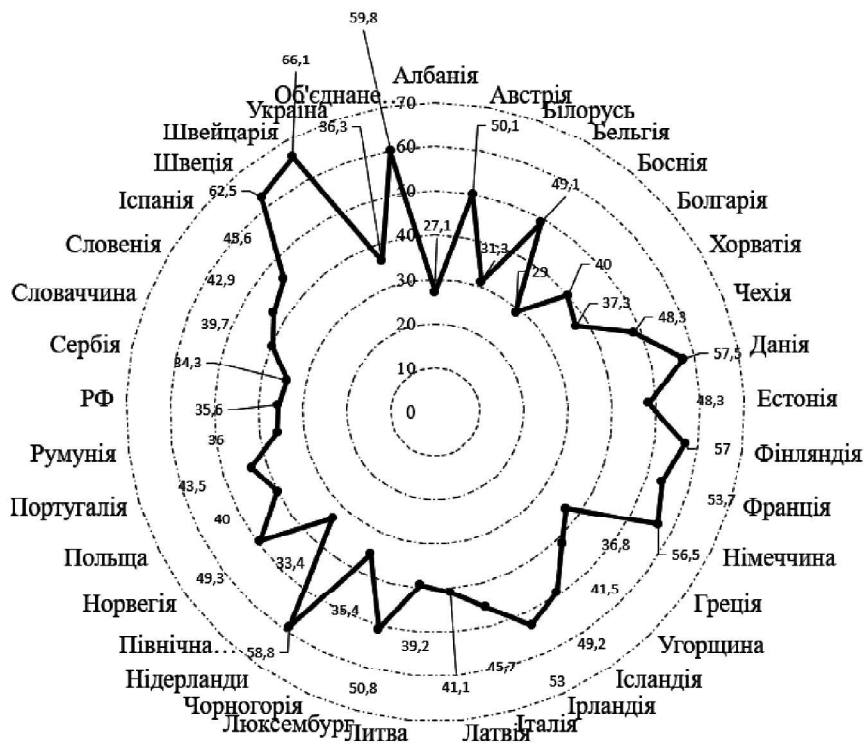

Рис. 4. Позиціонування країн Європи за Глобальним інноваційним індексом

тим, що він повинен був зробити, щоб максимізувати свій ефект. Однак навряд чи буде доступна повна інформація про контекст, в якому функціонують наші обрані країни Європи і, отже, про те, який максимальний потенційний ефект кожного з них. Виходячи з наведеного вище визначення ефективності, важливо уважніше розглянути розбіжності між технічною та розподільною ефективністю. Перша досягається тоді, коли технологічно неможливо збільшити деякий вихід або зменшити деякий вхід за рахунок іншого (оптимальність Парето), тоді як другий означає мінімізацію витрачання ресурсів, що еквівалентно вибору найдешевшого варіанту серед

Рис. 5. Радіальна форма субіндексів Глобального інноваційного індексу для країн Європи

ефективних комбінацій вводу-виводу. Оскільки це дослідження припускає, що країни мають асиметричну інформацію та різний ступінь ризиків, воно буде зосереджене на аналізі технічної ефективності. Метод DEA може бути використаний для вивчення відносної індивідуальної ефективності поведінки подібних суб'єктів, починаючи з побудови ефективного рубіжу. Метод аналізу даних DEA має дві сильні сторони: ступінь стандартизації та здатність працювати з множиною входів і виходів.

У традиційному контексті оцінки ефективності аналіз обсягу даних свідчить про те, що, є р входні дані $(x_1, x_2, \dots, x_p)$, які використовуються для отримання q виходів $(y_1, y_2, \dots, y_q)$ і в яких n суб'єктів беруть участь, а технічну ефективність можна оцінити з такої моделі:

$$\max_{u_r, v_i} \frac{A_{r=1}^q u_r y_{r0}}{A_{i=1}^p v_i x_{i0}}$$

$$\sum_{r=1}^q u_r y_{rj} / \sum_{i=1}^p v_i x_{ij} \leq 1$$

де $j = 1, \dots, n$, $r = 1, \dots, q$ та $i = 1, \dots, p$. Крім того, $u_r, v_i \geq e$, де e виступає значенням, яке є нескінченно малим, але більшим за нуль.

Основна ідея полягає в тому, щоб максимізувати своєрідний показник загальної факторної продуктивності (одиниці виходу, що формується на кожну одиницю входних даних) для кожного суб'єкта. Чисельник індексу узагальнює всі виходи в одному віртуальному показнику так само, як і в знаменнику, де єдиний віртуальний вхід фіксує всі фактори, за-

Таблиця 3. Аналіз технічної ефективності інноваційної діяльності

№ DMU	DMU Назва	Ефективність моделі CRS, орієнтованої на вхід	Сума λ	RTS	Оптимальні λ з контрольними показниками
1	Бельгія	1,00000	1,000	Постійний	1,000
2	Болгарія	0,94967	1,173	Зменшення	0,044
3	Хорватія	0,90592	1,060	Зменшення	0,428
4	Чеська Республіка	1,00000	1,000	Постійний	1,000
5	Естонія	1,00000	1,000	Постійний	1,000
6	Греція	1,00000	1,000	Постійний	1,000
7	Угорщина	0,98138	0,980	Збільшення	0,415
8	Ісландія	1,00000	1,000	Постійний	1,000
9	Італія	1,00000	1,000	Постійний	1,000
10	Латвія	0,93763	0,991	Збільшення	0,192
11	Литва	0,92186	0,994	Збільшення	0,157
12	Чорногорія	0,94037	0,991	Збільшення	0,147
13	Польща	1,00000	1,000	Постійний	1,000
14	Румунія	0,82112	0,993	Збільшення	0,378
15	Російська Федерація	0,82946	0,983	Збільшення	0,403
16	Словаччина	0,84730	1,047	Зменшення	0,242
17	Словенія	0,95298	0,990	Збільшення	0,006
18	Іспанія	1,00000	1,000	Постійний	1,000
19	Україна	0,87606	0,979	Збільшення	0,249

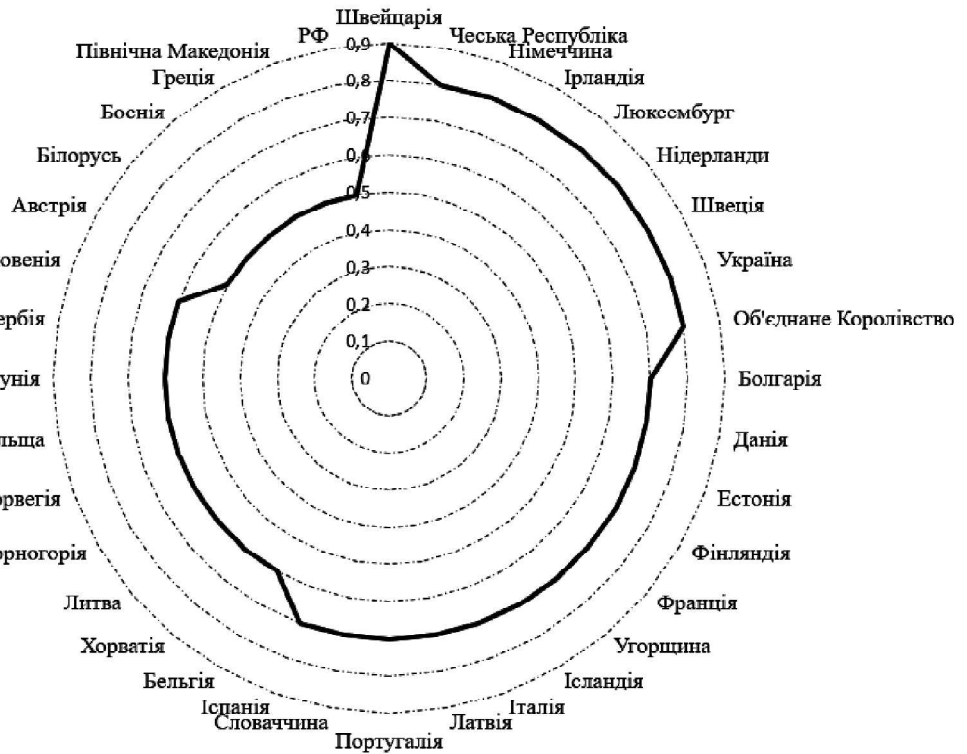

Рис. 6. Оцінка Innovation Efficiency Ratio для країн Європи

Таблиця 2. Статистична модель оцінки впливу субіндексів Глобального інноваційного простору

Модель	R ²	Значення F	Значимість коефіцієнтів
$Y_{GI} = 33,76 + 0,07 \text{Infrastructure} + 0,02 \text{Creativity}$	0,86	0,0276	$a_0 = 1,88E-07$ $a_{\text{Infrastructure}} = 0,018057$ $a_{\text{Creativity}} = 0,049116$

діяні у процесі. Для цих агрегатів використовується набір вагових коефіцієнтів $(u_1, \dots, u_q, v_1, \dots, v_p)$, значення яких слід шукати, такі, щоб вони максимізували співвідношення для кожної одиниці, зберігаючи співвідношення інших нижче 1.

На додаток до цього базового результату, аналіз обсягу даних надає додаткову інформацію, а саме віртуальні входи та виходи, тобто внесок кожного фактора в оцінюваний індекс ефективності або рівні входів і виходів, які могли б зробити неефективну одиницю ефективною. Однією з головних привабливостей цієї методики є те, що вона дає змогу збалансувати об'єктивні та суб'єктивні елементи досліджуваного аспекту, полегшуючи виявлення сильних та слабких сторін кожного з суб'єктів, що порівнюються. DEA в роботі використовувався для вимірювання та порівняння ефективності в таких секторах, які вважаються критично важливими для розвитку країн. Однак метод також містить обмеження та ризики. Одним з головних недоліків методу DEA є проблема адекватного визначення входних та вихідних даних (у цій роботі це визначення базується на зовнішній класифікації Глобального інноваційного індексу). Для проведення цього аналізу як вхід використовувалися показники 7 входів субіндексів входу та виходу, а як вихід використовувалися показники Глобального інноваційного індексу, рангу країни в світовому рейтингу та показник ефективності інновацій. Щодо країн, які були залучені в цю модель, то Україну оцінювали на множині 19 економік, які серед країн Європи знаходяться поруч за величиною Глобального інноваційного індексу. Результати моделі наведені в таблиці 3.

Таблиця 4. Аналіз слабких входів за методом DEA

№ DMU	DMU Назва	Складові Входу						
		Інституції	Людський капітал та дослідження	Інфраструктура	Витонченість ринку	Витонченість бізнесу	Вихід знань і технологій	Творчі результати
1	Бельгія	–	–	–	–	–	–	–
2	Болгарія	3,89	9,97	–	–	16,09	2,86	–
3	Хорватія	–	2,00	–	–	9,22	6,70	3,11
4	Чеська Республіка	–	–	–	–	–	–	–
5	Естонія	–	–	–	–	–	–	–
6	Греція	–	–	–	–	–	–	–
7	Угорщина	6,09	2,00	5,50	–	7,37	5,81	–
8	Ісландія	–	–	–	–	–	–	–
9	Італія	–	–	–	–	–	–	–
10	Латвія	8,08	–	–	3,42	4,95	–	2,14
11	Литва	2,49	–	–	0,14	2,05	–	–
12	Чорногорія	6,33	–	3,98	–	4,99	–	–
13	Польща	–	–	–	–	–	–	–
14	Румунія	–	–	2,01	3,78	1,11	–	5,34
15	Російська Федерація	0,28	–	4,26	–	–	1,62	–
16	Словаччина	1,62	–	9,68	–	0,45	–	–
17	Словенія	20,52	5,31	14,06	–	12,20	–	–
18	Іспанія	–	–	–	–	–	–	–
19	Україна	11,17	–	0,25	–	16,99	–	15,57

Завданням даного дослідження — оцінка ефективності у створенні інноваційного середовища для України в порівнянні з країнами Європи. Різниця між максимально можливим значенням ефективності (1) та значенням, яке спостерігається відображає ступінь неефективності. Чим ближче значення до свого максимуму, тим ближче знаходиться відповідна економіка, до межі ефективності.

Аналізуючи Україну, бачимо показники її неефективності, тому варто проаналізувати показники входу DEA.

Аналіз слабкості показує напрям та величину коригування, необхідного для рівнів показників економік, щоб перетворити слабоефективну економіку щодо інвестиційної діяльності на ефективну. За даними таблиці 4 можна зробити висновок, що Україна вимагає змін задля покращення чотирьох показників входу та виходу, щоб наблизитись до межі ефективності. Зокрема, покращення (на величину коригування) вимагають субіндекси Institutions (11,17), Infrastructure (0,25), Business sophistication (16,99), та Creative outputs (15,57), які використовувались як вхід для методу DEA. Аналізуючи всю вибірку країн для порівняння, можна констатувати, що у більшості країн покращення вимагають складові субіндексу входу Institutions та Business sophistication (ці складові є індикаторами слабкості), а найменше — Market sophistication та Human capital and research що цілком пояснюється умовами, що склалися внаслідок пандемії.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що Україна зараз демонструє зростаючу динаміку розвитку інноваційної діяльності. Визначено, що до проблем інноваційного розвитку України можна віднести: недостатній розвиток інноваційної інфраструктури: кластерів, технопарків, промислових зон; низький рівень залучення прямих іноземних інвестицій та трансферу технологій; недостатній рівень фінансування прикладних досліджень та їх слабкий зв'язок з промисловістю тощо.

Україна, як і більшість країн Європи намагаються адаптуватися до постійних змін, яких вимагає світова

економіка в пошуках розвитку, і ключовим елементом у цьому стали інновації. Використовуючи дані Глобального інноваційного індексу 2020 року та застосовуючи методологію аналізу обсягу даних DEA, здійснено оцінку ефективності 19 економік, що географічно входять до Європи щодо створення сприятливого для інновацій середовища. Дослідження полягало у визначенні основних викликів для цих країн в управлінні та використанні основних входів, незалежно від рівня доходів цих економік. Зроблено висновок, що країни з найвищим рівнем доходу та найвищим Глобальним інноваційним індексом не завжди в авангарді управління ефективністю, підтверджуючи, що між цими змінними існує лише помірний взаємозв'язок.

Хоча більшість політик та дій, що проводяться країнами регіону для сприяння розбудови інноваційного середовища, узгоджуються з їхніми можливостями та відносними перевагами в неоднорідному контексті, деякі проблеми залишаються. Одна з них полягає у зміцненні ресурсів, які традиційно погано працюють, і, передусім у стратегічному використанні коефіцієнтів вводу-виходу, які мають найбільш надійні результати, щоб максимізувати їх вплив спочатку на продуктивність, а потім на розвиток. Слід зазначити, що це дослідження є частковим аналізом ефективності країн Європи, оскільки в силу технічних обмежень воно враховує лише найбільш репрезентативні взаємозв'язки явища. Іншими словами, було здійснено оцінку взаємозв'язку між вхідними та вихідними показниками інновацій, але не процесами та механізмами, що їх пов'язують, що, на наш погляд, доцільно зробити у подальших дослідженнях.

Література:

1. Schumpeter Joseph A. Economic Theory and Entrepreneurial History. Explorations in Enterprise, edited by Hugh G. J. Aitken, Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press. 2013. Pp. 45—64. DOI: <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674594470.c5>
2. Apostolov M. and Coco N. Digitalization-Based Innovation — A Case Study Framework. International Journal of Innovation and Technology Management. 2020. 1-25 DOI: <https://doi.org/10.1142/S021987702050025X>
3. Canibano, C. El capital humano: factor de innovacion, competitividad y crecimiento. 2005. URL: <http://www.navarra.es/nr/rdonlyres/d696efd2-6aaa-4ef1-b414-e3a27109ea67/79785/14carolinacaibano.pdf>.
4. OECD/Eurostat (Organization for Economic Cooperation and Development/Statistical Office of the European Communities), Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, third edition. Paris, OECD Publishing. 2005.
5. Navarro J. C. and J. Olivari. La politica de innovacion en America Latina y el Caribe: nuevos caminos, Washington, D.C., Inter-American Development Bank (IDB). 2016.
6. Klymenko N., Nosovets O., Sokolenko L., Hryshchenko, O., PISOCHENKO, T. Off-balance accounting in the modern information system of an enterprise. Academy of Accounting and Financial Studies Journal. 2019. 23 (Special Issue 2).
7. OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) (2012), Innovation for Development: A Discussion of the Issues and an Overview of Work of the OECD Directorate for Science, Technology and Industry, Paris, OECD Publishing.
8. Клименко Н.А. Біологізація виробництва як шлях зближення економіки та екології. Науковий вісник На-

ціонального університету біоресурсів і природокористування України. 2010. № 154. С. 112—117.

9. Охріменко І.В., Вдовенко Н.М., Овчаренко Є.І., Гнатенко І.А. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. *Економіка та держава*, 2021. № 8. С. 4—9. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.8.4.

10. Voronenko I., Skrypnyk A., Klymenko N., Zherlitsyn D. and Starychenko Y. Food security risk in Ukraine: assessment and forecast. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2020. Vol. 6 (4). Pp. 63—75. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.04.04>

11. Rothwell R. Towards the fifth-generation innovation process. *International Marketing Review*. 1994. Vol. 11.

12. Victor Tiberius, Hannes Schwarzer, Salvador Roig-Dobon, Radical innovations: Between established knowledge and future research opportunities, *Journal of Innovation & Knowledge*, 2021. Vol. 6, Issue 3. Pp. 145—153. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2020.09.001>

13. Вороненко І.В. Взаємозв'язок між добробутом суспільства та інформацією. *Бізнес Інформ*. 2019. № 4. С. 366—371. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-4-366-371>

14. Luis A. Gil-Alana, Marinko Pkare, Gloria Claudio-Quiroga, Innovation and knowledge as drivers of the 'great decoupling' in China: Using long memory methods, *Journal of Innovation & Knowledge*. 2020. Vol. 5. Issue 4. Pp. 266—278. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2020.08.003>

15. Maria J. Pouri, Lorenz M. Hilty, The digital sharing economy: A confluence of technical and social sharing. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 2021. Vol. 38. Pp. 127—139. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eist.2020.12.003>

16. Granaturov V., Kaptur V., Politova I. Determination of tariffs for telecommunication services on the cost simulation modeling. *Economic Annals-XXI*, 2016. Vol. 156 (1—2). Pp. 83—87. DOI: doi.org/10.21003/EA.V156-0019

17. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018—2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 17.01.2018 № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

18. Johann Andersson, Hans Hellsmark, Bjorn Sanden, The outcomes of directionality: Towards a morphology of sociotechnical systems. *Environmental Innovation and Societal Transitions*. 2021. Vol. 40. Pp. 108—131. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eist.2021.06.008>

19. Report GII 2020 Cornell University, INSEAD, WIPO. The Global Innovation Index 2020: Who Will Finance Innovation? URL: <https://www.globalinnovationindex.org>

20. Broekel T., Rogge N. and Brenner T. The innovation efficiency of German regions — a shared-input DEA approach. *Review of Regional Research*. 2018. Vol. 38 (1).

References:

1. Schumpeter, J.A. (2013), *Economic Theory and Entrepreneurial History. Explorations in Enterprise*, Harvard University Press, Cambridge, MA and London, England, pp. 45—64. DOI: <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674594470.c5>

2. Apostolov, M. and Coco, N. (2020), "Digitalization-Based Innovation - A Case Study Framework. *International Journal of Innovation and Technology Management*", pp. 1—25. DOI: <https://doi.org/10.1142/S021987702050025X>

3. Canibano, C. (2005), "El capital humano: factor de innovacion, competitividad y crecimiento", available at: <http://www.navarra.es/nr/rdonlyres/d696efd2-6aaa-4ef1-b414-e3a27109ea67/79785/14carolinacaibano.pdf> (Accessed 25 Jan 2022).

4. OECD/Eurostat (Organization for Economic Cooperation and Development/Statistical Office of the European Communities) (2005), *Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*, third edition, OECD Publishing, Paris.

5. Navarro, J.C. and Olivari, J. (2016), *La politica de innovacion en America Latina y el Caribe: nuevos caminos*, Inter-American Development Bank (IDB), Washington, D.C.

6. Klymenko, N. Nosovets, O. Sokolenko, L. Hryshchenko, O. and PISOCHENKO, T. (2019), "Off-balance accounting in the modern information system of an enterprise", *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, vol. 23 (Special Issue 2).

7. OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) (2012), *Innovation for Development: A Discussion of the Issues and an Overview of Work of the OECD Directorate for Science, Technology and Industry*, OECD Publishing, Paris.

8. Klymenko, N.A. (2010), "Biologization of production as a way of convergence of economy and ecology", *Naukovy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 154, pp. 112—117.

9. Okhrimenko, I. Vdovenko, N. Ovcharenko, Ie. and Hnatenko, I. (2021), "Innovations in the system of strategic security management of the national economy in the conditions of risks and uncertainty of globalization", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 4—9. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.8.4

10. Voronenko, I. Skrypnyk, A. Klymenko, N. Zherlitsyn, D. and Starychenko, Y. (2020), "Food security risk in Ukraine: assessment and forecast", *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, vol. 6 (4), pp. 63—75. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.04.04>

11. Rothwell, R. (1994), "Towards the fifth-generation innovation process", *International Marketing Review*, vol. 11.

12. Tiberius, V. Schwarzer, H. and Roig-Dobon, S. (2021), "Radical innovations: Between established knowledge and future research opportunities", *Journal of Innovation & Knowledge*, vol. 6, Issue 3, pp. 145—153. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2020.09.001>

13. Voronenko, I.V. (2019), "The relationship between the welfare of society and information", *Biznes Inform*, vol. 4, pp. 366—371. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-4-366-371>

14. Gil-Alana, L.A. Skare, M. Claudio-Quiroga, G. (2020), "Innovation and knowledge as drivers of the 'great decoupling' in China: Using long memory methods", *Journal of Innovation & Knowledge*, vol. 5, Issue 4, pp. 266—278, <https://doi.org/10.1016/j.jik.2020.08.003>

15. Pouri, M.J. and Hilty, L.M. (2021), "The digital sharing economy: A confluence of technical and social sharing", *Environmental Innovation and Societal Transitions*, vol. 38, pp. 127—139, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eist.2020.12.003>

16. Granaturov, V. Kaptur, V. and Politova, I. (2016), "Determination of tariffs for telecommunication services on the cost simulation modeling", *Economic Annals-XXI*, vol. 156 (1—2), pp. 83—87. DOI: doi.org/10.21003/EA.V156-0019

17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018—2020 and approval of the action plan for its implementation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (Accessed 25 Jan 2022).

18. Andersson, J. Hellsmark, H. Sanden, B. (2021), "The outcomes of directionality: Towards a morphology of sociotechnical systems", *Environmental Innovation and Societal Transitions*, vol. 40, pp. 108—131, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eist.2021.06.008>

19. Global Innovation Index (2021), "Report GII 2020 Cornell University, INSEAD, WIPO. The Global Innovation Index 2020: Who Will Finance Innovation?", available at: <https://www.globalinnovationindex.org> (Accessed 25 Jan 2022).

20. Broekel, T. Rogge, N. and Brenner, T. (2018), "The innovation efficiency of German regions — a shared-input DEA approach", *Review of Regional Research*, vol. 38 (1).

Стаття надійшла до редакції 02.02.2022 р.

А. Г. Кльоба,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та аналізу, Інститут підприємництва
та перспективних технологій, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0003-0223-6802

Т. А. Кльоба,
к. е. н., ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України"
ORCID ID: 0000-0002-3354-3648

С. М. Кльоба,
к. е. н., ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України"
ORCID ID: 0000-0003-4697-4866

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.46

ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТРУМЕНТІВ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

L. Kloba,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
Accounting and Analysis, Institute of Entrepreneurship and
Advanced Technologies, Lviv Polytechnic National University
T. Kloba,
PhD in Economics, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine, Ukraine
S. Kloba,
PhD in Economics, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine, Ukraine

CHARACTERISTICS OF TOOLS TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF AMALGAMATED HROMADA

Статтю присвячено характеристиці інструментів підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад, оскільки підвищення конкурентоспроможності є передумовою забезпечення їх економічного розвитку. Метою статті є розробка основних інструментів та прикладних принципів підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. Автори виділили чотири групи інструментів підвищення конкурентоспроможності, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. Обґрунтовано територіальний маркетинг, що передбачає реалізацію відповідних кроків, а саме: аналіз діяльності різних установ, об'єднань та окремих осіб, вивчення зарубіжного досвіду вирішення соціально-економічних проблем на рівні об'єднаних територіальних громад; виявити потреби та можливості в розвитку соціально-економічних процесів (розвиток маркетингу); визначити терміни та послідовність заходів за наявними ресурсами (розробка маркетингового проекту). По-друге, проведено аналіз сайтів територіальної громади, що дозволить визначити, які з об'єднаних територіальних громад мають свої сайти. Розглядається нерегулярність оприлюднення інформації на сайтах постійних комісій рад та інших актуальних даних через відсутність спеціалістів ІТ-галузі в структурі управління територіальними громадами. По-третє, розглядається соціальна карта, яка візуалізується відповідними напрямками. По-четверте, аналізуються субвенції до бюджетів об'єднаних територіальних громад Львівської області, які були здійснені у 2019 році. Доведено, що значне підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад відбувається за рахунок зростання котирувань місцевих бюджетів, за участю державних коштів, що дозволить збільшити фінансові ресурси громад, вирішувати нагальні соціально-економічні проблеми їх розвитку.

Current trends in the development of Amalgamated hromadas are aimed at increasing their competitiveness, which is a prerequisite for ensuring the economic development of Amalgamated hromadas. Amalgamated hromadas competitiveness is an essential element of its strategic development plan.

The article is devoted to the characteristics of the tools to increase the competitiveness of Amalgamated hromadas because increasing the competitiveness is a prerequisite for ensuring their economic development. The article aims to develop the main tools and applied principles to increase the competitiveness of Amalgamated hromadas. The authors identified four groups of tools to increase competitiveness, which will help improve the competitiveness of Amalgamated hromadas. Territorial marketing is substantiated, which involves the implementation of appropriate steps, namely: to analyze the activities offered by various institutions, associations, and individuals, to study foreign experience in solving socio-economic problems at the level of Amalgamated hromadas; identify needs and opportunities in the development of socio-economic processes (marketing development); determine the timing and sequence of activities by available resources (development of a marketing project). Second, an analysis of Amalgamated hromadas sites has been carried out, which will allow determining which Amalgamated hromada have their websites. The irregularity of publishing information on the websites of the standing commissions of councils and other current data due to the lack of IT industry specialists in the Amalgamated hromadas management structure is considered. Third, the social map, which is visualized by the corresponding directions, is considered. Fourth, subventions in the budgets of Amalgamated hromadas of the Lviv region, which were carried out in 2019, are analyzed. It is proved that a significant increase in the competitiveness of Amalgamated hromadas is through the growth of quotations of local budgets, with the participation of public funds, which will increase the financial resources of communities, solve urgent social and economic problems of their development.

Ключові слова: територіальна громада, конкурентоспроможність, інструменти впливу, субвенції в бюджетах, проекти громад.

Key words: amalgamated bromada, competitiveness, instruments of influence, subventions in budgets, community projects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні в Україні позитивним аспектом адміністративно-територіальної реформи є мотивація добровільно територіальних громад до ефективного використання свого соціально-економічного потенціалу, зокрема шляхом посилення контролю територіальних громад за власними фінансовими потоками, пріоритетного визначення своїх потреб, створення сприятливого економічного клімату.

Отже, актуальним є дослідження обраної теми, оскільки суттєве зростання конкурентоспроможності територіальних громад відбувається за допомогою зростання джерел наповнення місцевих бюджетів, за участю державних коштів, що сприятиме нарощенню фінансових ресурсів громад, вирішенню нагальних соціальних та економічних проблем їх розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням інструментів підвищення конкурентоспроможності територіальних громад займалися, як вітчизняні так і зарубіжні вчені, а саме: М. Портер, Д.С. Міал, Дж. Робінсон, Дж. Кейнс, Й. Шумпетер, Г. Азоев, І. Ансофф, В. Біліченко, З. Герасимчук, Я. Жовнірчик, М. Долішній, М. Коваленко, А. Єпіфанов, М. Козоріз, І. Луніна, С. Ярошенко, Н. Старостенко, І. Сторонянська, Р. Езкура, Р. Прюдом, Дж. Скуллі, П. Хайне, Ф.А. Хайек, В. Танзі, Ф. Шлітте. Поряд з цим, попри результати нашого дослідження, єдиного підходу до визначення основних інструментів підвищення конкурентоспроможності місцевих громад немає.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Постановка завдання: дослідити інструменти підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, розглянути маркетингові інструменти, здійснити аналіз сайтів територіальних громад, розглянути оприлюднення інформації на вебсайтах громад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному етапі реформатування системи місцевого самоврядування пов'язано з трансформацією

принципів економічної політики органів місцевого самоврядування, що відбувається в Україні. Основним елементом такої системи стають об'єднані територіальні громади (далі ОТГ), поряд з цим підвищення їх конкурентоспроможності сприятиме залученню та переспрямуванню інвестиційних потоків на місцевому рівні згідно з потребами місцевого населення та власного розвитку загалом.

Потенційним джерелом підвищення конкурентоспроможності територіальних громад окрім ресурсів є сукупність інструментів, які забезпечать ефективне використання їх конкурентних переваг. Доцільним є виділення чотирьох груп інструментів, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності територіальної громади (рис. 1).

Наведений інструментарій сприятиме підвищенню конкурентоспроможності територіальних громад лише за умов системності їх застосування, оскільки дія окремого інструменту має короткостроковий ефект. Наприклад, проведення рекламних заходів без наявності стратегії розвитку громади та системного підходу призведе лише до тимчасової зацікавленості інвесторів чи потенційних мешканців. Водночас систематизація, групування та системне та взаємоузгоджене використання зазначених інструментів дозволить отримати стратегічний (довгостроковий) ефект та посилити конкурентну перевагу певної територіальної громади.

Доцільно зауважити, що підвищення конкурентоспроможності є динамічним процесом, який відбуватиметься не тільки за умов використання наявних конкурентних переваг певної територіальної громади, але й шляхом формування нових, наприклад, внаслідок створення креативних просторів, диверсифікації видів економічної діяльності тощо.

Особливого значення в сучасних умовах набувають маркетингові інструменти (інструменти територіального маркетингу), які здебільшого спрямовані на залучення інвесторів та підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад. Суперництво міст, регіонів і країн за ресурси перетворює їх із географічних одиниць у повноцінні товари, що мають свою цінність, властивості, вартість. Тому в територіях сформувалася потреба мати відмінну ідентичність та використовувати її як

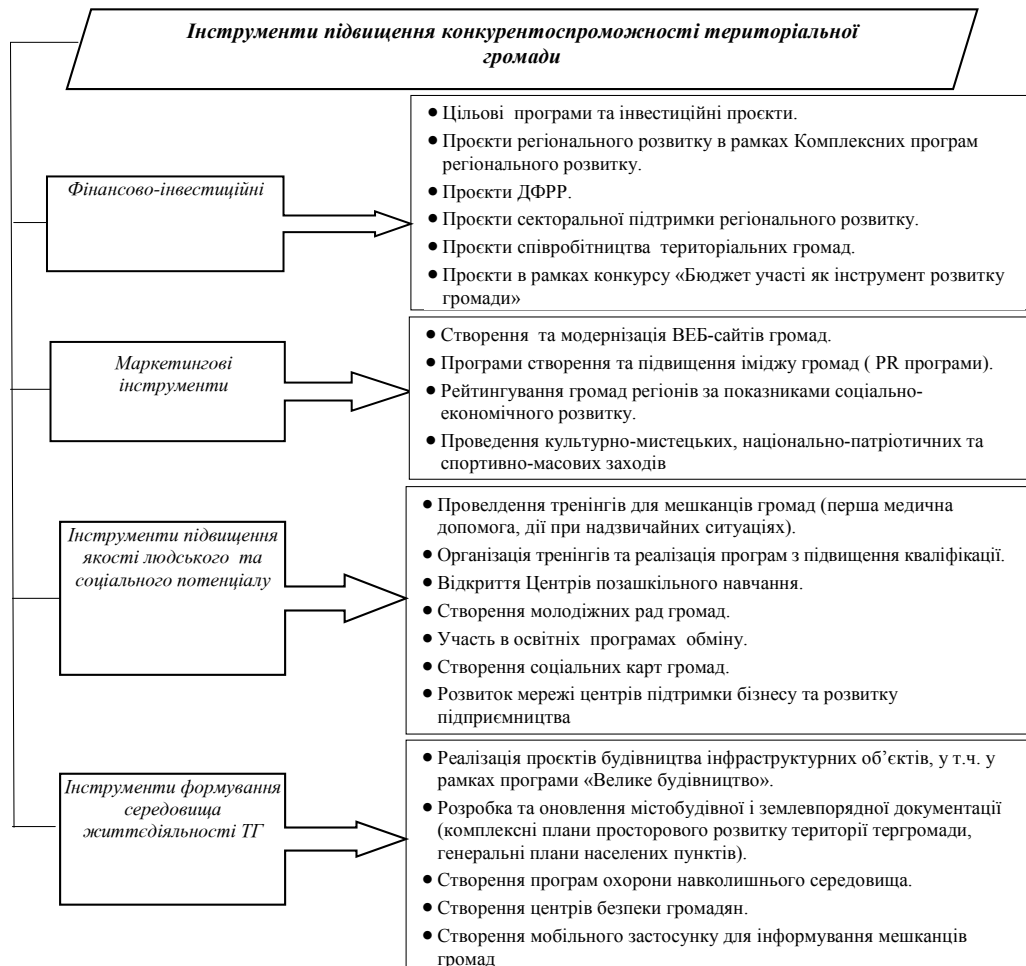

Рис. 1. Групування інструментів підвищення конкурентоспроможності територіальних громад

Джерело: власна розробка авторів.

конкурентну перевагу. Вдалий брендинг допомагає продемонструвати переваги територіальної громади, дозволяє вдало конкурувати за інвестиції, фахівців, економічні, культурні, туристичні потоки й спрацьовує на покращення іміджу міста (села) загалом.

Основою територіального маркетингу в умовах ОТГ є планомірне і системне вивчення стану і тенденцій розвитку територій з метою прийняття раціональних рішень. При цьому окремі цілі та стратегії повинні спиратися на вивчення різних точок зору.

Територіальний маркетинг передбачає здійснення наступних кроків [1, с. 34]:

- провести аналіз заходів, що пропонуються різними установами, об'єднаннями та особами, вивчити зарубіжний досвід вирішення соціально-економічних проблем на рівні території ОТГ (ревізія маркетингу);
 - виявити потреби і можливості в розвитку соціально-економічних процесів (розробка маркетингу);
 - визначити терміни і черговість проведення заходів відповідно до наявних ресурсів (розробка проекту маркетингу);
 - з урахуванням наявних пріоритетів сформулювати довгострокову і поточну концепцію маркетингу ОТГ.
- Основними групами цільової аудиторії в територіальному маркетингу:
- інвестори — шукачі можливостей;
 - підприємці — шукачі робочої сили та нових бізнес-ніш;
 - партнери — шукачі взаємовигідної співпраці;
 - місцеві жителі — шукачі кращого життя;
 - туристи — шукачі нових вражень.

Сайти ОТГ, які є основним інформаційним джерелом територіальної громади дають можливість створи-

ти свій власний інформаційний простір і забезпечити позитивну туристичну та ділову ідентифікацію міста/регіону (села). Однак наразі образ міста/регіону (села) формується виключно для внутрішньо українського споживача, тому що лише обмежена кількість сайтів ОТГ мають переклад контенту іноземними мовами [2].

Аналіз сайтів територіальних громад дозволив встановити, що не всі ОТГ мають власні інтернет-сторінки (рис. 2). Лише частина ОТГ Львівської області організувала якісні вебпредставництва в мережі Інтернет (65% ОТГ).

Ситуація із інтернет-представництвом ОТГ Львівської області є ідентичною загальноукраїнській тенденції. У Львівській області 5 ОТГ на початок 2021 року не мали власного сайту, зокрема: Бібрська міська ОТГ (у наявності сайт міської ради, але не ОТГ); Волицька сільська ОТГ; Зимноводнівська сільська ОТГ; Міжненська сільська ОТГ; Підберізьківська сільська ОТГ.

Через функціонуючу систему Dosvit — платформа, ОТГ можуть не лише створити сучасні інвестиційно привабливі вебсайти, а й підключити до них будь-які додатки. Такими додатками можуть бути: бюджет участі, відкритий бюджет, мапа комунальних підприємств, опитування громадян та інші. При цьому завдяки спеціальним інструментам для розробників, громади (або сторонні ІТ-спеціалісти, зацікавлені у співпраці з громадами) можуть самостійно розробити унікальні додатки і функції, інтегровані у власний вебсайт [4].

Якщо оцінювати наявність локальних електронних сервісів, то відносно позитивна залишається ситуація лише з системою обліку та пошуку документів (з 35 сайтів наявна в 16 з них, або 45,7 %). Такий важливий елемент сайту як карта ОТГ — присутня лише на 1 сайті [5].

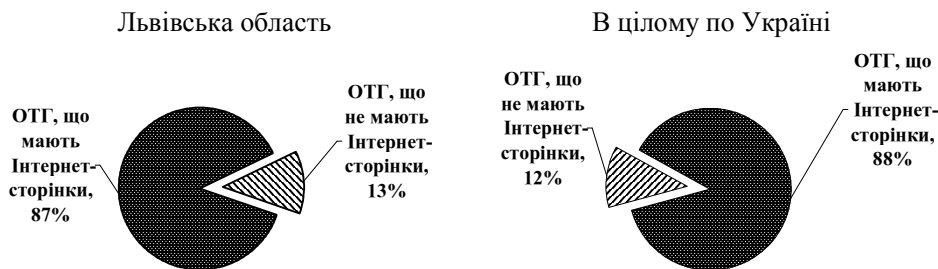

Рис. 2. Кількість Інтернет-представництв ОТГ

Джерело: складено авторами на основі [3].

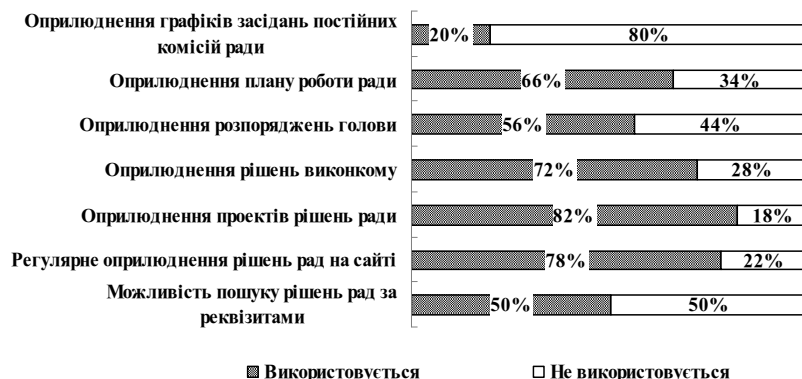

Рис. 3. Оприлюднення інформації на веб-сайтах громад

Джерело: складено авторами на основі [4].

Значно краще представлені на сайтах ОТГ Львівської області інструменти електронної демократії, зокрема:

- електронні звернення до органу місцевого самоврядування, зворотний зв'язок доступні на 23 вебсайтах ОТГ (65,7% проаналізованих сайтів);
- петиції доступні на 19 вебсайтах ОТГ (54,3% проаналізованих сайтів).

Результати електронних опитувань, мапа проблем ОТГ, електронні звернення до посадових осіб представлені на поодиноких сайтах (не більше, ніж на 3 сайтах ОТГ).

Зазначимо, що на державних доменах (а відповідно і захищених відповідними державними службами) розміщені ресурси лише 18 ОТГ Львівської області.

На сайтах практично відсутня інформація, що стосується таких питань:

- Земельні ділянки "greenfield".
- Земельні ділянки "brownfield".
- Вільні виробничі приміщення.
- Вільні офісні приміщення.
- Інвестиційні пропозиції (тизери інвестиційних проектів).

— Установи та організації, які мають відношення до підтримки бізнесу (ЦНАП, центри підтримки МСБ, бізнес асоціації, консалтингові, юридичні, рекрутингові фірми і т.п.).

— База даних інвестиційних запитів (про звернення інвесторів) тощо.

Крім того, на сайті в обов'язковому порядку відображається як актуальний бюджет, так і етапи бюджетного процесу, а також актуальний перелік діючих нормативних документів ОТГ.

Окремо зауважимо, що 78% ОТГ оприлюднили власні програми розвитку на власних веб-сайтах, що дозволить залучити більшу широкую громадськість до контролю за виконанням зазначених планів органами ОТГ.

Поряд з цим, робота рад, розпорядження голів, планових показників на вебсайтах ТГ становлять більше, ніж 55% ОТГ.

Відповідно до даних рисунку 3 наведено нерегулярність оприлюднення на сайтах інформації щодо проведення засідань постійних комісій рад та іншої поточної інформації, що пов'язано із відсутністю фахівців ІТ індустрії у структурі управління ОТГ.

Спостерігаємо, що план заходів чи бюджетний регламент у повному обсязі створювався лише у 52% новостворених ОТГ, про що свідчить поспішність операцій. Поряд з цим, вчасно оприлюднений бюджет створювався у 53% ОТГ.

Отже, деякі громади формально підходять до питання супроводження сайтів. Так, наприклад, Бабинська ОТГ на сайті розмістила лише максимально узагальнені статистичні дані (чисельність населення, площа, наявність приміщень для виконання повноважень державних органів та установ.). Відсутність інформації на сторінках значно послаблює ефективність пошуку інвесторів для ОТГ, а отже, інструмент посилення конкурентоспроможності громад — представлення в мережі Інтернет є неефективним.

До проблем інформаційного забезпечення розвитку територіальних громад слід віднести невідповідність кількості населення в громадах, яка ідентифікована в органах статистики України та реальній чисельності населення, що проживають у новостворених ОТГ. Така ситуація зумовлена здебільшого тривалою відсутністю загальнодержавного перепису населення.

Ефективним маркетинговим інструментом підвищення конкурентоспроможності територіальних громад є рейтингування, яке сприятиме розвитку конкуренції між ними шляхом порівняння результатів господарювання та результативності використання їх ресурсів. Сьогодні здійснюється рейтингування спроможних ТГ за рівнем їх фінансової забезпеченості для виконання відповідних завдань і повноважень. За підсумками 2020 року було проведено оцінювання 872 ОТГ за 8-ма показниками та 5 групами.

Прогресивним кроком у інформативному забезпеченні громадськості та інших стейкхолдерів є створення інтерактивних карт та інших інформативних онлайн платформ. Прикладом можуть слугувати вебпортал

бюджету для громадян (Open Budget), податкова карта України тощо. Остання дозволяє дає змогу в онлайн-режимі у будь-який час без звернення до органів ДПС отримувати актуальну податкову інформацію щодо агрегованих показників в частині сплачених сум податкових платежів, нарахованих податкових зобов'язань, сум податкового боргу, надміру сплачених сум та суми платежів, які сплачені та будуть нараховані у наступних періодах.

Проведений аналіз засвідчив наявність тенденції до значної диференціації у ресурсному забезпеченні громад у т.ч. фінансового потенціалу територій, що ускладнює завдання забезпечення громадян належним рівнем публічних послуг незалежно від місця їхнього проживання.

Інструменти впливу на підвищення якості людського потенціалу насамперед спрямовані на забезпечення рівного доступу до освітніх послуг всім мешканцям області (ОТГ). На сьогодні у Львівській області важливим завданням для освітньої сфери є: посилення уваги до розвитку закладів професійної освіти, особливо в частині створення навчально-практичних центрів; оснащення сучасним обладнанням та технікою в пріоритетних для області галузях, що сприятиме популяризації професійної освіти серед дітей, молоді, дорослого населення; формування нового іміджу професійних кваліфікацій, їх переваг при побудові кар'єри та професійного зростання особистості.

Водночас для забезпечення належного рівня громадської безпеки залишається ряд завдань та проблемних питань, що потребують вирішення у сфері реформування галузі охорони здоров'я. Основними проблемами розвитку сфери охорони здоров'я є: низький рівень оснащення сучасним функціонально-діагностичним та фізіотерапевтичним обладнанням; неуккомплектованість штатних лікарських посад лікарями та середнім медичним персоналом, особливо у сільській місцевості внаслідок активізації трудової міграції. З метою покращення результатів роботи системи охорони здоров'я та поліпшення якості надання послуг закладами охорони здоров'я усіх рівнів необхідно змінити механізми фінансування та оптимізувати систему управління.

Рівень благоустрою житлового фонду щорічно зростає. Обсяги державної підтримки молодіжного кредитування на будівництво та придбання житла залишаються зовсім незначним для того, щоб суттєво вирішити проблему житлових черг. Водночас спостерігається великий запит на реалізацію програми серед таких категорій: учасники АТО (ООС); науково-педагогічні працівники та інші категорії. Ще однією з проблем житлово-комунального господарства міст є збільшення кількості старого та аварійного житлового фонду. Матеріально-технічна база житлово-комунального господарства має високий рівень зношеності, обладнання застаріле та енергомістке. Продовжується робота із запровадження нових форм управління багатоквартирними будинками для вирішення даних проблем у житловому господарстві, а саме: шляхом створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) та створення конкурентного середовища на ринку утримання житлового фонду.

Недостатній рівень благоустрою житлового фонду у сільській місцевості погіршує комфортність проживання населення. У містах велика кількість зношених мереж водо- і тепло- і газопостачання призводить до значних тепловтрат і незабезпечення населення якісними комунальними послугами. Розбудова житлового фонду, зокрема у містах регіону посилює навантаження на існуючі комунікації, що призводить до збільшення аварійних ситуацій. Невирішеними залишаються проблеми якості питної води, газифікації усіх населених пунктів регіонів.

Актуальним інструментом підвищення якості людського та соціального потенціалу територіальних громад стало створення соціальних карт, які представляють собою інформаційну панель з основними статистичними даними щодо захисту дитини і надання соціальних послуг населенню громад.

Соціальна карта візуалізується за такими напрямками:

- створення та забезпечення функціонування служб у справах дітей;
- захист прав дітей в територіальній громаді;
- забезпечення прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- суб'єкти, що надають соціальні послуги вразливим категоріям населення;
- інші питання соціального захисту населення.

Візуалізовані дані доступні як на узагальненому загальнодержавному рівні, так і на регіональному, районному рівнях та по кожній територіальній громаді. Крім статистичних даних, користувачі можуть отримати на карті контакти кожної територіальної громади, служби у справах дітей (у разі утворення) та суб'єктів надання соціальних послуг (у разі наявності) в них.

Сталий соціально-економічний розвиток територіальної громади та зростання добробуту її населення неможливі без вирішення питань безпеки життєдіяльності людини, її захисту від різних надзвичайних ситуацій, пожеж та небезпечних подій. У ході реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні значущі для безпеки населення повноваження передано на найближчий до громадян базовий рівень влади — в територіальні громади. Саме на рівні міських, селищних та сільських громад організовуються та реалізуються основні заходи захисту населення і територій. Тому кожна громада з перших днів свого існування має навчитися ґрунтовно планувати та організовувати свою безпеку, захист населення і територій від ймовірних надзвичайних ситуацій.

Інструменти впливу на середовище життєдіяльності ОТГ сприяють покращенню рівня життя мешканців громад для досягнення даної мети необхідно розробляти Проєкти (Стратегії розвитку) ОТГ. Розвиток життєдіяльності території громади (ТГ) насамперед, втілення політики змін, це — план і вибір громади. Нові тенденції регіонального розвитку, процес децентралізації, тренди розвитку сусідніх адміністративно-територіальних одиниць, особливо польських, нова каденція органів місцевого самоврядування, а також поява та успішне використання нових фінансових ресурсів, що мають на меті фінансування проєктів місцевого розвитку ставлять на порядок денний перегляд існуючих стратегічних рішень розвитку громади. Адже у Стратегіях розвитку ТГ відображаються модифіковані амбітні цілі розвитку, які вказують шлях до досягнення його сталого майбутнього як динамічного, привабливого для життя, роботи, інвестицій.

Про конкурентоспроможність територіальної громади свідчить її інвестиційний потенціал. Підготовка інвестиційних продуктів — інвестиційно привабливих пропозицій, які можуть привернути увагу потенційних інвесторів, слугуватиме важливим інструментом їх залучення.

Для залучення інвестицій у ОТГ вагому роль відіграватиме регіональна влада, яка має створити: умови для співпраці з європейськими організаціями та фондами, що займаються фінансовою підтримкою регіонального розвитку; регіональні інституційні платформи для діалогу між представниками банків, бізнес-асоціацій та бізнесу що до покращення доступу до кредитних ресурсів і фінансових послуг; мережі інформаційно-консультаційних послуг; системи моніторингу інвестиційних проєктів, що реалізуються в рамках державно-приватного партнерства, та контролю за їх реалізацією.

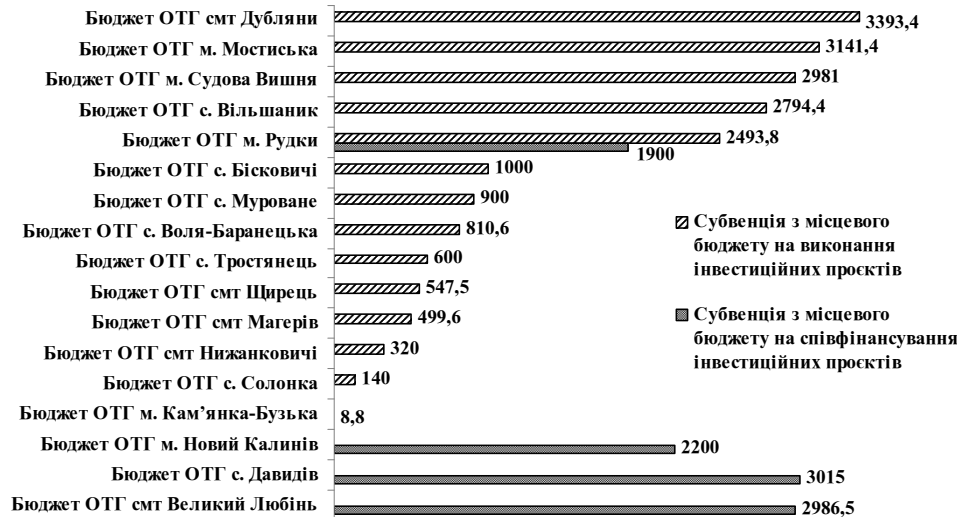

Рис. 4. Субвенції в бюджетах ОТГ Львівської області у 2019 році, тис. грн

Джерело: складено авторами на основі [7].

Нарощення інвестиційного потенціалу ТГ залежить від проведення ділових заходів міжнародного рівня за участі представників великого бізнесу. Необхідно заохочувати міжнародних інвесторів створювати нові бізнес-продукти, причетні до історії міста, розвивати освітні послуги для забезпечення бізнесів необхідним кваліфікованим персоналом і підвищення загального рівня культури ведення бізнесу [2].

Для покращення взаємодії громад з бізнесом сьогодні залучається низка нових проєктів. Загалом проєктний менеджмент — це новий напрям діяльності для ОТГ. Інвестиційні проєкти як засіб залучення інвестицій для забезпечення стандартів комфортного проживання мешканців громади, створення сприятливих умов для розвитку промислового виробництва, малого та середнього бізнесу, збільшення надходжень до бюджету, участь у міжнародних грантових пропозиціях, забезпечення інформаційної та комунікаційної діяльності на території громади та спосіб реалізації політики у сфері співробітництва населених пунктів громади з іноземними містами-партнерами, міжнародними організаціями, іноземними суб'єктами господарювання.

Серед таких проєктів варто відмітити проєкт Співпраці українських підприємців та "Програма U-LEAD з Європою", які співпрацюють над реалізацією проєкту "ОТГ та БІЗНЕС: шляхи сприяння взаємодії". Новостворені ОТГ з різних регіонів України, які беруть участь у реалізації цього проєкту фактично формують та презентують інвестиційні паспорти бізнесу ОТГ.

Переходячи до фінансових інструментів, варто попередньо визначитись з типами фінансування інвестиційних проєктів, оскільки кожен із них має свою специфіку і частково обмежений напрям використання фондів фінансових коштів. Відзначимо, що основними видами інвестування ОТГ є [6]:

- державні інвестиції здійснюється органами державної влади за рахунок коштів Державного бюджету, позичкових коштів, а також державними підприємствами та установами. Особливістю даних інвестицій полягає в тому, що головною ціллю даних інвестицій є фінальний документ — звіт чи декларація про проведені інвестиції. Цікавим є те, що представники інвестора теж можуть отримувати кошти у вигляді оплати праці, як фахівці за конкретним напрямом. Одним із різновидів державних інвестицій можуть слугувати капітальні трансферти, оскільки їхня ціль полягає у значному покращенні конкурентоспроможності окремо вибраного об'єкту;

- місцеві інвестиції, тобто капітальні інвестиції місцевих бюджетів, які здійснюються органами місце-

вого самоврядування, а також позичкові кошти та кошти комунальних підприємств та установ. Особливістю даного способу перерозподілу коштів є незначні обсяги фінансування, в тому числі через дотаційність самих інвесторів. Водночас розглянемо субвенції, що отримували ОТГ з місцевих бюджетів у 2018 році, тис. грн (рис. 4):

- публічне інвестування охоплює державні та місцеві інвестиції, що формуються з пріоритетом на максимальне висвітлення інформації у ЗМІ про факт інвестування. Такі інвестиції зазвичай носять формальний характер, а звітування по них може відбуватися без залучення громадськості;

- приватне інвестування здійснюється громадянами, недержавними підприємствами, асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами;

- державна підтримка для реалізації інвестиційних проєктів, на відміну від прямих інвестицій може відображатися у формальних та нормативних заходах державних органів, спрямованих на висвітлення позитивних сторін від реалізації інвестицій, формування списків та переліків потенційно потужних проєктів, що оприлюднюються на Інтернет-представництвах державних органів та пропонуються для ознайомлення потенційним інвесторам;

- іноземне інвестування здійснюється іноземними державами, юридичними особами та громадянами іноземних держав;

- спільне інвестування здійснюється юридичними особами та громадянами України, юридичними особами та громадянами іноземних держав і є комбінацією вищенаведених способів вкладання коштів в ОТГ.

Як бачимо ОТГ досить активно використовують такий вид інвестування як субвенції, в той же час, субвенції є цільовим видом фінансування, і повинні бути повністю використані протягом бюджетного періоду. Крім того, потребує уваги той факт, що лише 17 з 35 ОТГ використали такий вид інвестування у 2019 році, а ОТГ Славське взагалі не прийняло участь у дофінансуванні бюджету, що в останньому випадку свідчить про достатність власних коштів, що підтверджено вищенаведеними даними.

Вагомим фінансовим ресурсом для територіальних громад сьогодні виступають інвестиційні проєкти регіонального розвитку, які фінансуються за кошти ДФРР, бюджетної секторальної підтримки ЄС, регіональних конкурсів, грантів на впровадження місцевих ініціатив та інвестиційних проєктів в ОТГ тощо. Фінансування проєктів ДФРР дозволяє відновити інфраструктуру у

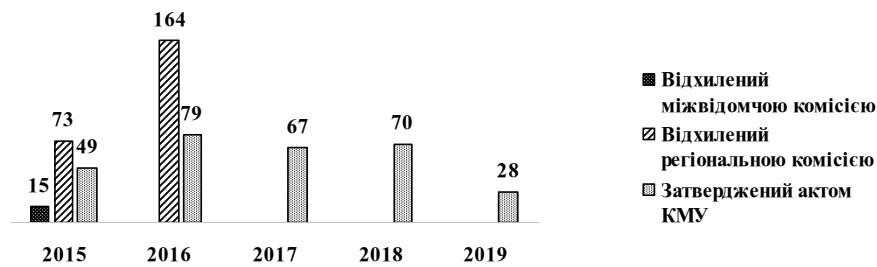

Рис. 5. Динаміка відхилених та прийнятих проєктів ДФРР у Львівській області протягом 2015–2019 рр.

Джерело: складено авторами на основі [9].

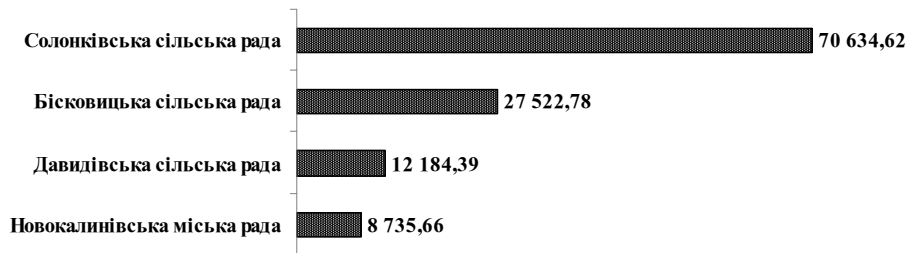

Рис. 6. Погоджені витрати на будівництво дошкільних закладів в ОТГ Львівської області, тис. грн

Джерело: складено авторами на основі [10].

кожній новоствореній територіальній громаді, збудувати чи відремонтувати школи, забезпечити дітей місцями у садочках, збудувати та модернізувати лікарні та амбулаторії, створити центри культурних послуг чи центри безпеки, а також створити сучасну і доступну спортивну інфраструктуру.

Слід відмітити, що створення в Україні ДФРР відповідає європейській практиці, а управління коштами ДФРР на місцевому рівні здійснюють регіональні державні адміністрації. Досвід реалізації проєктів ДФРР засвідчує, що незначну кількість проєктів можна назвати дійсно розвитковими. Так, у 2017 році з 803 проєктів на реконструкцію та капітальний ремонт будівель було спрямовано 603 проєкти, а у 2018 році з 806 проєктів — 558. У 2017 році лише 17,2% проєктів передбачали нове будівництво, а у 2018 році — 21,5%. Серед причин недостатньої ефективності та непродуктивності використання коштів ДФРР вважають порушення законодавства у сфері закупівель, законодавства про містобудівну діяльність, а також недотримання норм законодавства щодо здійснення авторського та технічного нагляду [8].

Практика реалізації проєктів ДФРР засвідчила, що значна частина проєктів відхиляється ще на стадії розгляду регіональних комісій, здебільшого через якість підготовки проєктів та їх низький рівень рентабельності. Позитивним є той факт, що у Львівській області кількість відхилених проєктів з 2016 року щорічно зменшувалась (рис. 5).

Активність громад Львівської області щодо розробки інвестиційних проєктів є різною. Так, Давидівська ОТГ протягом 2017–2019 рр. подала та отримала погодження на 36 інвестиційних проєктів на загальну суму 537,4 млн грн. Серед проєктів будівництвом та реконструкцією загальноосвітніх шкіл (у селах Пасіки-Зубрицькі, Давидів), активно проводилась реконструкція дороги та об'єкти житлово-комунального господарства (системи опалення, каналізації, вуличного освітлення тощо). Високий рівень активності продемонструвала також Ходорівська ОТГ (8 проєктів на загальну суму 37,7 млн грн) Судовишинської та Мостиської ОТГ (по 6 проєктів, на суму, більшу 30 млн грн на кожну ОТГ).

Заслугує на уваги проєкт Солонківської ОТГ на суму, більшу 70 634,6 тис. грн спрямований на будівництво дошкільного навчального закладу на 230 місць у

с. Солонка. Вартість цього проєкту стала найбільшою для розглянутих регіональною комісією ДФРР проєктів ОТГ Львівської області та значно перевищує аналогічні проєкти (рис. 6).

Ще однією проблемою реалізації проєктів ДФРР визнано недовикористання виділених з Державного бюджету коштів. Однак, якщо у 2015–2019 роках регіони освоювали близько 79% коштів, то в 2020 році на регіональні проєкти було використано 90% коштів ДФРР, передбачених державним бюджетом [11].

Що ж стосується загальної юридичної оцінки спроможності проведення інвестиційних заходів ОТГ Львівської області, то наголосимо, що Львівська обласна державна адміністрація затвердила Положення про залучення інвестицій у майно спільної власності територіальних громад Львівської області [12], в якому визначила основні засади визначення об'єктів залучення інвестицій, умов конкурсу на їхнє залучення та напрями інвестицій, до яких віднесено:

- реконструкції, реставрації, капітальний ремонт, технічне переоснащення, нове будівництво будинків (будівель), споруд будь-якого призначення, їх комплексів, іншого нерухомого майна, об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури, енергетики, комунального господарства та інших;

- придбання або модернізації обладнання, надання послуг з управління об'єктами комунальної власності Львівської обласної ради, у тому числі цілісними майновими комплексами;

- інші не заборонені законом роботи, послуги або напрями залучення інвестицій.

З метою залучення інвестицій кожна ОТГ має сформувати інвестиційні паспорти, в яких, на вимогу Кабінету Міністрів України [13], повинні бути відображена офіційна інформація, характеристика території, наявна інфраструктура, найбільші підприємства та інші дані щодо особливостей економічного та соціального розвитку громад.

Слід відмітити низьку активність громад у реалізації спільних проєктів. Підтвердженням цьому може слугувати той факт, за період 2015–2019 років у ДФРР зареєстровано лише 2 проєкти спільних проєктів, які підготовлено за участю ОТГ Львівської області, а саме:

- проєкт капітального ремонту автомобільних доріг місцевого значення С140617 Любеля-Туринка, на

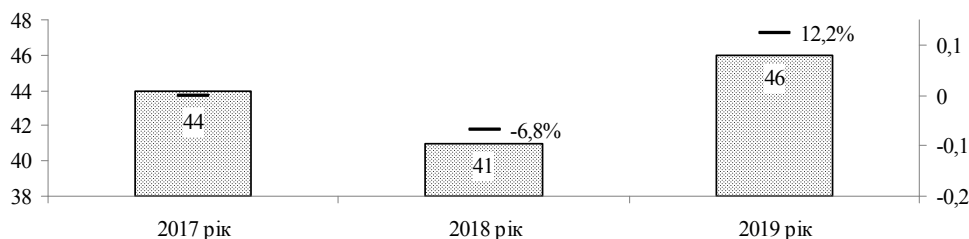

Рис. 7. Динаміка погоджених проєктів ДФРР за 2017–2019 роки

Джерело: складено авторами на основі [7].

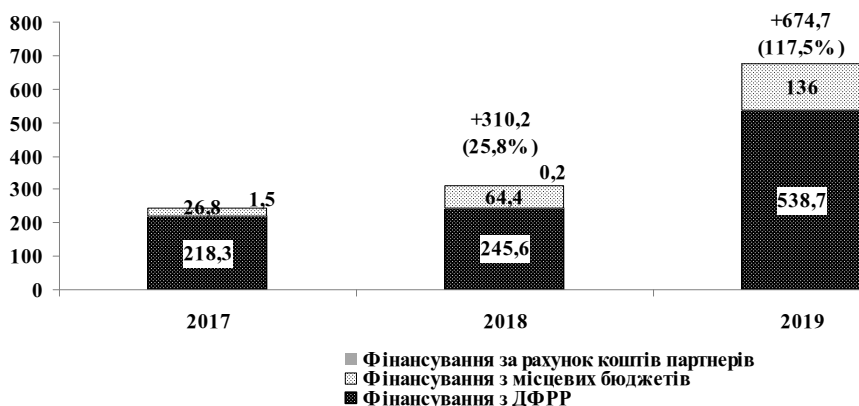

Рис. 8. Динаміка обсягів фінансування інвестиційних проєктів ОТГ Львівської області за 2017–2019 роки, млн грн

Джерело: складено авторами на основі [3].

ділянки км 5+200 — км 11+900, та С140618 Двірці-Туринка, на ділянці км 1+500 — км 3+700, Жовківського району, Львівської області (обсяг фінансування — 40 715,1 тис. грн).

— проєкт реконструкції незавершеної будівлі дитячого садка під Народний дім "Просвіта" та амбулаторію по вул. Л. Українки в с. Вільшаник Самбірського району Львівської області (обсяг фінансування — 1 496,3 тис. грн) [7].

Низька активність громад у реалізації спільних проєктів спричинена відсутністю налагоджених зв'язків між ОТГ області та органами виконавчої влади, а також необхідністю проходження більшої кількості бюрократичних процедур при оформленні спільного інвестиційного проєкту.

Протягом 2015—2019 років регіональними комісіями ДФРР було погоджено 131 інвестиційних проєкти ОТГ (рис. 7), що свідчить про достатньо активну участь ОТГ регіону в цільовому інвестуванні.

У 2020 році майже 50% коштів ДФРР були спрямовані на освітні об'єкти, 22% — на спортивні, 12,2% — на об'єкти охорони здоров'я, 5% і 6% — дорожньо-транспортні проєкти та проєкти водопостачання. Загалом, за рахунок ДФРР у 2020 році в Україні реалізовано 284 проєкти [11].

Розглянемо динаміку розгляду інвестиційних проєктів ОТГ, що подавались до ДФРР за 2017—2019 роки (рис. 8).

Отже, впродовж 2017—2019 рр. спостерігалось значне зростання обсягів наповнення місцевих бюджетів за рахунок коштів ДФРР. У 2019 році обсяг фінансування таких проєктів зріс майже вдвічі — на 117,5%. До того ж фінансування проєктів за рахунок власних коштів бюджетів зросло до 20,2%, а за рахунок коштів партнерів скорочувалося. У 2019 році кошти партнерів не використовувались у фінансуванні цих проєктів загалом.

У 2020 році обсяг фінансування проєктів ДФРР для ОТГ становив 4,5 млрд грн.

Фінансова підтримка розвитку територіальних громад здійснюється на різних рівнях управління та різними програмами. Територіальні громади сьогодні отри-

мують фінансування на реалізацію проєктів не тільки з держаного бюджету та різних міжнародних програм, а й шляхом проведення конкурсів проєктів на регіональному рівні. Прикладом розширення інструментів проєктного менеджменту у практиці фінансової підтримки розвитку територіальних громад є оголошений ЛОДА "Конкурс проєктів регіонального розвитку" в рамках Комплексної програми регіонального розвитку Львівщини на 2021—2025 роки, який фінансується з обласного бюджету. В рамках реалізуються проєкти в сфері житлово-комунального господарства, медицини, соціальної та адміністративної інфраструктури, енергозбереження в бюджетній сфері, безпеки тощо.

У 2019 році за кошти субвенції на розвиток інфраструктури об'єднані громади реалізували 3095 проєктів (рис. 9).

Як бачимо, найбільше проєктів було реалізовано в сфері освіти, розбудови дорожньо-транспортної інфраструктури і об'єктів газо-, електро- та теплопостачання, а також у сфері закупівлі спеціалізованих транспортних засобів.

Однак субвенція на формування інфраструктури ОТГ, попри свій цільовий характер та значні для ОТГ фінансові ресурси, не позбавлена недоліків: недосконалість формули розподілу субвенції (непропорційність між чинниками, що застосовуються для розподілу субвенції, що спричиняє відмінності в її обсягах для кількох подібних громад); розподіл субвенції здійснюють на основі площі ОТГ та чисельності сільського населення, залишаючи поза увагою соціально-економічні потреби ОТГ, що може спричинити певні перекоси у розвитку громад; кошти субвенції використовувались головним чином на капітальний ремонт та реконструкцію соціальної інфраструктури та дорожнього господарства, при цьому громади часто нехтують можливістю використати отримані кошти на формування передумов для залучення зовнішнього приватного інвестора [14, с. 315].

Отже, на сьогодні фінансові ресурси місцевого самоврядування формуються шляхом горизонтального бюджетного вирівнювання (за рахунок базових дотацій місцевим бюджетам та реверсним дотаціям з місцевих

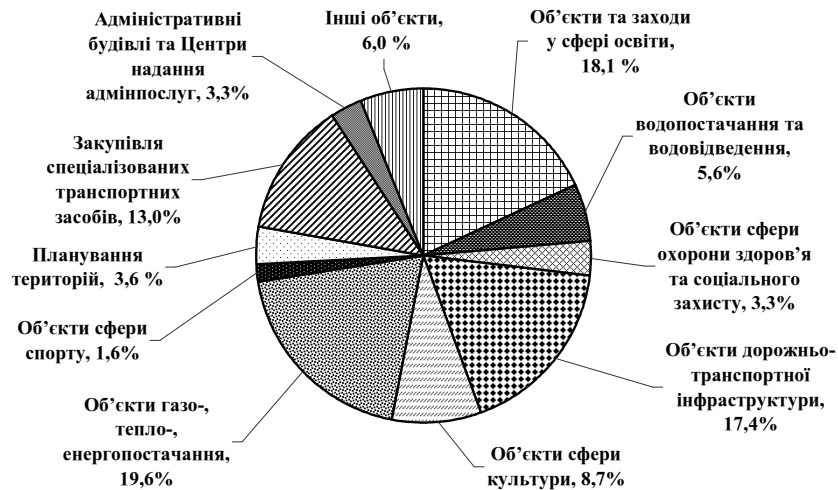

Рис. 9. Частка проектів реалізованих за кошти субвенцій на розвиток інфраструктури в розрізі видів інфраструктури в ОТГ України у 2019 році

Джерело: складено авторами на основі [11].

бюджетів), залучення коштів проектів ДФРР та субвенцій в рамках державної підтримки (освітньої, медичної, на соціально-економічний розвиток територій, на будівництво, ремонт та утримання місцевих доріг, на розвиток спортивної інфраструктури, а також низки нових субвенцій — на розвиток мережі ЦНАП та просторовий розвиток територій громад, створення центрів культурних послуг, на боротьбу з COVID-19 у закладах загальної середньої школи, на розвиток інтернету у сільській місцевості, на розвиток сімейних форм виховання, забезпечення житлом дітей-сиріт, на створення центрів сучасної професійної освіти, на підтримку осіб з особливими освітніми потребами). Крім того, передбачається використання коштів надзвичайної кредитної для відновлення країни та коштів акцизного податку з пального [15].

Визначивши потенційні джерела наповнення бюджету ОТГ, не варто забувати, що більшість інвесторів зацікавлена у вкладанні не лише власних коштів, а активному залученні коштів ОТГ (рис. 10).

Співфінансування для ОТГ є доцільним у випадку співпраці з державними органами та міжнародними організаціями. Згідно з вищенаведеними даними, проекти 98,9% громад фінансувалися за рахунок власних коштів лише на 13,5%, що є вкрай позитивним способом оптимізації надходжень.

Підсумовуючи аналіз фінансово-інвестиційних інструментів підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, відмітимо суттєве зростання джерел наповнення місцевих бюджетів за участю державних коштів, що сприятиме нарощенню фінансових ресурсів громад, вирішенню нагальних соціальних та економічних проблем їх розвитку.

ВИСНОВКИ

Отже, наявність конкретизованого переліку якісних інструментів оцінки конкурентоспроможності ОТГ дає змогу оцінити та визначити кількості параметри, які складуть стратегію розвитку громади. Без оцінки та аналізу таких інструментів ТГ не матимуть можливості формування чітких цілей та завдань стосовно напрямів інвестицій або розвитку інфраструктури, що, зрозуміло, не дозволить їм формувати належний рівень власної конкурентоспроможності.

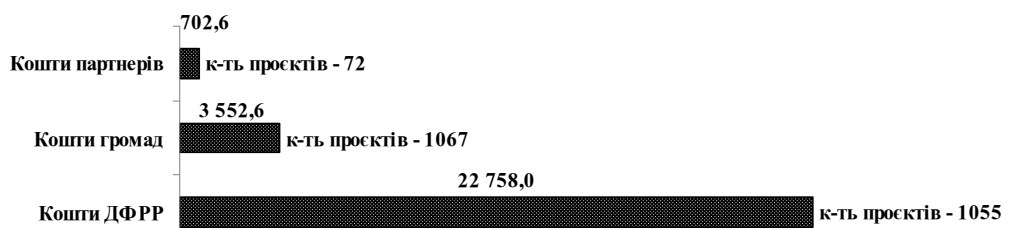

Рис. 10. Обсяги фінансування проектів громад Львівської області, що фінансувалися із залученням зовнішніх джерел протягом 2015–2019 рр., тис. грн

Джерело: складено авторами на основі [16].

Загалом, підвищення конкурентоспроможності територіальних громад відбуватиметься як за умов активної державної підтримки, так і шляхом реалізації потенціалу децентралізації, спрямованої на ефективне використання власних ресурсів громад та системного вирішення проблем їх життєдіяльності. Забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад вимагає імплементації сучасних управлінських механізмів та інструментів менеджменту, спрямованих на нарощення потенціалу розвитку громад, формування нових центрів концентрації ресурсів.

Література:

1. Кисліцина В.В. Маркетинг: підручник. Москва: ІД ФОРУМ: ІНФРА-М, 2012. 464 с.
2. Полтавська міська рада та виконавчий комітет. Маркетингова стратегія міста Полтави. URL: https://www.rada-poltava.gov.ua/files/market_strateg_y_1020.pdf (дата звернення: 05.10.2020).
3. Львівський центр розвитку місцевого самоврядування. Бібліотека. URL: <https://www.prostir.ua/category/library/> (дата звернення: 01.07.2019).
4. Центр розвитку інновацій. Публічні послуги та електронні сервіси для жителів ОТГ Приклади. Посилання. Статистика. 2018. URL: <http://bit.do/eEjyd> (дата звернення: 01.07.2019).
5. Яка інформація є на офіційних веб-сайтах ОТГ Львівської області для доступу до електронних сервісів та інструментів електронної демократії? URL: <http://bit.do/eEjHt> (дата звернення: 01.07.2019).
6. Децентралізація в Україні. Державні інвестиції для місцевого економічного розвитку в об'єднаних територіальних громадах. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13743> (дата звернення: 01.07.2019).
7. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Перелік проектів ОТГ. URL: <http://dfrr.minregion.gov.ua/>

gov.ua/Projects-list (дата звернення: 05.10.2020).

8. Рахункова палата. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного фонду регіонального розвитку. Київ, 2019. 94 с. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2019/7-1_2019/Zvit_7-1_2019.pdf (дата звернення: 05.10.2020).

9. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Перелік проектів ОТГ Львівської області. URL: <http://dfr.minregion.gov.ua/Projects-list?PAREA=83> (дата звернення: 05.10.2020).

10. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Копія Зведеного кошторисного розрахунку вартості об'єкта будівництва. URL: http://dfr.minregion.gov.ua/foto/projt_addition/2018/12/Kopiya-Zvedenogo-koshtorisnogo-rozrahunku-DNZ.pdf (дата звернення: 01.07.2019).

11. Міністерство розвитку громад та України. Мінрегіон: в 2020 році суттєво підвищено відсоток освоєння коштів ДФРР URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-v-2020-roczy-suttyevo-pidvyshhenovidstok-osvoyennya-koshtiv-dfrr/> (дата звернення: 02.04.2021).

12. Львівська обласна рада. Рішення 657 Про затвердження Положення про залучення інвестицій у майно спільної власності територіальних громад Львівської області. URL: https://archive.lvivoblra.gov.ua/document.php?doc_id/1613 (дата звернення: 05.10.2020).

13. Никифорова Н. Паспорти / профілі громад як інструмент розвитку отг в контексті децентралізації, Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. Т. 84. № 3. 2019. С. 26—34.

14. Кравців В.С., Сторонянська І.З. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія. Львів: ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.

15. Децентралізація в Україні. Фінансові ресурси місцевого самоврядування у Держбюджеті 2021. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13143?page=12> (дата звернення: 05.01.2022).

16. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Державний фонд регіонального розвитку. Карта Львівської області. URL: <http://dfr.minregion.gov.ua/region?RID=83> (дата звернення: 05.01.2022).

References:

1. Kislitsyna, V. V. (2012), Marketynh [Marketing], ID FORUM: INFRA-M, Moscow, Russia.

2. Poltava City Council and Executive Committee (2020), "Marketing strategy of the city of Poltava", available at: https://www.rada-poltava.gov.ua/files/market_strategy_1020.pdf (Accessed 25 Jan 2022).

3. Lviv Center for Local Government Development (2020), "Library". available at: <https://www.prostir.ua/category/library/> (Accessed 25 Jan 2022).

4. Innovation Development Center (2018), "Public services and electronic services for OTG residents Examples. Link. Statistics", available at: <http://bit.do/eEjyd> (Accessed 25 Jan 2022).

5. Litvinova, K. and Maievs'ka, O. (2018), "What information is available on the official websites of Amalgamated hromadas Lviv region for access to electronic services and tools of e-democracy?", available at: <http://bit.do/eEjHT> (Accessed 25 Jan 2022).

6. Decentralization in Ukraine (2020), "Public investment for local economic development in Amalgamated hromada", available at: <https://decentralization.gov.ua/news/13743> (Accessed 25 Jan 2022).

7. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine (2022), "List of Amalgamated hromada projects", available at: <http://dfr.minregion.gov.ua/Projects-list> (Accessed 25 Jan 2022).

dfr.minregion.gov.ua/Projects-list (Accessed 25 Jan 2022).

8. Accounting Chamber (2019), "Report on the results of the audit of the effectiveness of the use of the state fund of regional development", available at: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2019/7-1_2019/Zvit_7-1_2019.pdf (Accessed 25 Jan 2022).

9. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine (2022), "List of projects of Lviv region", available at: <http://dfr.minregion.gov.ua/Projects-list?PAREA=83> (Accessed 25 Jan 2022).

10. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine (2018), "Copy of the Consolidated Estimate of the Construction Object", available at: http://dfr.minregion.gov.ua/foto/projt_addition/2018/12/Kopiya-Zvedenogo-koshtorisnogo-rozrahunku-DNZ.pdf (Accessed 25 Jan 2022).

11. Ministry of Community Development and Ukraine (2021), "Ministry of Regional Development: in 2020, the percentage of disbursement of SFRD funds has increased significantly", available at: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-v-2020-roczy-suttyevo-pidvyshhenovidstok-osvoyennya-koshtiv-dfrr/> (Accessed 25 Jan 2022).

12. Lviv Regional Council (2018), "Decision 657 On approval of the Regulations on attracting investments in the property of common property of territorial communities of Lviv region", available at: https://archive.lvivoblra.gov.ua/document.php?doc_id/1613 (Accessed 01 July 2021).

13. Nykyforenko, N. (2019), "Passports / community profiles as a tool of utc development in the context of decentralization", Manager. Bulletin of Donetsk State University of Management, vol. 3, no. 84, pp. 26—34.

14. Kravtsiv, V.S. and Storonijska, I.Z. (2020), Terytorial'ni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku [Territorial communities in the conditions of decentralization: risks and mechanisms of development], DU Instytut Rehionalnykh Doslidzhen Imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy, Lviv, Ukraine.

15. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine (2018), "State Fund for Regional Development. Map of Lviv region", available at: <http://dfr.minregion.gov.ua/region?RID=83> (Accessed 25 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 03.02.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

*М. О. Гоменюк,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0002-7285-7746*

*Н. О. Петренко,
д. е. н., професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0002-2867-6059*

*А. В. Мовчанюк,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0002-1536-3408*

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.56

СОЦІАЛЬНА ЛОГІСТИКА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МЕХАНІЗМІВ СПІВРОБІТНИЦТВА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

*M. Gomeniuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,
Uman National University of Horticulture
N. Petrenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Tourism
and Hotel and Restaurant business, Uman National University of Horticulture
A. Movchaniuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,
Uman National University of Horticulture*

SOCIAL LOGISTICS AND EFFICIENCY OF USING COOPERATION MECHANISMS OF RURAL HROMADAS

Функціонування та розвиток об'єднаних територіальних громад (ОТГ) сьогодні є однією з найактуальніших тем. Оптимізація ресурсів: матеріальних, інформаційних, людських — на цьому спрямована реформа децентралізації. Децентралізація прийняття рішень центральною владою на рівень громади покращить життя людей, особливо в малонаселених районах. Тому важливим науковим завданням сьогодні є оптимізація перебігу внутрішніх соціальних процесів під час управління ОТГ. Держава створила належні умови для співпраці регіональних громад, ухвалила необхідні нормативно-правові документи, надала методичне та фінансове стимулювання. Кооперативний процес територіальних громад базується на принципах мобілізації та стимулювання, що дає можливість громадам отримувати вигоди, взаємну вигоду та економічну ефективність для соціально-економічного розвитку. Співпраця українських територіальних громад загалом є недостатньою, а в окремих сферах — незадовільною, більшість угод підписуються на короткостроковій основі, що є слабкою основою для принципів стратегічного розвитку. Фінансова основа співпраці є визначальною, формується різними джерелами доходів і не заборонена законом. Результати щомісячного моніторингу процесів децентралізації та місцевого самоврядування Міністерством громад і територіального розвитку України не містять інформації про залучені та витрачені фінансові ресурси під час виконання угод про співпрацю громад. Фінансування договірних завдань і проєктів здійснюється відповідно до затвердженого бюджету на рік після підписання угоди, що може призвести до ризику нереалізації кооперативних проєктів та нерегулярного доступу до коштів з інших джерел.

Вивчення соціальної логістики стає актуальним, коли потрібно говорити про сталий розвиток, соціальне підприємництво, ресурсозбереження, захист навколишнього середовища тощо. Його необхідно використовувати через необхідність удосконалення управління соціальними системами, покращення їх функціонування та перебігу внутрішніх соціальних процесів. Визначено, що ОТГ може забезпечити вирішення проблем у соціальній сфері завдяки взаємодії трьох видів логістики: соціальної, інформаційної та економічної. Правильно налаштовані логістичні процеси дозволять громадам мінімізувати використання часу, фінансових та інформаційних ресурсів. Процес співробітництва територіальних громад як одна з форм господарсько-правового управління територіями місцевого самоврядування, особливо для задоволення суспільних потреб, можна організувати в такому порядку за загальними принципами управління: мотивація, організація, планування, контроль, співпраця.

The functioning and development of rural amalgamated hromadas (AHs) is one of the most pressing topics today. Ensuring effective cooperation at the internal and external level is one of the tasks of social logistics. Optimization of resources: material, informational, human is what the decentralization reform is working on. Central governing bodies delegate decision-making to the level of hromadas, which should improve the lives of people, especially sparsely populated points. That is why an important scientific task of today is to optimize the flow of intra-social processes during the management of AHs. For the cooperation of territorial communities, the state has created appropriate conditions, adopted the necessary regulatory documents, carries out methodological and financial incentives. The process of cooperation of territorial communities is based on mobilizing and stimulating principles that enable hromadas to gain benefits, mutual benefits and economic efficiency for socio-economic development. Cooperation of territorial communities in Ukraine as a whole is insufficient, in some oblasts — unsatisfactory, most of the contracts are concluded for the short term, which is a weak basis for the principles of strategic development. The financial base of cooperation is decisive, formed from various sources of revenues not prohibited by law. The results of monitoring the process of decentralization of power and local self-government, which is carried out monthly by the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine, do not contain information on the financial resources involved and spent during the implementation of hromadas' cooperation agreements. Financing of contractual tasks and projects is carried out in accordance with the approved budget next year after the signing of the contract, which may lead to risks of non-fulfillment of the project of cooperation and non-rarity of receipt of funds from other sources.

The study of the issue of social logistics becomes relevant when we should talk about sustainable development, social entrepreneurship, saving resources, preserving the environment, etc. The need for its use is due to the need to improve the management of social systems, improve their functioning and the course of internal social processes. It is determined that due to the interaction of three types of logistics: social, informational and economic, AHs are able to provide solutions to socio-territorial problems. Correctly configured logistics processes will allow the hromada to minimize the use of time, financial, information resources. The process of cooperation of territorial communities as one of the forms of economic and legal management of the territories of local self-government, in particular the fulfillment of social needs, can be organized on a general basis of management, in the following sequence: motivation, organization, planning and control of implementation in accordance with the forms of selected cooperation.

Ключові слова: логістика, соціальна логістика, територіальна громада, сільські об'єднані територіальні громади, співробітництво.

Key words: logistics, social logistics, territorial community, rural amalgamated hromadas, cooperation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування та розвиток об'єднаних територіальних громад (ОТГ) сьогодні є однією з найактуальніших тем. Забезпечення ефективної співпраці на внутрішньому та зовнішньому рівнях є одним із завдань соціальної логістики. Оптимізація ресурсів: матеріальних, інформаційних, людських — на цьому спрямована реформа децентралізації. Децентралізація прийняття рішень центральною владою на рівень громади покращить життя людей, особливо в малонаселених районах. Тому важливим науковим завданням сьогодні є оптимізація перебігу внутрішніх соціальних процесів в управлінні ОТГ. Актуальність прийняття Закону України "Про співробітництво територіальних громад" з кожним роком зростає. Деякі науковці стверджують, що горизонтальна співпраця не є обов'язковим елементом державного управління на місцевому рівні, оскільки кожна територіальна громада теоретично та законодав-

чо незалежна від інших як суб'єкт управління з різними завданнями та цілями. Проте логічно використовувати інструменти співробітництва територіальних громад для вирішення територіальних завдань та розвитку шляхом оптимізації використання обмежених ресурсів, не впливаючи негативно на межі базових адміністративно-територіальних одиниць, які надають соціальні послуги.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичне та методичне обґрунтування, а також практичні аспекти соціальної логістики як сфери управління соціально-економічними системами, інструменту розв'язання соціальних проблем і методу дослідження соціальних потоків у різних сферах детально розкрито у наукових доробках таких учених: Т. Скоробогатова, Д. Єгоров, Р. Ніколаєв, М. Хайкін, Є. Філіппов, Т. Ключникова, Є. Кейванова, А. Андрющенко, Т. Репіч і Т. Ве-

Таблиця 1. Систематизація визначень поняття "соціальна логістика"

Змістовне наповнення поняття	Представники підходу	Особливості запропонованого авторами підходу
Соціальна логістика як управління соціально-економічною системою, матеріальним потоком, що має соціальне значення	Р. Kolodziejczyk і J. Szoltysek, Т. Скоробогатова, М. Хайкін	«Вчені роблять акцент на суспільних системах та роботі всередині них, забезпечення якості життя, інклюзії, покращення рівня надання соціальних послуг за допомогою оптимізації потокових процесів, що протікають в соціальних системах»
Соціальна логістика як інструмент забезпечення ефективності управління соціальною системою	Є. Філіппов, А. Андрющенко	«Розкривається з т. з. економіки та ефективності управління соціальних процесів, підвищення ефективності завдяки впровадженню принципів логістики. Соціальна логістика розглядається як інструмент формування соціально-схвалювальної поведінки осіб»
Соціальна логістика як метод комплексного аналізу соціальних потоків та показників у різних галузях	Д. Єгоров і Р. Ніколаєв, Т. Ключникова, Т. Репіч	«Поняття розглядається у широкому розумінні, охоплює питання побуту, постачання населення товарами, забезпечення послугами, включає питання безпеки та охорони порядку, освіти і науки, соціальної підтримки населення, культури та мистецтва, фізичної культури і спорту, рекреації та дозвілля. Всі ці сфери мають використовувати логістичні методи для оптимізації та покращення теперішнього становища»

Джерело: [1—4].

ликий тощо. Але все ще вимагає уточнення поняття "соціальна логістика" в контексті розв'язання соціально-територіальних проблем регіонів, аналізу проблем розвитку об'єднаних територіальних громад, розкриття точок дотику соціальної логістики та розвитку ОТГ, а також особливостей управління ними.

ВИДІЛЕННЯ РАНІШЕ НЕ ВИРІШЕНИХ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Основним невирішеним питанням є те, що завдяки взаємодії трьох видів логістики: соціальної, інформаційної та економічної ОТГ у змозі забезпечити вирішення суспільно-територіальних проблем. Вірно налаштовані логістичні процеси дозволять громаді мінімізувати використання часових, фінансових, інформаційних ресурсів.

МЕТА РОБОТИ

Метою роботи є поглиблення існуючих теоретико-методологічних положень та надання практичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію внутрішньолістичних процесів в управлінні об'єднаними територіальними громадами та дослідження ефективності механізмів співпраці українських територіальних громад у сфері децентралізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасні дослідження соціальної логістики набувають все більшого значення у сфері сталого розвитку, соціального підприємництва, ресурсозбереження, охорони навколишнього середовища тощо. Соціально-територіальні проблеми, як: неефективна соціальна підтримка окремих груп населення, неналежний розвиток транспортного сполучення, обмежений доступ до закладів для людей з обмеженими можливостями, низький рівень громадського здоров'я та відсутність доступу до муніципальних послуг у селах, свідчать про цю потребу та невідкладність.

Таблиця 1 підсумовує визначення вченими поняття "соціальна логістика". Слід зазначити, що існують

суттєві відмінності, що підкреслює необхідність уточнення природи цього поняття, щоб відповідати цілям нашого дослідження.

Соціальна логістика — це загальний інструмент оптимізації перебігу процесів у суспільстві, спрямований на покращення управління соціальними системами, у тому числі ОТГ, покращення їх функціональності та підвищення ефективності процесів у цих системах за рахунок зменшення існуючих соціально-територіальних проблем.

Співпраця між громадами необхідна з багатьох причин.

1. Соціальний процес розвитку громади в усіх сферах діяльності давно вийшов за межі однієї громади, навіть якщо об'єднує декілька населених пунктів. Економічна глобалізація, урбанізація, сучасні засоби комунікації сприяють розвитку особистості, підвищенню рівня життя.

2. Попит на інвестиційну співпрацю у розвитку громад не може задовольнити їх реальні можливості. Та чи інша громада самостійно не має достатньо фінансових, майнових (земельних) ресурсів, проєктного та управлінського досвіду для реалізації на своїй території великих інвестиційних проєктів, забезпечуючи таким чином сталий майбутній розвиток. Це стосується полігонів твердих побутових відходів, об'єктів обслуговування, комунального господарства, транспортної інфраструктури, соціально-культурних об'єктів, охорони навколишнього середовища тощо. Як зазначається в [2]: "Досвід багатьох країн показує, що органи місцевого самоврядування (територіальні громади на низовому рівні), незалежно від їх розміру та кількості, ніколи не будуть повністю самодостатніми. У цьому плані ММС є одним багатьох актуальних та інноваційних форм діяльності".

Співпраця громад, або міжміська співпраця (ММС), є результатом усвідомленого прийняття рішень, об'єктивність якого визначається соціальним розвитком, а не механічним дотриманням правил.

3. У суспільстві відбуваються процеси, які неможливо регулювати чи зупинити всередині громади. До них

відноситься тимчасова маятникова міграція людей до місць роботи, навчання, споживання певних послуг (торгівля, охорона здоров'я, культура, освіта, дозволя, розваги тощо), масштаби яких сьогодні неможливо визначити. Однак завдяки співпраці громади для створення якісної інфраструктури кількість людей, які переміщуються в короткостроковій перспективі (щодня, щомісяця тощо), може бути оптимізована на території та більш ефективно використана. Це в основному передбачає створення робочих місць, якісні соціальні послуги, культурний розвиток та безпечне середовище.

Основне завдання співпраці — це поєднання зусиль і ресурсів на контрактній основі для вирішення проблем, що існують у власному розвитку. Кінцевою метою є покращення якості життя членів громади та забезпечення їх довгострокової стійкості. Кооперація є типовою рисою децентралізованих територіально-адміністративних систем, тобто чим вищий ступінь автономії громад, тим більша можливість співпраці з іншими зацікавленими територіальними громадами.

Співпраця громади неможлива без системи. Розробка стратегічного плану розвитку ОТГ має базуватися на визначенні напрямів, ресурсів, форм та можливостей для довгострокової співпраці громад.

Принципи співробітництва, закріплені в "Законі про співробітництво територіальних громад" України, базуються на принципах законності, добровільності, взаємної вигоди, прозорості та відкритості, рівноправності учасників та взаємної відповідальності за результати співпраці.

Враховуючи принцип законності, окрім Закону України "Про співробітництво територіальних громад", слід також звернути увагу на деякі українські закони, які певною мірою пов'язані з удосконаленням механізмів співпраці та можуть бути використані як основа для співпраці, щоб розширити свої можливості [6].

Закон України від 7 липня 2011 р. № 3613-VI "Про передачу земельних ділянок, іншого нерухомого майна, розташованого на ньому, що перебуває у приватній власності для суспільних або громадських потреб", який регулює організаційно-фінансові засади суспільних відносин, що виникають при передачі земельних ділянок, іншого нерухомого майна, розташованого на ньому та що перебуває у власності фізичних чи юридичних осіб, за потребою та суспільною потребою. Законом визначено вид та перелік суспільних потреб, які можуть бути предметом проєктів співробітництва громад, а саме: будівництво, капітальний ремонт, реконструкція та утримання транспортної та енергетичної інфраструктури, лінійних об'єктів, пов'язаних з комунальними послугами в сільській місцевості, селищах, містах; і об'єкти, пов'язані з утилізацією небезпечних речовин і промислових відходів, створенням міських парків, навчальних закладів, будівництвом рекреаційних зон, стадіонів і кладовищ, розташуванням заповідників.

Довгострокові кооперативні проєкти у вигляді спільних об'єктів можуть бути ефективними, якщо вони розташовані в різних населених пунктах, але безперервність земель є обов'язковою умовою будівництва (дороги, лінійні об'єкти, використання корисних копалин і сировини, інші місцево важливі ресурси).

З метою забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіонів та посилення інвестиційної діяльності в Україні прийнятий Закон "Про індустріальні парки" від 21.06.2012 р. № 5018-VI. За його словами, органи місцевого самоврядування також мають право будувати індустріальні парки на громадських землях. Ділянки для створення індустріальних парків можуть розташовуватися всередині або за межами населених пунктів, є неподільними та відповідати певним умовам: це землі промислового призначення, придатні для промислового використання, загальною площею не менше 15 га і не більше, понад 700 га. У рамках співпраці може бути обрана форма спільних

проєктів для підтримки інфраструктури парку, створення можливостей для працевлаштування мешканців громади, підвищення податків та інших пільг для громад-учасників.

Принципи добровільності, взаємної вигоди, прозорості та відкритості, на яких базується співпраця, вважаються тісно взаємозалежними та взаємопов'язаними.

Принциповий підхід добровільної та взаємної вигоди потребує інтенсивних досліджень на етапі наміру співпраці, оскільки перелік спільних інтересів є суто особистим завданням кожної громади для виконання своєї самоврядної функції. Для цього потрібно:

- аналіз поточної ситуації, зокрема факторів, що впливають на розвиток кожної громади, залученої до співпраці, сильних і слабких сторін, можливостей і загроз, позитивних і негативних наслідків, які буде виконувати або подолати угода про співпрацю;

- визначити індикатори взаємної вигоди для кожної громади. Вони можуть однаково ставитися до всіх, наприклад до чистого довкілля, роботи центрів надання адміністративних послуг, громадських закладів тощо, або забезпечити економічну ефективність, якість обслуговування тощо, що принесе користь іншій громаді. Наприклад, полігони твердих побутових відходів можуть становити екологічну небезпеку для деяких населених пунктів, тому вони повинні надавати додаткові переваги, зокрема чисту воду, захист ґрунту, додаткові переваги (освітлення, озеленення, заклади культури, освіти, охорони здоров'я тощо). Вважається, що ці переваги компенсують витрати на охорону здоров'я, бізнес, культурний та освітній розвиток для мешканців громади, але потребують додаткових ресурсів. Сьогодні відсутній єдиний підхід до реалізації співробітництва регіональної громади та її збалансованості в господарсько-управлінській діяльності;

- провести попередні економічні розрахунки щодо пропозиції угоди про співробітництво, визначити показники результатів проєктної співпраці, масштаб фінансування, термін, спосіб та механізм виконання, відповідальних виконавців, організувати моніторинг.

Водночас такий підхід може бути проблематичним через обмежену відкритість окремих лідерів, представників громад, небажання розкривати певні показники соціально-економічного розвитку, зокрема майнові та фінансові ресурси, та іншу інформацію, яка використовується для аналізу.

Принцип рівності учасників співробітництва оцінюється через економічні, соціальні та екологічні переваги та показники зростання економічного потенціалу громади для розвитку.

Принцип взаємної підзвітності кооперативних структур має реалізовуватися через чіткі та розумні юридичні канали, визначаючи цілі, заходи та показники діяльності кооперативної угоди для кожної громади.

Форма звіту, перелік показників та методи моніторингу спільно визначаються при підписанні договору про співпрацю відповідно до форми співробітництва, фінансових ресурсів, матеріальних ресурсів, терміну дії договору, галузевого напрямку, відповідальних органів та виконавців.

Співпраця громад має такі форми:

- Делегувати одне або кілька завдань одного чи кількох завдань іншим партнерам та передавати відповідні ресурси.

- Реалізація спільних проєктів, що визначає координацію діяльності суб'єктів співпраці та накопичення ними ресурсів для спільного здійснення суміжної діяльності протягом певного періоду часу.

- Спільне інвестування (утримання) державного майна — інфраструктури партнерами підприємств, установ та організацій.

- Створення спільних комунальних підприємств, установ та організацій — спільної інфраструктури.

Таблиця 2. Інформація про співпрацю між громадами Черкаської області станом на 1 січня 2021 року

Форми співробітництва	Кількість договорів на строк співробітництва				
	1 рік	2 роки	Від двох до п'яти років	Більше п'яти років	Всього
1. Завдання делегування супутніх ресурсів	3	8	12	10	33
2. Реалізація спільних проєктів	120	93	120	74	407
3. Спільне фінансування (утримання) підприємств та установ	29	1	10	35	75
4. Утворення Об'єднаного комунального підприємства	1	2	2	6	11
5. Формування спільних органів управління	1	1		2	4
Всього	154	105	144	127	530

Джерело: складено автором на основі [7].

— Для спільного здійснення повноважень, передбачених законом, суб'єкти співробітництва створюють організацію спільного управління.

Найбільш стабільним та ефективним можна вважати співробітництво, яке триває не менше 3—5 років, створення спільної діяльності, спільних підприємств і проєктів — понад 5 років. У визначених реєстрах деяких угод термін дії не вказується, лише умовно можна продемонструвати початок довгострокової співпраці на прикладі ОТГ Черкаської області (табл. 2).

Виходячи з наведених груп, з'ясовано, що більшість угод про співпрацю укладається за короткий термін — 1 рік (154 або 29%), серед яких угода на одноразове придбання спільного обладнання (транспортні засоби, прибиральники, пожежні вогнегасники, медичне обладнання, шкільне обладнання тощо), підприємства та установи для організації фінансування (обслуговування).

Терміном від трьох до п'яти років всього підписано 144 угоди про співпрацю (27,2%), у тому числі 120 проєктів співпраці. Ця форма співпраці передбачає капітальний ремонт доріг, шкіл, поліклінік, будівництво полігонів, прокладку інженерних мереж, будівництво ЦНАП та інші інфраструктурні проєкти.

Строк дії договору понад п'ять років в основному залежить від часу набрання договором чинності та відмітки в реєстрі. З 530 контрактів 127 (24%) були визначені як триваліші.

Громади, які сьогодні об'єднуються для роботи, мають певні переваги.

1. Інтеграція ресурсів може допомогти покращити засоби до існування громад, оскільки багато проєктів не можуть бути реалізовані лише місцевими громадами.

2. Ефективність співпраці полягає в тому, що більша кількість споживачів сприяє зменшенню постійних витрат на одиницю (так, ефективнішими були б заклади, де навчається чи відвідує більше дітей, чи підтримують протипожежний захист, забезпечують нагляд за кількома населеними пунктами тощо). Доступнішим є розрахунок економічно обгрунтованої вартості послуги та зниження її за рахунок збільшення кількості споживачів.

3. Концентрація обслуговуючих місць сприяє підвищенню професійного рівня працівників, збільшенню технічного забезпечення та впровадженню інноваційних методів, що сприяє підвищенню якості та ефективності.

4. Збільшуються можливості залучення приватних інвестицій та участі в проєктах державно-приватного партнерства.

5. Можливість підвищити якість надання адміністративних послуг за рахунок залучення більш кваліфікованого персоналу та новітніх комунікаційних технологій.

6. Акумуляувати різні види ресурсів у проєкті відповідно до можливостей різних громад (земля, нерухомість, комунальні послуги тощо). Таким чином, кожна громада може забезпечити необхідні та вигідні кооперативні ресурси на користь інших суб'єктів співпраці.

У результаті співпраці громада може досягнути позитивного економічного ефекту, зокрема:

— зниження вартості окремих послуг організації (стабілізувати постійні витрати за рахунок збільшення кількості одержувачів);

— зниження власних інвестиційних витрат (економія за умови пайової участі у створенні та розміщенні інфраструктури);

— спільне використання майна та технічних засобів (збільшення навантаження, скорочення простоїв, підвищення продуктивності праці);

— оптимізація використання майнових і технічних засобів (отримання логістичних переваг шляхом планування маршрутів комбінованих перевезень, графіків роботи, пріоритетів обслуговування);

— залучення професійного персоналу з досвідом роботи в певних сферах, з можливістю підвищення ефективності та продуктивності роботи та послуг.

Успішна співпраця спільноти створить синергію: об'єднання ресурсів кількох громад має сильніший кумулятивний ефект на ті самі компоненти кожної окремої спільноти, як проста сума.

Щоб забезпечити високі результати, корисність та очікувані вигоди для кожної громади, необхідно визначити проблеми та ризики, які потребують вирішення та подолання на національному рівні та на рівні самих громад. Серед них — недостатнє нормативно-правове забезпечення процесу співпраці, низька залученість органів державної влади та регіональних органів влади.

Важливим питанням у забезпеченні успішної співпраці громад у сільській місцевості є дуже непропорційний місцевий бюджет, а економічно потужні громади не хочуть співпрацювати зі слабкими. Існує ризик наповнення доходів місцевого бюджету, і він може фінансувати лише обов'язкові видаткові проєкти, а не кооперативні проєкти. Зміни у виборчому процесі та керівництві місцевого самоврядування можуть відбутися протягом дії довгострокової угоди, що є ризиком для продовження співпраці [5; 7].

Формування спільних комунальних підприємств, спільних інфраструктурних проєктів та започаткування цієї форми співпраці ґрунтуються на фінансових та майнових можливостях кожної громади. Проте, за словами В.М. Вакуленко: "Місцева влада рідко використовує механізми надання власності чи права власності, або спільної діяльності місцевих органів влади та комерційних структур, а також приватної діяльності (державно-приватне партнерство, інвестиційні проєкти та ін.)" [5].

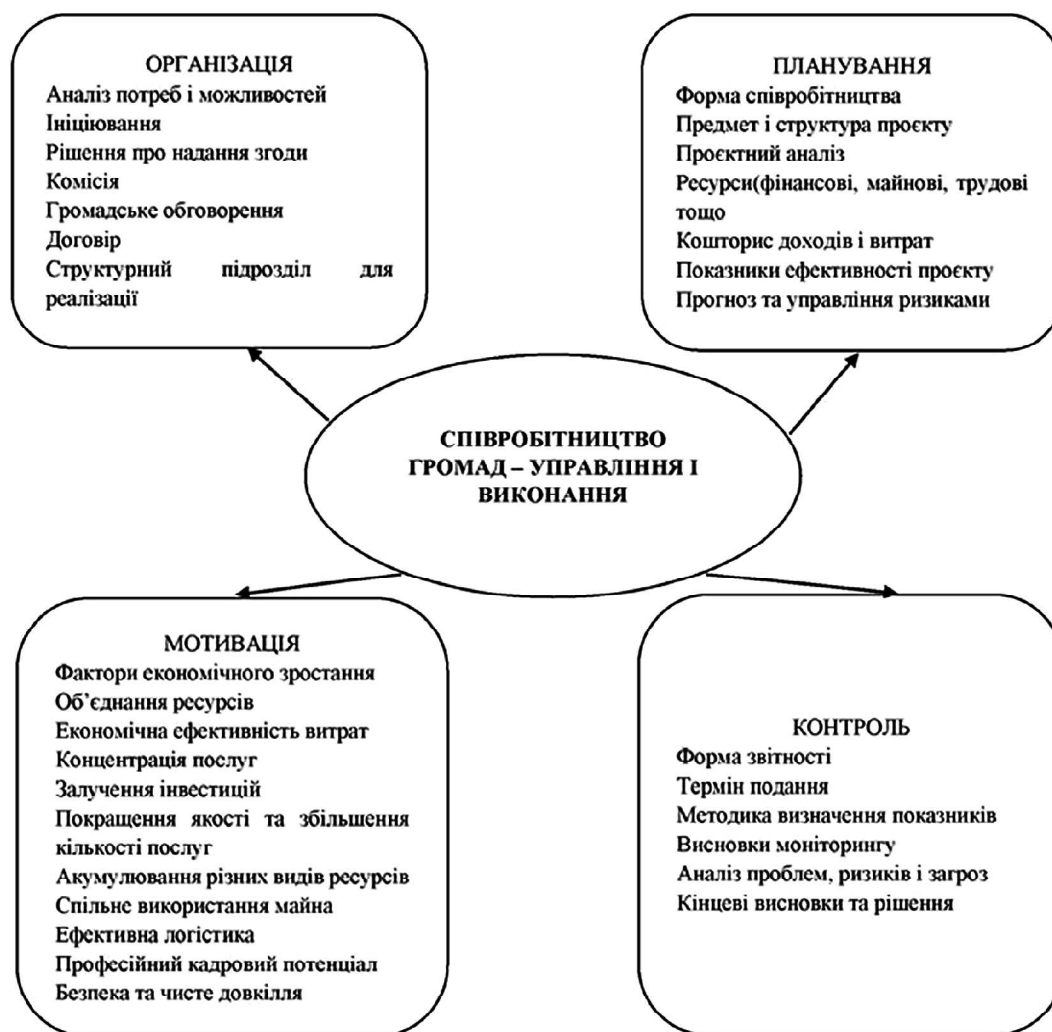

Рис. 1. Концептуальний механізм (схема) проекту співробітництва територіальних громад

Джерело: розроблено авторами на основі [7].

Процедура організації співпраці складається з ряду послідовних дій, передбачених законодавством: ініціювання, вирішення питань щодо згоди, розгляд пропозиції спонсора, створення комітету та підготовка проекту договору, громадське обговорення, затвердження та укладення співпраці. Угода.

Однією з найважливіших і відповідальних складових процесу співпраці є формування фінансової основи, яка безпосередньо впливає на успіх організованої співпраці та ґрунтується на довірі, прозорості та підзвітності кожного суб'єкта. Гарантована мобілізація фінансових ресурсів — планування відповідних статей видатків у бюджеті громади чи інших джерелах, не заборонених українським законодавством (державна фінансова підтримка, міжнародна технічна допомога, фінансова допомога pro bono, партнерські кошти, кредити тощо).

Інші джерела фінансування проектів співробітництва громад мають бути підтверджені відповідними центральними та регіональними рішеннями, угодами з партнерами та фінансовою стабільністю.

Можливість мобілізації інших фінансових ресурсів, особливо самооподаткування як форми добровільного збору коштів, використовується недостатньо. Місцеві органи влади та співробітники іноді мають проблеми з фінансуванням кооперативних проектів, оскільки угоди про співпрацю, підписані цього року, можуть фінансуватися лише в наступному бюджетному році. Оскільки кооперативний процес громад є формою управління місцевим розвитком, за його основу можна побудувати

концептуальний механізм (схему) проекту співробітництва територіальних громад, оскільки вона охоплює всі складові процесу управління: організацію, планування, мотивацію та контроль (рис. 1).

При визначенні потреб і можливостей співпраці між місцевими громадами необхідно визначити та обґрунтувати мотиви з точки зору переваг економічної, соціальної та екологічної ефективності. Стимулюючі показники: фактори економічного зростання (нові робочі місця, бюджетні платежі тощо), концентрація ресурсів, економічність, залучення інвестицій, накопичення різних видів ресурсів, розподіл майна, покращення соціальних послуг, у тому числі централізація послуг, підвищення їх якості та кількості, ефективна логістика, професійний персонал. Важливою є мотивація до співпраці у проектах охорони навколишнього середовища, запобігання загрозам для здоров'я та життя людей, техногенної небезпеки.

Вибір кооперативних мотиваційних факторів тісно пов'язаний з організацією кооперативного процесу. Організації процес співпраці повинен початися з аналізу поточної ситуації майбутніх учасників, оскільки спочатку потрібно визначити сильні та слабкі сторони, можливості, які можна використати в майбутньому, загрози та ризики, для подолання яких можуть знадобитися ресурси.

Контроль за виконанням угод про співпрацю є запорукою успішної співпраці між громадами, партнерами, донорами, а також державними та місцевими адміністративними органами, органами місцевого самовря-

дування. Звіти та результати моніторингу виконання угоди про співпрацю мають бути оприлюднені для членів громади, щоб мешканці могли повноцінно впливати на процес співпраці та сприяти його успіху.

ВИСНОВКИ

Вивчення соціальної логістики стає актуальним, коли потрібно говорити про сталий розвиток, соціальне підприємництво, ресурсозбереження, захист навколишнього середовища тощо. Визначено, що ОТГ може забезпечити вирішення проблем у соціальній сфері завдяки взаємодії трьох видів логістики: соціальної, інформаційної та економічної. Правильно налаштовані логістичні процеси дозволяють громадам мінімізувати використання часу, фінансових та інформаційних ресурсів.

Процес співробітництва територіальних громад, як одна з форм господарсько-правового управління територіями місцевого самоврядування, особливо для задоволення суспільних потреб, може бути організований у такому порядку за загальними принципами управління: мотивація, організованість, планування та контроль відповідно до обраної співпраці.

Заходи щодо посилення співробітництва сільських громад є такими:

1. Підвищити роль громадського обговорення як процесу визначення коментарів громадськості для врахування при прийнятті рішень, розробленого відповідними експертами на основі добре підготовленої інформації.

2. Подолати корупцію, яка може виникнути в процесі закупівлі через існування монополії на певні види послуг або через певні переваги об'єктивних факторів (історична, промислова, економічна, культурна чи інша спадщина, привабливі природні ресурси тощо), на основі відкритості, прозорості та ефективного контролю.

3. Необхідно розширити використання додаткових правових інструментів у кооперуючих організаціях, особливо щодо державних потреб, державно-приватного партнерства, міського та просторового планування, інших концепцій і модельностей, включаючи міські агломерації, використання міських промислових парків як центр росту.

4. Проєкти співробітництва громад, як інструменти об'єднання ресурсів для досягнення чітких цілей, можуть надалі слугувати основою для оптимізації адміністративно-територіальних структур, подолання індивідуальної територіальної депресії та створення ефективних центрів зростання.

Література:

1. Дудар Т.Г., Волошин Р.В. Основи логістики: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 176 с. URL: https://www.logistics-gr.com/index.php?option=com_content&id=9485&c=72&Itemid=99 (дата звернення 30.01.2022).
2. Таньков К.М. Виробнича логістика: навч. посібник. Харків: ВД "ІНЖЕК", 2006. 305 с. (Нац. екон. ун. 2-ге вид.).
3. Кальченко А.Г. Логістика: підруч. К.: КНЕУ, 2003. 284 с.
4. Тюріна Н.М., Гой І.В., Бабій І.В. Логістика: навч. посіб. К.: "Центр учбової літератури", 2015. 392 с. URL: <https://pidru4niki.com/67986/logistika/logistika> (дата звернення 30.01.2022).
5. Берданова О.В., Вакуленко В.М., Валентюк І.В., Ткачук А.Ф. Стратегічне планування розвитку ОТГ: навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2017. 116 с.
6. Закону України "Про співробітництво територіальних громад". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>
7. Рябоконт О.О. Соціально-економічний розвиток України в умовах бюджетної децентралізації економіки. Агросвіт. 2021. № 3. С. 29—33.

References:

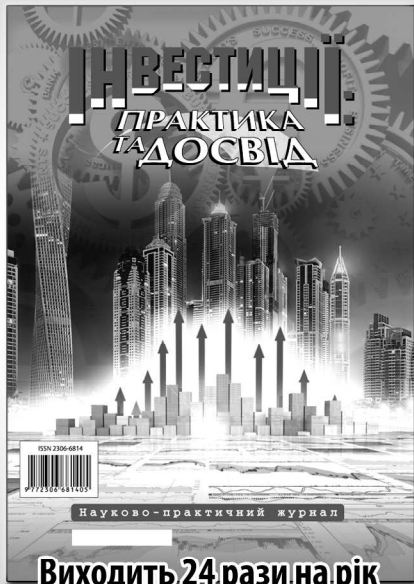
1. Dudar, T. H. and Voloshyn, R. V. (2012), *Osnovy lohistyky* [Fundamentals of logistics], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine, available at: https://www.logistics-gr.com/index.php?option=com_content&id=9485&c=72&Itemid=99 (Accessed 30 January 2022).
2. Tan'kov, K. M. (2006), *Vyrobnycha lohistyka* [Production logistics], 2nd ed, VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.
3. Kal'chenko, A. H. (2003), *Lohistyka* [Logistics], KNEU, Kyiv, Ukraine.
4. Tiurina, N. M. (2015), *Lohistyka* [Logistics], "Center for Educational Literature", Kyiv, Ukraine, available at: <https://pidru4niki.com/67986/logistika/logistika> (Accessed 30 January 2022).
5. Berdanova, O. V. Vakulenko, V. M. Valentyuk, I. V. and Tkachuk, A. F. (2017), *Stratehichne planuvannia rozvytku OTG* [Strategic planning of OTG development], Kyiv, Ukraine.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), *The Law of Ukraine "On cooperation of territorial communities"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (Accessed 29 January 2022).
7. Ryabokon, O. O. (2021), "Social and economic development of Ukraine in the conditions of budget decentralization of economy", *Agrosvit*, vol. 3, pp. 29—33.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 339.13

Г. В. Разумова,
д. е. н., доцент, професор кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0003-4432-4050
О. В. Оскома,
к. е. н., доцент, доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-1429-2070
В. І. Гафажа,
студентка, Національний технічний університет
"Дніпровська політехніка"
ORCID ID: 0000-0001-5698-5425

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.63

ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА РИНКУ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

H. Razumova,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Analytical Economy
and Management, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
O. Oskoma,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Analytical Economy and Management,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
V. Harazha,
Student, Dnipro University of Technology

FORMATION OF THE DEMAND IN THE MARKET OF DAIRY PRODUCTS OF UKRAINE

Метою проведеного дослідження є аналіз рівня попиту на товари на ринку молочної продукції України та розробка рекомендацій щодо його підвищення. Проаналізовано та визначено причини відхилення норм споживання молока у країнах світу. Розглянуто динаміку зміни кількості та структури підприємств з переробки молока за 2010—2020 роки. Проаналізовано тенденції розвитку ринку молока на основі розрахунку індексу Хіршмана-Харфінделя по підприємствах галузі за січень — вересень 2020 року та відповідний період 2021 року. Визначено, що ринок молока питного (фасованого) є безпечним для конкуренції і достатньо відкритим для входження нових конкурентів на ринок. Проаналізовано частки основних учасників ринку молока питного (фасованого) та динаміку їх зміни. Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що ринок молочної продукції України досить розвинений та насичений, а також відзначено наявність потенціалу ринку.

The dairy industry is one of the most intensive, dynamic and important components of the agro-industrial complex of Ukraine. The organization of operating of national enterprises in the market of milk and dairy products today requires rational action, because the external environment as well as the enterprises themselves and their product offer change significantly under the influence of time and circumstances. Marketing, its modern methods and tools play an important role in improving the efficiency of management and development, strengthening competitive market positions. The purpose of the study is to analyze the level of demand for goods in the dairy market of Ukraine and develop recommendations for its improvement. The reasons for the deviation of milk consumption norms in the countries of the world are analyzed and determined. It is stated that Ukraine ranks the third place in terms of milk consumption per capita and ninth place in terms of cheese consumption in the world. However, consumption of dairy products per capita in Ukraine is lower than in European countries. The dynamics of changes in the number and structure of milk processing enterprises for 2010—2020 is considered.

To determine the trends in the milk market, the Hirschman-Harfindel index for enterprises in the industry for January — September 2020 and the corresponding period of 2021 was calculated. This calculation led to the conclusion that the market of drinking milk (packaged) is safe for competition and open enough for new competitors to enter the market. In addition, the shares of the main players in the market of drinking milk (packaged) and the dynamics of their change are analyzed. The research concluded that the Ukrainian dairy market is quite developed and saturated, and noted the presence of market potential, including due to changes in consumption culture (frequency of purchases, consumption situations, etc.). It is noted that in modern conditions it is objectively necessary to expand the practice of using marketing approaches by dairy companies, in particular to achieve a leading position in the market, taking into account both the needs and demands of consumers and their own needs.

Ключові слова: маркетинг, ринок молочної продукції, попит, молокопереробні підприємства, конкуренція, індекс Хіршмана-Харфінделя.

Key words: marketing, dairy market, demand, dairy enterprises, competition, Hirschman-Harfindel index.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні в Україні, як і в більшості країн світу, на прями розвитку виробництва і торгівлі визначає споживач, який купує товари і тим самим показує виробнику, що потрібно виробляти і продавати. Тому щоб ефективно діяти, виробникам необхідно визначити потреби та попит і задовольнити їх. Дослідження і задоволення попиту визначає основні цілі маркетингу.

Молокопереробна промисловість є одним із найбільш інтенсивних, динамічних та вагомих складників агропромислового комплексу України. В останні роки на вітчизняних молокопереробних підприємствах активно проходить процес модернізації й упровадження нових технологій, розвиваються високотехнологічні виробництва, нарощуються потужності, що наближає виробництво продукції до європейських стандартів, дає змогу знижувати витрати сировини, розширювати асортимент продукції і виробляти молочну продукцію високої якості.

Разом із цим сучасні економічні реалії в Україні висувають нові вимоги до організації діяльності суб'єктів ринку молока та молочної продукції. Зниження обсягів виробництва молока-сировини, скорочення внутрішнього споживання молочної продукції, зміна смаків споживачів, нестабільність і зменшення експорту, зростання конкуренції між молокопереробними підприємствами вимагають пошуку нових методів та підходів до здійснення діяльності, залучення та утримання споживачів і підвищують роль маркетингу в ефективному функціонуванні та досягненні конкурентоспроможності на ринку молока та молочної продукції.

Організація діяльності вітчизняних підприємств, які функціонують на ринку молока і молочної продукції, сьогодні вимагає обґрунтованих раціональних дій, оскільки не тільки зовнішнє середовище, а й самі підприємства та їх товарне пропонування під впливом часу та обставин істотно змінюються. Важливу роль у підвищенні ефективності господарювання та розвитку, посиленні конкурентних ринкових позицій відіграють маркетинг, сучасні його методи та інструментарій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам організації маркетингової діяльності на промислових підприємствах присвячено роботи багатьох вітчизняних та іноземних учених, зокрема: І.В. Бойчука, Є.В. Крикавського, Н. Чухрай, О.Ф. Оснач, В.П. Пилипчука, А.А. Палехової, Дж. Еванса, Ф. Котлера, Ж. Ж. Ламбена та ін.

Питаннями вдосконалення діяльності молокопереробних підприємств та розвитку ринку молочної продукції займалися вітчизняні науковці-економісти, а саме: О.М. Барілович, П.С. Березівський, В.М. Бондаренко, С.В. Васильчак, М.М. Ільчук, Т.Л. Мостенська, О.М. Шпичак та ін.

Попри значну кількість наукових праць із маркетингу, проблеми організації й розвитку ефективної маркетингової діяльності молокопереробних підприємств, забезпечення раціональної структури складових елементів маркетингу в сучасних умовах вивчені недостатньо і поки що залишаються невирішеними.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — аналіз рівня попиту на товари на ринку молочної продукції України та розробка рекомендацій щодо його підвищення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дослідження стану та проблем молокопереробної галузі, цінової кон'юнктури вітчизняного ринку молока та молочних продуктів, факторів підвищення прибутковості виробництва молока здійснює аналітична компанія Infagro [1], а також Асоціація виробників молока (АВМ) — неприбуткове неурядове професійне об'єднання господарств, що спеціалізуються на молочному скотарстві [2]. Аналізом і прогнозуванням даних про функціонування світових та регіональних ринків молочної продукції здійснює Організація економічного співробітництва та розвитку разом із Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (OECD-FAO) [3], які націлені на розширення інструментів подолання кризового стану у цій галузі.

Протягом 2015—2020 рр. молокопереробна галузь розвивалася нерівномірними темпами. За цей період молокопереробні підприємства зазнавали впливу негативних явищ, таких як дефіцит якісної молочної сировини, та зростання цін на неї. У свою чергу вітчизняний ринок молочних продуктів зазнавав значного впливу конкуренції з боку закордонних імпортованих товарів.

Окрім цього, попит на молочні продукти продовжував знижуватися у зв'язку зі зменшенням купівельної спроможності населення країни. Культура споживання молочних продуктів в Україні склалася історично, що пов'язано із поширенням розведенням молочної худоби на її території, а також із необхідністю поповнення організму кальцієм та фосфором, повноцінним джерелом яких було молоко. До молокопродуктів відносяться такі групи товарів, як безпосередньо молоко, верш-

Таблиця 1. Річне споживання молока на душу населення, кг

Країна	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Білорусь	112,83	111,16	112,70	111,08	111,62	113,77
Нова Зеландія	107,69	106,68	105,70	108,58	108,72	108,88
Україна	119,87	117,21	112,34	109,89	112,90	104,04
Австралія	112,81	105,10	102,91	105,23	100,62	99,14
Канада	81,13	80,17	78,51	76,39	75,27	76,18
ЄС-28	66,47	65,86	65,61	65,37	64,90	65,13
США	70,74	69,81	67,88	66,11	64,58	64,05
Індія	48,66	51,11	53,92	56,93	57,82	58,70
Бразилія	46,82	46,57	48,08	51,38	51,65	51,80
Росія	55,18	53,00	51,54	50,21	49,84	49,34
Аргентина	48,64	39,49	38,26	39,92	36,73	39,83
Мексика	34,34	33,92	33,45	33,15	32,84	32,15
Японія	30,72	31,21	31,17	31,41	31,53	31,63
Південна Корея	30,08	29,42	30,55	30,60	30,75	30,82
Тайвань	16,30	16,81	17,23	17,70	18,76	19,99
Китай	9,33	8,88	9,01	8,90	9,21	9,03
Філіппіни	0,61	0,78	0,82	0,90	1,08	1,07

Джерело: [5].

ки, згущене молоко, йогурти, вершкове масло та молочні пасти, сири, сметана, сухе молоко та ін. Річну норму споживання молочних продуктів (у перерахунку на молоко) на одного українця встановлено на рівні 380—395 кг (для осіб із нормальним засвоєнням лактози) [4, с. 99].

Норми споживання молока у країнах світу відрізняється, зважаючи на традиції його вживання як продукту харчування (табл. 1).

Як видно з таблиці 1 Україна посідає 3 місце за споживанням молока на душу населення. Такі країни, як Японія, Китай, Філіппіни, Індонезія, Південна Корея, Тайвань мають одні із найнижчих світових показників споживання молочних продуктів, що спричинено недостатньо сформованим попитом на дані продукти, а також дефіцитністю ринку молокопродуктів. Ці країни Азії лише під впливом культури західних країн почали вживати молочні продукти та використовувати їх для приготування страв [5].

У Новій Зеландії середньорічний рівень споживання молочних продуктів у 2020 році становить 236,11 кг/особу (у перерахунку на сире молоко), що є другим показником після країн ЄС (рис. 1), та зростає з кожним роком. Проте поширеним також є включення у раціон "альтернативного" молока (соевого, рисового, кокосового) [2], адже однією із сучасних світових тенденцій

на ринку молочної продукції стало розширення асортименту рослинного молока та пропагування теорії про шкоду тваринного молока для здоров'я людей старшого віку. Світовими лідерами по споживанню молочних продуктів у 2020 році є Європейський Союз (248,45 кг/особу), населення якого споживає найбільше сиру у світі 8,39 кг/особу [5].

У 2019 році населення України споживало у середньому 153,66 кг молочних продуктів на одну особу (рис. 1), що на 226,34 кг менше за мінімальну норму, розраховану інститутом гігієни харчування, та на 94,79 кг менше ніж у країнах ЄС. Найбільше молочних продуктів в Україні, враховуючи дані за період 2015—2020 років, споживалося у 2015 році (119,87 кг/особу). Водночас, аналізуючи споживання певних товарів у групі молочних продуктів, можна зробити висновок, що найбільше у 2020 році українці споживали саме рідкого молока (104,04 кг/особу), а найменше — сухого знежиреного (0,53 кг/особу) та сухого незбираного молока (0,16 кг/особу) [6].

Україна посідає дев'яте місце серед країн світу за споживанням сиру (5,03 кг/особу), поступаючись також Білорусії та Росії. Протягом останніх п'яти років (2015—2020) показник споживання сиру в Україні зріс на 15 % (із 4,1 кг/особу у 2015 році) на відміну від споживання вершкового масла у 2020 році, що у порівнянні із 2015 роком зменшилося на 26,5 %, та становило 1,74 кг/особу. Водночас показник споживання рідкого молока також стрімко падає протягом 2015—2020 років. У порівнянні з 2015 роком цей показник зменшився на 15,83 кг/особу, тобто на 16 % (у 2020 році). Така тенденція негативно позначається на виробниках молочної продукції, які через зниження попиту та купівельної спроможності споживачів, втрачають позиції на ринку, або ж змушені розширювати асортимент продукції [2].

На ринку молочної продукції України функціонує значна кількість підприємств різної форми власності (рис. 2), що диференціюються за виробничими потужностями, адже близько двадцяти підприємств-виробників молочної продукції переробляє 80 % усього обсягу молочної сировини, яка надходить на переробку. Більша частка виготовленої продукції у країні (понад 76 %) припадає на великі групи компаній та підприємств, що є лідерами на ринку продукції з незбираного молока. Четверть ринку належить молокопереробним заводам та компаніям, що локалізуються здебільшого на регіональних ринках, характеризуються незначним обсягом виробництва та не в змозі вилити на молочний ринок [7, с. 20].

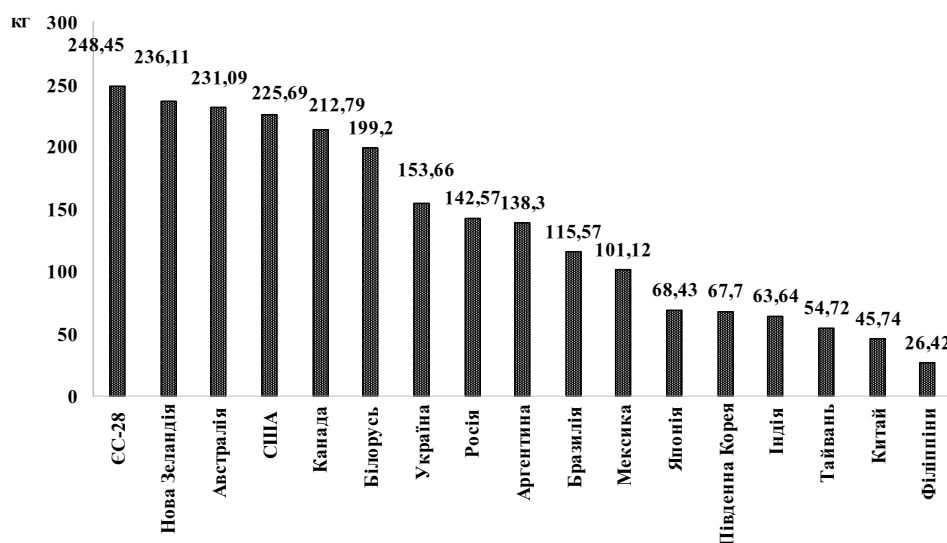

Рис. 1. Середньорічне споживання молочних продуктів у 2020 році на душу населення, кг

Джерело: [5].

За різних розрахункових способів визначення конкурентоспроможності товару, як правило, використовують дві групи показників: параметри якості й економічні параметри. Рівень конкурентоспроможності харчових продуктів можна оцінювати за реакцією ринку, який характеризується конкретними продажами, а також за допомогою постійного дослідження ринку на всіх стадіях життєвих циклів харчових продуктів. Такі стадії, як вихід на ринок, зростання, зрілість, насичення й спад, дають змогу передбачити зміни у смаках споживачів, каналах розподілу, засобах просування. За індикатори, що відбивають стадію життєвого циклу, приймають показники обсягів реалізації продукції й отриманий прибуток. Тривалість життєвих циклів пов'язана з можливостями реалізації харчових продуктів у ринкових умовах.

Для визначення необхідних умов для конкуренції використовується індекс Хіршмана — Харфінделя (JXX), який має такий вигляд [9, с. 38]:

$$JXX = \frac{SUM(a_j)^2}{n} \quad (1),$$

де a_j — частка підприємства на ринку, %.

При цьому загальна сума ринкових часток має дорівнювати 100 %:

$$SUM(a_j) = 100\% \quad (2).$$

Ринок вважається нормальним для конкуренції, коли $JXX < 1000$ та не перевищує 1 800. Ринок вважається також безпечним для підтримання нормальної конкуренції за таких умов:

- на ринку працюють не менше 10 фірм;
- одна фірма займає не більше 31 % ринку;
- дві фірми займають не більше 44 % ринку;
- три фірми займають не більше 54 % ринку;
- чотири фірми займають не більше 60 % ринку [9, с. 38].

Для визначення тенденцій розвитку ринку молока було розраховано JXX по підприємствах галузі за січень — вересень 2020 року та відповідний період 2021 року. Результати досліджень наведено в таблиці 2.

Аналізуючи частки основних гравців на ринку молока питного (фасованого), зазначимо, що протягом розрахункового періоду, а саме 2020—2021 років, вони суттєво не змінилися. Дещо поліпшили свої позиції: лідер ринку — "Люстдорф" (з 19,43 % до 19,6 %), "Гали-

Рис. 2. Динаміка та структура підприємств з переробки молока за 2010—2020 роки

Джерело: [8].

чина" (з 4,23 % до 6,01 %), "Терра Фуд" (з 4,94 % до 5,56 %), "Придніпровський" (з 5,17 % до 6,38 %) та деякі дрібніші компанії. Дещо втратили свої позиції "Молочний альянс" (з 13,82 % до 13,64 %, хоча й залишився на другій позиції в рейтингу найпотужніших компаній), "Вімм-Білл-Данн" (з 6,77 % до 6,23 %), "Данон" (з 5,4 % до 5,21 %) та низка інших.

Як засвідчують дані таблиці 2, частка основних виробників становить 81,45 % ринку за січень-вересень 2020 року та 85,36 % за цей же період 2021 року. Інші виробники в сукупності становлять відповідно 18,55 % та 14,64 % ринку, проте частка кожного з них є незначною (менше 1,5 %). Отже, квадрат ринкової частки інших виробників під час розрахунку індексу Хіршмана — Харфінделя буде величиною незначною, тому сумарне їх значення суттєво не вплине на показник індексу. Зважаючи на це, можна вважати, що показник зазначеного індексу за відповідний період 2020 року становить 772,31 (1 503,13—730,82) і за січень — вересень 2020 року — 811,11 (1 353,52—542,41). Оскільки дані значення є меншими за 1 000, це означає, що ринок молока питного (фасованого) є безпечним для конкуренції і достатньо відкритим для входження нових конкурентів на ринок.

Таблиця 2. Розрахунок рівня монополізації ринку молока питного (фасованого) на основі індексу Хіршмана — Харфінделя по провідних підприємствах молочної промисловості у 2020—2021 рр.

Підприємства	Січень - вересень 2020 року			Січень - вересень 2021 року		
	тис. тон	рч	рч²	тис. тон	рч	рч²
ПрАТ «Комбінат «Придніпровський»	18,778	5,17	26,77	23,398	6,37	40,54
ТОВ «Люстдорф»	70,501	19,43	377,39	72,018	19,60	384,05
ГК «Молочний альянс»	50,138	13,82	190,87	50,135	13,64	186,12
ТОВ «Молочна компанія «Галичина»	15,365	4,23	17,93	22,076	6,01	36,09
ТОВ «Терра Фуд»	17,921	4,94	24,39	20,447	5,56	30,96
ПрАТ «Вімм-Білл-Данн Україна»	24,558	6,77	45,79	22,883	6,23	38,77
Данон	19,586	5,40	29,13	19,153	5,21	27,16
ГК «Формула Смаку»	13,111	3,61	13,05	14,56	3,96	15,70
ПрАТ «Тернопільський молокозавод»	19,86	5,47	29,95	19,932	5,42	29,42
ДП «Лакталіс-Україна»	14,984	4,13	17,05	17,359	4,72	22,31
Інші	98,108	27,03	730,82	85,588	23,29	542,41
Усього	362,91	100	1503,13	367,492	100	1353,52

Джерело: розраховано авторами за [2; 10].

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах об'єктивно необхідним є розвиток маркетингу молокопереробних підприємств, тобто досягнення лідируючих позицій на ринку з урахуванням як потреб і запитів споживачів, так і власних потреб за рахунок використання маркетингових підходів.

Основними принципами ефективного маркетингової діяльності на підприємствах молочної галузі є: спрямованість на досягнення кінцевого результату всієї виробничо-збутової діяльності, тобто на доходу реалізацію молочної продукції на ринку; комплексний підхід до досягнення поставлених цілей, за якого сукупність засобів маркетингу забезпечує умови для успішної збутової діяльності підприємства; комплексний підхід до вирішення проблем відповідно до наявних ресурсів і можливостей підприємства; створення умов для максимального пристосування виробництва до вимог та умов ринку молока і молочної продукції; відкритість до споживачів, їхніх потреб та побажань, активне пристосування і вплив на них; гнучкість у досягненні поставленої мети через реакцію на постійні зміни у макросередовищі ринку; орієнтація діяльності підприємств молочної галузі на тривалий результат та розвиток.

Ринок молочних продуктів України відноситься до високо конкурентних — кількість тільки великих підприємств близько 15—18, не кажучи про численні дрібні локальні виробники, число яких перевищує кілька сотень. Така кількість учасників ринку призводить до того, що ринок досить "подроблений", в числі найбільших компаній — Галактон, Вімм-Біль-Данн, Лакталіс, Юнімілк, Данон, Галичина та інші.

Ринок досить розвинений, насичений і за оцінками експертів не відрізняється від європейських ринків. Проте за даними Держкомстату споживання молочної продукції на душу населення в Україні в рази нижче, ніж у європейських країнах. Для виробників це показник наявності потенціалу ринку, в тому числі і за рахунок зміни культури споживання (частота покупок, ситуації споживання і т.д.).

Література:

1. Новини молочного ринку України та світу. Infagro. URL: <https://infagro.com.ua>
2. Новини галузі. Асоціація виробників молока. URL: <http://avm-ua.org/uk>
3. OECD?FAO Agricultural Outlook 2020—2029. OECD iLibrary. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org>
4. Царук Д.С. Аналіз зовнішнього середовища функціонування підприємств молокопереробної галузі України. Економічний простір. 2020. Вип. 156. С. 98—103. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/156-17>
5. Ukraine: Milk Production. URL: https://www.clal.it/en/index.php?section=conseigne_ucraina
6. Per capita Consumption. Dairy Economic Consulting. URL: https://www.clal.it/en/?section=tabs_consumi_procapite
7. Федулова І.В. Ринок молочної продукції України: можливості та загрози. Товари і ринки. 2018. № 1. С. 15—28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_2018_1_4
8. Промисловість. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua
9. Страшинська Л.В., Ткачук С.В., Худолій Д.Ю. Діагностика конкурентного середовища на вітчизняних продовольчих ринках. Причорноморські економічні студії. 2021. Вип. 61. С. 37—43. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.61-6>
10. Інформаційно-аналітичний портал про молоко і молочне скотарство. URL: <http://milkua.info/uk>
11. Разумова Г.В., Оскома О.В., Гаража В.І. Маркетингове ціноутворення на кондитерському ринку України. Науковий вісник Ужгородського національного уні-

верситету. Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство". Вип. 37. 2021. С. 77—80. URL: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-12>

References:

1. Infagro (2021), "Dairy market news of Ukraine and the world", available at: <https://infagro.com.ua> (Accessed 10 Jan 2022).
2. Asotsiatsiia vyrobnykiv moloka (2021), "Industry news", available at: <http://avm-ua.org/uk> (Accessed 10 Jan 2022).
3. OECD iLibrary (2020), "OECD?FAO Agricultural Outlook 2020—2029", available at: <https://www.oecd-ilibrary.org> (Accessed 10 Jan 2022).
4. Tsaruk, D. (2020), "The external environment analysis of milk processing enterprises functioning in Ukraine", Economic Scope, vol. 156, pp. 98—103. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/156-17>
5. CLAL (2021), "Ukraine: Milk Production", available at: https://www.clal.it/en/index.php?section=conseigne_ucraina (Accessed 10 Jan 2022).
6. CLAL (2021), "Dairy Economic Consulting", available at: https://www.clal.it/en/?section=tabs_consumi_procapite (Accessed 10 Jan 2022).
7. Fedulova, I. (2018), "Dairy products market in Ukraine: opportunities and threats", Commodities and Markets, vol. 1, pp. 15—28, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_2018_1_4 (Accessed 10 Jan 2022).
8. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Industry", available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 10 Jan 2022).
9. Strashynska, L., Tkachuk, S. and Khudoliy, D. (2021), "Diagnostics of the competitive environment in domestic food markets", Black sea economic studies, vol. 61, pp. 37—43. <https://doi.org/10.32843/bses.61-6>
10. Information and analytical portal on milk and dairy farming (2022), available at: <http://milkua.info/uk> (Accessed 10 Jan 2022).
11. Razumova H., Oskoma O. and Harazha V. (2021), "Marketing pricing in the confectionery market of Ukraine", Uzhorod National University Herald. International Economic Relations And World Economy, vol. 37, pp. 77—80. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-12>

Стаття надійшла до редакції 25.01.2022 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

С. Є. Клименко,

к. е. н., доцент кафедри організації охорони здоров'я, публічного управління та адміністрування,
Державний заклад "Запорізька медична академія післядипломної освіти
Міністерства охорони здоров'я України"

ORCID ID: 0000-0002-5967-2296

З. В. Лашкул,

д. мед. н., професор, завідувач кафедри організації охорони здоров'я, публічного управління та
адміністрування, Державний заклад "Запорізька медична академія післядипломної освіти
Міністерства охорони здоров'я України"

ORCID ID: 0000-0002-4693-6803

Н. Я. Мотовиця,

старший викладач кафедри організації охорони здоров'я, публічного управління та
адміністрування, Державний заклад "Запорізька медична академія післядипломної освіти
Міністерства охорони здоров'я України"

ORCID ID: 0000-0001-9729-1681

Л. Д. Ярова,

старший викладач кафедри організації охорони здоров'я, публічного управління та
адміністрування, Державний заклад "Запорізька медична академія післядипломної освіти
Міністерства охорони здоров'я України"

ORCID ID: 0000-0002-7584-8845

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.68

СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ДОГОВОРІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ТА ДЕРЖАВНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

S. Klymenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Health Care Organization, Public Management and Administration, State Institution "Zaporizhzhia Medical Academy of Post-Graduate Education Ministry of Health of Ukraine"

Z. Lashkul,

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Health Care Organization, Public Management and Administration, State Institution "Zaporizhzhia Medical Academy of Post-Graduate Education Ministry of Health of Ukraine"

N. Motovytsia,

Senior Lecturer of the Department of Health Care Organization, Public Management and Administration, State Institution "Zaporizhzhia Medical Academy of Post-Graduate Education Ministry of Health of Ukraine"

L. Iarova,

Senior Lecturer of the Department of Health Care Organization, Public Management and Administration, State Institution "Zaporizhzhia Medical Academy of Post-Graduate Education Ministry of Health of Ukraine"

CURRENT CONDITIONS OF IMPLEMENTATION PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS AND GOVERNMENT INVESTMENT PROJECTS IN HEALTHCARE

Статтю присвячено актуальній темі щодо особливостей застосування механізму державно-приватного партнерства (ДПП) як альтернативного джерела інвестиційних ресурсів для здійснення реконструкції та оснащення сучасним діагностичним обладнанням закладів охорони здоров'я. Розкрито сутність та законодавчі основи ДПП у сфері охорони здоров'я як взаємовигідної співпраці державних органів, органів місцевого самоврядування, закладів охорони здоров'я державної й комунальної форм власності та бізнесу (у формі договорів про концесію, спільну діяльність, управління майном, змішаного договору тощо) з метою задоволення публічного інтересу у створенні та функціонуванні ефективної системи охорони здоров'я в Україні, ключовим пріоритетом якої є надання населенню доступних та якісних медичних послуг.

Виокремлено специфічні риси, притаманні проєктам ДПП у сфері охорони здоров'я, зокрема заборона скорочення мережі державних та комунальних ЗОЗ, особлива структура суб'єктів відносин партнерства, забезпечення балансу між соціальною та комерційною складовою проєкту. Наведено перспективи упровадження ДПП для приватного та державного партнера в контексті реформування системи охорони здоров'я в Україні.

За результатами аналізу вітчизняного ринку угод ДПП, встановлено що протягом минулого року майже всі договори були укладені саме у формі концесії; найбільше всього договорів було укладено у сфері збору, очищення та розподілення води, в охороні здоров'я було укладено 5% від усіх угод ДПП; за регіональною структурою найбільшими реципієнтами фінансових ресурсів приватних партнерів були Миколаївська та Львівська області.

Дослідження стану реалізації державних інвестиційних проєктів у сфері охорони здоров'я свідчить про значене недофінансування державних інвестиційних проєктів та їх виконання лише на третину за останнє десятиліття внаслідок зростаючого макроекономічного дисбалансу, економічної стагнації країни, а також необхідності протидіяти пандемії COVID-19. Аналіз динаміки обсягів прямих інвестицій у вітчизняну охорону здоров'я та надання соціальної допомоги також вказує на суттєве скорочення протягом 2015—2018 рр. іноземного інвестування з наступним збільшенням у 2019 р.

У статті висвітлено системні проблеми функціонування механізму ДПП в сфері охорони здоров'я та запропоновано пріоритетні напрями удосконалення системи управління державними інвестиційним проєктами та угодами ДПП в цій сфері.

The article is devoted to the peculiarities of the use of public-private partnership as an alternative source of investment resources for the health facilities reconstruction and equipping in Ukraine.

The author provides the essence and the legislative framework of public-private partnership (herein PPP) in healthcare as mutually beneficial cooperation of state regulatory bodies, local governments, public health facilities and business (by means of concessions, joint operation agreements, trust agreements and mixed contracts) in order to satisfy the public interest in effective healthcare system development in Ukraine, the key priority of which is to provide the population with affordable and quality medical services.

The specific features of PPP projects in healthcare are highlighted, namely: the ban on reducing the network of state and municipal health facilities, the special structure of the parties of partnership relations, the ensuring a balance between social and commercial component of the project.

Prospects for the PPP agreements implementation for private and public partners in the context of healthcare system reforming in Ukraine are defined.

The detailed analysis of the Ukrainian PPP market and current conditions of the implementation of public investment projects in healthcare has been carried out. It is derived from the analysis made that during the last year almost all transactions were concluded mainly in the form of a concession, rather than PPP. Housing and community services were the largest sector by number of projects (including water purification and distribution, heat production and transportation, natural gas distribution and supply). In healthcare only 5% of all PPP agreements were concluded. The most active markets were Lviv oblast and Mykolaiv oblast (by number of projects).

Significant underfunding of public investment projects in healthcare and their partial performance over the past decade is described here as well as the main constraints, namely growing macroeconomic imbalances (fiscal deficit and public debt), economic stagnation and the need to combat the COVID-19 pandemic.

The study of the dynamics of direct investment in Ukrainian healthcare and social assistance also indicates a critical reduction of foreign investment during 2015—2018 with a subsequent increase in 2019.

We have worked out and outlined systemic issues relating to functioning the PPP mechanism in healthcare. Practical guidelines were introduced as for improving the management of public investment projects and PPP agreements in healthcare.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, державний інвестиційний проєкт, договір про спільну діяльність, договір про управління майном, заклад охорони здоров'я, змішаний договір, інфраструктура, концесія.

Key words: concession, health care facility, joint operation agreement, infrastructure, mixed contract, public investment project, public-private partnership, trust agreement.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Системні зрушення в будь-якому секторі економіки є наслідком не тільки послідовних та успішних реформ, а й капітальних вкладень у формі державних інвестицій та коштів приватних суб'єктів господарювання, в тому числі міжнародних інвесторів.

Позитивні результати трансформації системи охорони здоров'я в Україні невід'ємно пов'язані із інвестиціями в медичну галузь, а саме у: будівництво та відтворення (шляхом реконструкції, реставрації, капітального ремонту та технічного переоснащення) інфраструктурних об'єктів, матеріально-технічне оновлення закладів охорони здоров'я (далі — ЗОЗ), сучасне медичне обладнання та його обслуговування, вдосконалення регіональних мереж надання медичної допомоги, розвиток медичної логістики тощо.

Вже стало цілком очевидно, що коштів лише місцевих бюджетів (для здійснення капітальних ремонтів, за окремими локальними програмами з охорони здоров'я) та надходжень від Національної служби здоров'я України (далі — НСЗУ) (у вигляді компенсації ЗОЗ вартості медичних послуг за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення) для цього не достатньо, і постає питання пошуку альтернативних джерел фінансування галузі охорони здоров'я. Окрім того, обсяги державних інвестицій у галузь охорони здоров'я теж є незадовільними.

Останні статистичні дані показують, що впродовж січня — вересня 2021 р. обсяг капітальних інвестицій у сферу охорони здоров'я склав 6620415 тис. грн, або 2% від загальної величини капітальних інвестицій за видами економічної діяльності [1]. Водночас в структурі дже-

рел фінансування таких капітальних інвестицій домінували власні кошти медичних закладів — 47,03%, або 3113611 тис. грн, кошти державного бюджету та місцевих бюджетів становили 26,41% (1748132 тис. грн) та 23,59% (1561499 тис. грн) відповідно, а фінансування за рахунок кредитів банків-нерезидентів, коштів інвестиційних компаній та фондів, коштів інвесторів-нерезидентів зовсім незначне [1]. Уповільнений темп українських реформ підірвав довіру інвесторів та відстрочив фінансування міжнародних фінансових організацій в різних секторах економіки і, як наслідок, значні потреби в державному фінансуванні у 2020—2021 рр. задовольнялися переважно за рахунок внутрішніх запозичень.

Сьогодні нагальним питанням залишається забезпечення реконструкції та оснащення сучасним діагностичним обладнанням закладів охорони здоров'я, віднесених до переліку опорних, та інших закладів охорони здоров'я відповідно до затверджених планів розвитку спроможної мережі госпітальних округів. Одним із шляхів вирішення окресленої проблеми є активне застосування механізму державно-приватного партнерства (далі — ДПП), що надасть можливість оптимізувати бюджетні видатки на охорону здоров'я, підвищити ефективність використання ресурсів і управління, створити умови для підвищення доступності та якості надання медичної допомоги, стабільності функціонування усієї системи.

Враховуючи вищезазначене, актуальним є дослідження правового механізму ДПП та його специфіки в сфері охорони здоров'я, аналіз вітчизняного ринку договорів ДПП та стану реалізації державних інвестиційних проєктів у сфері охорони здоров'я, висвітлення системних проблем функціонування механізму ДПП у цій галузі, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення системи управління державними інвестиційним проєктами та угодами ДПП.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню різних аспектів управління проєктами державно-приватного партнерства та державними інвестиціями в галузі охорони здоров'я, а також питанням стратегічного розвитку закладів охорони здоров'я присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема, П.І. Шилепницького [2], О.В. Зибаревої [3], А.Р. Криничко [4], С.М. Петрика [4], Ф.Р. Криничка [4], Д. Джамалі [5], Г. Ла Форджа [6], А. Хардінга [6], М.К. Ліма [7], Д. Лерда [8], Г. Ленгілла [8], Ф. Тейна [9], І.А. Ніколіч [10] та інших.

У монографії П. І. Шилепницького подано широке тлумачення ДПП як механізму розвитку інфраструктури загального користування та надання пов'язаних послуг [2]. У дослідженні О.В. Зибаревої та П.І. Шилепницького розглянуто ДПП як прояв соціальної відповідальності та приділено увагу взаємодії та розподілу ризику між державним і приватним партнерами [3]. У праці А.Р. Криничко, С.М. Петрика та Ф.Р. Криничка структуровано українське законодавство, що регулює державно-приватне партнерство в галузі охорони здоров'я, та запропоновано напрями удосконалення правового регулювання ДПП у частині концесій та договорів про спільну діяльність [4].

Досвід успішного упровадження ДПП у галузі охорони здоров'я в країнах, що розвиваються, та аналіз вигід для приймаючих країн розкрито в працях зарубіжних науковців Д. Джамалі [5], Г. Ла Форджа [6] та А. Хардінга [6]; дослідження моделей ДПП в контексті досягнення стратегічних цілей в охороні здоров'я розвинутими країнами здійснено М. К. Лімом [7], Д. Лердом [8], Г. Ленгіллом [8], Ф. Тейном [9], Д. Бендахмане [9], І.А. Ніколіч [10], Х. Майкіш [10], аналіз економіко-правових обмежень за різними моделями фінансування ДПП виконано Е. Йоссою [11] та С. Сосьє [11].

Проте у зв'язку із необхідністю подальшого реформування вітчизняної системи охорони здоров'я, стра-

тегічного розвитку госпітальних округів, вдосконалення матеріально-технічного оснащення багатопрофільних лікарень та опорних закладів актуальності набуває питання підвищення ефективності управління державними інвестиціями та проєктами ДПП. Ці обставини вимагають глибокого аналізу існуючих проблем функціонування механізму ДПП та управління державними інвестиціями в охороні здоров'я, а також розробки заходів щодо подолання недоліків сучасної системи управління інвестиціями і проєктами ДПП в контексті автономізації закладів охорони здоров'я.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутності правового механізму ДПП та його специфіки в сфері охорони здоров'я, аналіз вітчизняного ринку договорів ДПП та стану реалізації державних інвестиційних проєктів у сфері охорони здоров'я, висвітлення системних проблем функціонування механізму ДПП у цій галузі, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення системи управління державними інвестиційним проєктами та угодами ДПП.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Останніми десятиліттями державно-приватне партнерство набуло найбільшого розповсюдження в країнах Північної Америки, державах Європейського Союзу, Сполученого Королівства Великобританія, в країнах Західних Балкан та Туреччини, а також країнах Азійського регіону. Як форма нових соціально-економічних відносин, заснованих на довірі та прозорості, розподілі ризиків та вартості серед держави, її інституцій, муніципалітетів та підприємств недержавної корпоративної власності, воно водночас є спробою влади ув'язати політичні інтереси із стратегією розвитку держави та секторів економіки, що може принести більше користі через створення вартості для платників податків та інвесторів.

Сьогодні механізм ДПП, із усім різноманіттям його моделей та форм, є інструментом вирішення завдань довгострокового характеру в різному контексті — від застосування тільки інфраструктурних і соціальних проєктів загальнодержавного значення до адаптації і розробки особливо перспективних технологій та новацій в тих географічних регіонах, де сконцентровано значний людський капітал і науковий потенціал.

Державно-приватне партнерство набуло значного поширення в світі під дією таких чинників. По-перше, наявність гострої нестачі бюджетних коштів для будівництва та відновлення інфраструктури суспільного користування та існування можливості залучення матеріальних, технічних та інтелектуальних ресурсів приватного сектору. По-друге, зберігається зацікавленість громади в подальшому залученні підприємств приватного сектору до надання суспільних послуг з одночасним послабленням ролі держави як регулятора економіки. По-третє, останнім часом приватно-державне партнерство розглядається як спосіб посилення конкуренції та прозорості у відносинах держави з приватним бізнесом. Слід зазначити, що ДПП має стимулюючий ефект на економічний розвиток через об'єднання циклу робіт з розробки проєкту будівництва інфраструктурного об'єкту, його будівництва та/або монтажу, експлуатації та фінансування у єдиному контракті, що може бути укладений з цілим консорціумом фірм-учасників, які понесуть розподілені операційні ризики.

В Україні організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі встановлює Закон України "Про державно-приватне партнерство" від 01.07.2010 № 2404-VI [12].

Відповідно до цього Закону державним партнером виступає держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади в особі відповідних державних органів, органи місцевого самоврядування, Національна академія наук України, національні галузеві академії наук, а приватним партнером — юридичні особи, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій, і таке співробітництво між партнерами здійснюється у формі концесійного договору, договору управління майном, договору про спільну діяльність, інших договорів.

Об'єктами державно-приватного партнерства є існуючі, зокрема відтворювані, об'єкти, що перебувають у державній або комунальній власності, та створювані або новозбудовані об'єкти відповідно до договору, укладеного в рамках ДПП.

Стаття 4 Закону України "Про державно-приватне партнерство" визначає, що ДПП застосовується, серед іншого, у таких сферах як охорона здоров'я та надання послуг у сфері охорони здоров'я [12].

Державно-приватне партнерство в сфері охорони здоров'я — це взаємовигідна співпраця державних органів, органів місцевого самоврядування, державних та комунальних закладів охорони здоров'я, з одного боку, та бізнесу (суб'єктів господарювання) — з іншого, метою якої є задоволення публічного інтересу у створенні та функціонуванні ефективної системи охорони здоров'я в Україні, ключовим пріоритетом якої мають стати доступні та якісні медичні послуги, що надаватимуться населенню.

Проектам ДПП у сфері охорони здоров'я притаманні такі специфічні риси: 1) заборона скорочення мережі державних та комунальних ЗОЗ; 2) особлива структура суб'єктів відносин (оскільки сторона державного партнера має бути представлена або на рівні Міністерства охорони здоров'я України (для об'єктів державної власності, що знаходяться в його управлінні) або органів місцевого самоврядування (для об'єктів комунальної власності); 3) забезпечення балансу між соціальною та комерційною складовою проекту (повернення інвестицій приватного партнера здійснюється, як правило, за рахунок надання платних немедичних послуг).

Оскільки сьогодні система охорони здоров'я України перебуває в умовах медичної реформи, то під час прийняття рішення про здійснення ДПП у цій сфері потрібно брати до уваги такі аспекти, як процеси автономізації ЗОЗ (перехід до нової організаційної форми — комунальне некомерційне підприємство), постійне вдосконалення пакетів медичних послуг та механізму їх фінансування за Програмою державних гарантій медичного обслуговування населення, вимоги Національної служби здоров'я України до надавачів послуг з медичного обслуговування населення, процеси утворення госпітальних округів тощо.

Таким чином, проекти ДПП у сфері охорони здоров'я, з одного боку, обмежується специфікою цією галузі, а з іншого — приватною ініціативою.

Сьогодні в Україні існує непокритий попит на медичні послуги з боку населення, особливо на територіях, постраждалих внаслідок збройного конфлікту на Східній Україні, а державних інвестицій для цього не вистачає.

Так, за останнє десятиліття загальна вартість усіх державних інвестиційних проектів (у сфері охорони здо-

Таблиця 1. Сучасний стан реалізації пріоритетних державних інвестиційних проектів у сфері охорони здоров'я

№ з/п	Назва державного інвестиційного проекту	Загальна вартість проекту, тис. грн	Профінансовано станом на 01.01.2021 р.	Залишок потреби, тис. грн	Відсоток виконання проекту, %
1.	Будівництво сучасного лікувально-діагностичного комплексу Національної дитячої спеціалізованої лікарні «Охматдит» (перехідний з 2016 р.)	4 984 492,47	3 523 060,21	1 461 432,26	70,68
2.	Створення сучасної клінічної бази для хірургічного лікування очної патології (перехідний з 2017 р.)	562 595,00	260 704,00	301 891,00	46,34
3.	Будівництво лікувально-реабілітаційного корпусу ДУ «Національний інститут серцево-судинної хірургії ім. М.М. Амосова НАМНУ» (перехідний з 2017 р.)	2 837 682,68	303 441,87	2 534 240,82	10,69
4.	Удосконалення молекулярно-генетичної діагностики онкологічних захворювань в Україні (розпочатий у 2020 р.)	106 124,56	1 306,16	104 818,41	1,23

Джерело: [13; 14].

ров'я, соціальної культури, освіти, у спортивній сфері, охорони навколишнього середовища, транспортної інфраструктури, функціонування органів влади та надання ними послуг, у сфері забезпечення виробництва ракетно-космічної техніки та в паливно-енергетичній сфері) становила 162 156 919,77 тис. грн, з яких станом на 01.01.2020 р. профінансовано лише 16 842 453,12 тис. грн, або 10,39% [13].

Зокрема, починаючи з 2011 р. загальна вартість таких проектів лише у сфері охорони здоров'я складала 14 197 269,44 тис. грн (було відібрано 22 проекти), або 8,76% від усіх державних інвестиційних проектів, з яких станом на 01.01.2020 р. профінансовано тільки 4 146 955,82 тис. грн, або 29,21% [13].

Із відібраних Міжвідомчою комісією з питань державних інвестиційних проектів 22 проектів лише 3 проекти були успішно реалізовані і завершилися введенням в експлуатацію у 2018—2019 рр., 6 проектів — планувалось завершити у 2021 р., 5 проектів — продовжувались (тобто були перехідними), решта проектів — була призупинена [14].

Із 5 проектів, які були перехідними, тільки 4 проекти отримали фінансування у 2020 р. у загальному розмірі 666 067,76 тис. грн і продовжувались на наступний рік (табл. 1).

Наведені дані свідчать про суттєве скорочення державного фінансування інвестиційних проектів в сфері охорони здоров'я внаслідок зростаючого макроекономічного дисбалансу, економічної стагнації країни, а також необхідності протидіяти пандемії COVID-19.

Що ж стосується іноземних інвестицій у вітчизняний сектор охорони здоров'я, то останнім часом іноземні інвестори проявляють незначну зацікавленість у капіталовкладенні в цю галузь. За даними Державної служби статистики України обсяги прямих інвестицій в економіку України та, зокрема, в охорону здоров'я та надання соціальної допомоги за 2015—2018 рр. скорочувались з наступним збільшенням у 2019 р.; питома вага прямих іноземних інвестицій у сферу охорони здоров'я у загальному обсязі інвестицій коливалась в межах від 0,13% до 0,16% за весь досліджуваний період (табл. 2).

Протягом 2015—2020 рр. найбільшими за обсягами у вітчизняну охорону здоров'я та надання соціальної допомоги були прямі інвестиції з таких країн: Кіпр, Німеччина, республіка Молдова, Сполучене Королів-

Таблиця 2. Динаміка прямих інвестицій в охорону здоров'я та надання соціальної допомоги в Україні протягом 2015–2020 рр., млн дол. США

Обсяги прямих інвестицій	Станом на 1 січня					
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Усього в економіці України	38 356,8	32 122,5	31 230,3	31 606,4	32 905,1	35 809,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	50,7	44,0	44,5	36,6	43,5	56,7
Питома вага у загальному обсязі інвестицій, %	0,13%	0,14%	0,14%	0,12%	0,13%	0,16%

Джерело: розраховано автором за [15].

ство Великої Британії та Північної Ірландії, Британські Віргінські острови [15].

Слід зазначити також, що стан реалізації договорів ДПП в Україні сьогодні теж є незадовільним. За інформацією Департаменту інвестицій Міністерства економіки України з 192 укладених на умовах ДПП договорів на початок 2021 р. планувалось реалізувати лише 39 договорів (рис. 1); 153 договори взагалі не реалізовувались протягом 2021 р. (з них 118 — не виконувались, 35 — були розірвані / закінчився термін дії) [16].

За регіональною структурою діючі в 2021 р. договори на засадах ДПП розподілились таким чином: Миколаївська обл. (7 договорів), Львівська обл. (5 договорів), Закарпатська обл. (4 договори), Запорізька обл. (4 договори), Донецька обл. (4 договори), Київська обл. (4 договори), Херсонська обл. (2 договори), Дніпропетровська обл. (1 договір), Житомирська обл. (1 договір), Івано-Франківська обл. (1 договір), Кіровоградська обл. (1 договір), Одеська обл. (1 договір), Полтавська обл. (1 договір), Харківська обл. (1 договір), Хмельницька обл. (1 договір), Чернігівська обл. (1 договір) [16].

Найбільше всього договорів було укладено в сфері збору, очищення та розподілення води (33,33% від загальної кількості договорів), у сфері виробництва, транспортування і постачання тепла, розподілу і постачання природного газу (20,51% від загальної кількості договорів) та в галузі туризму, відпочинку, рекреації, культури та спорту (12,82% від загальної кількості договорів) (табл. 3).

З наведених даних видно, що впродовж 2021 року у сфері охорони здоров'я реалізовувалось лише 2 проекти ДПП. Такий незадовільний стан укладання та виконання договорів у рамках ДПП в охороні здоров'я пов'язаний з такими факторами.

По-перше, сьогодні в нашій державі немає єдиного підходу щодо способів взаємодії державних і комунальних закладів охорони здоров'я та бізнесу.

По-друге, розвиток ДПП у сфері охорони здоров'я

стримує настороженість інвесторів, пов'язана з корупційними ризиками та недосконалим законодавством України, а також з відсутністю гарантій відповідальності за виконання договорів.

По-третє, у закладів охорони здоров'я відсутня можливість надавати медичну допомогу за тарифами на рівні ринкових, а оплата вартості наданих медичних послуг здійснюється НСЗУ за тарифами, які не покривають всіх витрат закладів, зокрема капітальних.

По-четверте, негативний вплив на впровадження ДПП у сфері охорони здоров'я справляє недостатня фахова підготовка та низький рівень мотивації посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, які опікуються питаннями ДПП. Відтак існує незадоволений попит на спеціалістів, які володіють необхідними знаннями та навичками підготовки та структурування проектів ДПП будь-якої галузевої належності (зокрема і в сфері охорони здоров'я), проведення аналізу ефективності здійснення ДПП та моніторингу виконання договору про ДПП тощо.

Крім того, в Україні відсутній власний досвід реалізації ДПП у медичній галузі та зовсім не апробовані такі передові світові моделі ДПП у сфері стаціонарної медичної допомоги: модель створення інфраструктури (Infrastructure-based model) — для побудови або оновлення інфраструктурних об'єктів; модель дискретних клінічних послуг (Discrete Clinical Services model) — для збільшення або розширення можливостей надання медичних послуг; інтегрована модель ДПП (Integrated PPP model) — забезпечує комплексний підхід шляхом створення інфраструктури та надання медичних послуг [17].

По-п'яте, на підготовчому етапі розробки проекту ДПП державний та приватний партнери не можуть вийти за рамки концептуальної записки об'єкту партнерства, оскільки цей документ чітко регламентований чинним законодавством. Наприклад, потребують правового уточнення положення концептуальної записки щодо ДПП як об'єкту державного регулювання з боку Міністерства охорони здоров'я України (далі — МОЗ України), обґрунтування зміни профілю ЗОЗ, об'єктивної оцінки можливостей досягнення задекларованих у концептуальній записці цілей ДПП; необхідно законодавчо деталізувати критерії визначення прогнозованих вигід ДПП, визначити способи управління окремими ризиками тощо. Наведені недоліки зумовлені складністю змісту концептуальної записки, великим обсягом питань, які необхідно розкрити в ній на експертному рівні, а також відсутністю вітчизняної практики складання та аналізу подібних документів в медичній галузі.

По-шосте, в Україні загальний стан інституційного середовища є досить несприятливим, тому приватним партнерам доводиться реалізовувати проекти ДПП в умовах системних проблем. Передусім у них виникають труднощі з отриманням дозвільних документів та погоджень, необхідних для реалізації проекту, а також у переоформленні на приватного партнера права користування земельною ділянкою, на якій розташований об'єкт ДПП. По-сьоме, виникають складнощі з реалізацією гарантій, що надаються державним партнером для реалізації проекту ДПП.

По-восьме, термін реалізації проектів у сфері охорони здоров'я також надміру тривалий, а регламентована законодавством процедура аналізу ефективності ДПП залишається складною.

Отже, стимулювання ефективного розвитку спроможної мережі госпітальних округів в контексті медичної реформи та забезпечення оновлення матеріально-технічного оснащення закладів

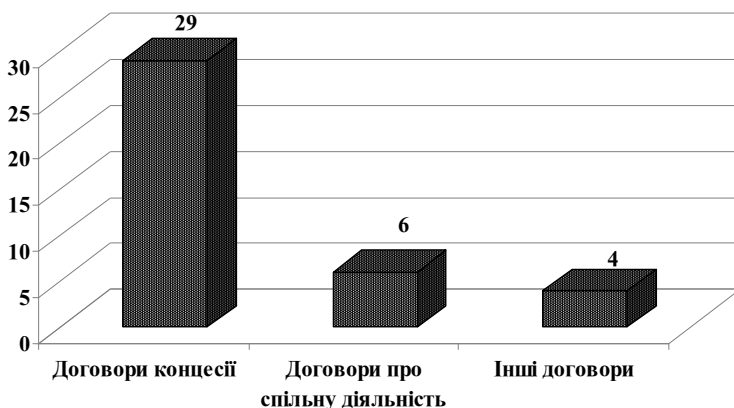

Рис. 1. Структура договорів, укладених на умовах ДПП, які реалізовувались протягом 2021 р.

Джерело: [16].

охорони здоров'я через залучення зовнішніх інвестицій за допомогою механізму ДПП має першочергове значення і вимагає, по-перше, стратегічного погляду на пріоритети державного інвестування в сфері охорони здоров'я, а по-друге, подальшої консолідації правового регулювання для управління державними інвестиціями та угодами ДПП у цій сфері.

ВИСНОВКИ

Кошти приватного інвестора, що можуть бути залучені в рамках ДПП, є альтернативним джерелом фінансування інвестиційних проєктів у сфері охорони здоров'я, переваги від якого є очевидними для всієї галузі: відбувається збереження майна у комунальній або державній власності, оскільки існує пряма заборона на приватизацію; здійснюється передача новостворених та придбаних у рамках ДПП об'єктів у державну/комунальну власність; забезпечується підвищення якості та доступності медичних послуг для населення. В свою чергу, приватний інвестор отримує право надавати немедичні та супутні послуги за ринковими цінами.

Поступ у реформуванні системи охорони здоров'я забезпечив і певні перспективи впровадження ДПП для інвесторів. По-перше, програма фінансових гарантій медичного обслуговування населення дозволяє чітко відмежувати медичні послуги, охоплені державними гарантіями, та платні послуги, за рахунок яких приватний партнер зможе компенсувати вкладені інвестиції. По-друге, набуття ЗОЗ нової організаційно-правової форми — комунальний некомерційний заклад дозволяє впроваджувати ДПП у формі концесії та договору про спільну діяльність та надає змогу автономізованим закладам стати учасником ДПП на стороні державного партнера. По-третє, створено законодавчі основи для запровадження за рахунок бюджетних коштів органів місцевого самоврядування програми "місцевих стимулів", що може стати додатковим джерелом компенсації витрат інвестора для стимулювання його до участі у проєктах ДПП.

За результатами аналізу вітчизняного ринку договорів ДПП та стану реалізації державних інвестиційних проєктів в сфері охорони здоров'я, встановлено що система управління державними інвестиційними проєктами та угодами ДПП потребує покращення та зміцнення шляхом:

- 1) розробки у співпраці з МОЗ України, державними та місцевими органами влади план розвитку інфраструктури госпітальних округів щонайменше на 10 років, формування портфелю проєктів відповідно до цього плану та вибору джерел їх фінансування;
- 2) запровадження простого механізму попередньої оцінки для інфраструктурних проєктів, незалежно від майбутньої форми їх реалізації (до того, як вони будуть розглянуті міжвідомчою комісією), з метою визначення їх доцільності відповідно до плану розвитку інфраструктури госпітального округу;
- 3) визначення форми остаточної оцінки інвестиційного проєкту через порівняння витрат та терміну виконання по завершенню проєкту із початковими розрахунками та аналіз відхилень, для подальшого накопичення вітчизняного досвіду щодо оцінювання найкращого співвідношення ціни та якості інфраструктурних проєктів в охороні здоров'я;
- 4) розробки та закріплення на законодавчому рівні механізму стимулювання іноземного інвестування в цифрову трансформацію сфери охорони здоров'я з мінімальним терміном окупності;
- 5) забезпечення прозорості на всіх етапах реалізації проєктів ДПП та широкого залучення зацікавлених сторін проєкту;
- 6) створення фіскального простору для приватних партнерів тощо.

Таблиця 3. Структура договорів, що реалізовувались на засадах державно-приватного партнерства протягом 2021 р., за сферами господарської діяльності

Сфери господарської діяльності, в яких укладено договори	Кількість договорів, од.	Питома вага, %
Збір, очищення та розподілення води	13	33,33
Виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу	8	20,51
Туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт	5	12,82
Будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури	3	7,69
Виробництво, розподілення та постачання електричної енергії	3	7,69
Поводження з відходами, крім збирання та перевезення	2	5,13
Охорона здоров'я	2	5,13
Інші договори	3	7,69
Всього	39	100,00

Джерело: [16].

Література:

1. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за регіонами у січні-вересні 2021 року. Державна служба статистики України. 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.01.2022 р.).
2. Шилеєвський П.І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика: монографія. Чернівці: Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2011. 455 с.
3. Shylepnytskyi P.I., Zybarena O.V., Popadiuk O.V. Public-private partnership in the field of innovations as an effect of social responsibility. Scientific bulletin of Polissia. Cherniv. 2017. № 4 (12), P. 1. Pp. 50—54. URL: <http://nvp.stu.cn.ua/article/view/123212/117887> (дата звернення: 19.01.2022 р.).
4. Криничко А.Р., Петрик С.М., Криничко Ф.Р. Удосконалення правового механізму реалізації державно-приватного партнерства як інвестиційного проєкту в сфері охорони здоров'я. Інвестиції: практика та досвід. Київ. 2020. № 23. С. 131—137.
5. Jamali D. "Success and Failure Mechanisms of Public Private Partnerships (PPPs) in Developing Countries, Insights from the Lebanese Context", The International Journal of Public Sector Management. 2004. Vol. 17(5). Pp. 414—430. URL: www.nwri.gov.ng/userfiles/file/S20-PPP-BR1.pdf (Accessed 4 January 2022).
6. La Forgia G., and Harding A. "Public-Private Partnerships and Public Hospital Performance in Sao Paulo, Brazil", Health Affairs. Vol. 28 (4). Pp. 1114—1126. URL: <http://content.healthaffairs.org/content/28/4/1114.full> (Accessed 5 January 2022).
7. Lim M.K. "Transforming Singapore Health Care: Public-Private Partnership", Annals Academy of Medicine. 2005. Vol. 34 (7). Pp. 461—467. URL: <http://annals.edu.sg/pdf/34VolNo7200508/V34N7p461.pdf> (Accessed 6 January 2022).
8. Laird D. and Langill G. "A Public/Private Partnership: The Royal Ottawa Hospital Experience (A Case Study)", Healthcare Quarterly. 2005. Vol. 8 (4). Pp. 70—79. URL: www.longwoods.com/content/17695 (Accessed 9 January 2022).
9. Tain F. and Bendahmane D. Public-Private Partnerships: Mobilizing Resources to Achieve Public Health Goals, Joint publication of the United States Agency for International Development, BASICS II Project, the Environment Health Project, United Nations Children's Fund (UNICEF), and the World Bank. 2001. URL: www.ehproject.org/PDF/Joint_Publications/JPO02CAH-andPmphiEn.pdf (Accessed 13 January 2022).

10. Nicolici I.A., and Maikisch H. Public-Private Partnerships and Collaboration in the Health Sector: An Overview with Case Studies from Recent European Experience. Health, Nutrition, and Population Discussion Paper. Washington, DC: World Bank. 2006. URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTECAREGTOPHEANUT/Resources/HNPDiscussionSeriesPPPPaper.pdf> (Accessed 12 January 2022).

11. Iossa E. and Saussier S. "Public private partnerships in Europe for building and managing public infrastructures: an economic perspective", *Annals of Public and Cooperative Economics*. 2018. Vol. 89:1. Pp. 25—48.

12. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2010. № 40. Ст. 524.

13. Перелік державних інвестиційних проєктів. Департамент інвестицій Міністерства економіки України. 2020. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=854a0a66-60cc-4897-81df-acd4e098a1a0&tag=PerelikDerzhavnikhInvestitsiynikhProektiv> (дата звернення: 12.01.2022 р.).

14. Протокол засідання Міжвідомчої комісії з питань державних інвестиційних проєктів від 08.07.2021 р. Департамент інвестицій Міністерства економіки України. 2021. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6c3fa305-be03-4766-b87f-e6826e8d740b&title=ProtokolZasidanniaMizhvidomchoiKomisiiZPitanDerzhavnikhInvestitsiynikhProektivVid08-07-2021> (дата звернення: 13.01.2022 р.).

15. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності у розрізі країн світу у 2015—2019 роках. Державна служба статистики України. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/inv_zd/pi_ak_ks_ved/arh_pi_ak_ks_ved_u.html (дата звернення: 05.01.2022 р.).

16. Стан здійснення ДПП в Україні. Департамент інвестицій Міністерства економіки України. 2021. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini> (дата звернення: 13.01.2022 р.).

17. Guidebook on public-private partnership in hospital management (2013), Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank. Available at: <https://www.adb.org/publications/guidebook-public-private-partnership-hospital-management> (Accessed 16 January 2022).

References:

1. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2021), "Capital investments by financing sources by types of economic activity in January-September 2021", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 January 2022).

2. Shilepnytsky, P. I. (2011), *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: teoriia i praktyka* [Public-private partnership: theory and practice], In-t rehional'nykh doslidzhen' NAN Ukrainy, Chernivtsi, Ukraine.

3. Shilepnytskyi, P. I., Zybarena, O. V. and Popadiuk O. V. (2017), "Public-private partnership in the field of innovations as an effect of social responsibility", *Scientific bulletin of Polissia*, vol. 4(12), pp. 50-54, Available at: <http://nvp.stu.cn.ua/article/view/123212/117887> (Accessed 19 January 2022).

4. Krinichko, L., Petrik, S. and Krynychko, F. (2020), "Improvement of the legal mechanism of public-private partnership implementation as an investment project in the field of healthcare", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 23. pp. 131—137.

5. Jamali, D. (2004), "Success and Failure Mechanisms of Public Private Partnerships (PPPs) in Developing Countries, Insights from the Lebanese Context", *The International Journal of Public Sector Management*, vol. 17

(5), pp. 414—430, Available at: www.nwri.gov.ng/userfiles/file/S20-PPP-BR1.pdf (Accessed 4 January 2022).

6. La Forgia, G., and Harding, A. (2009), "Public-Private Partnerships and Public Hospital Performance in Sao Paulo, Brazil", *Health Affairs*, vol. 28 (4), pp. 1114—1126, Available at: <http://content.healthaffairs.org/content/28/4/1114.full> (Accessed 5 January 2022).

7. Lim, M. K. (2005), "Transforming Singapore Health Care: Public-Private Partnership", *Annals Academy of Medicine*, vol. 34 (7), pp. 461—467, Available at: <http://annals.edu.sg/pdf/34VolNo7200508/V34N7p461.pdf> (Accessed 6 January 2022).

8. Laird, D. and Langill, G. (2005), "A Public/Private Partnership: The Royal Ottawa Hospital Experience (A Case Study)", *Healthcare Quarterly*, vol. 8 (4), pp. 70—79, Available at: www.longwoods.com/content/17695 (Accessed 9 January 2022).

9. Tain, F. and Bendahmane, D. (2001), "Public-Private Partnerships: Mobilizing Resources to Achieve Public Health Goals", Joint publication of the United States Agency for International Development, BASICS II Project, the Environment Health Project, United Nations Children's Fund (UNICEF), and the World Bank, Available at: www.ehproject.org/PDF/Joint_Publications/JPO02CA-HandPmpltEn.pdf (Accessed 13 January 2022).

10. Nicolici, I. A., and Maikisch, H. (2006), "Public-Private Partnerships and Collaboration in the Health Sector: An Overview with Case Studies from Recent European Experience", *Health, Nutrition, and Population Discussion Paper*, World Bank, Washington, DC, Available at: <http://siteresources.worldbank.org/INTECAREGTOPHEANUT/Resources/HNPDiscussionSeriesPPPPaper.pdf> (Accessed 12 January 2022).

11. Iossa, E. and Saussier, S. (2018), "Public private partnerships in Europe for building and managing public infrastructures: an economic perspective", *Annals of Public and Cooperative Economics*, vol. 89:1, pp. 25—48.

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), *The Law of Ukraine "On public-private partnership"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (Accessed 4 January 2022).

13. The official site of the Ministry of Economy of Ukraine, Investment Department (2020), "List of state investment projects", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=854a0a66-60cc-4897-81df-acd4e098a1a0&tag=PerelikDerzhavnikhInvestitsiynikhProektiv> (Accessed 12 January 2022).

14. The official site of the Ministry of Economy of Ukraine, Investment Department (2021), "Minutes of the meeting of the Interdepartmental Commission on State Investment Projects dated 08.07.2021", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6c3fa305-be03-4766-b87f-e6826e8d740b&title=ProtokolZasidanniaMizhvidomchoiKomisiiZPitanDerzhavnikhInvestitsiynikhProektivVid08-07-2021> (Accessed 13 January 2022).

15. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2019), "Direct investments (equity) in the economy of Ukraine by types of economic activity by country in 2015—2019", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/inv_zd/pi_ak_ks_ved/arh_pi_ak_ks_ved_u.html (Accessed 5 January 2022).

16. The official site of the Ministry of Economy of Ukraine, Investment Department (2021), "Status of PPP implementation in Ukraine", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini> (Accessed 13 January 2022).

17. Asian Development Bank (2013), "Guidebook on public-private partnership in hospital management", Available at: <https://www.adb.org/publications/guidebook-public-private-partnership-hospital-management> (Accessed 16 January 2022).

Стаття надійшла до редакції 27.01.2022 р.

Ю. В. Мазур,
к. е. н., декан стаціонарних та заочних форм навчання
Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу,
доцент кафедри маркетингу, Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-4728-4640

Г. А. Братусь,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри економіки та управління бізнесом
Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу,
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0001-7151-3901

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.75

СУТНІСТЬ І ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Yu. Mazur,
PhD in Economics, Dean of Full-time and Part-Time Forms of the Educational and Scientific Institute of Management,
Economics and Business, Associate Professor of the Department of Marketing, Interregional Academy of Personnel
Management
H. Bratus,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Economics and Business Management
of the Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business, Interregional Academy
of Personnel Management*

ESSENCE AND ECONOMIC MECHANISM OF HIGHER EDUCATION MODERNIZATION

Доведено, що державне управління освітою, по суті, є системою не ціновою, а ієрархічною, заснована на принципах функціонування великої фірми або галузі. В освітній системі, подібно до фірми, рішення про розміщення ресурсів та встановлення цін на послуги визначаються директивно і мають відносно слабку, порівняно з ринковими механізмами, зв'язок з факторами попиту та пропозиції. Звідси можна зробити висновок, що відносини між ефективністю та ступенем розвитку ринкових механізмів в освітній сфері є однією з основних проблем економіки освіти.

Встановлено, що перетворення знань на основний суспільний капітал, зростання вигод, пов'язаних з отриманням знань, освітою, сприяють затвердженню освіти як товару. При цьому проявляється специфіка освіти як товару, яка полягає в тому, що вигоди від нього отримує та людина, яка споживає цей товар і суспільство в цілому, і конкретні підприємства.

Концепція економічного механізму модернізації вищої освіти має сприяти подоланню негативних тенденцій у розвитку вищої освіти. Визначальні закономірності у розвитку сучасної освіти пов'язані з низкою тенденцій, серед яких зазначимо такі: безпосередній зв'язок освіти та науково-технічного прогресу, що породжує безліч протиріч, що зачіпають природу людини та її майбутнє; розрив між складністю соціального буття і можливостями наукового пізнання, які має в своєму розпорядженні людина, щоб мати можливість приймати оптимальні рішення; перегляд самого поняття освіти, її цілей та технологій навчання; визнання необхідності безперервної та випереджувальної освіти, нових їх структур та форм; доступність освіти для різних соціальних груп та верств.

Визначено головну роль освіти, яка полягає у задоволенні потреб людей в освітніх послугах. Саме тому освіта займає дуже важливе і водночас особливе місце у соціально-економічній структурі суспільства. Вона утворює специфічну сферу національної економіки, яка задовольняє потреби суспільства на освітні послуги, зайнята підготовкою кадрів, формуванням знань, умінь і навиків, необхідних для різноманітних видів праці та іншої діяльності. Органічна взаємодія педагогічних та інших соціальних процесів, властивих сфері освіти, накладає свій відбиток на економічні процеси та визначає специфічність галузі освіти. Сама система освіти — важлива складова частина національної економіки та соціально-економічного організму суспільства, тісно взаємопов'язана з іншими його ланками.

It is proved that the state management of education, in fact, is a system not price, but hierarchical, based on the principles of a large firm or industry. In the education system, like the firm, decisions about the allocation of resources and pricing of services are determined by policy and have a relatively weak, compared to market mechanisms, the relationship with factors

of supply and demand. From this we can conclude that the relationship between efficiency and the degree of development of market mechanisms in education is one of the main problems of the education economy.

It is established that the transformation of knowledge into basic social capital, the growth of benefits associated with the acquisition of knowledge, education, contribute to the approval of education as a commodity. At the same time, the specificity of education as a commodity is manifested, which consists in the fact that the person who consumes this commodity and the society as a whole and specific enterprises benefits from it.

The concept of the economic mechanism of modernization of higher education should help to overcome the negative trends in the development of higher education. Defining patterns in the development of modern education are associated with a number of trends, among which we note the following: the direct link between education and scientific and technological progress, which creates many contradictions affecting human nature and its future; the gap between the complexity of social life and the possibilities of scientific knowledge that a person has to be able to make optimal decisions; revision of the very concept of education, its goals and learning technologies; recognition of the need for continuing and advanced education, their new structures and forms; access to education for different social groups and segments.

The main role of education, which is to meet the needs of people in educational services, has been identified. That is why education occupies a very important and at the same time special place in the socio-economic structure of society. It forms a specific area of national economy that meets the needs of society for educational services, engaged in training, formation of knowledge, skills and abilities necessary for various types of work and other activities. Organic interaction of pedagogical and other social processes inherent in the field of education, leaves its mark on economic processes and determines the specificity of education. The education system itself is an important part of the national economy and socio-economic organism of society, closely interconnected with other parts of it.

Ключові слова: економічний механізм, модернізація вищої освіти, освітні послуги, товар, соціальні процеси.
Key words: economic mechanism, modernization of higher education, educational services, goods, social processes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вища освіта має специфічні особливості: нематеріальність виробництва, багаторівневу систему надання освітніх послуг, обмеженість споживачів цих послуг, що визначаються віковими рамками, багатоплановість кінцевого продукту освітнього процесу. Водночас система вищої освіти підпорядковується загальним закономірностям розвитку та функціонування галузевих структур. Освітня установа цілком логічно розглядати у рамках теорії фірми, враховуючи при цьому специфіку послуги, що надається [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Один із творців теорії фірми, нобелівський лауреат Рональд Коуз характерною рисою фірми вважає витіснення механізму цін. Питання державного регулювання ринку освітніх послуг цікавили вчених-економістів як у XIX—XX ст., так і сьогодні. У XIX ст. були поширені як ідеї державного фінансування та забезпечення обов'язкової освіти населення, так і формування ринку освітніх послуг. Прибічники концепції утилітаризму вважали освіту приватною справою громадян і боялися, що держава, забезпечуючи загальну освіту, одночасно "забезпечуватиме" ідеологічні установки, зробивши освіту додатком пропагандистського апарату. Джон Стюарт Мілль підкреслював, що освіту необхідно відокремити від держави для виховання повноцінних громадян. Існували й протилежні погляди. Англійський економіст Томас Мальтус був активним прибічником державної освіти, вважаючи, що освітня політика може мати конкретну мету — обмеження темпів приросту населення.

У XX ст. більшість західних економістів перестали розглядати освіту як приватне благо, чому чимало сприяла публікація книги Артура Пігу "Економіка добробуту". Велика депресія і, викликана нею популярність кейнсіанської доктрини про державне регулювання економіки, змінили традиційне уявлення більшості вчених-економістів про роль і місце держави у житті суспільства. У його діяльності багато хто бачив вихід із кризи. Людський капітал у роботах багатьох вчених 50—70 років XX століття став складовою агрегованої виробничої функції. Було доведено, що інвестиції в освіту є над-

звичайно вигідною для суспільства і, як наслідок цього висновку, державні витрати на освіту в розвинених західних країнах щорічно збільшувалися високими темпами. Водночас було чимало вчених, які часто заперечували можливості держави ефективно виробляти освітні послуги. Неокласичний напрям економічної теорії на чолі з М. Фрідманом запропонував ряд реформ у сфері освіти, суть яких зводилася до зменшення державного втручання у функціонування освітньої системи.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є уточнення сутності та визначення напрямів удосконалення економічного механізму модернізації вищої освіти.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фірма, як і будь-яка керована система, з'являється там, де ціновий механізм занадто коштовний через витрати на проведення переговорів та укладання контракту на кожну транзакцію, через з'ясування того, які відповідні ціни, через зменшення невизначеності у можливості обману з боку як покупця, і продавця. Фірма, встановлюючи відносини "господар — працівник", замість "покупець — продавець" може отримувати чинники виробництва за нижчою ціною, ніж умовах досконалої конкуренції [1]. Проілюструємо це положення відносинами в освітній сфері. Освітній установі набагато вигідніше укласти довгострокові угоди зі своїми працівниками, ніж домовлятися щоразу про виконання певного виду робіт за певну плату. Працівники майже завжди, вибирають стабільність замість невизначеності та ризику, тому відносно низька, але стабільна заробітна плата, як правило, здаватиметься працівникам кращою, ніж висока і відносно нестабільна. Можливість укласти довгострокові контракти дозволяє закладу освіти заощаджувати на зарплаті та гарантувати споживачам надання послуги, не роблячи при цьому гірше самим працівникам.

Висновки, одержувані у межах теорії фірми, можна поширити на управління цілою галуззю [2]. Однак, якщо фірма чи галузь дозволяють значно знизити витрати

виробництва, то чому все виробництво не здійснюється у формі однієї великої фірми або не знаходиться в рамках однієї гігантської галузі. Практика показує, що спроби організації виробництва з єдиного центру (СРСР, Куба, Албанія, Камбоджа, Китай, Північна Корея та цілий ряд інших країн), зрештою, були невдалі.

Рональд Коуз наводить кілька можливих пояснень [3]:

1. Збільшення обсягів фірми веде до збільшення витрат за організацію додаткових трансакцій усередині фірми, тобто всередині фірми існує спадна дохідність від зростання структур управління.

2. У міру збільшення кількості здійснюваних трансакцій підприємств виявляється нездатним використовувати фактори виробництва з найвищою вигодою, що веде до неефективного використання ресурсів та збільшення витрат як сукупних, так і в розрахунку на одиницю продукції.

3. Зменшення кількості фірм веде до ослаблення конкуренції, що негативно позначається на ефективності роботи економічної системи загалом.

Державне управління освітою, по суті, є системою не ціловою, а ієрархічною, заснована на принципах функціонування великої фірми або галузі. В освітній системі, подібно до фірми, рішення про розміщення ресурсів та встановлення цін на послуги визначаються директивно і мають відносно слабку, порівняно з ринковими механізмами, зв'язок з факторами попиту та пропозиції. Звідси можна зробити висновок, що відносини між ефективністю та ступенем розвитку ринкових механізмів в освітній сфері є однією з основних проблем економіки освіти.

Відстала економіка не дозволяє виділити достатні асигнування для розвитку освіти та професійної підготовки та перепідготовки кадрів. Нерозвиненість системи загальної та спеціальної освіти обумовлює низький рівень кваліфікації робочої сили, постійну нестачу фахівців, що не дає можливості підвищити продуктивність праці. Невисокий рівень продуктивності праці та повільні темпи її зростання є головною причиною відсталості економіки, яка може виділити необхідні асигнування для кардинальної зміни існуючого становища.

Якщо під ефективністю розуміти темпи зростання ВВП, що завжди одне й те саме, то наше припущення про зсув кривої виробничо-розподільних можливостей доводиться суворо у межах логіки економіста Теодора Шульца [3]. Шульц розглядає освіту людського капіталу як обмежений фактор виробництва і вважає даний фактор більш значущим для виробничого процесу, ніж усі інші, через рідкість щодо землі, капіталу та праці: "У найбільш розвинених країнах існує тенденція перевищення темпів приросту людського капіталу в порівнянні з іншими видами здійснення інвестицій" [3].

Розвиток ринкових відносин у освітній системі є важливим показником для її виживання у сучасних соціально-економічних умовах. Практика останнього десятиліття показує, що ті освітні структури, які спираються виключно на державне фінансування, стають все менш відповідними запитам споживачів і посилюють економічне розшарування в суспільстві [2]. Проте ринок не є панацеєю для вирішення всіх проблем і впровадження ринкових механізмів у систему освіти та має здійснюватися під чітким державним контролем, який забезпечує для всіх освітніх структур рівні правила гри.

Дискусії з цього питання зводилися до обговорення проблеми — як державне фінансування та забезпечення освітнього процесу впливають на сталий розвиток національної економіки, причому сталий розвиток часто розглядався як збільшення темпів приросту ВВП. Іншими словами, обговорювалася проблема кореляції між рівнем державних витрат на освіту (з розрахунку на одного учня) та зростанням виробництва національного продукту за інших рівних умов [1].

Кейнсіанська і неокласична школи, що розглядаються як основні напрями економічної думки XX ст., відпов-

ідали на це питання по-різному. Кейнсіанці були схильні бачити у зростанні державних витрат на освіту, що призводять до витіснення приватного сектора із системи освіти, потужний засіб прискорення економічного зростання, що має довгостроковий мультиплікаційний ефект. Неокласики припускали, що вплив освітніх витрат із боку держави на сталий суспільний розвиток незначний.

У зв'язку з цими суперечками більш актуальною стають проблеми внутрішньої ефективності державних витрат на освіту. У сучасній економічній літературі пропонуються моделі, де рівень сукупних державних освітніх витрат розглядається як заданий фактор: агрегований рівень викладацького складу, наявність основних фондів та ступінь їх зношеності, питома вага осіб віком від 7 до 24 років до всього населення, ступінь соціальної та економічної диференціації суспільства та інші показники.

На наш погляд, вигоди від освіти отримують і суспільство загалом, і підприємства, і люди в результаті свого навчання. Ці вигоди можуть бути прямими, тобто вираженими у грошовій формі, у заробітній платі, а можуть бути непрямыми, зовнішніми по відношенню до доходів. Освіта веде до підвищення продуктивності праці працівників, зростання їхнього вкладу в національний дохід, що відображається у збільшенні зарплати. Непрямі, зовнішні вигоди від освіти — це підвищення загальної культури людей, скорочення злочинності, досягнення більшої соціальної угоди, поширення технологічних інновацій.

Перетворення знань на основний суспільний капітал, зростання вигод, пов'язаних з отриманням знань, освітою, сприяють затвердженню освіти як товару. При цьому проявляється специфіка освіти як товару, яка полягає в тому, що вигоди від нього отримує та людина, яка споживає цей товар і суспільство в цілому, і конкретні підприємства.

Концепція економічного механізму модернізації вищої освіти має сприяти подоланню негативних тенденцій у розвитку вищої освіти. Визначальні закономірності у розвитку сучасної освіти пов'язані з низкою тенденцій, серед яких зазначимо такі: безпосередній зв'язок освіти та науково-технічного прогресу, що породжує безліч протиріч, що зачіпають природу людини та її майбутнє; розрив між складністю соціального буття і можливостями наукового пізнання, які має в своєму розпорядженні людина, щоб мати можливість приймати оптимальні рішення; перегляд самого поняття освіти, її цілей та технологій навчання; визнання необхідності безперервної та випереджувальної освіти, нових її структур та форм; доступність освіти для різних соціальних груп та верств.

Процес навчання та освіти, що повторюється щоразу на новій основі, з одного боку, являє собою становлення особистості в ході розвитку індивіда, з іншого — постає як процес соціалізації людини, як освоєння та відтворення історичного досвіду людства, затребуваного в різних сферах національної економіки у конкретний період. Оскільки від нинішнього стану системи освіти залежить і найближче і більш віддалене майбутнє, зараз повсюдно визнається необхідність перегляду традиційних принципів, методів та форм шкільної та вузівської освіти та виховання.

Розглянуті аспекти освіти показують, що її існування у суспільстві потребує певних витрат і з боку суспільства, людини, сім'ї. Ці витрати повертаються у суспільство через необхідність розвитку підготовлених громадян.

Попри визнання освіти пріоритетною сферою, посилення уваги до освіти з боку держав та міжнародних організацій, переворот у технічній базі навчання, пов'язаний з її комп'ютеризацією, що підвищують ефективність педагогічної праці, загальна ситуація, що склалася в освітній сфері, визначається як світова криза освіти.

Сучасна школа, як і раніше, прагне навчати "всіх усьому", всіх знань і стикається з тим, що ефективно вирішити це завдання неможливо. Школа не може наздог-

нати ту інтелектуальну продукцію, яку виробляє сучасна наука. А наука своєю чергою отримує від освіти часткового, неглибоко чи однобічно підготовленого спеціаліста, якому найчастіше доводиться переучуватися у сфері наукової діяльності.

Водночас спрямованість навчання людини задається соціально-економічними відносинами, які панують у державі, приватних підприємствах та організаціях. У сучасних умовах визнається, що освіта людини відіграватиме визначальну роль у розвитку науки, виробництва. Однак для підприємств ринкового типу важливі не загальні знання людини, а ті, що необхідні для організації. Тут виявляється явне протиріччя між прагматизмом роботодавця та індивідуальним та загальнодержавним інтересом. Вирішення цієї суперечності багато в чому визначається роллю держави, можливості якої в умовах панування ринкових механізмів фактично зводяться до економічних та адміністративних методів регулювання.

Освіта довгий час намагалася копіювати науку (з метою її оптимального відтворення) у її сциентистській (науковій) та технократичній орієнтаціях і навіть в організаційних засадах. Водночас вона відволікалася від формування свідомості, розвитку вміння вчитися. Ключем до цього може бути лише культура, і освіта має бути поставлена їй на службу. Такою є логіка розвитку.

З урахуванням сказаного зауважимо, що в умовах переходу до інформаційного суспільства як закономірного етапу розвитку всієї цивілізації винятково актуальним стає завдання, з одного боку, з'ясувати витoki та причини кризи системи освіти, а з іншого — розуміння сенсу та завдань освітньої діяльності у цих умовах. Необхідний пошук нових цільових установок, повніший облік зв'язків між життям суспільства і самою системою освіти. Усе це потребує переосмислення таких фундаментальних категорій, як культура, соціальність, освіта.

Сучасне суспільство стає більш динамічним і нелінійним у своєму розвитку. Тим самим поставлена під сумнів сама можливість єдиного трактування, розуміння процесів, що відбуваються у світі. Знання, які транслюються освітою, не повинні виступати як самоціль, а дидактика не може мати своїм завданням лише прилучення молодого покоління до дедалі більшого масиву знань, накопичених людством.

Освіта відноситься до тієї сфери діяльності людей, де відтворюються здібності працівника до праці, набувають загальноосвітніх і спеціальних знань, формується морально-психологічне ставлення до праці. Виняткова важливість економічної функції освіти якраз і полягає у відтворенні кваліфікованої робочої сили для всіх сфер національної економіки. У цьому сенсі освіту можна і потрібно розглядати як "підготовчий цех" для всієї економіки країни і у цьому цеху виникають свої економічні відносини і процеси.

Але це не основна функція освіти. Головна її роль полягає у задоволенні потреб людей в освітніх послугах. Саме тому освіта займає дуже важливе і водночас особливе місце у соціально-економічній структурі суспільства. Вона утворює специфічну сферу національної економіки, яка задовольняє потреби суспільства на освітні послуги, зайнята підготовкою кадрів, формуванням знань, умінь і навиків, необхідних для різноманітних видів праці та іншої діяльності. Органічна взаємодія педагогічних та інших соціальних процесів, властивих сфері освіти, накладає свій відбиток на економічні процеси та визначає специфічність галузі освіти. Сама система освіти — важлива складова частина національної економіки та соціально-економічного організму суспільства, тісно взаємопов'язана з іншими його ланками.

Ефективність всіх сфер національної економіки дедалі більше залежить рівня освіти і кваліфікації працівника. Інноваційний розвиток економіки водночас і слідство, і причина закономірного зростання ролі освіти.

Він веде до істотних змін у змісті, характері та умовах праці, помітно підвищує значущість особистого фактора. Нинішнє виробництво диктує вищий рівень освіти, знань, культури, професійної майстерності, уміння поводитися з сучасною технікою. На чільне місце висуваються не навички та вправність, а солідна озброєність знаннями, творчі здібності.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зростання освітнього та культурного рівня працюючих виступає сьогодні необхідною передумовою кращої їх адаптації до умов праці, що динамічно змінюються. Висока продуктивність праці в усіх сферах національної економіки, зростання добробуту, збільшення вільного часу і небувале передусім розширення сфери обслуговування в цивілізованих країнах забезпечило переростання економіки матеріального виробництва, по суті, в економіку послуг. До цієї економіки належить сфера освіти. Однак освітня послуга — це більшістю не матеріальна, а соціальна цінність. Поряд із послугами охорони здоров'я, спортивно-оздоровчих та культурно-видовищних закладів послуги освіти відносяться до так званих нематеріальних благ, до нематеріального багатства. Від інших нематеріальних послуг освітні послуги відрізняються особливою споживчою вартістю: здатністю задовольняти потреби людини у її духовному, інтелектуальному розвитку та у придбанні тієї чи іншої спеціальності. Крім того, освітні послуги відносяться до групи економічних благ і товарів, які отримали назву громадських або державних товарів. Таким чином, освітні, не беручи участі безпосередньо у виробництві матеріальних цінностей, зайняті дуже важливим видом продуктивної праці. Ця праця створює освітні послуги, які безпосередньо виробляють та розвивають робочу силу людей, формують людину як головну продуктивну силу, множать її здатність до виконання найбільш складної та якісної праці у всіх сферах національної економіки.

Література:

1. Hennie Steyn, Deon Vos, Louw de Beer. Education in Modern Society. Education in Modern Society, BCES Conference Books. 2018. Vol. 16. Sofia: Bulgarian Comparative Education Society. URL: https://www.researchgate.net/publication/331828394_Education_in_Modern_Society
2. Падерін Д., Горященко Ю.Г., Новак Є.Е. Стратегічне управління на підприємствах малого та середнього бізнесу. Економічний вісник Донбасу. 2017. № 2 (48). С. 163—167.
3. Stefan Wiesner. The development of technicians as a key factor for a sustainable development of renewable energies using an adapted education method based on the successful german Dual Education (Duale Ausbildung). Energy Procedia. 57. 2014. Pp. 1034—1036. DOI: 10.1016/j.egypro.2014.10.069

References:

1. Steyn, H. Vos, D. and de Beer, L. (2018), "Education in Modern Society", Education in Modern Society, BCES Conference Books, vol. 16, Sofia, Bulgaria, available at: https://www.researchgate.net/publication/331828394_Education_in_Modern_Society (Accessed 05 January 2022).
2. Paderin, D. Goryashchenko, Y.G. and Novak, E.E. (2017), "Strategic Management at Small and Medium Business Enterprises", Ekonomichniy visnyk Donbasu, vol. 2 (48), pp. 163—167.
3. Wiesner, S. (2014), "The development of technicians as a key factor for a sustainable development of renewable energies using an adapted education method based on the successful german Dual Education (Duale Ausbildung)", Energy Procedia, vol. 57, pp. 1034—1036. DOI: 10.1016/j.egypro.2014.10.069

Стаття надійшла до редакції 05.02.2022 р.

І. А. Опенько,

д. е. н., доцент, доцент кафедри геодезії та картографії,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: 0000-0003-2810-0778

Я. А. Степчук,

асистент кафедри геодезії та картографії,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: 0000-0002-7000-1928

А. В. Городнича,

аспірант кафедри геодезії та картографії,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: 0000-0001-5733-1220

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.79

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПЕРТНОГО ВИСНОВКУ ЩОДО ВИЛУЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТА ІНШОГО ПРИРОДООХОРОННОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПОТРЕБ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

I. Openko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Geodesy and Cartography, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Ya. Stepchuk,

Assistant of the Department of Geodesy and Cartography, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

A. Gorodnucha,

Postgraduate student of the Department of Geodesy and Cartography, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMING THE EXPERT OPINION FOR EXTRACTION THE LAND NATURE RESERVE FUND AND OTHER ENVIRONMENTAL PROTECTION PURPOSE FOR NATIONAL SECURITY

У сучасних умовах розвитку оборонних і безпекових спроможностей, з метою усунення ризиків національної безпеки у сфері захисту державного кордону України, реалізації заходів визначених Стратегією національної безпеки України та удосконалення і розвитку загальнодержавної системи захисту державного кордону. Реалізуючи зазначені вище завдання, в межах 50-ти метрової смуги вздовж державного кордону України, виникають обставини які передбачають вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки, зміна меж, категорії та скасування таких земель проводиться за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, на підставі відповідного експертного висновку. Метою цієї публікації є розроблення теоретико-методологічних засад до формування експертного висновку щодо вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки в Україні. В результаті проведеного дослідження для формування експертного висновку щодо вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки ми визначили принципи та алгоритм виконання такої експертизи, окреслили структуру експертного висновку. Визначено основні статті витрат для формування експертного висновку, зокрема, передбачено оплату праці семи експертів, витрати які пов'язані з адміністрування та накладні витрати.

In modern conditions of development of defense and security capabilities, in order to eliminate national security risks in the field of protection of the state border of Ukraine, implementation of measures set by the National Security Strategy of Ukraine, and improvement and development of national border protection. National Security and Defense of Ukraine of July 30, 2021 identified a number of tasks. Implementing the above tasks, within a 50-meter strip along the state border of Ukraine, there are circumstances that involve the withdrawal of lands of nature reserves and other environmental purposes for national security. However, according to Article 54 of the Law of Ukraine "On Nature Reserve Fund of Ukraine" change of boundaries, categories and cancellation of the status of territories and objects of nature reserve fund is carried out in accordance with Articles 51—53 of this Law in coordination with the central executive body. government, which ensures the formation and implementation of state policy in the field of environmental protection, on the basis of the relevant expert opinion. In this regard, the issue of forming theoretical and methodological foundations for the development of appropriate expert opinion is extremely relevant and timely and requires comprehensive research. The purpose of this publication is to develop a theoretical and methodological basis for the formation of an expert opinion on the withdrawal of lands of nature reserves and other environmental purposes for the needs of national security in Ukraine. The analysis of literature sources revealed that despite the number of studies, the outlined problem is insufficiently studied, and the issue of forming an expert opinion on the withdrawal of nature reserves and other environmental purposes for the national security of Ukraine remains unclear. We have an urgent need to develop principles, methods and procedures for conducting an independent professional examination to form an expert opinion on the withdrawal of lands of nature reserves and other environmental purposes for the arrangement of the Ukrainian-Russian state border. It is this need that determines the choice of the topic of scientific publication and the main areas of research, determines the purpose, structure and content of the study. As a result of the study to form an expert opinion on the withdrawal of lands of nature reserves and other environmental purposes for national security, we determined the principles and algorithm of such expertise, outlined the structure of the expert opinion. The main items of expenditure for the formation of an expert opinion have been identified, in particular, the salaries of seven experts, administrative costs and overheads.

Ключові слова: експертний висновок, вилучення земель, землі природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, національна безпека.

Key words: expert opinion, withdrawal of lands, lands of nature reserve fund and other nature protection purpose, national security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах розвитку оборонних і безпекових спроможностей, з метою усунення ризиків національної безпеки у сфері захисту державного кордону України, реалізації заходів визначених Стратегією національної безпеки України [1], та удосконалення і розвитку загальнодержавної системи захисту державного кордону, рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року визначено ряд завдань [2]: проведення інвентаризації земельних ділянок шириною 30—50 метрів уздовж лінії державного кордону на суші, по берегу української частини прикордонної річки, озера або іншої водойми, із визначенням власників і користувачів земельних ділянок, кадастрових номерів (за наявності), цільового призначення та форми власності; організації роботи щодо припинення права постійного користування земельними ділянками (або їх частинами) земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, земель історико-культурного призначення шириною 30—50 метрів уздовж лінії державного кордону на суші, по берегу української частини прикордонної річки, озера або іншої водойми, передбачивши забезпечення в установленому порядку погодження зміни меж земельних ділянок зазначеного вище призначення для їх передачі в постійне користування військовим частинам Державної прикордонної служби України; вжиття заходів щодо вилучення (відчуження) земельних ділянок (або їх частин), наданих землекористувачам у постійне або тимчасове користування із земель державної та комунальної власності шириною 30—50 метрів уздовж лінії державного кордону на суші, по берегу української частини прикордонної річки, озера або іншої водойми, зміни цільового призначення цих земельних ділянок та їх передачі в постійне користування військовим частинам Державної прикордонної служби України; вжиття заходів щодо викупу з

метою подальшої передачі в постійне користування військовим частинам Державної прикордонної служби України земельних ділянок (або їх частин) та розміщених на них об'єктів нерухомого майна (або їх частин), які перебувають у власності юридичних та фізичних осіб і знаходяться в межах земельних ділянок шириною 30—50 метрів уздовж лінії державного кордону на суші, по берегу української частини прикордонної річки, озера або іншої водойми; вжиття заходів щодо примусового відчуження з метою подальшої передачі в постійне користування військовим частинам Державної прикордонної служби України земельних ділянок (або їх частин) та розміщених на них об'єктів нерухомого майна (або їх частин), які перебувають у власності юридичних та фізичних осіб і знаходяться в межах земельних ділянок шириною 30—50 метрів уздовж лінії державного кордону на суші, по берегу української частини прикордонної річки, озера або іншої водойми, у разі недотримання згоди з власниками зазначених земельних ділянок та розміщених на них об'єктів нерухомого майна щодо їх викупу [2].

Реалізуючи зазначені вище завдання, в межах 50-ти метрової смуги вздовж державного кордону України, виникають обставини які передбачають вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки. Однак, згідно зі статтею 54 Закону України "Про природно-заповідний фонд України" [3] зміна меж, категорії та скасування статусу територій і об'єктів природно-заповідного фонду проводиться відповідно до статей 51—53 зазначеного Закону за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, на підставі відповідного експертного висновку. У зв'язку з цим, питання формування теоретико-методологічних засад для розроблення відповідного експертного ви-

снровку є надзвичайно актуальним та своєчасним і потребує комплексного наукового дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання які стосуються теоретико-методологічних засад проведення економічних, судових, бухгалтерських експертиз висвітлювали у своїх публікаціях такі вчені: М.Ф. Базась, О.А. Горлачук, А.П. Климович, Н.Є. Натуркач, І.В. Перезовова, І.В. Пиріг, В.С. Рудницький, Н.Є. Стельмах, Я.І. Слободян, К.О. Утенкова, В.В. Федчишина, Г.Р. Хамидуллина та інші.

Сучасні теоретико-методологічні положення щодо раціонального використання й охорони земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення сформовані в наукових працях О. Василюк, С. Шутяк, Н. Шпарик, В.В. Горлачука, А.С. Добряка, А.Я. Сохничка, А.М. Третьяка, Р.В. Тихенка та інші [12—23].

Питання щодо правового режиму земель земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення досліджували наступні вчені-юристи: О.М. Ковтун, А.М. Мірошніченко, А.Й. Годованюк, О.О. Статівка, А.І. Черемнова, О.В. Василюк та інші.

Дослідження, які стосуються екологічних наслідків у результаті проведення воєнних дій на Сході України присвячені праці Н. Денісова, Д. Аверіна, А. Ющук, В. Єрмакова, О. Улицького, П. Бистрова, С. Зібцева, С. Чумаченка, Ю. Набиванця [11].

Аналіз літературних джерел виявив, що незважаючи на чисельність досліджень, окреслена проблема вивчена недостатньо, а питання формування експертного висновку щодо вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки України, потребує уваги наукової спільноти. Перед нами постала нагальна потреба в опрацюванні принципів, методів та процедури проведення незалежної фахової експертизи для формування експертного висновку щодо вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для облаштування українсько-російського державного кордону. Саме цією необхідністю обумовлено вибір теми наукової публікації та основних напрямів пошуку, визначено мету, структуру та зміст дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розробити теоретико-методологічні засади до формування експертного висновку щодо вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загально визнаний у міжнародному праві принцип непорушності і недоторканності державних кордонів та територіальної цілісності держав є основною складовою сучасної універсальної системи колективної безпеки, передумовою забезпечення міжнародного миру [4—6]. Тому в системі забезпечення національної безпеки будь-якої держави питання недоторканності державних кордонів мають пріоритетне значення.

Водночас Конституцією України проголошено, що суверенітет нашої держави поширюється на всю її територію; складовою державного суверенітету є цілісність і недоторканність території України в межах існуючих кордонів; захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішою функцією держави, справою всього Українського народу (стаття 2, частина перша статті 17 Конституції України). В аспекті статей 2, 17 Конституції України непорушність державних кордонів є передумовою територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, суверенітету та єдності, а відтак й існування України як незалежної держави, захищеності демократичного конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина, сталого

розвитку національної економіки, забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги [7].

Захист державного кордону України є невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки (статті 3, 12, 18 Закону України "Про національну безпеку України" [8], стаття 2 Закону України "Про Державний кордон України" [9]). Забезпечення захисту державного кордону є реалізацією фундаментальних національних інтересів України.

Відповідно до статті 17 Конституції України забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [7].

Згідно зі статтею 1 Законом України "Про Державну прикордонну службу України" завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні покладаються Державну прикордонну службу України [9].

Відповідно до статті 2 Законом України "Про Державну прикордонну службу України" основними функціями Державної прикордонної служби України є, зокрема [9]:

- охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;

- здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;

- участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України.

Відтак Державна прикордонна служба України виконує спеціальні конституційно значущі функції у важливих сферах життєдіяльності суспільства: забезпечення охорони суверенних прав держави. Належне функціонування органів, підрозділів Державної прикордонної служби є беззаперечним життєво важливим суспільним інтересом.

Виконання Державною прикордонною службою України своїх функцій полягає у здійсненні відповідно до наданих повноважень комплексу заходів з метою забезпечення недоторканності державного кордону, зокрема заходів технічного характеру (стаття 2 Закону України "Про державний кордон України").

Водночас у межах 50-ти метрової смуги вздовж державного кордону України наявні земельні ділянки, які відносяться до природно-заповідного фонду та потребують вилучення для виконання завдань, визначених рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року. В розумінні статті 54 Закону України "Про природно-заповідний фонд України" для зміни меж, категорії та скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду необхідним документом є експертний висновок, який підтверджує доцільність, правомірність, надзвичайність та фактичну можливість реалізації вилучення цих земель для потреб національної безпеки та виконання завдань, визначених рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року (введено в дію Указом Президента України від 18 серпня 2021 року № 367/2021) [2; 3].

Експертний висновок, відповідно до статті 54 Закону України "Про природно-заповідний фонд України", являє собою документ, в якому формулюються думки та міркування у вигляді фахової точки зору, викладеної в письмовій формі, що є логічним підсумком, зробленим

Таблиця 1. Алгоритм формування експертного висновку вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки

№ з/п	Види робіт
1	Отримання завдання та доведення наказу про визначену участь у роботі кожному учаснику групи експертів
2	Вивчення й уточнення завдання експертизи
3	Пошук та відбір документів для експертизи вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки України (законодавчих актів, наукових доктрин, довідкових матеріалів тощо)
4	Визначення методів і вибір методики для проведення експертизи земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення
5	Висування гіпотез та вихідних положень спільно експертами в групі
6	Дослідження (опрацювання, аналіз, обґрунтування результатів експертизи, отриманих експертом особисто)
7	Аналіз судової практики вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення (відбір судових рішень, обґрунтування результатів, формування висновків)
8	Підготовка експертного висновку щодо вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки України (електронна форма) та узагальнення результатів експертизи, отриманих особисто та наданих фаховими експертами
9	Інспектування результатів за проектом підготовленого експертного висновку (електронна форма)
10	Перевірка експертного висновку (електронна форма) на відповідність вимогам ТУ
11	Попереднє узгодження в групі експертів результатів експертизи, викладених в експертному висновку (електронна форма), внесення пропозицій та зауважень
12	Доопрацювання проекту експертного висновку (електронна форма) з урахуванням пропозицій та зауважень
13	Остаточне узгодження результатів експертизи в групі експертів та надання згоди на виготовлення експертного висновку (паперова форма) для підписання
14	Друкування примірників експертного висновку (паперова форма) для підписання фаховими експертами
15	Підписання фаховим експертом експертного висновку (паперова форма)
16	Реєстрація експертного висновку (паперова форма) шляхом внесення даних до електронних реєстрів і зазначення про це на ньому дати та номеру
17	Сканування експертного висновку (паперова форма) для зберігання в електронному форматі PDF
18	Оформлення експертного висновку (паперова форма) для накладання інспекторського грифу «Засвідчую» шляхом прошивання, опломбування та друку грифу
19	Оформлення для архівного зберігання документів експертизи з експертним висновком (паперова форма)

Джерело: запропоновано авторами за даними ТОВ "НФЕ" [10].

експертами на основі аналізу фактичних обставин еколого-економічних, правових відносин, повідомлених замовником експертизи, та досліджених за його завданням шляхом застосування спеціалізованих знань [3].

При формуванні такого висновку необхідно здійснити всебічне дослідження питання щодо вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки, для цього необхідно залучити фахівців (вчених) для аналізу еколого-економічних, біологічних (наявність цінних рослин або тварин, збереження яких унеможлиблює зменшення меж, категорії та скасування статусу територій і об'єктів природно-заповідного фонду), будівельних (аналізу підстав для обов'язкового будівництва прикордонної інфраструктури (проти-транспортний рів, вал, рокадна дорога, загородження з колючого дроту)), правових аспектів.

Проведення цієї експертизи повинно ґрунтуватися на таких принципах:

— незалежності експертів, який полягає у забезпеченні таких умов діяльності експертів, за якими на рішення щодо результатів незалежної фахової експертизи ніяким чином не впливають жодні обставини, крім юридичних чи технічних;

— законності, неупередженості дій експертів, об'єктивності та вірогідності результатів експертизи, який виключає можливість будь-якого стороннього впливу на експертний висновок;

— конфіденційності інформації, отриманої під час експертизи

Загальний алгоритм виконання такої експертизи для формування експертного висновку передбачає наступний перелік робіт, який представлено в таблиці 1.

Структура експертного висновку повинна відображати найсуттєвіші аспекти дослідження, характеристики об'єкту дослідження, умови та учасники проведення експертизи, документальне підтвердження тощо. З урахуванням цих обставин, структура експертного висновку повинна складатись з таких основних частин:

1. Вступна частина.
 - 1.1. Замовник експертизи.
 - 1.2. Завдання експертизи.
 - 1.3. Організатор експертизи.
 - 1.4. Підстави для організації проведення експертизи.
 - 1.5. Підстави для проведення експертизи.
 - 1.6. Компетентність і досвід експертів для проведення експертизи.
 - 1.7. Експертизу проводять експерти.
 - 1.8. Тривалість провадження експертизи.
 - 1.9. Принципи експертизи.
 - 1.10. Методи та процедури експертизи.
 - 1.11. Об'єкти експертизи.
 - 1.12. Результати експертизи.
 - 1.13. Відповідальність учасників експертизи.
 - 1.14. Документи, надані для експертизи.

Таблиця 2. Калькуляція витрат на проведення фахової експертизи щодо вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки

№	ВИТРАТИ НА ВИРОБНИЦТВО:
1.	Загальна сума витрат на винагороду експертам за проведення експертизи: (1.1.+1.2.+1.3.+1.4.)
1.1.	Фаховий експерт – 1 (технічний керівник з правових питань) (кількість витраченого часу / вартість експерт-години)
1.2.	Фаховий експерт – 1 (загальне інспектування) (кількість витраченого часу / вартість експерт-години)
1.3.	Фаховий експерт – 2 (з правових питань) (кількість витраченого часу / вартість експерт-години)
1.4.	Фаховий експерт – 2 (у сфері природокористування) (кількість витраченого часу / вартість експерт-години)
1.5.	Фаховий експерт – 3 (з питань рослинництва) (кількість витраченого часу / вартість експерт-години)
1.6.	Фаховий експерт – 3 (у сфері зоології) (кількість витраченого часу / вартість експерт-години)
1.7.	Фаховий експерт – 3 (у сфері будівництва) (кількість витраченого часу / вартість експерт-години)
1.8.	Технічний фахівець (кількість витраченого часу / вартість експерт-години)
2.	Витрати на сплату єдиного соціального внеску: $([1] \times 22\%)$
АДМІНІСТРАТИВНІ ВИТРАТИ:	
3.	Фонд оплати праці: $([1] \times 35\%)$
4.	Витрати на сплату єдиного соціального внеску, нараховані на ФОП: $([3] \times 22\%)$
ІНШІ НАКЛАДНІ ВИТРАТИ:	
5.	Засновницький фонд (ЗФ): $([1] \times 45\%)$
6.	Резервний фонд діяльності (РФД): $([1] \times 50\%)$
7.	Фонд забезпечення діяльності (ФЗД): $([1] \times 75\%)$

Джерело: запропоновано авторами за даними ТОВ "НФЕ" [10].

1.15. Нормативно-правові акти, які застосовуються в експертизі.

1.16. Наукові праці та довідкова література, які використовуються в експертизі.

2. Дослідницька частина.

2.1 З'ясування фактичних обставин.

2.2 Обґрунтування.

3. Загальні висновки.

4. Підписи експертів.

Головними статтями витрат на формування експертного висновку є витрати на заробітну плату експертам за проведення експертизи, витрати на сплату єдиного соціального внеску, адміністративні витрати, інші накладні витрати (табл. 1).

Експертний висновок за цією незалежною фаховою експертизою являє собою документ, в якому формуються думки та міркування у вигляді фахової точки зору, викладеної в письмовій формі, що є логічним підсумком, зробленим експертами на основі аналізу фактичних обставин правових відносин, повідомлених Замовником експертизи, та досліджених за його завданням шляхом застосування спеціалізованих знань.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті проведеного дослідження для формування експертного висновку щодо вилучення земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки, нами було визначено принципи та алгоритм виконання такої експертизи, окреслено структуру експертного висновку. Визначено основні статті витрат для формування експертного висновку, зокрема, передбачено оплату праці семи експертів, витрати які пов'язані з адміністрування та накладні витрати.

Розроблений методологічний підхід дає змогу утворити цілісну науково-обґрунтовану систему, яка об'єднує в собі еколого-економічні, біологічні засади та будівельні норми щодо вилучення земель природно-запов-

ідного фонду та іншого природоохоронного призначення для потреб національної безпеки в Україні.

Подальші напрями досліджень цього питання повинні бути спрямовані на розрахунок витрат пов'язаних з формування експертного висновку, визначення розміру експерт-години, розроблення моделей управління виконавцями експертизи.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 17.01.2022).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року "Про окремі питання реалізації державної політики у сфері захисту державного кордону": Указ Президента України від 18.08.2021 № 367/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367/2021#Text> (дата звернення: 17.01.2022).

3. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2457-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#n450> (дата звернення: 17.01.2022).

4. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення 22.10.2021).

5. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединённых Наций Принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН от 24 октября 1970 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text (дата звернення 22.10.2021).

6. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, Хельсинки, 1 августа 1975 года. Офіційний вісник України. 2005. № 4. Ст. 266.

7. Конституція України від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.10.2021).

8. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 22.10.2021).

9. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення: 22.10.2021).

10. ТОВ "Незалежні фахові експертизи". URL: <https://nfe.org.ua/> (дата звернення: 21.01.2022).

11. Денісов Н., Аверін Д. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України. К.: ВАІТЕ, 2017. 88 с.

12. Шевченко О.В., Опенько І.А. Теоретичні передумови раціонального сільськогосподарського землекористування. Збалансоване природокористування. 2017. № 3 С. 126—130.

13. Шевченко О.В., Опенько І.А., Цвях О.М. Економічні передумови чергування культур як спосіб запобігання деградації агроландшафту. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2017. № 2. С. 58—65.

14. Tsyvakh O., Openko I. Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration. Baltic Surveying International Scientific Journal. 2017. Vol. 6. 1. Pp. 60—65.

15. Цвях О.М., Опенько І.А. Промислові території, як просторовий базис оптимізації використання земель в місті Києві. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2017. № 1. С. 83—91.

16. Опенько І.А., Шевченко О.В., Цвях О.М. Аналіз наукових-методичних підходів до грошової оцінки земельних ділянок із полезахисними лісовими насадженнями. Збалансоване природокористування. 2016. № 4. С. 137—142. URL: <http://natureus.org.ua/index.php/ua/>

component/phocadownload/category/5-zbalansovane-prirodokoristuvannya-2016-rik?download=17:zbalansovane-prirodokoristuvannya-4-2016

17. Опенько І.А., Євсюков Т.О. Удосконалення обліку кількості та якості земель під полезахисними лісовими насадженнями в кадастрово-реєстраційній системі. Збалансоване природокористування. 2014. № 3. С. 106—112.

18. Опенько І.А., Євсюков Т.О. Землі під полезахисними лісовими насадженнями: сучасний стан, проблеми, шляхи вирішення. Збалансоване природокористування. 2014. № 1. С. 125—131. URL: <http://www.natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/3-zbalansovane-prirodokoristuvannya-2014-rik?download=6:zbalansovane-prirodokoristuvannya-1-2014r>

19. Опенько І.А. Порівняльний аналіз оприлюднення земельно-кадастрових відомостей у зарубіжних країнах та Україні. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2013. № 3. С. 80—87.

20. Ievsiukov T., Openko I. An Inventory Database, Evaluation and Monitoring of Especially Valuable Lands at Regional Level in Ukraine. *Elsivier, Procedia — Social and Behavioral Sciences, "GEOMED 2013" The 3rd International Geography Symposium* June 10—13, 2013 Kemer, Antalya — Turkey. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814016619>

21. Євсюков Т.О., Опенько І.А. Моніторинг особливо цінних земель із застосування технологій ДЗЗ та ГІС. Вісник Львівського державного аграрного університету: економіка АПК. 2013. № 20 (2). С. 231—242.

22. Опенько І.А. Еколого-економічна продуктивність використання земель лісгосподарського призначення в Україні. *Агросвіт*. № 13—14. 2019. С. 44—52. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2019/8.pdf

23. Опенько І.А. Кореляційний аналіз впливу існуючої системи державного управління на використання земель лісгосподарського призначення в Україні. *Економіка та держава*. № 7. 2019. С. 55—62. http://www.economy.in.ua/pdf/7_2019/12.pdf

References:

1. President of Ukraine (2020), "Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "About the National Security Strategy of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (Accessed 25 January 2022).
2. President of Ukraine (2020), "Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "About some issues of implementation of state policy in the field of state border protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367/2021#Text> (Accessed 25 January 2022).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "About the nature reserve fund of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#n450> (Accessed 25 January 2022).
4. UN (1981), "Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (Accessed 25 January 2022).
5. General Assembly of the United Nations (1970), Resolution "Declaration on the Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation between States in Accordance with the Charter of the United Nations", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text (Accessed 25 January 2022).
6. Official Journal of Ukraine (2005), "Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (Helsinki, 1 August 1975)", vol. 4, pp. 266.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (Accessed 25 January 2022).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About national security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Accessed 25 January 2022).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "About the state border of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (Accessed 25 January 2022).

10. The official site of LLC "Independent Professional Expertise" (2022), available at: <https://nfe.org.ua/> (Accessed 25 January 2022).

11. Denisov, N. and Averin, D. (2017), *Otsinka ekolohichnoyi shkody ta priorytety vidnovlennya dovkillya na skhodi Ukrainy* [Assessment of environmental damage and priorities for environmental restoration in eastern Ukraine], VAITE, Kyiv, Ukraine.

12. Shevchenko, O. V. and Openko, I. A. (2017), "Theoretical prerequisites for rational agricultural land use", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 3, pp. 126—130.

13. Shevchenko, O. V. Openko, I. A. and Tsyvakh O. M. (2017), "Economic preconditions for alternating crops as a way to prevent degradation of the agro-landscape", *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*, vol. 2, pp. 58—65.

14. Tsyvakh, O. and Openko, I. (2017), "Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration", *Baltic Surveying International Scientific Journal*, vol. 6 (1), pp. 60—65.

15. Tsyvakh, O. M. and Openko, I. A. (2017), "Industrial territories as a spatial basis for optimizing the use of land in the city of Kyiv", *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*, vol. 1, pp. 83—91.

16. Openko, I. A., Shevchenko, O. V. and Tsyvakh, O. M. (2016), "Analysis of scientific and methodical approaches to the monetary valuation of land with field-protective forest plantations", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 4, pp. 137—142, available at: <http://natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/5-zbalansovane-prirodokoristuvannya-2016-rik?download=17:zbalansovane-prirodokoristuvannya-4-2016> (Accessed 25 January 2022).

17. Openko, I. A. and Ievsiukov, T. O. (2014), "Improving accounting quantity and quality of land for shelter forest plantations in the cadastral registration system", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 3, pp. 106—112.

18. Openko, I. A. and Ievsiukov, T. O. (2014), "Lands under field-protective forest plantations: current state, problems, solutions", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 1, pp. 125—131, available at: <http://www.natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/3-zbalansovane-prirodokoristuvannya-2014-rik?download=6:zbalansovane-prirodokoristuvannya-1-2014r> (Accessed 25 January 2022).

19. Openko, I. A. (2013), "A comparative analysis of the publication of land cadastral data in foreign countries and Ukraine", *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*, vol. 3, pp. 80—87.

20. Ievsiukov, T. and Openko, I. (2013), "An Inventory Database, Evaluation and Monitoring of Especially Valuable Lands at Regional Level in Ukraine", *Elsivier, Procedia — Social and Behavioral Sciences, "GEOMED 2013" The 3rd International Geography Symposium* June 10—13, Kemer, Antalya, Turkey, available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814016619>. (Accessed 25 January 2022).

21. Ievsiukov, T. O. and Openko, I. A. (2013), "Monitoring is especially valuable land from the application of remote sensing and GIS technologies", *Visnyk L'vivskoho derzhavnoho aharnoho universytetu: ekonomika APK*, vol. 20 (2), pp. 231—242.

22. Openko, I. A. (2019), "Ecological and economic productivity of land use in Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 13—14, pp. 44—52, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2019/8.pdf (Accessed 25 January 2022).

23. Openko, I. A. (2019), "Correlation analysis of the impact of the existing public administration system on forest land use in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 55—62, available at: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2019/12.pdf (Accessed 25 January 2022).

Стаття надійшла до редакції 04.02.2022 р.

С. В. Козловський,

д. е. н., професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

ORCID ID: 0000-0003-0707-4996

П. С. Синегуб,

аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

ORCID ID: 0000-0003-2034-2852

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.85

ПАРАДИГМА УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ В УМОВАХ ДИГІТАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

S. Kozlovskyi,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship,
Corporate and Spatial Economics, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

P. Syniehub,

Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

PARADIGM OF INTELLECTUAL CAPITAL MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE MODERN ECONOMY

Сучасний етап економічного розвитку характеризується фундаментальними змінами технологічного базису суспільного виробництва і формуванням інноваційної економіки. Особливе значення у цьому процесі належить інтелектуальному капіталу, який все більшою мірою визначає структуру національної економіки, якість виробленої продукції та послуг, а також ефективність функціонування економіки на всіх його організаційних рівнях. Ступінь розвитку інтелектуальної праці та її участь у виробничих процесах стають найважливішими факторами, що визначають конкуренто-спроможність країни у світовій економіці, її експортні можливості та частку у світовому грошовому доході. Актуальність теми дослідження визначається також процесами цифрової трансформації економіки, принциповою відмінністю яких від попередніх періодів автоматизації та інформатизації є масштабна трансформація бізнес-моделей, організаційних структур та способів взаємодії суб'єктів економічних відносин. Ці процеси зумовлюють появу нових цифрових продуктів, нових ринків, нових форм організації економічної діяльності — цифрових платформ та цифрових екосистем. Метою цього дослідження є питання ефективності управління інтелектуальним капіталом в умовах дигіталізації з метою формування ефективних організаційно-економічних механізмів накопичення і примноження інтелектуального капіталу не тільки сучасних організацій, а й бізнес-спільнот. У сучасних умовах інформаційної економіки, коли з'являються цілі галузі, засновані на унікальних здібностях людей, а масове виробництво висуває вимоги до працівника як творчої людини, слід відзначити відсутність універсальності аналітичного інструмента цього підходу. Таким чином, нова хвиля розвитку економічного суспільства і необхідність обліку людських ресурсів, висунула вимоги створення нової теорії — інтелектуального капіталу, яка змогла б визначити ефективність виробництва, заснованого на унікальних здібностях людини, врахувати її потреби та мотивації і, нарешті, визначити механізми і закони функціонування цього фактору виробництва в умовах інформаційної економіки. При дослідженні структури та методів управління інтелектуальним капіталом були отримані такі результати. Прослідковано еволюцію наукової думки у процесі становлення категорії інтелектуального капіталу. Визначено сутність інтелектуального науковими школами та бізнес структурами. Сформовано підходи науковців щодо розвитку теорії інтелектуального капіталу, її проблеми та задачі. Розроблено класифікаційні складові інтелектуального капіталу та визначено вплив управління інтелектуальним капіталом на бізнес. Запропоновано схему руху та перетворень інтелектуального капіталу в економічних системах.

The current stage of economic development is characterized by fundamental changes in the technological basis of social production and the formation of an innovative economy. Of particular importance in this process is intellectual capital, which is increasingly determining the structure of the national economy, the quality of products and services, as well as the efficiency of the economy at all its organizational levels. The degree of development of intellectual labor and its participation in production processes are becoming the most important factors determining the country's competitiveness in the world economy, its export opportunities and share in world monetary income. The relevance of the research topic is also determined by the processes of digital transformation of the economy, the main difference from previous periods of automation and informatization is the large-scale transformation of business models, organizational structures and ways of interaction of economic relations. These processes lead to the emergence of new digital products, new markets, new forms of organization of economic activity — digital platforms and digital ecosystems. The purpose of this study is the effectiveness of intellectual capital management in the context of digitalization in order to form effective organizational and economic mechanisms for the accumulation and increase of intellectual capital not only modern organizations but also business communities. In today's information economy, when there are entire industries based on the unique abilities of people, and mass production makes demands on the worker as a creative person, it should be noted the lack of universality of analytical tools of this approach. Thus, the new wave of economic society and the need to take into account human resources, called for a new theory — intellectual capital, which could determine the efficiency of production based on unique human abilities, take into account its needs and motivations, and finally define mechanisms and laws this factor of production in the information economy. The following results were obtained in the study of the structure and methods of intellectual capital management. The evolution of scientific thought in the process of formation of the category of intellectual capital is traced. The essence of intellectual scientific schools and business structures is determined. The approaches of scientists to the development of the theory of intellectual capital, its problems and tasks are formed. Classification components of intellectual capital are developed and the influence of intellectual capital management on business is determined. The scheme of movement and transformations of intellectual capital in economic systems is offered.

Ключові слова: економіка, інтелектуальний капітал, менеджмент, класифікація, схема руху та перетворень інтелектуального капіталу, управління інтелектуальним капіталом.

Key words: economics, intellectual capital, management, classification, scheme of change and transformation of intellectual capital, management of intellectual capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У промислово розвинених країнах надзвичайно велика роль процесів посилення науково-технічного прогресу, інтелектуалізації виробництва та активного впровадження інноваційних технологій. За оцінками експертів, частка нових технологій у розвинених країнах становить до 85% приросту валового внутрішнього продукту, а в найближчі 15—25 років цифрова економіка складе 50% світового ВВП [1]. Завдяки високотехнологічним і наукомістким видам продукції ці країни займають вигідне становище у світовій економіці і міжнародному поділі праці, особливо в умовах розширення економічної глобалізації та дигіталізації економічних систем. На сучасному етапі розвитку технологій, економіки та освіти стає актуальною проблема управління інтелектуальним капіталом організацій. Накопичений досвід створює сприятливі передумови для багатовимірного аналізу та формалізації процесу оцінки інтелектуального капіталу. Однак найбільш перспективними завданнями є аналіз та управління процесом накопичення інтелектуального капіталу в сукупності з потребою даних організацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам розвитку інтелектуального і людського капіталу присвячені наукові праці таких світових вчених: Т. Шульц, Г. Беккер, Дж. Мінцер, А. Туроу, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, які аналізували економічне значення робочої сили, розглядали творчі здібності людей і їх розвиток як основне джерело багатства країни. До послідовників розробки теорії людського капіталу також можна віднести таких вчених: Дж. Кендрик, М. Бла-

уг, А. Едмонсон, К. Ерроу, Й.А. Шумпетер та інші. Поряд з цими вченими проблемами вивчення і вимірювання інтелектуального капіталу займалися Ф. Кене, М. Полані, П. Ромер, К. Шеннон, Р.М. Солоу, М. Калецькі, П. Саліван, Сен-Онж Хубер, Т. Стюарт, Карл-Ерік Свейбі, Девід Дж. Тіс, Х. Ітамі та інші.

З початком реформування української економіки концепція людського, а разом з нею і інтелектуального капіталу стала розвиватися активніше. Серед розробників теорії людського капіталу в Україні можна відзначити таких вчених-економістів: В. Геєць, А. Чухно, О. Літвінов, А. Колот, О. Грішнова, А. Васирик, А. Кендюхов, О. Собко, Г. Уманців, О. Бутнік-Сіверський, А. Красовська, І. Клименко, О. Тарануха, О. Журавель та інші.

Однак, попри таку кількість вітчизняних та зарубіжних наукових праць, присвячених питанням інтелектуального капіталу, більшість з них описує лише базисні питання даної теорії. При цьому практично відсутні розробки комплексного характеру, які розкривають проблематику інтелектуального капіталу в бізнес-спільнотах, і які були б застосовані в найсучасніших умовах дигіталізації економіки, в умовах розвитку штучного інтелекту.

МЕТА СТАТТІ

Мета наукової статті полягає у поглибленні теоретичних засад, удосконаленні методичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності економічного механізму управління інтелектуальним капіталом в умовах дигіталізації сучасної економіки.

Таблиця 1. Еволюція наукової думки у процесі становлення категорії інтелектуального капіталу

Економічні концепції	Етапи становлення категорії інтелектуального капіталу	Дослідники
Трудова теорія вартості	Усвідомлення важливості ролі науки та освіти у соціально-економічному розвитку	К. Маркс [2]
Еволюційний підхід	Оцінка інноваційних процесів як основи економічного розвитку	Й.А. Шумпетер [3]
Теорія довгих хвиль	Усвідомлення хвилеподібності розвитку внаслідок техніко-технологічних змін	М.Д. Кондратьєв [4]
Модель економічного зростання	Введення технологічної константи у класичну виробничу функцію	Р.М. Солоу [5]
Інноваційно-центрична модель	Оцінка залежності впливу довгострокової тенденції розвитку економіки від колишніх темпів зростання економіки та швидкості технологічного прогресу	М. Калецькі [6]
Економічна теорія інформації	Дослідження інформації як набору різних відомостей та комунікацій, що здійснюють доставку, обмін та перетворення цих відомостей, дослідження підходів до кількісної оцінки інформації	Н. Вінер [7], К. Шеннон [8]
Теорія людського капіталу	Оцінка значимості знань та умінь працівників у процесі виробництва	Т. Шульц [9], Г. Беккер [10], Дж. Мінцер [11]
Нові теорії зростання	НТП почав розглядатися як внутрішній фактор економічного зростання	П. Ромер [12], К. Ерроу [13]
Еволюційні теорії	Усвідомлення важливості економічної компетентності проти НТП. Економічна компетентність визначається як здатність підприємства отримувати конкретні переваги на основі використання досягнень технологічного прогресу	Р. Нельсон [14]
Теорія знань	Осмилення сутності людського капіталу, інформації та питань перетворення, інформації на знання, що зумовлюють виникнення конкурентних переваг	М. Полані [15], Ф. Кене [16], А. В. Кендюхов [17]
Концепція організаційного навчання	Дослідження проблем оптимізації процесу, організаційного забезпечення	А. Лінда [18], А. Едмонсон [19]
Концепція організації, що навчається	Дослідження процесу формування в організації здатності до безперервного навчання	П. Сенге, О. Чармер, Д. Вінслоу [20], О.А. Грішнова, А.В. Василик [21]
Теорія інтелектуального капіталу	Дослідження сутності та структури інтелектуального капіталу організації, розробка методів моніторингу та оцінки вартості інтелектуального капіталу	П. Салліван [22], Е. Лессер, Л. Прусак [23], Л. Едвінсон [24], А. Колот [25], Ж. Фітженш [26]
Концепція ділової активності	Оцінка інноваційної активності підприємства, розробка методів активізації творчості та функціонально-вартісного аналізу	М.М. Моїсєєв [27], Ю.П. Аніскін [28], І.С. Клименко, О.М. Тарануха, О.В. Журавель [29], О.Б. Бутнік-Сіверський, А.Г. Красовська [30]
Концепція управління інтелектуальними активами	Дослідження методів мотивації творчої діяльності, розробка концептуальних основ управління інтелектуальними активами	С. Клімов [31], Г. Уманців [32]

Джерело: складено авторами на основі [2—32].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування і розвиток категорій інтелектуального капіталу (далі ІК) та інтелектуальних активів в економічній теорії пов'язаний зі спробами усвідомлення вченими особливостей та специфіки "нематеріальних" активів як одного з факторів економічного зростання підприємств та бізнес-спільнот. Для розвитку виробництва та науково-технічного прогресу економісти запропонували різні інтерпретації категорії інтелектуальних активів в рамках різних теорій і концепцій. При цьому увага дослідників була зосереджена на наступних проблемах: визначенні ролі "нематеріальних" активів як факторів економічного зростання, визначенні місця цих активів у структурі економічних відносин, а також виз-

наченню ролі таких активів у функціонуванні підприємства або бізнес-спільноти. Але, попри колективне визнання існування таких ресурсів та їх природи, не склалося єдиного вичерпного уявлення про сутність таких активів та можливостей їх використання. У кожного науковця є своя індивідуальна точка зору, яка виражається у використанні різних термінів (категорій): "інтелектуальний капітал", "невидимий актив", "нематеріальні активи", "професійний інтелект", "капітал знань", "інтелектуальні активи". У зв'язку з цим постає завдання систематизації використовуваних в даний час підходів до визначення поняття інтелектуального капіталу та уточнення поняття інтелектуальні активи, їх структури та особливостей з метою ефективного використання даних видів ресурсів в інноваційно-інвестиційній діяльності не тільки підприємств але і бізнес-спільнот.

Розглянемо економічні концепції, які розкривають розвиток уявлень вчених про природу і сутність інформаційно-інтелектуальних ресурсів. У таблиці 1 наведено еволюцію наукової думки у процесі становлення категорії інтелектуального капіталу.

Роботи цих дослідників розглядають різні аспекти управління інтелектуальними активами, однак, на думку автора, на сьогодні вичерпне розуміння природи і сутності нематеріальних ("невловимих") активів бізнес-спільнот не сформовано. Незважаючи на колективне визнання інформації як характеру цих активів, їх інтерпретація все ще неоднозначна. Кожен дослідник має з цього приводу суто індивідуальну точку зору на досліджуване явище, використовуючи при цьому різні терміни. При цьому основний наголос робиться або на дослідженні інформаційних ресурсів та інформаційних потоків, або на правовому аспекті відносин, пов'язаних з формуванням та використанням засобів та продуктів інтелектуальної діяльності суб'єктів бізнесу.

Серед інших досліджень новітніх тенденцій в економіці є роботи норвезького вченого О. Нордхога [33], який запровадив поняття кваліфіка-

ційної бази. Зробивши своєрідну класифікацію кваліфікацій, він визначив працівників з метакваліфікацією, яка включає в себе: вміння вчитися, аналітичні здібності, знання мов, культур, вміння відстежувати сигнали і події навколишнього середовища, здатність допускати невизначеність і керувати нею, здатність спілкуватися і співпрацювати, здатність вести переговори.

У 1997 році вийшла книга, що належала всесвітньо визнаному піонеру вивчення інтелектуального капіталу А. Едвінсону та М. Мелону, "Інтелектуальний капітал. Визначення істинної вартості компанії" [34]. Вона відображає досвід виявлення, оцінки та управління інтелектуальним капіталом шведської корпорації "Skandia", яка першою опублікувала інформацію про інтелектуальний капітал у своєму фінансовому звіті (рис. 1).

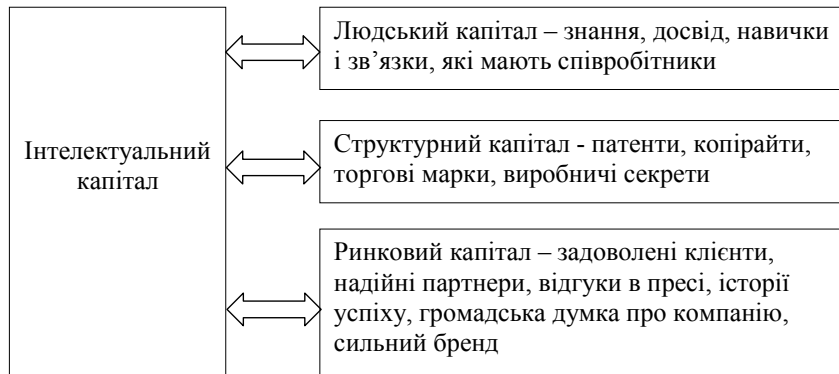

Рис. 1. Визначення сутності інтелектуального капіталу шведської страхової компанії "Skandia"

Джерело: побудовано авторами на основі [24].

Без сумніву, вчені доклали великих зусиль для розвитку теорії інтелектуального капіталу. Виділимо ключові постаті, внесок яких в теорію інтелектуального капіталу є фундаментальним і складається з реальних рекомендацій (табл. 2).

В умовах дигіталізації економік світу найбільш актуальним визначенням категорії інтелектуальний капі-

тал є тлумачення Н. Бонтіса, який розглядає ІК з позиції стійкості економічного розвитку. Розвиток теорії економічної стійкості отримав новий поштовх у працях [50—52].

Дослідження, проведені в останні роки, дають підстави прояснити уявлення про складові інтелектуального капіталу організації (підприємства) і дати такі визначення [53; 54]:

Інтелектуальний капітал ~ Інтелектуальні активи ~ Нематеріальні активи ~ Професійний інтелект.

1. Під інтелектуальним капіталом маються на увазі знання, навички та виробничий досвід конкретних людей, нематеріальні активи, що включають патенти, бази даних, програмне забезпечення, товарні знаки та ін.

2. Інтелектуальний капітал організації — це кваліфікація, досвід, мотивація персоналу, знання, технології та канали комунікації, здатні створити додану вартість та забезпечують конкурентні переваги організації на ринку.

3. Інтелектуальний капітал — це інтелектуальне багатство організації, яка зумовлює її творчу здатність

Таблиця 2. Підходи науковців щодо розвитку теорії інтелектуального капіталу

Дослідник	Вклад в розвиток теорії інтелектуального капіталу
Х. Ітамі (1980)	Видання книги «Мобілізація невидимих активів» (Mobilizing Invisible Assets) про важливість нематеріальних активів в японських компаніях [35]
Девід Дж. Тіс (1986)	Публікація статті «Вигоди від технологічних інновацій» (Profiting from technological innovation), у якій розглядається вартість технологічних інновацій, механізми їхнього перетворення на конкурентні переваги виходу ринку [36]
Карл-Ерік Свейбі (1990)	Родоначальник методів обліку інтелектуального капіталу. У 1989 році видає книгу «Невидимий баланс» (The Invisible Balance Sheet), в якій пропонується розділити інтелектуальний капітал на три частини: людський, клієнтський і структурний [37]
Томас Стюарт (1991)	У статті «Brainpower», опублікованій у журналі Fortune у 1991 році, аналізує внесок інтелектуального капіталу у виручку компанії, зокрема людського капіталу [38]
Сейнт-Онж Хубер (1993)	Відповідальний за навчальні програми в канадському торговому банку Canadian Imperial Bank of Commerce's. Першим описав клієнтський капітал [39]
Н. Гордон Петраш (1996)	Розробив модель максимізації вартості фірми при існуючому портфелі інтелектуального капіталу [40]
Лейф Едвінсон (1997)	Директор з управління інтелектуальним капіталом компанії «Skandia». Розробив модель оцінки інтелектуального капіталу даної компанії [24]
Патрік Саліван (2000)	Розробив модель оцінки інтелектуального капіталу, яка передбачає, що аналіз людського капіталу (його ноу-хау, включаючи колективний досвід та навички, які в значній мірі не є його власністю) і структурного капіталу (допоміжних ресурсів та інфраструктури компанії, включаючи всі активи, відображені в фінансовій звітності) відіграє вирішальну роль в її вивченні. Але цим дана модель не обмежується; вона охоплює і те що називається «взаємодоповнювальними бізнес активами», а саме: виробництво, розподіл та продажі [41]
Н. Бонтіс (2000)	Інтелектуальний капітал — це знання окремих працівників та підприємства загалом, які сприяють його стійким конкурентним перевагам [42]
А. Чухно (2002)	Інтелектуальний капітал — капітал, що акумулює наукові та професійно-технічні знання працівників, поєднує інтелектуальну працю та інтелектуальну власність, нагромаджений досвід, спілкування, організаційну структуру, інформаційні мережі [43]
П. Растогі (2003)	Інтелектуальний капітал може розглядатися як цілісна або мета-спроможність підприємства координувати, організувати та використовувати свої ресурси знань з метою створення цінності та досягнення поставлених завдань [44]
В. Гесць (2006)	Інтелектуальний капітал — це насамперед люди та знання, якими вони володіють, а також їх навички і все те, що допомагає ефективно їх використовувати; збірне поняття для визначення нематеріальних цінностей, що об'єктивно підвищують ринкову вартість компанії [45]
О. Кендюхов (2008)	Інтелектуальний капітал — інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектом, а також інтелектуальними продуктами, виробленими самостійно чи залученими з інших джерел (куплені, орендовані) як засоби створення нової вартості [46]
Мартін-де-Кастро Г. (2011)	Інтелектуальний капітал — це нематеріальності, які здатні створювати цінність та збільшувати ефект від колективної практичної діяльності та синергії [47]
Грішнова О. (2014)	Інтелектуальний капітал — інтелектуальні здібності людей у сукупності зі створеними ними матеріальними й нематеріальними засобами, які використовуються в процесі інтелектуальної діяльності людиною індивідуально або в рамках певного колективу і підвищують ефективність праці й доходу [48]
Літвінов О.	Інтелектуальний капітал — це сукупність соціально-економічних відносин, які пов'язані із створенням, використанням та відтворенням знань [49]

Джерело: складено автором на основі [35—49]

створювати і продавати інтелектуальні та інноваційні продукти.

4. Під інтелектуальним капіталом розуміється система актуалізованих творчих та інноваційних знань, що використовуються підприємством для відтворення життєвих цінностей.

Існують різні підходи до визначення класифікаційних ознак інтелектуального капіталу (рис. 2, 3).

Найбільш формальні методики оцінки та управління ІК у яких розроблено структуру об'єктів управління та методологію стратегічного управління інтелектуальним капіталом господарської діяльності організації представлені у дослідженні Pablos, P., Dal, Mas F., Kaliannan, M. [57] (рис. 3), де сформовано систему показників ефективності управління інтелектуальним капіталом.

Головна мета управління інтелектуальним капіталом підприємства або бізнес-спільноти полягає у забезпеченні прибутку цієї організації. Результати впливу якості управління інтелектуальним капіталом на бізнес наведено на рисунку 4.

Для якісного управління інтелектуальним капіталом необхідно встановити залежність суми прибутку, отриманого підприємством або бізнес-спільнотою, від характеру і ступеня використання ІК в інноваційних процесах, а також від розміру витрат на його створення і (або) придбання. Наявність такої залежності та відповідних розрахункових методик дозволило б підприємствам чи бізнес-спільнотам вже на етапі вироблення концепції побудови бізнесу оцінити можливі варіанти використання інтелектуального капіталу та вибрати найкращий з них для диверсифікації виробництва та створення інноваційної продукції.

Для того щоб побудувати таку залежність передусім необхідно:

1) визначити, що таке інтелектуальний капітал і що таке інтелектуальне управління капіталом;

2) формалізувати інтелектуальний капітал як об'єкт управління.

Доцільно ІК представлений кадровим капіталом та інтелектуальною власністю організації, розглядати як невід'ємну складову накопичених нею благ, і отже, як частину її капіталу. В такому випадку в кругообігу перетворень капіталу організації (рис. 5) братиме участь і ІК, проходячи чотири етапи перетворень.

На першому етапі грошова форма трансформується в інтелектуальні елементи продуктивного капіталу.

На другому етапі перетворень інтелектуальні елементи виробничого капіталу (продуктивні інтелектуальні активи) забезпечують створення інтелектуальної складової інноваційної продукції.

На третьому етапі кругообігу перетворень інтелектуального капіталу продукція стає товаром, в якому втілені маркетингові інтелектуальні активи, ще більше підвищуючи споживчу вартість товару. Це завершує формування ринкової вартості інноваційної продукції, яка визначається матеріальними та інтелектуальними компонентами.

На четвертій стадії кругообігу на отримані таким чином гроші при правильній

Рис. 2. Класифікаційні складові інтелектуального капіталу за методикою Intellectual Capital Research

Джерело: побудовано авторами на основі [55; 56].

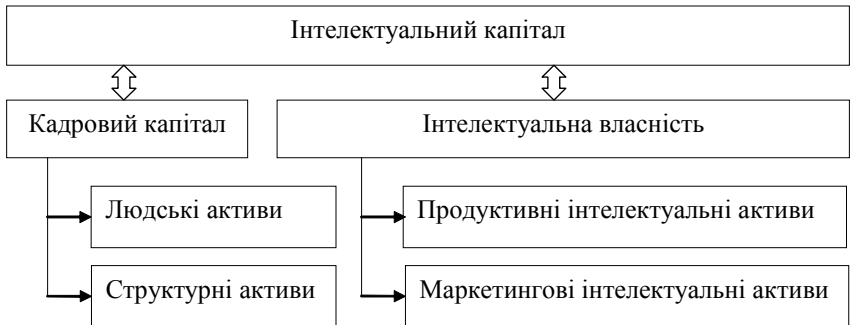

Рис. 3. Класифікаційні складові інтелектуального капіталу

Джерело: побудовано авторами на основі [57].

організації бізнесу проводиться збільшення інтелектуального капіталу з переходом знову на першу стадію перетворень капіталу.

Управління інтелектуальним капіталом повинно забезпечувати його постійний безперервний рух через чотири етапи його перетворень. Відсутність однієї зі складових цього циклу призводить до при-

Рис. 4. Вплив управління інтелектуальним капіталом на бізнес

Джерело: складено авторами на основі [59].

пинення розвитку інтелектуального потенціалу будь-якої організації. Створений одного разу і не уречевлений надалі в матеріальній продукції інтелектуальний капітал стає мертвим вантажем, баластом невиправданих витрат і інвестицій, що не окупилися.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах інформаційної економіки, коли з'являються цілі галузі, засновані на унікальних здібностях людей, а масове виробництво висуває вимоги до працівника як творчої людини, слід відзначити відсутність універсальності аналітичного інструмента цієї теорії. Таким чином, нова хвиля розвитку економічного суспільства та необхідність обліку людських ресурсів висунула вимоги створення нової теорії — інтелектуального капіталу, яка змогла б визначити ефективність виробництва, заснованого на унікальних здібностях людини, врахувати її потреби та мотивації (переважно нематеріальні) та, нарешті, визначити механізми та закони функціонування цього фактору виробництва в умовах інформаційної економіки. При дослідженні структури та методів управління інтелектуальним капіталом було отримано такі результати: переважна більшість зарубіжних методик виділяє людський капітал як базовий для формування інших складових інтелектуального капіталу. Запропонована схема руху та перетворень інтелектуального капіталу, що розроблена у даному дослідженні, може бути базисом побудови моделі управління інтелектуальним капіталом підприємств та бізнес-спільнот, навіть в умовах дигіталізації сучасної економіки.

Література:

1. State Of Phygital (2021). LETA Capital and Devar. URL: https://en.leta.vc/phygital/STATE_OF_PHYGITAL21.pdf
2. Маркс К. Капитал. Москва: Политическая литература. 1983. Т. 1. 906 с.
3. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ: Києво-Могилянська академія. 2011. 244 с.
4. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. Москва: Экономика, 1989. 526 с.
5. Solow R.M. On the Structure of Linear Models. *Econometrica*. 1952. Vol. 20 (1). Pp. 29—46.
6. Kalecki M. Selected essays on the dynamics of the capitalist economy. Cambridge University Press. 1971. 147 p.
7. Wiener N. The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society. Da Capo Press. 1949. 200 p.
8. Shannon C. E. A Symbolic Analysis of Relay and Switching Circuits. *Trans. AIEE*. 1938. Vol. 57 (12), Pp. 713—723.
9. Schultz T.W. Capital Formation by Education. *Journal of Political Economy*. 1960. Vol. 68 (12).
10. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. Third Edition. Chicago and London: The University of Chicago Press. 1993.
11. Mincer J. Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy*. 1958. Vol. 66 (4). pp. 281—302.
12. Romer P.M. Increasing Returns and Long-Run Growth. *The Journal of Political Economy*. 1986. October 1986. Pp. 1002—1037.

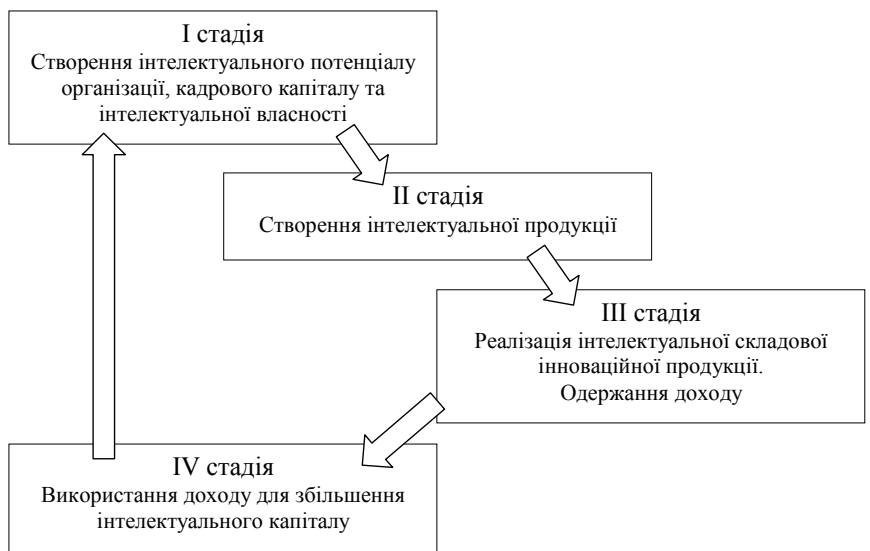

Рис. 5. Схема руху та перетворень інтелектуального капіталу

Джерело: розроблено авторами з використанням джерела [60].

13. Arrow K. The Economic Implications of Learning by Doing. *Review of Economic Studies*. 1962. Vol. 29 (3). Pp. 155—173.
14. Нельсон Р.Р., Уинтер С.Дж. Эволюционная теория экономических изменений. Москва: Дело. 2002. 536 с.
15. Полани М. Личностное знание. На пути к посткритической философии. Под ред. В.А. Лекторского, В.А. Аршинова; пер. с англ. М.Б. Гнедовского, Н.М. Смирновой, Б.А. Старостина. Москва, 1995.
16. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. Москва: Соцэкгиз. 1960.
17. Кендюхов А.В. Интеллектуальный капитал предприятия: гносеология экономической категории. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2011. № 2. С. 12—16.
18. Linda A. Organizational Learning: Creating, Retaining, and Transferring Knowledge. Boston: Kluwer Academic. 1998. 28 p.
19. Edmondson, Amy. Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly*. 1999. Vol. 44 (2). Pp. 350—383.
20. Senge P., Otto S., Darcy W. Reflections. *The SoL Journal on Knowledge, Learning and Change*. 2013. Vol. 12 (4). Pp. 40—52.
21. Грішнова О.А., Василик А.В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2008. Вип. 6. С. 159—167.
22. Sullivan P. Value-driven Intellectual Capital. How to convert intangible corporate assets into market value. Wiley. 2000.
23. Лессер Э., Прусак А., Как превратить знания в стоимость: решения от IBM Institute for Business Value. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2006. 248 с.
24. Edvinsson L. Kapital intelektualny. M. S. & Malone Warszawa, PW. 2001. 120 с.
25. Колот А. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань. Україна: аспекти праці. 2007. № 4. С. 49.
26. Fitzenz J. Rentownosc inwestycji w kapital ludzki. Krakow, Oficyna Ekonomiczna. 2001. 117с.
27. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество. Москва: Устойчивый мир, 2001. 33 с.
28. Анишкин Ю.П., Привалов В.В., Попов А.Н., Бударов А.Ю. Управление инвестиционной активностью. Москва: Омега-JI, 2002. 272 с.
29. Клименко І.С., Тарануха О.М., Журавель О.В. Інтелектуальний капітал і ринок інтелектуальної влас-

ності в умовах інформаційної економіки: проблеми ідентифікації та оцінки. Економіка та держава. 2021. № 5. С. 38—43.

30. Бутнік-Сіверський О.Б., Красовська А.Г. Теоретичні засади інтелектуальної інноваційної діяльності на підприємстві. Економіка України. 2004. № 12. С. 31—37.

31. Климов С.М. Интеллектуальные ресурсы организации. Москва: Знание, ИВЭСЭП, 2000. 168 с.

32. Уманців Г. Проблеми ідентифікації, оцінки та обліку інтелектуального капіталу підприємства. Інтелектуальна власність. 2007. № 3. С. 29—33.

33. Исследование человеческого капитала в зарубежной литературе (реферат книги Одда Нордхога "Человеческий капитал в организации"). Общество и экономика. 1997. № 7—8. С. 244.

34. Edvinsson L., Malone M. (1997). Intellectual Capital Realizing Your Company's True Value by Finding its Hidden Roots. N.Y.: Harper Business.

35. Itami H. (1980). Mobilizing Invisible Assets. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

36. Teece D.J. (1986). Profiting from technological innovation. Research policy, vol. 15 (6), pp. 285—305.

37. Sveiby K.-E. (1990). Den osynliga balansräkningen ("The Invisible Balance Sheet"), Affarsvärlden-Ledarskap.

38. Stewart T.A. Brainpower: How Intellectual Capital Is Becoming America's Most Valuable Asset. Fortune. 1991. June 3. Pp. 44—60.

39. Saint-Onge H. Tacit knowledge: the key to the strategic alignment of intellectual capital. Strategy and Leadership. 1996. Pp. 10—14.

40. Petrash G. Dow's journey to a knowledge value management culture. European Management Journal. 1996. Vol. 14. Pp. 365—373.

41. Sullivan P. Value-driven Intellectual Capital. How to convert intangible corporate assets into market value. Profiting from Intellectual Capital: Extracting Value from Innovation. Wiley. 2000.

42. Bontis N. Assessing knowledge assets: a review of the models used to measure intellectual capital. International Journal of Management Review. 2000. Vol. 13 (1). Pp. 41—60.

43. Чухно А.А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку. Економіка України, № 11. С. 48—55.

44. Rastogi, P. N. The nature and role of IC — rethinking the process of value creation and sustained enterprise growth. Journal of Intellectual Capital. 2003. Vol. 4 (2). Pp. 227—248.

45. Геєць В.М. Україна у вимірі економіки знань. Інститут економіки та прогнозування НАН України. Київ: "Основа". 2006. 458 с.

46. Кендюхов О.В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом. Донецьк: ДонУЕП, 2008. 363 с.

47. Martin-de-Castro, G. Towards an intellectual capital-based view of the firm: origins and nature. Journal of Business and Ethics. 2011. Vol. 98 (4). Pp. 649—662.

48. Грішнова О.А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2014. № 1 (7). С. 34—42.

49. Літвінов О.С. Визначення сутності інтелектуального капіталу. Modern Economics. 2018. № 11. С. 98—104.

50. Козловський С.В. Управління сучасними економічними системами, їх розвитком та стійкістю. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2010. 432 с.

51. Kozlovskiy S., Baidala V., Tkachuk O., Kozyska T. Management of sustainable development of the agrarian sector of the regions of Ukraine. Montenegrin Journal of Economics. 2018. Vol. 14 (4). Pp. 175—190.

52. Козловський С.В. Фінансова математика. Київ: Знання України. 2006. 308 с.

53. Reed D. The Law of the Pack. Harvard Business Review, February. 2000.

54. Saffer D. Designing for Interaction: Creating Smart Applications and Clever Devices. New Riders. 2007.

55. Titova O.V. and Kravets A.G. E-learning practice-oriented training in physics: the competence assessment. Proceedings of the IADIS International Conference "e-Society 2013". Lisbon, Portugal. 2013. Pp. 346—350.

56. Грекул В.И., Коровкипа Н.Д., Куприянов Ю.В. Методические основы управления ИТ-проектами. Москва: Интернет-Ун-т Информ. Технологий: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2011. 391 с.

57. Pablos P., Dal Mas F., Kaliannan M. Intellectual Capital Measuring and Reporting in Asia: Lessons in the Digital Economy. International Journal of Learning and Intellectual Capital, Special Issue. 2021. DOI: 10.13140/RG.2.2.10842.47046

58. Gary R. Oliver A micro intellectual capital knowledge flow model: a critical account of IC inside the classroom. Journal of Intellectual Capital. 2013. Vol. 14 (1), pp. 145—162.

59. Lennox Henry. Intellectual capital in a recession: evidence from UK SMEs. Journal of Intellectual Capital. 2013. Vol. 14 (1). Pp. 84—101.

60. Пархоменко В.Д., Пархоменко А.В. Інформація і знання: Сучасні представлення, внутрішня взаємозв'язок. Інформація і інновації. 2007. № 4. С. 4—14.

References:

1. LETA Capital and Devar (2021), "State Of Phygital", Available at: https://en.leta.vc/phygital/STATE_OF_PHYGITAL21.pdf (Accessed 25 Jan 2022).
2. Marks, K. (1983), Kapital [Capital], Politicheskaya literatura, Moscow, Russia.
3. Shumpeter, J. A. (2011), Teoriya ekonomichnogo rozvitku. Doslidzhennya pributkiv, kapitalu, kreditu, vid-sotka ta ekonomichnogo ciklu [Research of profit, capital, credit, interest and economic cycle.], Kiev-Mogilyans'ka akademiya, Kyiv, Ukraine.
4. Kondrat'ev, N.D. (1989), Problemy ekonomicheskoy dinamiki [Problems of economic dynamics], Ekonomika, Moscow, Russia.
5. Solow, R. M. (1952), "On the Structure of Linear Models", Econometrica, vol. 20 (1), pp. 29—46.
6. Kalecki, M. (1971), Selected essays on the dynamics of the capitalist economy, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
7. Wiener, N. (1949), The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society, Da Capo Press, Boston, USA.
8. Shannon, C. E. (1938), "A Symbolic Analysis of Relay and Switching Circuits. Trans", AIEE, vol. 57 (12), pp. 713—723.
9. Schultz, T. W. (1960), "Capital Formation by Education", Journal of Political Economy, vol. 68 (12).
10. Becker, G. S. (1993), Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education, Third Edition, The University of Chicago Press, Chicago and London.
11. Mincer, J. (1958), "Investment in Human Capital and Personal Income Distribution", Journal of Political Economy, vol. 66 (4), pp. 281—302.
12. Romer, P. M. (1986), "Increasing Returns and Long-Run Growth", The Journal of Political Economy, October, pp. 1002—1037.
13. Arrow, K. (1962), "The Economic Implications of Learning by Doing", Review of Economic Studies, vol. 29 (3), pp. 155—173.
14. Nel'son, R. R. and Uinter, S. (2002), Evolyucionnaya teoriya ekonomicheskikh izmenenij [Evolutionary theory of economic change], Delo, Moscow, Russia.
15. Polani, M. (1995), Lichnostnoe znanie. Na puti k postkriticheskoj filosofii [Personal knowledge. Towards a post-critical philosophy], Moscow, Russia.
16. Kene, F. (1960), Izbrannye ekonomicheskie proizvedeniya [Selected economic writings], Socekiz, Moscow, Russia.

17. Kendyuhov, A. V. (2011), "Intellectual capital of the enterprise: epistemology of economic category", *Visnik Donec'kogo universitetu ekonomiki ta prava*, vol. 2, pp. 12—16.
18. Linda, A. (1998), *Organizational Learning: Creating, Retaining, and Transferring Knowledge*, Kluwer Academic, Boston, USA.
19. Edmondson, A. (1999), "Psychological safety and learning behavior in work teams", *Administrative Science Quarterly*, vol. 44 (2), pp. 350—383.
20. Senge, P., Otto, S. and Darcy, W. (2013), "Reflections. The SoL Journal on Knowledge", *Learning and Change*, vol. 12 (4), pp. 40—52.
21. Grishnova, O. A. and Vasilik, A. V. (2008), "Organizational and economic mechanism of management of intellectualization of labor activity", *Visnik Prikarpat'skogo universitetu. Ekonomika*, vol. 6, pp. 159—167.
22. Sullivan, P. (2000), *Value-driven Intellectual Capital. How to convert intangible corporate assets into market value*, Wiley, NY, USA.
23. Lesser, E. and Prusak, L. (2006), *Kak prevratit' znaniya v stoimost': resheniya ot IBM [Turning knowledge into value: solutions from IBM]*, Institute for Business Value, Al'pina Biznes Buks, Moscow, Russia.
24. Edvinsson, L. (2001), *Kapital intelektualny [Intellectual capital]*, M. S. & Malone, PW, Warszawa, Poland.
25. Kolot, A. (2007), "Innovative work and intellectual capital in the system of factors shaping the knowledge economy", *Ukraina: aspekti praci*, vol. 4, pp. 49.
26. Fitzenz, J. (2001), *Rentownosc inwestycji w kapital ludzki [Profitability of investments in human capital]*, Oficyna Ekonomiczna, Krakow, Poland.
27. Moiseev, N. N., (2001), *Universum. Informaciya. Obshchestvo [Universe. Information. Society]*, Ustojchiviy mir, Moscow, Russia.
28. Aniskin, Yu. P., Privalov, V. V., Popov, A. N. and Budarov, A. Yu. (2002), *Upravlenie investicionnoy aktivnost'yu [Investment activity management]*, Omega-JI, Moscow, Russia.
29. Klimenko, I. S., Taranuha, O. M. and Zhuravel, O. V. (2021), "Intellectual capital and the intellectual property market in the information economy: problems of identification and evaluation", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 38—43.
30. Butnik-Sivers'kij, O. B. and Krasov's'ka, A. G. (2004), "Theoretical principles of intellectual innovation at the enterprise", *Ekonomika Ukraini*, vol. 12, pp. 31—37.
31. Klimov, S. M. (2000), *Intelektual'nye resursy organizacii [Intellectual resources of the organization]*, Znaniye, IVESEP, Moscow, Russia.
32. Umanciv, G. (2007), "Problems of identification, evaluation and accounting of intellectual capital of the enterprise", *Intelektualna vlasnist*, vol. 3, pp. 29—33.
33. Society and economy (1997), "The study of human capital in foreign literature (abstract of the book by Odd Nordhog "Human capital in the organization")", *Society and economy*, vol. 7—8, pp. 244.
34. Edvinsson, L. and Malone, M. (1997), *Intellectual Capital Realizing Your Company's, True Value by Finding its Hidden Roots*, Harper Business, N.Y.
35. Itami, N. (1980), *Mobilizing Invisible Assets*, Harvard University Press, Cambridge, USA.
36. Teece, D. J. (1986), "Profiting from technological innovation", *Research policy*, vol. 15 (6), pp. 285—305.
37. Sveiby, K.-E. (1990), *Den osynliga balansrakningen [The Invisible Balance Sheet]*, Affarsvarlden-Ledarskap, Stockholm, Sweden.
38. Stewart, T. A. (1991), "Brainpower: How Intellectual Capital Is Becoming America's Most Valuable Asset", *Fortune*, vol. June 3, pp. 44—60.
39. Saint-Onge, N. (1996), "Tacit knowledge: the key to the strategic alignment of intellectual capital", *Strategy and Leadership*, pp. 10—14.
40. Petrash, G. (1996), "Dow's journey to a knowledge value management culture", *European Management Journal*, vol. 14, pp. 365—373.
41. Sullivan, P. (2000), *Value-driven Intellectual Capital. How to convert intangible corporate assets into market value. Profiting from Intellectual Capital, Extracting Value from Innovation*, Wiley, NY, USA.
42. Bontis, N. (2000), "Assessing knowledge assets: a review of the models used to measure intellectual capital", *International Journal of Management Review*, vol. 13(1), pp. 41—60.
43. Chuhno, A. A. (2005), "Intellectual capital: the essence, forms and patterns of development", *Ekonomika Ukraini*, vol. 11, pp. 48—55.
44. Rastogi, P. N. (2003), "The nature and role of IC — rethinking the process of value creation and sustained enterprise growth", *Journal of Intellectual Capital*, vol. 4 (2), pp. 227—248.
45. Geec, V. M. (2006), *Ukraina u vimiri ekonomiki znan [Ukraine in the dimension of knowledge economy]*, Institut ekonomiki ta prognozuvannya NAN Ukraini, "Osnova", Kyiv, Ukraine.
46. Kendyuhov, O. V. (2008), *Efektivne upravlinnya intelektualnim kapitalom [Effective management of intellectual capital]*, DonUEP, Doneck, Ukraine.
47. Martin-de-Castro, G. (2011), "Towards an intellectual capital-based view of the firm: origins and nature", *Journal of Business and Ethics*, vol. 98 (4), pp. 649—662.
48. Grishnova, O. A. (2014), "Human, intellectual and social capital of Ukraine: essence, interrelation, evaluation, directions of development", *Socialno-trudovi vidnosini: teoriya ta praktika*, vol. 1 (7), pp. 34—42.
49. Litvinov, O. S. (2018), "Defining the essence of intellectual capital", *Modern Economics*, vol. 11, pp. 98—104.
50. Kozlovskiy, S. V. (2010), *Upravlinnia suchasnymi ekonomichnymi systemamy, yikh rozvytkom ta stiiikistiu [Management of modern economic systems, their development and sustainability]*, Merkiuri-Podillia, Vinnytsia, Ukraine.
51. Kozlovskiy, S., Baidala, V., Tkachuk, O. and Kozyr's'ka, T. (2018), "Management of sustainable development of the agrarian sector of the regions of Ukraine", *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 14 (4), pp. 175—190.
52. Kozlovskiy, S. V. (2006), *Finansova matematyka [Financial Mathematics]*, Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
53. Reed, D. (2000), "The Law of the Pack", *Harvard Business Review*, February.
54. Saffer, D. (2007), *Designing for Interaction: Creating Smart Applications and Clever Devices*, New Riders, San Francisco, USA.
55. Titova, O. V. and Kravets, A. G. (2013), "E-learning practice-oriented training in physics: the competence assessment", *Proceedings of the IADIS International Conference "e-Society 2013"*, Lisbon, Portugal, pp. 346—350.
56. Hrekul, V. Y., Korovkypa, N. L. and Kupryianov, Yu. V. (2011), *Metodycheskye osnovi upravleniya IT-proektamy [Methodological foundations of IT project management]*, Internet-Un-t Inform, Tekhnolohiy, BYNOM. Laboratorya znanyi, Moscow, Russia.
57. Pablos, P., Dal, Mas F. and Kaliannan, M. (2021), "Intellectual Capital Measuring and Reporting in Asia: Lessons in the Digital Economy", *International Journal of Learning and Intellectual Capital, Special Issue*. DOI: 10.13140/RG.2.2.10842.47046
58. Gary, R. (2013), "Oliver A micro intellectual capital knowledge flow model: a critical account of IS inside the classroom", *Journal of Intellectual Capital*, vol. 14 (1), pp. 145—162.
59. Lennox, H. (2013), "Intellectual capital in a recession: evidence from UK SMEs", *Journal of Intellectual Capital*, vol. 14 (1), pp. 84—101.
60. Parhomenko, V. D. and Parhomenko, A. V. (2007), "Information and knowledge: Modern concepts, internal interconnection", *Informaciya i innovacii*, vol. 4, pp. 4—14.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2022 р.

О. І. Угоднікова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри туризму та готельного господарства,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID ID: 0000-0003-2218-0041

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.93

ЦИФРОВИЙ ПУБЛІЧНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

O. Uhodnikova,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Tourism and Hospitality,
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

DIGITAL PUBLIC MARKETING AS AN ELEMENT OF STATE INFORMATION POLICY

Важливим елементом публічного управління є інформаційна складова, що полягає у реалізації механізмів публічного управління у системі маркетингових комунікацій. Трансформаційні процеси, що відбуваються у суспільстві, визначають нові пріоритети, серед яких доступ до офіційної публічної інформації, що визначає можливості населення отримувати правдиву, неупереджену інформацію від першоджерел. В умовах гібридних загроз та необхідності захисту інформації у кіберпросторі, питання інформаційної підтримки управлінських рішень на рівні публічного управління мають високу актуальність. Отже, у статті розглядаються питання впровадження маркетингових технологій у систему публічного управління. Маркетинг у класичній літературі застосовують до вирішення проблем приватного сектору, проте, розглядаючи публічний сектор як систему надання публічних послуг, логічним є застосування маркетингових технологій у сфері публічного управління для виведення його на якісно новий рівень. Для аналізу можливостей до впровадження маркетингових комунікацій як елементу системи публічного управління у статті було визначено пріоритети та завдання системи публічного управління для формування підходів до впровадження системи публічного цифрового маркетингу. Аналізуючи завдання системи публічного управління, було визначено можливості для створення інформаційної підтримки реалізації цих завдань відповідно до застосування підходу комплекс, маркетингу. Авторкою проаналізовано комплекс специфічних проблем та характеристик впровадження цифрового маркетингу у систему публічного управління. Аналіз актуальності впровадження цифрового маркетингу у систему публічного управління визначає необхідність розгляду можливості імплементації конкретних маркетингових механізмів у публічному управлінні. Базовим елементом розвитку цифрового публічного маркетингу є формування доступу до публічної інформації. Розвиток системи офіційних сайтів органів публічного управління має на меті зниження кількості недостовірної інформації та зростання довіри до органів влади через доступність та прозорість інформаційного поля. Відповідно у статті було проведено аудит сайтів органів державної влади та запропоновано результати аудиту.

An important element of public administration is the information component, which consists in the implementation of mechanisms of public administration in the system of marketing communications. The transformational processes taking place in society determine new priorities, including access to official public information, which determines the ability of the population to receive truthful, unbiased information from primary sources. In the conditions of hybrid threats and the need to protect information in cyberspace, the issues of information support of management decisions at the level of public administration are highly relevant. Thus, the article considers the introduction of marketing technologies in the system of public administration. Marketing in the classical literature is used to solve the problems of the private sector, however, considering the public sector as a system of public services, it is logical to use marketing technologies in public administration to bring it to a qualitatively new level. To analyze the possibilities for the implementation of marketing communications as an element of the public administration system, the article identified the priorities and objectives of the public administration system for the formation of approaches to the implementation of the public digital marketing system. Analyzing the tasks of the public administration system, opportunities were identified to create information support for the implementation of these tasks in accordance with the application of the complex marketing approach. The author analyzes a set of specific problems and characteristics of the introduction of

digital marketing in the system of public administration. Analysis of the relevance of the introduction of digital marketing in the system of public administration determines the need to consider the possibility of implementing specific marketing mechanisms in public administration. The basic element of digital public marketing development is the formation of access to public information. The development of the system of official websites of public administration bodies aims to reduce the amount of unreliable information and increase trust in the authorities through the availability and transparency of the information field. Accordingly, the article audited the websites of public authorities and proposed the results of the audit.

*Ключові слова: публічне управління, публічний маркетинг, цифровий маркетинг.
Key words: public administrative, public marketing, digital marketing.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інформаційне забезпечення управлінських процесів є одним із базових факторів підвищення ефективності економічних систем. Розвиток економічних систем в умовах активного розвитку цифрових технологій визначає високу увагу управлінців до цифрових механізмів. Перехід від постіндустриального та інформаційного суспільства визначає зміну пріоритетів суспільного розвитку. Сучасний маркетинг широко використовує механізми цифровізації для забезпечення цілей та завдань приватного сектору. Проте все більшої актуальності набуває застосування маркетингових цифрових технологій у системі публічного управління. Публічний сектор має ряд специфічних завдань, водночас приватний сектор у пріоритеті визначає отримання прибутку, на публічний сектор покладається ряд соціально-економічних завдань. Отже, доцільно розглянути використання механізмів цифрового маркетингу у публічному секторі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність теми дослідження визначає увагу авторів до проблематики, зокрема, питанням розвитку публічного управління та впровадження маркетингових комунікацій присвячені роботи таких науковців як Дегтяр О.А., Гостева Н.П., Ахмедова О.О., Щепанський Е.В. [1–4].

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є формування шляхів використання механізмів цифрового маркетингу для забезпечення цілей та завдань публічного сектору.

Для досягнення поставлених у статті цілей було виконано ряд завдань:

- визначення завдань публічного управління з для формування підходів до впровадження системи публічного цифрового маркетингу,
- аналіз особливостей впровадження цифрових технологій у систему публічного управління,
- визначення шляхів впровадження цифрових технологій у системі публічного маркетингу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Публічний сектор спрямований на забезпечення соціально-економічного розвитку держави, при цьому важливим аспектом є забезпечення інформаційної підтримки державних рішень серед громадськості. Отже, важливим елементом публічного управління є інформаційна складова, що полягає у реалізації механізмів публічного управління у системі маркетингових комунікацій. Для аналізу можливостей до впровадження маркетингових комунікацій як елементу системи публічного управління доцільно визначити пріоритети та завдання системи публічного управління, що полягають у такому [1–4]:

— забезпечення соціальних гарантій від держави: охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення, соціальна підтримка соціально незахищених верств населення,

— забезпечення економічного розвитку шляхом створення сприятливих можливостей для поживлення підприємницької активності, розвитку інвестиційної привабливості, забезпечення законодавчої підтримки розвитку бізнесу,

— забезпечення національної безпеки,

— іміджеві складова: позиціонування країни на міжнародній арені,

— формування різних аспектів державної внутрішньої та зовнішньої політики.

Аналізуючи завдання системи публічного управління, доцільно визначити можливості для створення інформаційної підтримки реалізації цих завдань відповідно до застосування підходу комплекс маркетингу, що представлено у таблиці 1.

Отже, була проаналізовано шляхи застосування комплекс маркетингу у системі реалізації пріоритетів публічного управління. Проте застосування маркетингу у публічному секторі має ряд проблемних аспектів. Проблемні аспекти впровадження цифрового маркетингу у систему публічного управління полягають у наступному:

— відсутність вакансій для спеціалістів з цифрового маркетингу в системі державного управління та відсутність профільних фахівців, які б володіли як навиками професійних маркетологів, так і мали б освіту у системі публічного управління,

— низький рівень впровадження інноваційних підходів у системі публічного управління,

— відсутність або нерозвиненість системи публічного управління як системи надання адміністративних послуг,

— відсутність ефективною системи навчання цифрового публічного маркетингу,

— необхідність реформування органів публічного управління з метою їх орієнтації на реалізацію соціально-економічних функцій на якісно новому рівні,

— забезпечення розвитку громадського активізму як елементу публічного маркетингу через розвиток державного управління.

Аналіз актуальності впровадження цифрового маркетингу у систему публічного управління визначає необхідність розгляду можливості імплементації конкретних маркетингових механізмів у публічному управлінні. Базовим елементом розвитку цифрового публічного маркетингу є формування доступу до публічної інформації. У зв'язку із зростаючою кількістю користувачів Інтернету та соціальних мереж, важливо переформатовувати публічну інформацію для доступу населення через цифрові ресурс передусім офіційні сайти

установ та організацій, що представляють державні органи влади. а сьогодні в Україні частина інформації доходить до анселення через ресурси соціальних мереж, що через свою відкритість та доступність породжує велику кількість рейкової, неправдивої або свідомо спотвореної інформації. Розвиток системи офіційних сайтів органів публічного управління має на меті зниження кількості недостовірної інформації, та зростання довіри до органів влади через доступність та прозорість інформаційного поля.

Для проведення подальшого аналізу було проведено аудит сайтів органів державної влади та запропоновано результати аудиту. Зокрема, було проведено аудит таких сайтів:

- Кабінету Міністрів України,
- Міністерства цифрової трансформації України,
- Міністерства освіти і науки України,
- Міністерства розвитку громад та територій України,
- Харківської обласної державної адміністрації.

Аналізуючи маркетингові підходи до побудови сайтів приватних компаній, варто зазначити таке. Створення та просування сайтів дозволяє розробити їх певну класифікацію, зокрема, за тематикою та функціональним призначенням. Розміщений на сайті контент, його структура, заклики до цільової аудиторії визначають інформаційну чи комерційну складові сайтів. Зважаючи на визначені попередньо у статті функції системи публічного управління, необхідно зазначити, що офіційні ресурси органів публічної влади мають нести інформаційний характер.

Способи подачі інформації мають важливе значення, адже в умовах великої кількості конкурентного контенту лише візуально приваблива, цінна, структурована інформація, що викладена зрозуміло та лаконічно, може сприйматися широкими верствами населення. Отже, важливим аспектом є правильно розроблений дизайн. Головна сторінка офіційного інформаційного сайту має бути оформлена симетрично і правильно розділена на інформативні блоки, кольори для заливки вибрані спокійні, що не буде напружувати користувачів сайту, дозволить з перших секунд орієнтуватися на сайті. Кольори для оформлення сайту мають поєднуватися, наприклад, синій колір вигідно виділяється на зеленому тлі, можуть бути використані пастельні тони, блакитний та жовтий як кольори державного прапора тощо.

На сайтах можливе використання анімації, наприклад, при переході з вкладки на вкладку. При відкритті нової сторінки всередині сайту інформація з'являється шляхом випливання з різних сторін текстових блоків. Проте необхідно брати до уваги, що через таку анімацію, для наповнення сторінки інформацією потрібен деякий час і гостю сайту буде складно відразу зорієнтуватися у поданій інформації.

Функціонал і розбивка інформації на сайтах мають бути досить доступними і простими у використанні. До будь-якого розділу сайту користувач повинен доходити в 3—5 кліків, зберігаючи одне з основних правил маркетингу.

Меню офіційного сайту також має бути досить простим та зручним у використанні, мати лише кілька основних розділів, декілька підрозділів. Послуги, що надаються державним органом мають бути об'єднані в групи, а не представлені у вигляді наскрізного каталогу, що

Таблиця 1. Впровадження системи комплекс маркетингу як елементу інформаційної підтримки публічного управління

Завдання системи публічного маркетингу	Товар	Ціна	Збут	Просування
Забезпечення соціальних гарантій	Охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення, соціальна підтримка соціально незахищених верств населення	Визначення вартості соціальних послуг, що надаються державою, як витрат бюджетів різних рівнів	Інформаційна підтримка соціальних заходів	Позиціонування публічного сектору через надання соціальних послуг
Забезпечення економічного розвитку	Забезпечення поживлення підприємницької активності, інвестиційної привабливості, розвитку бізнесу	Визначення вартості заходів, спрямованих на підтримку приватного сектору з бюджетів різних рівнів, фінансова політика	Залучення приватного сектору до співпраці	Організація публічно-приватної співпраці
Реалізація державної політики	Забезпечення національної безпеки, іміджеві позиціонування держави	Визначення вартості заходів, спрямованих на реалізацію завдань внутрішньої та зовнішньої політики	Розвиток міжнародного партнерства та робота із внутрішніми стейкхолдерами	Визначення пріоритетів державної політики та створення відповідного іміджу у залежності від обраних пріоритетів

спрощує пошук інформації у разі пошуку послуг публічного адміністрування.

Для полегшення та прискорення відбору необхідної інформації на сторінці доцільно розробити меню "Пошуку", до якого відповідно підкріпляються фільтри, що дозволяють користувачам вбавити конкретні параметри пошуку відповідно до цікавих для них запитів. Така функція дозволила б потенційним відвідувачам сайтів швидше відбирати дані, що цікавлять, що могло б підвищити рівень довіри до органу державної влади, який представлений на аналізованому сайті, і підвищити лояльність населення як до конкретного органу влади, так і до системи публічного управління в цілому.

Також варто зазначити важливість гармонізації, читабельності використовуваних на веб-сайті шрифтах, які мають важливу роль у сприйнятті інформації. На сайті має використовуватися один стиль тексту, який підходить для змісту блоків інформації і не зливається із загальним потоком слів.

Вагомим плюсом офіційного сайту може стати наявність кнопок цільової дії, які дозволяють замовити адміністративну послугу, зворотний дзвінок, залишити запит, попередньо завантаживши його на сайт, а також отримати швидку відповідь на запитання безпосередньо від працівника сайту (адміністратора).

Зручною функцією сайту є можливість замовити зворотний дзвінок або відповідь за електронною поштою. автоматизація подібних запитів може знизити навантаження на органи публічної влади, що проводять прийом населення та вирішення тих проблем, які можуть бути вирішені у автоматизованому режимі в онлайн форматі або через електронні запити. Форма для запиту такої послуги має бути дуже проста та зрозуміла, щоб більшість населення могли нею скористатися.

Дизайн і меню сайту мають бути не перевантажені зайвими графами і непотрібною інформацією, що допомагає швидко знайти інформацію, що цікавить, або ж зв'язатися з адміністратором завдяки безкоштовним формам для спілкування. Оформлення всіх сторінок має єдиний стиль та колірну гаму, яка відповідає національним кольорам.

Варто утриматися при формуванні офіційних сайтів використання надто яскравих відтінків фону подачі

інформації, одноманітності шрифтів та наявності живої анімації тексту.

Отримати якісний цільовий трафік — перше завдання будь-якого сайту. Отже, контент сайту є головним компонентом сайту, що привертає увагу. Дуже важливо, щоб подана інформація відповідала дійсності і була змістовною, актуальною та інформативною.

Важливою є точність інформаційного контенту, наприклад, актуальні номери та адреса (юридичні та адреси електронної пошти), що часто є неправильними. Така невідповідність ускладнить отримання зв'язку між користувачем адміністративних послуг та органом влади, що повинен ці послуги надавати.

Статті та інформаційні блоки на сайті мають містити актуальну інформацію, часто на офіційних сайтах установ та організацій органів публічного управління інформація є застарілою, оскільки написані та розміщені вони були у попередні періоди та не оновлювалися. Зміни та трансформації суспільного, соціального, економічного, політичного, громадського характеру мають відстежуватися, та їх необхідно відображати на офіційних сайтах, що не лише забезпечить оновленою інформацією користувачів адміністративних послуг та населення, що здійснює пошук відповідної інформації, але і допоможе підняти сайт у топи завдяки добіркам запитів у системі GOOGLE за темами статей.

Також на сайті можуть бути представлені численні рекомендаційні листи та відгуки від отримувачів адміністративних послуг, що, безсумнівно, підвищує рівень довіри до органу державної влади від осіб, які будуть звертатися вперше.

Також важливим фактором позитивного сприйняття гостем сайту поданої інформації є відсутність граматичних, орфографічних та пунктуаційних помилок. Їхня наявність серйозно підриває трастовість ресурсу. Крім зниження лояльності, помилки відбиваються на SEO-показниках. Пунктуаційні знаки у всіх статтях та інформаційних блоках мають бути розставлені правильно, помилок у написанні слів та речень не має бути.

Важливим для офіційних сайтів елементом є наявність великої кількості пояснювальних статей, які надають інформацію про види адміністративних послуг, алгоритми їх отримання, а, у разі коли орган державної влади не надає послуг, отримання інформації про його діяльність, цілі, цінності, пріоритети тощо. Такі тексти є важливим елементом формування цінності органу публічного управління в очах населення, передусім цільової аудиторії.

Завдяки поповненню сайту актуальною інформацією та корисними статтями, можна значно підвищити рівень довіри до контенту та адміністративних послуг.

Аналіз маркетингової складової офіційних сайтів органів державної влади показав, що на сторінках ресурсів присутня велика кількість текстів, що висвітлюють "статичну" інформацію (яка не змінюється протягом довгого періоду часу). Водночас, як основним завданням таких сайтів є виклад свіжої, актуальної інформації, яка має новинний, аналітичний та ознайомлювальний характер для населення.

Варто зазначити, що ті сайти, які мають більш широкий новинний спектр, часто використовують "кричущі" новинні заголовки, що спрямовані на привертання уваги. Такі заголовки та тексти є елементом жорстких непрямих продажів, використовуються інформаційними агентствами для підняття у ТОП своїх новин. Проте такі заголовки не можуть використовуватися офіційними ресурсами, що повинні лише інформувати населення, а не бути інформаційними сенсаціями.

Деякі офіційні сайти установ та організацій системи публічного управління мають періодично спливаючі вікна з пропозицією підписатися на розсилку нової інформації, яка приходиться на пошту, або підписати на офіційні ресурси у соціальних мережах. Таким чи-

ном, приблизно 15—20% користувачів у результаті погоджуються на прийняття розсилки, що дозволяє підвищити результативність інформаційної роботи. При регулярному знаходженні інформації від установи чи органу публічного управління у користувача, при необхідності, він у 90% випадків користувач скористається саме цією інформацією для отримання порід, формування власного відношення до тієї чи іншої події, створення замовлення на адміністративну послугу за умови наявності конкурентів на ринку приватного сектору тощо.

Отже, аудит сайтів установ та органів публічного управління дозволив виявити недоліки, які надалі необхідно опрацювати та усунути для формування лояльного відношення населення до органів публічного управління. Також були виявлені переваги, які необхідно розвивати для підвищення рівня довіри для всіх офіційних сайтів органів публічного управління.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, у статті проаналізовано формування шляхів використання механізмів цифрового маркетингу для забезпечення цілей та завдань публічного сектору. Було проведено визначення завдань публічного управління з для формування підходів до впровадження системи публічного цифрового маркетингу. Шляхом аналізу особливостей впровадження цифрових технологій у систему публічного управління визначено шляхи впровадження цифрових технологій у системі публічного маркетингу.

Література:

1. Дегтяр О. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень у діяльності органів державної влади: Розвиток системи державного управління в Україні. 2013. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2013_3_7 (дата звернення: 15.01.2022).
2. Гостева Н.П. Механізми реалізації державної політики у галузі туризму: Науково-виробничий журнал "Держава та регіони". Серія: Державне управління. 2009. № 3. С. 27—32.
3. Ахмедова О.О. Можливості використання світового досвіду державного регулювання у сфері туризму в Україні: Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія "Державне управління". 2016. № 1. С. 32—37.
4. Щепанський Е.В. Механізм державного антикризового управління в туристично-рекреаційній сфері України: Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. 2015. № 1. С. 284—292.

References:

1. Diehtiar, O. A. (2013), "Information and analytical support for making managerial decisions in the activities of public authorities", *Rozvytok systemy derzhavnoho upravlinnia v Ukraini*, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2013_3_7 (Accessed 15 Jan 2022).
2. Gostyeva, N.P. (2009), "Mechanisms for implementing state policy in the field of tourism", *Naukovo-vyrobny' chy' j zhurnal "Derzhava ta regiony"*. Seriya: Derzhavne upravlinnya, vol. 3, pp. 27—32.
3. Axmedova, O.O. (2016), "Opportunities to use the world experience of state regulation in the field of tourism in Ukraine", *Visnyk Nacional'nogo universytetu cyvil'nogo zaxystu Ukrainy*. Seriya "Derzhavne upravlinnya", vol. 1, pp. 32—37.
4. Shchepanskyi, E.V. (2015), "Mechanism of state anti-crisis management in the tourist and recreational sphere of Ukraine", *Universytetski naukovy zapysky. Chasopys Khmelnytskoho universytetu upravlinnia ta prava*, vol. 1, pp. 284—292.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2022 р.

Н. В. Мединська,
к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри земельного кадастру,
Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2573-0205

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.97

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ТИПИ, ІЄРАРХІЯ

N. Medynska,
PhD in Economics, Associate Professor, Acting Manager of the Department of Land Cadastre,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

ECONOMIC MECHANISM OF NATURE MANAGEMENT IN THE CONTEXT
OF DECENTRALIZATION: ESSENTIAL CHARACTERISTICS, TYPES, HIERARCHY

У статті обґрунтовується необхідність формування економічного механізму природокористування з врахуванням структурних зрушень у національній економіці, наслідків поглиблення децентралізаційних процесів, причин загострення екзогенних ризиків, пріоритетів розбудови планетарної системи боротьби з глобальним потеплінням. Встановлено, що сучасний економічний механізм природокористування являє собою логічно упорядковану сукупність методів, способів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, фінансово-кредитного та дозвоільного регулювання процесів господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього природного середовища. Обґрунтовано, що узаконені методи, інструменти та важелі рентного та екологічного регулювання спеціального природокористування і охорони довкілля виконують переважно фіскальну функцію, що не закладає належних стимулів щодо розширення масштабів ресурсозбереження та культивує споживацький тип використання природної сировини. Дослідження показали, що за 1999—2021 роки у динаміці реальних надходжень рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів до Зведеного бюджету України не спостерігається висхідного тренду, що зумовлено нееквівалентним вилученням природно-ресурсної ренти та уповільненою реакцією вітчизняних регуляторних органів на глобальні цінові тренди на світовому ринку окремих видів природної сировини. Встановлено, що в умовах наявності значних інституціональних розривів між передовою іноземною та вітчизняною регуляторною архітектонікою впливу на природокористувачів необхідним є формування економічного механізму природокористування випереджального типу, який передбачає максимально прискорені темпи модернізації набору методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, фінансово-кредитного та дозвоільного регулювання з метою підвищення результативності залучення природної складової національного багатства у відтворювальний процес. Доведено, що формування економічного механізму природокористування випереджального типу має відбуватися на основі дотримання принципу ієрархічності, що дасть можливість забезпечити взаємоповнюваність та цілісність регуляторних підойм і усунути конфлікт інтересів як на рівні контролюючих органів, так і на рівні суб'єктів природо-господарської та природоохоронної діяльності публічного сектора.

The article substantiates the need to form an economic mechanism for environmental management, taking into account structural changes in the national economy, the consequences of deepening decentralization processes, the reasons for the aggravation of exogenous risks, and the priorities for developing a planetary system

to combat global warming. It is established that the modern economic mechanism of nature management is a logically ordered set of methods, methods, tools and levers of budget-tax, financial-credit and licensing regulation of the processes of economic development of natural resource potential and environmental protection. It is proved that the legalized methods, tools and levers of rent and environmental regulation of special nature management and environmental protection perform mainly a fiscal function, which does not provide proper incentives to expand the scale of resource conservation and cultivates the consumer type of use of natural raw materials. Studies have shown that in 1999—2021, there is no upward trend in the dynamics of real rent receipts for special use of natural resources to the consolidated budget of Ukraine, which is due to the non-equivalent withdrawal of natural resource rent and the slow reaction of domestic regulatory authorities to global price trends in the world market of certain types of natural raw materials. It is established that in the conditions of significant institutional gaps between the advanced foreign and domestic regulatory architectonics of influence on nature users, it is necessary to form an economic mechanism of nature management of an advanced type. This mechanism provides for the most accelerated pace of modernization of a set of methods, tools and levers of fiscal, financial and credit and licensing regulation in order to increase the effectiveness of attracting the natural component of national wealth in the reproduction process. It is proved that the formation of an economic mechanism for environmental management of the advanced type should take place on the basis of compliance with the principle of hierarchy, which will make it possible to ensure complementarity and integrity of regulatory approaches and eliminate conflicts of interest both at the level of regulatory authorities and at the level of subjects of natural economic and environmental activities in the public sector.

Ключові слова: економічний механізм природокористування, випереджальний тип, регулювання, рентна плата, бюджет, конфлікт інтересів.

Key words: economic mechanism of nature management, advanced type, regulation, rent, budget, conflict of interest.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах поглиблення децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування важливого значення набуває модернізація системи управління природними ресурсами, щоб об'єднані територіальні громади (ОТГ) мали можливість диверсифікувати форми та методи господарського освоєння наявних на підзвітних територіях природних активів з метою підвищення дієвості їх впливу на темпи соціально-економічного піднесення. Водночас таке освоєння має супроводжуватися дотриманням вимог вітчизняного природоохоронного законодавства та тих вимог, які висувуються міжнародними природоохоронними конвенціями, передусім в частині боротьби з глобальним потеплінням. Також мають бути розроблені набори обмежувальних та стимулюючих підойм, які даватимуть змогу забезпечувати ощадливе та збалансоване природокористування і попереджуватимуть прояви негативного і шкідливого впливу на довкілля. Такі підойми дадуть найбільш позитивний кумулятивний ефект за умови поєднання у певну логічно упорядковану сукупність. Такою логічно упорядкованою сукупністю виступає економічний механізм природокористування, що в умовах поглиблення децентралізації влади, має отримати оновлення не лише на загальнонаціональному, але і на місцевому рівнях. Формування такого механізму має базуватися на необхідності логічної ув'язки загальнонаціонального та місцевого рівнів господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього природного середовища, що повинно отримати відображення у специфікації методів, інструментів та важелів регуляторного впливу на природокористувачів. Також при детермінації набору регуляторів необхідно враховувати екзогенні та ен-

догенні макроекономічні фактори, що дасть змогу сформувати такий тип економічного механізму природокористування, який найбільшою мірою відповідатиме природно-ресурсним та природоохоронним викликам розвитку країни в цілому та окремих ОТГ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розкриття сутності та проблематика формування економічного механізму природокористування на різних таксономічних рівнях розглядаються у працях вітчизняних вчених І. Андрощук, О. Веклич, В. Голяна, Т. Миклуша та інших [1—4; 6]. Зокрема, В. Голян та І. Андрощук розглядають економічний механізм природокористування як систему методів, способів, інструментів та прийомів стягнення державою плати за спеціальне використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища, а також розподілу акумульованих таким чином коштів на природоохоронні та природовідтворювальні заходи; залучення інвестицій в охорону довкілля та розширене відтворення природно-ресурсного потенціалу через використання іпотечно-заставних операцій та інших відносин на ринку позикового капіталу; використання інструментів стимулювання стосовно економії природної сировини та обмеження негативного впливу на навколишнє природне середовище; формування ринку природної сировини та продажу прав на забруднення; розробки та реалізації програм природоохоронного спрямування та ресурсозбереження; впровадження екологічного страхування в господарську діяльність природокористувачів [3, с. 167]. Водночас вказані автори не виокремлюють особливості та специфіку формування економічного механізму природокористування на місцевому рівні з врахуванням наслідків розширення повноважень та отримання додаткових фінансових ресурсів ОТГ на про-

цеси децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування.

О. Веклич магістральним елементом економічного механізму природокористування розглядає економічний механізм екологічного регулювання [1] та фінансове забезпечення природоохоронної діяльності [2], що не дозволяє повною мірою врахувати всю специфікацію методів та інструментів регуляторного впливу на природокористувачів, оскільки увага зосереджується на регуляторах, які спрямовані на обмеження негативно-го впливу на навколишнє природне середовище.

Т. Миклуш виокремлює особливості формування економічного механізму природокористування на регіональному рівні на основі врахування природно-ресурсних та виробничо-технічних передумов соціально-економічного розвитку територіальних утворень, акцентуючи увагу на методах та інструментах інвестиційного забезпечення процесів модернізації об'єктів природно-господарської та природоохоронної інфраструктури [4]. Але не повною мірою прослідковується бачення автора стосовно порядку імплементації методів, інструментів та важелів фінансово-кредитного та бюджетно-податкового регулювання діяльності природокористувачів на рівні ОТГ, що дало б можливість розширити базу наповнення бюджетів місцевого самоврядування та покращити результативність фінансування природоохоронних проєктів.

В окремих наукових працях основна увага акцентується на такій складовій економічного механізму природокористування як стимулювання комплексного використання природної сировини та відходів виробництва як важливої передумови виробництва твердого біологічного палива [6]. Але не здійснено ув'язки між інституціональним середовищем формування набору методів стимулювання раціонального використання матеріально-речової субстанції та можливістю інституціоналізації фінансових стимулів на рівні ОТГ, що не дає повною мірою сформувати інструментарій еквівалентного перерозподілу між бюджетами різного таксономічного рівня природно-ресурсних платежів і таким чином наповнити спеціальні фонди відтворення навколишнього природного середовища.

Більше того, не варто використовувати традиційні лекала як для формування економічного механізму природокористування на загальнонаціональному рівні, так і на рівні ОТГ, оскільки спектр чинників впливу значно різниться. Тому розроблення авторських підходів до формування та вибору типу економічного механізму природокористування на різних ієрархічних рівнях є важливим завданням економіки природокористування та охорони навколишнього середовища.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутності та обґрунтування типу економічного механізму природокористування з врахуванням особливостей його формування на різних таксономічних рівнях, що дасть можливість врахувати наслідки поглиблення децентралізації та вимоги глобальної природоохоронної архітектури.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах турбулентності глобального економічного простору та національного господарства формування економічного механізму природокористування ускладнюється у зв'язку з необхідністю врахування цілого пучка чинників та інститутів, які визначають темпи, пропорції та масштаби господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього природного середовища. Певний детермінуючий вплив на набір методів, інструментів та важелів економічного механізму природокористування здійснюють структурні зрушення в господарському комплексі України.

Структурні зрушення в національній економіці, які мають місце в останні тридцять років, характеризуються посиленням техногенного та антропогенного впливу на природні ландшафти. Скорочення потужностей у високотехнологічних галузях супроводжується нарощенням обсягів виробництва у галузях, які функціонують на основі використання природної сировини. Такими галузями виступають: гірничо-металургійний комплекс, що працює на основі переробки продукції видобувних галузей, і його діяльність супроводжується утворенням значної маси відходів; агропромисловий комплекс, структуроутворюючою ланкою котрого виступає рослинницька галузь, яка передбачає використання значних площ сільськогосподарських земель, зокрема для вирощування гумусовибагливих культур (соняшник, кукурудза); теплова електроенергетика, яка функціонує на основі спалення значного обсягу паливних ресурсів і здійснення значних обсягів викидів та скидів шкідливих речовин в атмосферне повітря та у природні водні джерела. Всі ці тренди структурних зрушень, а також необхідність стимулювання результативнішого використання відновних джерел виробництва енергії мають виступити вагомими детермінантами інституціоналізації додаткових методів та інструментів впливу на природокористувачів. Все це має бути враховано при формуванні базових елементів економічного механізму природокористування як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівнях.

Для обґрунтування перспективних напрямів вибору найбільш адекватного нинішнім реаліям типу економічного механізму природокористування зупинимось на його сутнісній характеристиці. На основі проведених досліджень встановлено, що економічний механізм природокористування являє собою логічно упорядковану сукупність методів, способів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, фінансово-кредитного та довільного регулювання процесів господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, зокрема розвідки, видобутку, переробки та утилізації природної сировини, та охорони навколишнього природного середовища, в тому числі обмеження шкідливих і небезпечних викидів та скидів, а також розміщення відходів.

Ускладненість формування наближеного до передових іноземних зразків ефективного регуляторного впливу на природокористувачів економічного механізму природокористування полягає в тому, що нинішній економічний механізм в Україні характеризується численними інституціональними розривами та інституціональними пастками у зв'язку з тим, що не сформована необхідна система протидії між регуляторними природоохоронними органами, що призводить до конфлікту інтересів і не забезпечує належного контролю за процесами використання природних ресурсів та охороною довкілля.

Найбільш складною проблемою формування сучасного економічного механізму природокористування в умовах масштабних інституціональних трансформацій у національному господарстві є те, що інституціоналізовані важелі рентного регулювання процесів господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу виконують суто фіскальну функцію, що не закладає належних стимулів щодо ресурсозбереження та культивує споживацький тип природокористування.

За період 1999—2021 років номінальні надходження рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів (спеціальне використання водних та лісових ресурсів, інших природних ресурсів, користування надрами; до 2015 року до загальної суми рентної плати також включалась і плата за землю) до Зведеного бюджету України в цілому зростали (рис. 1). Чітко виражений висхідний тренд спостерігався у 2012—2017 роках. Деяке просідання надходжень природно-ресурсної ренти до публічних бюджетів мало місце у 2018 році, однак у 2019 та 2020 роках знову мала місце зростаюча тен-

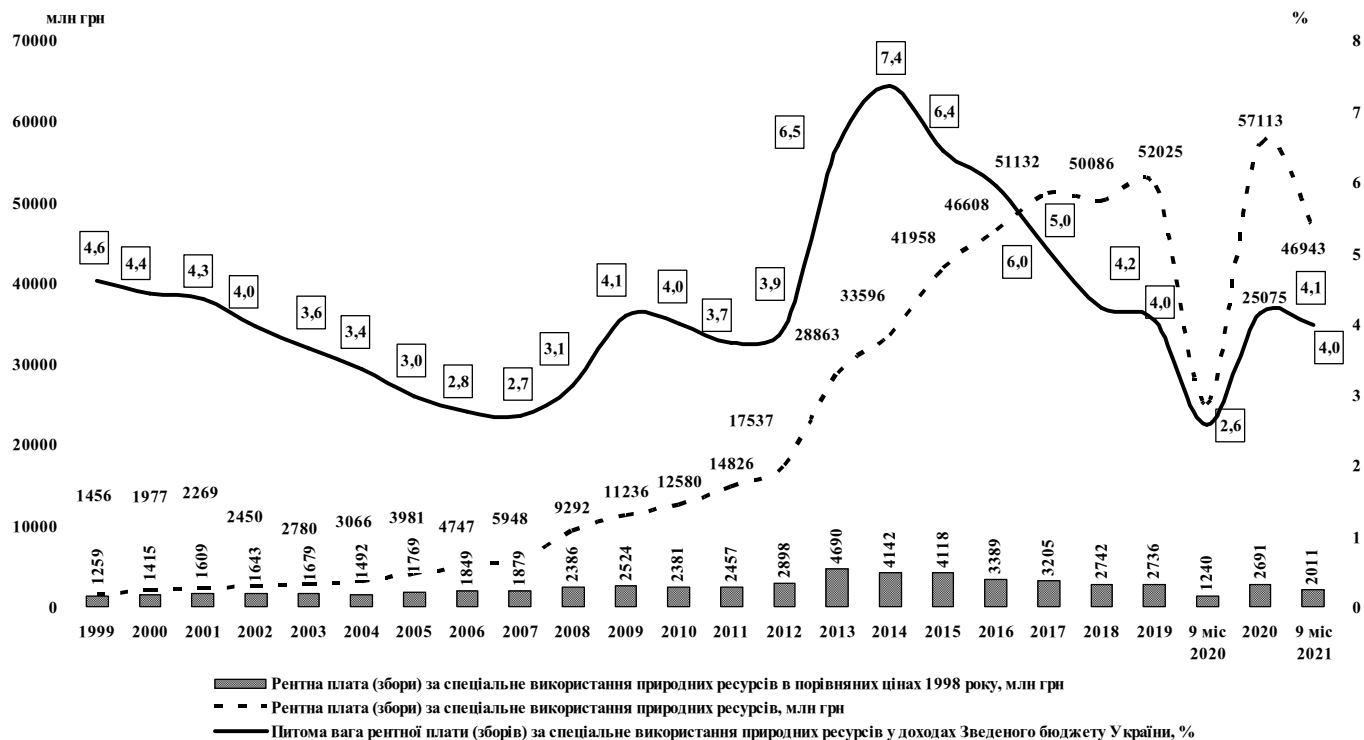

Рис. 1. Надходження рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів до Зведеного бюджету України

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

денція. Як правило основними чинниками такого зростання були кількісні фактори, а саме: індексація нормативів рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів внаслідок розкручування інфляційно-девальваційної спіралі. Саме механічне збільшення рентних платежів за одиницю природного ресурсу, а не нарощення обсягів залучення природної складової національного багатства у відтворювальний процес зумовило зростання надходжень до державного та місцевих бюджетів.

Це яскраво ілюструє видобуток природного газу та нафти. Зокрема, обсяги видобутку природного газу так і не подолали межу в 21,2 млрд куб. м, а видобуток нафти взагалі порівняно з 2003 роком зменшився втричі. У динаміці надходжень рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів у порівнянних цінах 1998 року до Зведеного бюджету України найвище значення спостерігалось у 2013 році, що пояснюється реальним зростанням в національній економіці, а це відповідно зумовило збільшення обсягів спеціального використання природних ресурсів. За період 1999—2021 роки не спостерігається чітко вираженого тренду в динаміці питомої ваги рентної плати (зборів) за спеціальне використання природних ресурсів у доходах Зведеного бюджету України. Якщо у 1999 році вона становила 4,6%, у 2008 році — 3,1%, у 2013 році — 6,5%, у 2018 році — 4,2%, то у 2020 році — 4,1%.

Тобто в цілому питома вага природно-ресурсної ренти в загальних доходах публічних бюджетів в останні роки знижується, що зумовлено неадекватною ідентифікацією реальної бази адміністрування рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів. Відносно високе значення питомої ваги рентної плати в доходах Зведеного бюджету України спостерігалось у 2014 році — 7,4%. Це пов'язано з тим, що внаслідок загострення політичної нестабільності зменшились надходження прямих податків з результатів господарської діяльності підприємств, установ та організацій, а також інших видів податків.

Ще однією прикметною рисою недостатньої інституціональної сформованості економічного механізму природокористування є те, що природно-ресурсна рен-

та та екологічний податок майже в повному обсязі в останні роки надходять до загальних фондів бюджетів різного таксономічного рівня, що не забезпечує їх цільову спрямованість, тобто вони не прив'язані до фінансування пріоритетів відновлення окремих складових природно-ресурсного потенціалу, реінжинірингу освоєних родовищ, покращення якості навколишнього природного середовища. Це є однією з основних причин того, що розвідка корисних копалин проводиться надмірно уповільненими темпами на незначних територіях, що є однією з причин того, що не забезпечується експлуатація нових родовищ, передусім вуглеводневої сировини.

Нерозвиненою є також фінансово-кредитна складова економічного механізму природокористування. Надзвичайно мляво проходять процеси банківського та небанківського кредитування процесів екологізації виробничо-господарської діяльності. За таких умов можна констатувати незадовільний рівень результативності функціонування економічного механізму природокористування і тому виникає необхідність його трансформації у відповідності з глобальними та національними природоохоронними викликами.

Виходячи з наведеного, можна стверджувати про важливість трансформації економічного механізму природокористування, щоб усунути вище приведені "вузькі місця" в бюджетно-податковому та фінансово-кредитному регулюванні використання природних ресурсів та охорони довкілля. За таких умов особливо актуальним є вибір типу економічного механізму природокористування, щоб прискореними темпами імплементувати передову практику екологізації виробничо-технічних та організаційно-економічних відносин. Питання полягає у тому, який тип економічного механізму природокористування обрати: наздоганяючий чи випереджальний. Це питання вже ставилося на початку 2000-х років, коли почали спостерігатися прояви макроекономічної стабілізації, а потім і економічного зростання. Попит на природну сировину зростає і її більші обсяги поступали на переробку. І тоді вже виникла необхідність у застосуванні методів та інструментів стимулювання процесів ресурсозбереження та енергоефективного використання вторинної природ-

ної сировини, зокрема для виробництва твердого та газоподібного біологічного палива.

Виходячи з критичного аналізу літературних джерел та передового іноземного досвіду, можна констатувати, що сутність наздоганяючого механізму природокористування полягає в тому, що сучасні форми, методи та інструменти регуляторного впливу на природокористувачів в його структуру умонтовуються поступово, щоб з часом усувати інституціональні розриви з передовими зразками макроекономічного регулювання природокористування і покращувати ефективність природо-експлуатаційної та природоохоронної діяльності. Доцільність формування такого типу економічного механізму природокористування була б виправданою в кінці 90-х та на початку 2000-х років, коли публічний характер природно-ресурсних відносин не корелював з прискореними темпами умонтування ринкових інститутів в систему економічних відносин.

Вирішальною передумовою формування економічного механізму природокористування наздоганяючого типу є розроблення системи планування раціонального використання природних ресурсів через відпрацювання інструментарію встановлення адекватних реальній вартості природного ресурсу ставок рентної плати, адекватних розміру понесеної шкоди ставок екологічного податку за викиди і скиди забруднюючих речовин, а також розміщення відходів. Система планування раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля має також включати чітку специфікацію лімітів використання окремих видів природної сировини, лімітів викидів, скидів та розміщення відходів; перелік кадастрів природних ресурсів; систему моніторингу запасів природної сировини та техногенного й антропогенного впливу на довкілля [3, с. 173].

На противагу наздоганяючому типу побудова випереджального економічного механізму природокористування має базуватися на припущенні про те, що необхідно максимальною мірою впроваджувати найкращі з точки зору вирішення існуючих проблем природокористування регуляторні важелі та інструменти, щоб на порядок підвищити результативність залучення природної складової національного багатства у відтворювальний процес та збільшити частку валової доданої вартості у структурі ВВП, яка створюється у природно-ресурсному секторі національного господарства. Таким чином стане можливим усунення такої інституціональної колізії як часова відірваність між впровадженням атрибутів ринкової економіки в систему товарно-грошових відносин в цілому та систему господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу і охорони навколишнього природного середовища.

Виходячи з попередніх досліджень, можна констатувати, що першим кроком в трансформації вітчизняного економічного механізму природокористування і формуванні його випереджального типу має бути дотримання принципу ієрархічності. Тобто економічний механізм природокористування необхідно формувати на різних таксономічних рівнях, щоб забезпечити взаємодоповнюваність та цілісність регуляторних підойм і усунути тим самим конфлікт інтересів як на рівні контролюючих органів, так і на рівні суб'єктів природо-господарської та природоохоронної діяльності. В цьому контексті заслуговує підхід Т. Миклуша, згідно з яким економічний механізм природокористування необхідно формувати на загальнодержавному, муніципальному та внутрішньо-фірмовому рівнях [4, с. 56—58]. В умовах поглиблення децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування саме формування збалансованого економічного механізму природокористування на муніципальному рівні (на рівні ОТГ) дасть можливість акумулювати кошти бюджетів місцевого самоврядування, приватного бізнесу та іноземних інвесторів для фінансування проектів раціоналізації використання

природних ресурсів та екологізації виробничо-господарської діяльності.

Основними методами економічного механізму природокористування випереджального типу на загальнодержавному рівні мають виступати: оподаткування використання природних ресурсів (стягнення рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів) та викидів і скидів шкідливих речовин та розміщення відходів (стягнення екологічного податку); міжбюджетний розподіл природно-ресурсної ренти, екологічного податку та штрафів за порушення природоохоронного законодавства; банківське та небанківське кредитування природоохоронних та природо-експлуатаційних проектів; бюджетне фінансування процесів дослідження запасів природної сировини та моніторингу, обліку і кадастру природних ресурсів та забруднення довкілля; співфінансування проектів освоєння родовищ корисних копалин в рамках угод про розподіл продукції та інших угод публічно-приватного партнерства; дотування та цільове бюджетне фінансування процесів ресурсозбереження та енергозаміщення; капітальне та фінансове інвестування природо-експлуатаційної та природоохоронної діяльності; стимулювання ощадливого та збалансованого природокористування, а також утилізації вторинної природної сировини; програмування, планування і прогнозування запасів природної сировини та потенціалу екосистемних послуг, які продукуються природними біогеоценозами.

Лише за умови, коли методи та інструменти регуляторного впливу на природокористувачів у частині податкового регулювання, бюджетної підтримки, кредитування та різностороннього стимулювання будуть охоплювати процеси використання природної сировини як фізичного тіла, її первинну переробку, використання несіровинних користностей природних ресурсів, виробництво різних видів біологічного палива, можна говорити про високий рівень адаптованості існуючого економічного механізму природокористування випереджального типу до реальних умов господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля.

На муніципальному рівні (рівні ОТГ) економічний механізм природокористування випереджального типу має охоплювати застосування системи виплат та компенсацій за рахунок коштів місцевих бюджетів для реалізації програм господарського освоєння місцевої природної сировини та використання вживаної природної сировини з метою створення ресурсної бази для виробництва різноманітних видів біологічного палива; диференціацію фіскальних підойм за земельні трансакції, виходячи з того, що землі сільськогосподарського призначення державної власності поза межами населених пунктів у 2021 році передані у власність об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Тобто зміна власнісного статусу земель сільськогосподарського призначення поза межами населених пунктів [5] створює колосальний територіальний простір для формування потужного комунального сектора у природокористуванні.

Враховуючи те, що процес господарського освоєння природних ресурсів відбувається на рівні суб'єкта господарювання і суб'єкти господарювання виступають основними забруднювачами довкілля, формування економічного механізму природокористування на внутрішньо-фірмовому рівні (на рівні суб'єкта господарювання) є необхідною умовою, з однієї сторони, підвищення ефективності переробки природної сировини та утилізації вживаної сировини, а з іншої — мінімізації шкідливих викидів та скидів забруднюючих речовин у довкілля, а також розміщення відходів згідно з встановленими стандартами та регламентами. Тому основними методами економічного механізму природокористування на внутрішньо-фірмовому рівні виступають: планування, нормування, лімітування та про-

ектування. Досвід показує, що випереджальний економічний механізм природокористування буде повноцінним у тому випадку, коли отримає необхідне інституціональне підґрунтя на рівні суб'єкта господарювання, де йде безпосереднє залучення матеріально-речової субстанції природного ресурсу у відтворювальний процес.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Дослідження показали, що внаслідок уповільненого проведення інституціональних перетворень у природно-ресурсному секторі національного господарства у попередні роки, виникла необхідність у формуванні економічного механізму природокористування випереджального типу на загальнонаціональному, муніципальному (рівень ОТГ) та внутрішньо-фірмовому рівні. Особливої уваги потребує формування економічного механізму природокористування випереджального типу на рівні ОТГ з огляду на те, що саме на місцевий рівень перенесено широкий спектр повноважень, у тому числі і в частині господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та фінансування природоохоронної діяльності. Органи місцевого самоврядування внаслідок бюджетно-фіскальної децентралізації отримали додаткові фінансові ресурси, частина котрих може бути спрямована на реалізацію проектів раціоналізації природокористування, в тому числі і проектів по ресурсозбереженню та енергоефективності.

Базовою інституціональною передумовою формування економічного механізму природокористування випереджального типу має стати злагоджена робота вищої виконавчої гілки влади та законодавчого органу влади, зокрема профільного комітету українського парламенту, щоб забезпечити ієрархічну спорідненість економічного механізму природокористування на всіх перерахованих таксономічних рівнях і регулятори макроекономічного рівня отримували необхідне доповнення та конкретизацію на муніципальному та локальному рівнях. За таких умов стане можливим поєднання інструментів стимулюючого та карального спрямування, що орієнтуватиме суб'єкти природо-господарської та природоохоронної діяльності до ощадливішого використання складових природно-ресурсного потенціалу та зменшення рівня негативного впливу на довкілля.

Література:

1. Веклич О.О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання. Економіка України. 2003. № 10. С. 62—70.
2. Веклич О.О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні. Фінанси України. 2009. № 11. С. 20—34.
3. Голян В.А., Андрощук І.І. Економічний механізм природокористування: рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів. Бізнес Інформ. 2017. № 9. С. 166—174.
4. Миклуш Т.С. Економічний механізм комплексного природокористування у Карпатському регіоні: методи та інструменти інвестиційного забезпечення. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 16. С. 52—60.
5. Krasnova Yuliia, Golovko Liudmyla, Hunko Liudmyla, Medynska Nataliia, Sandeep Kumar. (2022). An assessment of the legal framework governing land ownership is evolving in Ukraine. *Materialstoday: proceedings*. Vol. 49. Part 8. Pp. 3619—3623. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214785321055978#>
6. Shubalyi O., Kosinskyi P. & Golyan V. (2020). Economic stimulation of the development of agriculture in Ukraine due to integrated use of natural resources and waste. *Bulg. J. Agric. Sci.*, 26 (2). 323—331. URL: <https://www.agrojournal.org/26/02—08.html>

References:

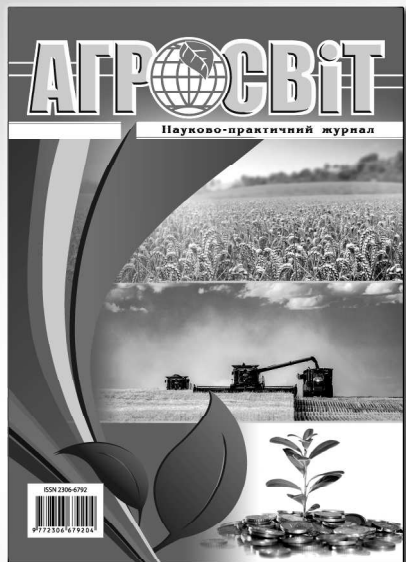
1. Veklych, O.O. (2003), "The current state and effectiveness of the economic mechanism of environmental regulation", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 10, pp. 62—70.
2. Veklych, O.O. (2009), "Modern trends of financial support of nature protection activities in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 20—34.
3. Holian, V.A. and Androschuk, I.I. (2017), "Economic mechanism of nature management: rent for special use of natural resources", *Biznes Inform*, vol. 9, pp. 166—174.
4. Karpuk, A. Myklush, T. and Dzyubenko, O. (2018), "Organizational and economic support for integrated nature management at the municipal level: investment and fiscal aspects", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 11—18.
5. Krasnova, Y. Golovko, L. Hunko, L. Medynska, N. and Sandeep, K. (2022), "An assessment of the legal framework governing land ownership is evolving in Ukraine", *Materialstoday: proceedings*, vol. 49, no. 8, pp. 3619—3623, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214785321055978#> (Accessed 25 Jan 2022).
6. Shubalyi, O. Kosinskyi, P. and Golyan, V. (2020), "Economic stimulation of the development of agriculture in Ukraine due to integrated use of natural resources and waste", *Bulg. J. Agric. Sci.*, vol. 26 (2), pp. 323—331, available at: <https://www.agrojournal.org/26/02-08.html> (Accessed 25 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 27.01.2022 р.

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

І. Г. Канцур,

к. е. н., доцент, доцент кафедри соціальної філософії та управління,

Державний податковий університет

ORCID ID: 0000-0002-3642-1670

О. Є. Кононова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, економіки та підприємництва,

ДВНЗ "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури"

ORCID ID: 0000-0002-7215-8574

І. А. Хмарська,

к. е. н., доцент кафедри економіки, обліку та підприємництва,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID ID: 0000-0002-6022-6197

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.103

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

I. Kantsur,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department

of Social Philosophy and Management, State Tax University

O. Kononova,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,

Economics and Entrepreneurship,

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

I. Khmarska,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Accounting and Entrepreneurship,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

HUMAN RESOURCES MANAGEMENT UNDER THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY

Стаття розкриває особливості управління персоналом в умовах цифрової економіки. Мета дослідження розглянути процеси автоматизації, що відбуваються на практиці вітчизняних підприємств у сфері управління персоналом. Під час дослідження проаналізовано тенденції впливу цифровізації на економічні процеси, а також готовність вітчизняного ринку праці до зростання економічної активності держави. У дослідженні показано основні напрями цифровізації управління персоналом, до яких віднесено: добір кадрів, адміністрування персоналу, нарахування заробітної плати та матеріальних винагород, розвиток персоналу, комунікативні процеси, робота з позаштатними працівниками, формування соціально-орієнтованих проєктів. Встановлено, що удосконалення управління персоналу в умовах цифровізації економіки є відповідальністю не тільки бізнесу, але і держави, оскільки вона створює передумови формування кваліфікованого ринку праці. Зазначено, що управління персоналом стає об'єктно-орієнтованим, а організаційна структура стає наскрізною, що дозволяє навіть спеціалістам найнижчої ланки виробництва безпосередньо бачити кінцевий продукт, працювати над його створенням та відчувати свою значимість у процесі.

The article reveals the features of personnel management in a digital economy. The purpose of the study is to show the automation processes in the practice of domestic enterprises in the field of personnel management. The article's relevance is formed by the gradual economic transformation to digitalization and the needs of the labor market in qualified personnel. It is shown that by 2030 the projected share of the digital economy will be 65%. At the same time, the economy will require highly qualified personnel in various fields, including information technology. Analysis of the current situation in the labor market shows that most of the labor market is not formed by skilled workers. Therefore, to achieve macroeconomic goals, it is necessary to create skilled workers and personnel management approaches. Personnel management in the digital economy is carried out through the prism of planning, organization, motivation, and control. The most challenging part is personnel planning, as well as recruitment. Today's modern manufacturing enterprise has automated almost all areas of personnel management. The article considers the processes of automation of planning and selection of employees, personnel administration, payroll and remuneration, staff development, communication processes, work with freelancers, and the formation of socially-oriented projects. The most complex method of automation of personnel management is the selection of personnel, which, even in the most developed enterprises, can not be performed automatically. However, the penetration of automation of personnel management processes is growing every year. Modern technology allows you to select and conduct interviews with future professionals in an automated mode. The article also shows that the state is essential in personnel management in the digital

economy, which should create the conditions for forming a market for highly qualified personnel. The study's novelty is the systematization of data on the automation of personnel management processes. The practical value lies in using research results to improve management processes in modern enterprises using automation tools.

Ключові слова: цифрова економіка, HR, управління персоналом, кадрова політика, автоматизація.
Key words: digital economy, HR, personnel management, personnel policy, automation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Цифрові технології щороку розширюють своє коло впливу. Сьогодні вони вийшли за межі ІТ-сектору та поступово увійшли у всі інші сектори. Управління персоналом, або як сьогодні прийнято називати HR, також впевнено увібрала в себе всі сучасні цифрові технології, а тому практично усі сучасні компанії не обходяться без цифрових технологій в управлінні трудовими ресурсами. Передусім автоматизація управління персоналом відбувається шляхом автоматизації завдань та виробничих процесів, які в умовах комплексного управління стають загальнофірмовим процесом, а не відповідальністю окремих осіб. Кадрова служба в таких компаніях стає не просто виконавцем певних завдань, а є бізнес-партнером, важливою частиною організаційної роботи, яка відповідає за те, щоб сучасні виробництва мали достатньо трудових ресурсів, щоб забезпечити їх підтримку та розвиток.

Перехід до цифрових технологій службами кадрового забезпечення суттєво видозмінює і ринок праці України. Насамперед сьогодні практично кожна компанія прагне до того, щоб знайти компетентного у цифрових технологіях працівника. Навіть звичайний, здавалось би, бухгалтер, сьогодні при пошуку роботи повинен володіти не тільки стандартними ІС, однак і набором додаткового програмного забезпечення, яке дозволяє отримувати компанії звіти, прогнози та рекомендації у звичних для себе форматах. Сьогоднішній ринок праці характеризується серйозними трансформаціями у вимогах до фахівців, оскільки значна кількість операцій, що буде виконуватися на виробничих процесах, відбувається в умовах використання комп'ютерних технологій. При цьому ключовою компетенцією серед практично усіх спеціальностей, що мають середній рівень кваліфікації, є аналітика даних. Уміння працювати із великими обсягами інформації дозволяє компаніям покращити якість прогнозування попиту, оптимізувати процеси тощо.

В умовах становлення нового етапу економічного розвитку, особливо цінними для підприємства є співробітники, що мають достатньо цифрових навиків. Для того щоб підприємство було забезпечене ними, потрібно чимало уваги приділяти кадровій політиці, яка у результаті стає основним джерелом та інструментом безстрокової, сталої діяльності та розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання управління персоналом в умовах цифровізації економіки є широко досліджуваним як у вітчизняній літературі, так і зарубіжній. Виділимо працю Дащенко Н.М. [1], яка у своєму дослідженні показала особливості підходу до управління персоналом в цифрових умовах, виділивши статистичні дані щодо готовності підприємств переходити на цифрове управління персоналом. Автор виділила ключові тренди цифровізації управління персоналом, до яких відноситься людиноцентричність, автоматизація, зниження бюрократії, прогнозування поведінки працівників тощо. Грішнова О.А. та Заїчко О.С. [9] у своєму дослідженні показують новітні технології в економіці персоналу, розглядаючи, як засоби автоматизації використовуються на всіх етапах управління персоналом. Данилевич Н. та інші [10] у

своїх дослідженнях показують сучасні реалії використання засобів автоматизації при управлінні персоналом.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ПРОБЛЕМ

Розглянувши існуючі підходи до управління персоналом, можна дійти висновку, що стандартні методи, які найчастіше використовуються у виробничій практиці, мають нижчу ефективність, ніж сучасні, які використовують автоматизовані підходи до управління персоналом. Велика кількість компаній, що вимагають автоматизованих процесів виробництва по сьогоднішній день не використовують засоби автоматизації з управління персоналом, або використовують їх тільки частково. Поточне дослідження дозволить побачити нові підходи до управління, які дозволяють не тільки досягати кінцевих цілей підприємства, але і створювати соціально-орієнтоване виробництво, яке характеризується високим рівнем інноваційності, соціальності та екологічності.

МЕТА СТАТТІ

Науковою метою дослідження є опрацювання особливостей та тенденції управління персоналом в умовах трансформації економічних процесів до цифровізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За останньою оцінкою International Data Corporation, сукупний обсяг цифрових технологій та послуг, які споживаються на території України в 2020 році становив близько \$1,5 млрд. Показник є достатньо низьким, якщо його порівнювати із іншими країнами. Для прикладу, в Польщі обсяг споживання цифрових продуктів становить \$6,5 млрд. Такий занижений показник свідчить про те, що в Україні відчувається недофінансування цього сектору, але і разом з тим, що цей сектор гостро потребує інвестицій, що негативно відображається на конкурентоздатності країни. Відповідно до експертних оцінок, Україна має великий потенціал не тільки для розвитку даного сектору, однак і для розвитку економіки в цілому за рахунок сектору інформаційних технологій. Для того щоб до 2030 року економіка України могла згенерувати \$ 1 трлн, потрібно, щоб рівень цифрових технологій суттєво виріс. У 2021 році інформаційні технології сприяли зростанню ВВП на 0,5%. У 2022 році планується, що інформаційний сектор прискорить економіку на 1%, а до 2030 року — на 14% [2].

Інтегрувавшись у всі галузі виробництва і вийшовши за межі інформаційного сектору, цифрові технології будуть формувати до 2030 року 65% ВВП. Динаміка зростання впливу цифрових технологій на економіку України показана на рис. 1.

Однак для того щоб ці плани здійснилися, у цифрову інфраструктуру до 2030 року необхідно вкласти близько \$ 16 млрд. Ці кошти можна знаходити як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, однак у будь-якому випадку, для того, щоб отримати цей притік інвестицій, інформаційний сектор економіки повинен відчувати підтримку зі сторони держави, що вимагає змін підходів і політики державного регулювання даного сектору. За оцінками експертів Цифрова Адженда, ефект від цифровізації для економіки України до 2030 року

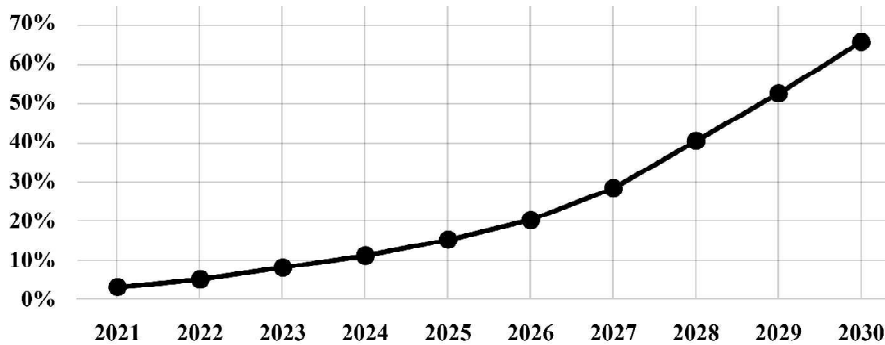

Рис. 1. Прогнозована частка цифрової економіки у загальному ВВП, % [2]

Джерело: систематизовано авторами.

буде становить \$ 1,2 трлн. Більш детальніша інформація подана в табл. 1.

Для того, щоб плани та прогнози щодо розвитку цифрових технологій збулися до 2030 року, і населення України могло отримати 700 тисяч нових робочих місць, потрібно реально оцінити поточний стан на ринку праці.

Оцінювання ринку праці та рівня цифрової грамотності населення. За даними звіту Міністерства цифрової трансформації України, в середньому по Україні близько 56,8% зайнятих людей мають достатній та вище достатнього рівень інформаційних навичок, у той час як близько 43,3% їх не має взагалі. Цей аргумент свідчить про те, що рівень цифрових навичок напряду впливає на статус зайнятості.

При цьому цифрові навички найнятого персоналу сьогодні включають можливість вільного пошуку інформації та спілкування засобами Інтернету, однак меншою мірою володіння спеціальним програмним забезпеченням, що необхідне для підприємств.

Сьогодні дійсно, для того щоб отримати роботу із заробітною платою вище середнього рівня, населення повинно мати цифрові навички. Однак по факту, в Україні таких людей є недостатньо, щоб забезпечити прискорення економічного розвитку шляхом використання цифрових технологій.

Аналіз статистичних даних міжнародного офісу трудових ресурсів також говорить про те, що ринок праці в Україні сьогодні все ще формується низькокваліфікованими трудовими ресурсами, однак з 2005 року відбувається поступова зміна ринку праці на користь середньокваліфікованого та висококваліфікованого персоналу.

Цікавою є інформація про розподіл трудових ресурсів і за статеву ознакою. Статистика показує, що середньокваліфікованими та висококваліфікованими працівниками більшою мірою є чоловіки. Водночас жінки залишаються домінувати на некваліфікованому ринку праці.

У цих умовах необхідно звернути увагу на те, що в Україні зростає дефіцит кваліфікованих працівників. Такою ж є і ситуація у світі, до якого Україна стає все більш прив'язаною через глобалізаційні процеси та використання Інтернету, що дозволяє розширити ринок пропозиції кваліфікованої роботи за межі українського ринку праці. Наприклад, за даними WEF [5] сьогодні у США понад 10 000 відкритих вакансій у сфері інформаційних технологій, що мають PhD. До 2030 року в Європі, за даними McKinsey [6], інноваційний робочий час збільшиться на 20%, а час із використанням технологічних компетенцій на 65%. Ці ринки праці вимагатимуть кваліфікованих трудових ресурсів, а стимулююча політика України щодо розвитку інформаційного сектору створить передумови для ще більшого відтоку трудових ресурсів з України, а тому проблема ефективного управління персоналу стане ще більш актуальною уже в найближчому майбутньому.

На сьогодні за даними OECD [7] ринки праці вимагають достатньої кількості трудових ресурсів із твердими навиками щодо розроблення програмного забезпечення, управління базами даних, машинного навчання, статистики. Потребують додаткових трудових ресурсів сфера управління бізнесом, маркетингу та фінансів. Поряд із твердими навиками, на думку WEF [8], виникає необхідність у м'яких навиках, що стосується комунікативних процесів та креативного мислення, а тому поряд із цифровими компетенціями важливими будуть знання іноземних мов та схильність до інновацій.

Оцінивши поточний рівень праці, необхідно зазначити, що автоматизація управління персоналом, що відбувається в Україні є досить нерівномірною. Абсолютна більшість підприємств не тільки не використовуються автоматизовані процеси в управлінні персоналом, однак взагалі побудовані на простих виробничих процесах, характерних індустріальному етапу розвитку економіки. Якщо ж говорити про сектор передових технологій, то тут можна знайти хороші практичні приклади використання автома-

Таблиця 1. Ефекти від цифровізації для економіки України й бюджету

Показник	2021	2025	2030	Усього у 2021–2030
Інвестиції в цифрову інфраструктуру, \$ млрд	0,7	3	6	16
Інвестиції в цифровізацію виробництва, бізнесу, промисловості, \$ млрд	1,5	5	14	70
Приріст продуктивності праці за рахунок цифровізації, %	1,1	1	13	
Додатково створений ВВП за рахунок цифровізації (тільки ефект від інвестицій та підвищення продуктивності), \$ млрд	17	93	280	1 260
- додатковий ВВП, %	11	44	95	
Додаткові надходження до бюджету, \$ млрд	3,2	17	50	240
Кількість створених робочих місць (без урахування експортної IT-індустрії), тис осіб	150	300	700	
Частка цифрової економіки в Україні (в загальному ВВП), %	3	15	65	

Джерело: [2].

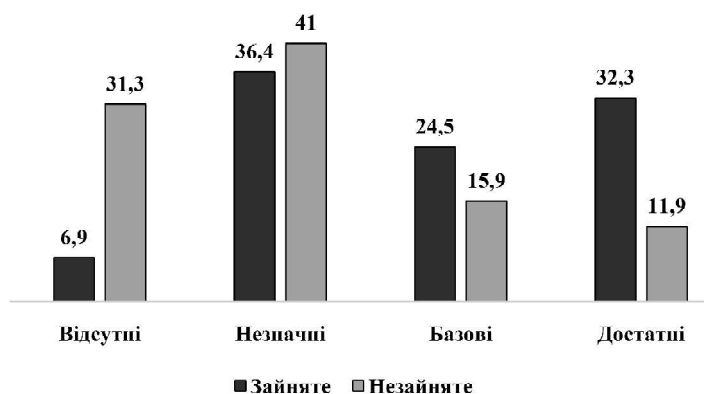

Рис. 2. Порівняння рівня володіння цифровими навичками серед зайнятого та незайнятого населення України

Джерело: [3].

Таблиця 2. Розподіл трудових ресурсів України за рівнем кваліфікації персоналу

Рівень кваліфікації	2005	2010	2015	2019	2020
Низькокваліфікований	58,2	57,7	53,2	51,1	51,2
Середньокваліфікований	30,9	28,9	31,9	33,4	33,2
Висококваліфікований	10,9	13,3	15	15,5	15,5

Джерело: [4].

Таблиця 3. Розподіл трудових ресурсів України за рівнем кваліфікації персоналу та статтю

Рівень кваліфікації	Жінки		Чоловіки	
	2019	2020	2019	2020
Низькокваліфікований	55,7	55,7	49,1	49,3
Середньокваліфікований	27,3	27,2	36,1	35,8
Висококваліфікований	17	17,1	14,8	14,8

Джерело: [4].

тизованих систем управління персоналом. Саме такі підходи повинні стати передовими у формуванні політики управління персоналу на підприємствах України.

Аналіз управління персоналом на підприємствах України. Якщо говорити про управління персоналом на підприємствах, що використовують інформаційні технології у своїх виробничих процесах, то на сьогоднішній день більшість міжнародних компаній або компаній з великими штатами уже перейшли на часткові автоматизації процесів управління працівниками. Дослідження консалтингової компанії Coleman Services [11] показують, що 62% таких організацій уже частково використовують автоматизоване функціональне управління та адміністрування персоналом і в подальшому продовжують покращувати цей показник. 17% лише починають впровадження цифрових технологій в управлінні персоналом. Необхідно зазначити, що базовий етап цифрової трансформації пройшло 10% опитаних компаній. З усіх опитаних компаній тільки 4% повністю перейшли на автоматизовані процеси управління персоналом, які включають автоматизацію управління персоналом на всіх рівнях.

Розроблення нових технологій, а також їх впровадження відбувається внутрішніми фахівцями. Такі дії дозволяють ефективно формувати команду та створювати комфортне середовище для роботи, що сприятиме потребам бізнесу. При цьому для управління персоналом нема необхідності розробляти комплексного програмного забезпечення, оскільки сьогодні вже створені програмні продукти, які апробовані різними компаніями зі всіх країн світу. Наприклад, Huma визнана однією з найбільш комплексних програм для HR у 2019 році, при цьому для опрацювання анкет та проведення співбесід можна використовувати близько 50 різних додатків, які обираються в залежності від потреби компанії. Наприклад, BambooHR систематизує дані про працівників і дозволяє швидко приймати рішення щодо їх розвитку. Zenefits пропонує інструменти скорочення витрат, OpenTute — платформа для професійного навчання та менторства працівників, Ultimate Software — програмне забезпечення для управління заробітною платою, тощо [12].

Мінімізація бюрократії і максимальне використання засобів автоматизації у цьому напрямі дозволяє не відчувати формальність усіх процесів управління персоналом, а навпаки, індивідуальну необхідність та значимість кожного працівника у команді. Підхід "людина до людини" стає базовим в управлінні персоналом, він будується на тому, що відносини у колективі формуються між усіма його учасниками. Тобто навіть працівник найнижчої ланки постійно матиме комунікативні процеси із керівництвом найвищого рівня. Це дозволяє працівникові відчувати свою значимість у процесі і мати стимул до розвитку.

Аналізуючи інформацію за даними цілями, аналітика стає важливим інструментом в умовах цифрової економіки і дозволяє вирішити такі завдання:

1) стандартизувати і скоригувати корпоративні стандарти;

2) виявити найбільш перспективних співробітників, на яких тримається розвиток компанії;

3) створювати клієнтоорієнтований продукт, при цьому акцент робиться не тільки на зовнішніх клієнтів, але і на інших працівників, що задіяні у виробничі процеси.

На відміну від застарілих стандартів управління персоналом, використання цифрових технологій дозволяє розкрити потенціал та здібності працівників і завжди бачити перед собою тих потенційних кадрів, які здатні виконувати інноваційні процеси. В таких умовах трудові ресурси стають запорукою інноваційного розвитку компаній.

Традиційно, основними функціями управління персоналом є планування, організація, мотивація, контроль. При цьому основною функцією, яка без перебільшення залишається найбільш важливою в процесі управління, є планування.

Планування персоналу є найбільш складною частиною управління. Цей процес вимагає найбільших трудових затрат та енергії працівників, оскільки вимагає роботи з новою інформацією. Розглянемо більш детально кожен із напрямів автоматизації управління та адміністрування персоналом на підприємствах України.

Планування персоналу. Від планування персоналу залежить можливість адаптації фірми до зовнішнього середовища. На сьогодні функції планування настільки є важливою для підприємств, що відділ кадрів використовує інноваційні підходи для цього. Компанії готові навіть набирати працівників про запас на випадок, якщо обсяг діяльності збільшиться. Такі працівники знаходяться на так званій лаві запасних, і вони знаходяться на ній до тих пір, поки не підбереться релевантна робота. Якщо працівник не відповідатиме запиту створеного продукту, в подальшому він не формуватиме штату компанії. Такою є практика планування персоналу в IT-компаніях України, які відчувають гостру нестачу кваліфікованих кадрів на вітчизняному ринку праці. Планування кількості працівників також тісно пов'язано із добром працівників, саме тому ці напрями є взаємопов'язаними.

Добір працівників. Автоматизація управління персоналом стосується і підбору кадрів, однак дані процеси добре налагоджені не у всіх організаціях. Зокрема, 21% опитаних використовують спеціальні програми з рекрутингу, які дозволяють вести базу даних по кандидатах, а також мати статистику щодо потенційних працівників. Решта ж компаній використовують власні розроблені інструменти ведення баз потенційних спеціалістів.

Процеси цифровізації змінюють підходи до управління підбором працівників. Якщо ще кілька років тому успішні компанії прагнули знайти висококваліфікованих працівників, пропонуючи їм високий рівень заробітної плати, то сьогодні цей підхід повністю дискредитував себе і реформувався в об'єктно-орієнтований аналіз. Даний аналіз будується на підборі працівників за машинним підбором даних, виявленні емпіричних закономірностей за приватними даними, які є найбільш потрібними для працевлаштування.

Наприклад, використовуючи соціальні мережі професійного характеру, або спеціалізовані дошки оголошень, рекрутери отримують кола кандидатів, які мають найбільш необхідні вимоги для формування виробничих процесів.

В основі такої системи є пошук персоналу за оголошенням вільної вакансії, на яку бажачі спеціалісти мають можливість відгукнутися, надіславши власні резюме. Спеціальні алгоритми обробляють великий потік

заявок і дозволяють вибрати кілька кандидатів, які найбільше відповідають параметрам вакансії. В таких автоматизованих умовах формується професійний, психологічний та соціальний портрет кандидата. При цьому для вирішення поточних завдань підприємства, оцінюється не тільки професійні навички кандидата, але і інші особисті якості, які необхідні працівникові для того, щоб він міг не тільки виконувати поставлені завдання, але легко влитися в колектив.

Спеціальні алгоритми дозволяють виявити велику кількість таких характеристик, зокрема виявити тих людей, які мають багатогранну особистість і широкі кола інтересів. Приймається до уваги також суспільне життя, благополуччя, хобі, характер та настрої кандидата. Після поверхневого розгляду всіх резюме, необхідно проводити роботу над помилками, які дозволяють відхилити тих людей, які потенційно не зможуть стати членами команди. Після другого етапу перевірки відбувається співбесіда кандидата, яка відіграє найважливішу роль у подачі та захисті резюме.

Для того щоб відібрати персонал, відділ кадрів формує стандартизовані запитання, які дозволяють оцінити не тільки професійні якості, але і так звані Soft Skills.

Для абсолютної більшості вітчизняних компаній оцінювання кандидата за професійними якостями, а також за їхніми індивідуальними якостями залишається в ручному режимі на багатьох підприємствах. Але вже сьогодні створюються спеціальні алгоритми машин, які дозволяють в автоматизованому режимі оцінити всіх кандидатів та підібрати кращих з них. Поки такі системи імплементовані в зарубіжних практиках HR, де обробляються тисячі заявок від населення на те, щоб потрапити на оголошену вакансію. Така програма використовується і для попереднього автоматизованого інтерв'ю із потенційним працівником, де враховується професіоналізм, самопочуття, настрої та пріоритети, а також емоційна основа, яка оцінюється на базі аналізу тембру голосу, напруженості та відтінків мови.

Адміністрування персоналу. Якщо розглядати більш детально структуру автоматизованих процесів, то передусім переважає група адміністрування персоналу. 77% компаній використовують засоби адміністрування персоналу для того, щоб налагодити чіткі системи ведення обліку кожного працівника. Такі системи дозволяють виявити тих працівників, на яких тримається діяльність компанії, а також слабких працівників, яким потрібно приділити більше уваги, або які в подальшому будуть скорочуватися. Дуже важливо при цьому не втратити креативних працівників і розробити для них індивідуальний план розвитку, оскільки саме такі люди можуть формувати інноваційні підходи до створення продукту.

Нарахування матеріальних винагород. Для багатьох компаній автоматизованою є система нарахування компенсацій та системи матеріального стимулювання працівників. 30% опитаних втілили процеси автоматизації, які дозволяють застосовувати ефективні пакети соціальних витрат, виходячи із потреб працівника. Така прозора система мотивації, яку можна проконтролювати не тільки управлінцям, але і працівникам, дозволяє їм краще реалізовувати власний потенціал та формувати довіру між персоналом та керівництвом, що позитивно впливає на робочий клімат організації.

Розвиток персоналу. Процес автоматизації торкнувся і навчання та розвитку персоналу. Автоматизація цих процесів дозволяє не тільки оцінити кваліфікацію працівників, але і підібрати найбільш ефективні програми щодо індивідуального навчання. Також використання спеціальних програм дозволяє здійснювати групові курси та групове підвищення кваліфікації, що економить ресурси підприємства.

Комунікативні процеси. Чимале значення має і налагодження комунікативних процесів підприємства. 23% компаній автоматизували ці процеси і дозволяють на-

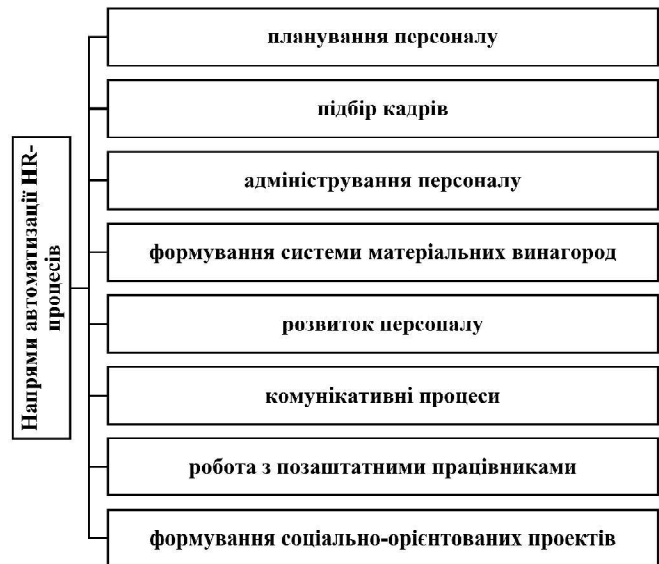

Рис. 3. Напрями автоматизації управління та адміністрування персоналом

лагодити прості внутрішні та зовнішні системи комунікації на всіх рівнях управління. Це дозволяє здійснювати швидко сповіщення, швидко вирішувати проблеми, які виникають і направити на її вирішення спеціалістів різних галузей.

Позаштатні працівники. Для того щоб компанія могла встигати за активним розвитком ринку, необхідно швидко будувати ефективні команди. Для цього досить часто залучається позаштатні працівників. Для того, щоб цей процес автоматизувати, шукають для початку фрілансерів, які виконують певні завдання, а потім використовуючи розроблену систему оцінювання, яка дозволяє визначити, хто з них може в подальшому працювати на постійній основі.

На початкових етапах співпраці із фрілансером компанія платить не за час, а за кінцевий результат. З однієї сторони, для компанії така модель співпраці є найбільш вигідною, однак, з іншої сторони, вона супроводжується значними ризиками, оскільки якість такої роботи може не відповідати очікуванням.

В умовах боротьби із наслідками пандемії формування штату поза межами офісу стало основним із завдань відділу управління персоналом. Для HR служби такі завдання стають більш складними, оскільки керувати роботою працівників в умовах віддаленої роботи досить складно. Необхідно постійно вести контроль за їх діяльністю та слідкувати за тим, щоб графік виконання завдань не порушувався. HR служби в цих умовах стають все більш необхідними для підприємства. Вони повинні налагодити взаємодію із службою безпеки, оскільки HR фахівець, як і найманий працівник, буде передавати постійні дані, які можуть становити комерційну цінність.

Формування соціально-орієнтованих проєктів. Особливої актуальності набуває реалізація соціально направлених проєктів. Основними перевагами використання цифрових технологій для компанії є: підвищення репутації компанії на ринку та зміцнення її позиції у соціумі; підвищення лояльності клієнтів до компанії; конкурентна перевага в залученні працівників.

Саме тому відділом управління персоналу постійно повинні формуватися соціально важливі проєкти, які зміцнюють бренд компанії, що дозволить отримати більш кваліфікованих кадрів, вирішувати поставлені завдання.

Однак розвиток систем ефективного управління персоналом залежить не тільки від організації роботи в межах компанії. Дуже важливо, щоб у державі формувалася такий клімат, який дозволить реалізувати концепції автоматизованого управління кадрами. Чималу

роль у розвитку ринку праці відіграє і державна політика щодо формування кваліфікованих трудових ресурсів. Якщо Україна дійсно планує вивести економіку на новий рівень, то інформаційні технології можуть стати невидимою рушійною силою, яка здатна це зробити. Однак на першому етапі необхідно переглянути політику підготовки кваліфікованих кадрів, що відбувається за рахунок реформування освіти. На сьогодні у кожному закладі вищої освіти, кадрова підготовка повинна відповідати запитам ринку. Це повинні бути такі магістри, які не тільки здатні до інновацій, однак і мають високий рівень технологічних та цифрових знань, але крім цього, і високий рівень знання іноземної мови. Держава повинна забезпечувати можливість кооперації між компаніями та освітніми закладами, які могли би сформувати теоретичні та практичні підходи до підготовки висококваліфікованих спеціалістів, які готові працювати в умовах трансформації економіки до цифрової.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

За результатами дослідження можна дійти висновку, що сучасні виробничі процеси, якими сьогодні характеризуються деякі прогресивні сектори економіки, вже стоять на порозі втілення автоматизованих системи управління персоналом. Однак реалії ринку праці такі, що таких організацій досить мало, а основний ринок праці формується некваліфікованими працівниками, які не мають достатньо навиків для того, щоб формувати ефективні команди. Проблема загострюється інертністю держави щодо реформування освітніх процесів та створення передумов для розвитку некваліфікованого ринку праці, який готовий обслуговувати процеси виробництва за невисокою ціною. Однак інноваційні підприємства, що вимагають прогресивних трудових ресурсів, повністю вирізняються від традиційного бізнесу. Чималу роль у цьому грає кадрова служба або HR, які відповідальні за підбір персоналу, його організацію, адміністрування, розвиток, організацію в умовах дистанційної роботи, а також формування соціально-орієнтованих проєктів, що здатні підвищити соціальну значимість компанії. Сучасні процеси автоматизації персоналу зазнали суттєвого реформування. Управління персоналом стає об'єктно-орієнтованим, а організаційна структура стає наскрізною, що дозволяє навіть спеціалістам найнижчої ланки виробництва безпосередньо бачити кінцевий продукт, працювати над його створенням та відчувати свою значимість у процесі. При цьому автоматизовані системи управління персоналом дозволяють організувати прозорий та всім зрозумілий процес матеріальної нагороди, мотивації та індивідуального розвитку, що має важливе значення для побудови ефективних та довгострокових команд.

Література:

1. Дашченко Н.М. Соціально відповідальне управління персоналом підприємства в умовах цифровізації економіки. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4. С. 424—432.
2. Цифрова агенда України — 2020. ГС "Хай-Тек офіс Україна", 2016.
3. Цифрова грамотність населення України. Міністерство цифрової трансформації України. 2019. URL: https://osvita.dia.gov.ua/uploads/0/585-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf
4. World Employment and Social Outlook: Trends 2021. International Labour Office. 2021. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_795453.pdf
5. The Future of Jobs Report 2018. WEF. 2018. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2018>
6. Skill shift: Automation and the future of the workforce. McKinsey. 2018. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/skill-shift-automation-and-the-future-of-the-workforce>

7. Stimulating digital innovation for growth and inclusiveness. OECD. 2016. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/stimulating-digital-innovation-for-growth-and-inclusiveness_5jlwqvhg3l31-en. <https://doi.org/10.1787/20716826>

8. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. WEF, 2016. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/>

9. Грішнова О.А., Заїчко О.С. Новітні технології в економіці персоналу: нові можливості і нові виклики. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 2. С. 52—57.

10. Данилевич Н., Рудакова С., Щетініна Л., Касяненко Я. Діджиталізація HR-процесів у сучасних реаліях. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 3 (64). С. 147—156.

11. Цифровые технологии в HR: как и зачем внедряют. HR-Director. 2019. URL: <https://www.hr-director.ru/article/67428-tsifrovye-tehnologii-v-hr-kak-i-zachem-vnedryat-19-m7>

12. Леонова, О. 30+ додатків для рекрутерів та HR. Хурма. 2019. URL: <https://hurma.work/blog/30-dodatki-v-dlya-rekruteriv-ta-hr-iv/>

References:

1. Dashchenko, N.M. (2020), "Socially responsible management of personnel in the context of digitalization of the economy", *Biznes Inform*, vol. 4, pp. 424—432.
2. High-Tech Office Ukraine (2016), *Digital Agenda of Ukraine — 2020*, High-Tech Office Ukraine, Kyiv, Ukraine.
3. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2019), "Digital literacy of the population of Ukraine", available at: https://osvita.dia.gov.ua/uploads/0/585-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf (Accessed 25 Jan 2022).
4. International Labor Office (2021), "World Employment and Social Outlook: Trends 2021", available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_795453.pdf (Accessed 25 Jan 2022).
5. WEF (2018), "The Future of Jobs Report 2018", available at: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2018> (Accessed 25 Jan 2022).
6. McKinsey (2018), "Skill shift: Automation and the future of the workforce", available at: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/skill-shift-automation-and-the-future-of-the-workforce> (Accessed 25 Jan 2022).
7. OECD (2016), "Stimulating digital innovation for growth and inclusiveness", available at: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/stimulating-digital-innovation-for-growth-and-inclusiveness_5jlwqvhg3l31-en (Accessed 25 Jan 2022). DOI: <https://doi.org/10.1787/20716826>
8. WEF (2016), "The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution", available at: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/> (Accessed 25 Jan 2022).
9. Grishnova, O.A. and Zaichko, O.S. (2016), "New Technologies in the Personnel Economy: New Opportunities and New Challenges", *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, vol. 2, pp. 52—57.
10. Danylevych, N., Rudakova, S., Shchetinina, L., Kasyanenko, J. (2020), "Digitalization of HR-processes in modern realities", *Galician Economic Bulletin*, vol. 3 (64), pp. 147—156.
11. HR Director (2019), "Digital technologies in HR: how and why to implement", available at <https://www.hr-director.ru/article/67428-tsifrovye-tehnologii-v-hr-kak-i-zachem-vnedryat-19-m7> (Accessed 25 Jan 2022).
12. Leonova, O. (2019), "30+ applications for recruiters and HR", *HURMA*, available: <https://hurma.work/blog/30-dodatki-v-dlya-rekruteriv-ta-hr-iv/>

Стаття надійшла до редакції 04.02.2022 р.

Н. А. Марусяк,
к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-4427-2238
Н. А. Бак,
к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-3774-1745

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.109

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ЗАГРОЗИ ЇЇ ВТРАТИ В СУЧАСНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

N. Marusiak,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Credit,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
N. Bak,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Credit,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE AND THREATS OF ITS LOSS IN THE MODERN ECONOMIC ENVIRONMENT

У статті досліджено особливості розкриття сутності фінансової безпеки підприємства з метою розвитку понятійного апарату фінансового менеджменту підприємства. Розглянуто підходи до трактування фінансової безпеки як складової економічної безпеки підприємства, самостійного об'єкту управління, детермінованого рівня фінансового стану, діяльності з управління ризиками, рівня збалансованості фінансових показників тощо. Визначено, що фінансова безпека на підприємстві характеризується таким фінансовим станом, за якого підприємство здатне протистояти вже існуючим та потенційним загрозам шляхом ефективного фінансового управління для забезпечення розвитку економічної діяльності підприємства. Узагальнення основних теоретичних підходів відповідно до сутнісних ознак фінансової безпеки є підґрунтям її впровадження на підприємствах. Обґрунтовано необхідність класифікації загроз фінансовій безпеці підприємства за місцем та джерелами виникнення, сферою походження, можливістю здійснення, тривалістю дії, ступенем важкості. Охарактеризовано види загроз відповідно до основних економічних тенденцій у країні. Їх ідентифікація необхідна для прийняття ефективних рішень для зменшення негативного впливу на фінансовий стан та економічний розвиток підприємств у сучасному економічному середовищі.

The article examines the interpretations features to the disclosure of the enterprise's financial security essence, which ensured the development of the conceptual apparatus of enterprise's financial management. Researchers' approaches to the interpretation of financial security as a component of enterprise's economic security, independent object of management, determined level of financial condition, risk management activities, the financial indicators level of balance, etc. are considered. It is noted that the financial security concept is multifaceted and has many features, so each researcher clarifies and expands the characteristics of financial security, so it is appropriate to take a comprehensive approach, according to which the financial security essence is characterized by financial condition under which the company is able to withstand existing and potential threats through effective financial management to ensure the enterprise's economic activity development. The main theoretical approaches generalization in accordance with the financial security essential features is the

basis for its provision in enterprises. The enterprise's financial security is threatened by various factors. In particular, damage to the entrepreneur's interests may be caused as a result of unfair actions of competitors; non-fulfillment by partners, customers, suppliers, customers of their obligations to pay for contracts, supply of goods, etc.; as well as crisis phenomena in the economy, unpredictable changes in market conditions, natural disasters, pandemics, emergencies, managerial incompetence, social tensions and, finally, adverse economic state policies. The necessity of threats classification to the enterprise's financial security by place and sources of origin, sphere of origin, possibility of implementation, duration of action, degree of severity is substantiated. The types of threats are characterized in accordance with the main economic and political trends in the country. Their identification is necessary to make effective decisions to reduce the negative impact on the financial condition and enterprises economic development in today's economic environment. Reducing the impact of threats will ensure an adequate level of financial security, and improving the financial condition, in turn, will strengthen financial security and increase the enterprise's efficiency.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, загрози фінансовій безпеці, фінансові ризики, фінансовий стан, фінансова стабільність.

Key words: financial security of the enterprise, threats to financial security, financial risks, financial condition, financial stability.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

В останні роки зросла роль формування системи фінансової безпеки на всіх рівнях, будь то макроекономічна безпека, безпека підприємств різних сфер і галузей діяльності чи безпека домогосподарств. Ця проблема залишається однією з основних і, відповідно, найбільш актуальних у сучасному нестабільному середовищі української економіки. З одного боку, всім зрозуміла важливість та необхідність забезпечення фінансової безпеки, а з іншого боку, дуже багато її аспектів перебувають за межею комплексного системного розуміння та ефективною практичною реалізацією.

Фінансова безпека підприємств є сьогодні об'єктом постійної і досить пильної уваги з боку власників і топ-менеджменту. Загрози активно проявляються в недовірі інвесторів і вкладників до фінансової системи, до системи підприємницького менеджменту, в консервативній політиці підприємців з позиції використання фінансових і страхових можливостей українського ринку. Макроекономічними загрозами для фінансової безпеки підприємств також є: обмежено сформована інфраструктура інвестиційного ринку в результаті його нерівномірного, нестабільного розвитку, що характеризується відсутністю різноспрямованих розвинутих кредитно-фінансових інститутів, низькою диверсифікацією ринку, нестабільністю законодавства, стримуючим формування механізму ринкової конкуренції в економічній сфері, відсутністю комплексного підходу до обліку та аналізу ризиків як державою, так суб'єктами економіки в цілому. До числа найважливіших мікроекономічних чинників, що діють на рівні конкретного підприємства, слід віднести некомпетентну, необережну політику з позиції реалізації системи фінансової безпеки, як з боку управлінського персоналу, так і з боку фахівців різних підрозділів.

Слід врахувати і не сформовану до сих пір ділову культуру, і високий рівень фінансових порушень в бізнесовій сфері, в зв'язку з чим, наприклад, нерідко спостерігаються свідомі дії по затримці погашення і неповернення дебіторської заборгованості з боку покупців. Крім того, можна відзначити небажання деяких підприємців проводити грамотну політику управління фінансовими ризиками в силу власної неграмотності або неможливості залучити фахівця в цій сфері. Все це підтверджує значущість розуміння поняття фінансової безпеки та необхідності чіткої ідентифікації загроз фінансової безпеки в сучасному економічному середовищі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематиці сутності фінансової безпеки, питанням її забезпечення на підприємстві присвячені дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, а саме: О.В. Ареф'єва, А. Берле, І.О. Бланк, О.І. Барановський, О. Вільямсон, А.С. Козак, А.О. Єпіфанов, Н.С. Краснокутська, Г.М. Коптева, О.В. Лиса, О.В. Сусіденко, Г.О. Сукрушева, Г. Шіназі. Дослідженням загроз фінансової безпеки підприємства присвячені праці таких вчених: Ю.В. Біляк, Н.В. Галайко, С.Б. Довбня, В.О. Заросило, Х.І. Цвайг та ін.

Попри значні напрацювання, різноманітність наукових поглядів та певних теорій відносно поняття фінансової безпеки підприємства та її загроз, в економічній науці не існує цілісної системної концепції.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення сутності поняття фінансова безпека підприємства та визначення можливих загроз її втрати для нейтралізації їх негативного впливу на фінансовий стан та розвиток підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах підприємству необхідно мати можливість успішно протистояти різним загрозам і ризикам: як вже існуючим, так і потенційним, здатним завдати шкоди його діяльності. Високий рівень фінансової безпеки є основним фактором здатності підприємства підтримувати основну стратегію розвитку. Цього досягти можна за фінансової стабільності та незалежності, злагодженості роботи на всіх рівнях і грамотному захисті фінансових інтересів підприємства.

Еволюція суспільного та економічного середовища постійно поповнюється різними благами та загрозами, що сприяє зростанню нестабільності на економічному ринку. Тому підприємствам доводиться постійно розробляти принципово нові шляхи виходу зі складних фінансових ситуацій для забезпечення фінансової безпеки.

Сутність самого поняття безпеки — економічної та фінансової, як однієї з її підсистем, полягає в якісній характеристиці системи, яка забезпечує нормальні умови діяльності, відповідність розробленій стратегії, досягнення цілей, а також здатність протистояти різним загрозам, у разі їх виникнення, і швидко відновлювати втрачені економічні позиції [1, с. 89].

Ефективна економічна система покликана гарантувати не тільки стабільне функціонування підприємства на певний період, а й успішний розвиток підприємства в майбутньому. Кожне підприємство є життєво важливою складовою для суспільного розвитку, що забезпечує потреби споживачів і створює певний продукт. Підвищена увага до проблем безпеки підприємств виникла внаслідок зростання конкурентоспроможності на ринку і розвитку не завжди чесних методів конкурентної боротьби, а також недосконалої регулювання системи на державному рівні.

Поняття фінансової безпеки ґрунтується на грамотній стратегії розвитку в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз, врахуванні фінансової невизначеності, змін мікроекономічного характеру. В сучасному нестабільному економічному середовищі підприємство повинно оптимально співвідносити ризики і прибутки, приймати обґрунтовані рішення, запобігати можливим загрозам та забезпечувати досягнення стратегічних цілей.

Неможливо забезпечити стабільний розвиток підприємства без розробки стратегії та її впровадження. Крім того, діяльність будь-якого суб'єкта ринкової економіки буде успішна тільки в разі стабільного фінансового стану. Це в сучасній економіці досягається шляхом формування ефективної системи фінансової безпеки підприємства.

В економічній літературі відсутнє одностайне трактування дефініції "фінансова безпека підприємства". Так, О.В. Лиса умовно виділяє п'ять підходів до визначення поняття "фінансова безпека підприємства" [2]. Г.О. Сукрушева для формування власного визначення здійснила морфологічну оцінку шести підходів [3]. Н.С. Краснокутська, Г.М. Коптева при дослідженні його дефініції беруть до уваги сім підходів [4]. Розглянемо основні з них.

В основі першого підходу фінансова безпека підприємства розглядається як "важлива складова економічної безпеки, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта, яка відображається через систему критеріїв і показників його фінансового стану, що характеризуються збалансованістю фінансів, достатню ліквідністю активів і наявність необхідних резервів" [5, с. 97]. Як складник економічної безпеки фінансову безпеку розглядають також Л.А. Некрасенко, Ю.М. Рибалко, О.І. Судакова, І.В. Чебісова, Є.М. Іванишина.

Фінансову безпеку як самостійний об'єкт управління визначають О.В. Ареф'єва, Є.К. Бондаренко, О.С. Журавка, В.І. Мунтян, Ю.Б. Кракос, Т.Б. Кузенко та інші. За їх підходом фінансова безпека — це "здатність суб'єкта підприємництва здійснювати свою господарську, зокрема й фінансову діяльність, ефективно і стабільно шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та невілювати вплив ризиків" [6, с. 25]. Зустрічається характеристика фінансової безпеки як результату управління, тобто "стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат по цінних паперах підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів" [7, с. 23].

Прихильник іншого підходу, І.О. Бланк стверджує, що "фінансова безпека підприємства являє собою кількісно та якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних та потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, пара-

метри якого визначаються на основі його фінансової філософії та створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному та перспективному періодах" [8, с. 24]. На думку О.І. Барановського, "фінансова безпека підприємства — це рівень забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення його потреб і виконання наявних зобов'язань, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування та економічне зростання" [9]. Тобто автори визначають фінансову безпеку підприємства як фінансовий стан, що характеризується стійкістю до загроз.

Водночас має місце думка інших дослідників, відповідно до якої "фінансову безпеку підприємства визначають як діяльність з управління ризиками та захисту інтересів підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз з метою забезпечення стабільного розвитку підприємництва та зростання його власного капіталу в поточній і стратегічній перспективі" [3].

Також у багатьох працях трапляється підхід, за яким фінансову безпеку розглядають як процес досягнення певного стану. Зокрема, "цілеспрямований багаторівневий процес, який включає сукупність методів, ресурсів, важелів по забезпеченню захищеності фінансових інтересів суб'єкта господарювання від деструктивного впливу зовнішніх і внутрішніх фінансових загрозі формуванню рівноваги підприємства в поточній і стратегічній перспективах за умов конкурентного середовища" [11].

Цікавим є розуміння Г. Шиназі, що визначає фінансову безпеку підприємства як "здатність сприяти та розширювати економічні процеси корпорації, управляти ризиками діяльності та нівелювати їх наслідки. Більше того, категорія фінансової безпеки — така категорія, яка характеризується ознакою неперервності у часі: вона може лише видозмінюватися як похідна сукупності всіх елементів категорії фінанси" [11, с. 34—35].

Як комплексне поняття фінансову безпеку підприємства трактують І.В. Нартова та Я.О. Кіріченко. Тобто вона характеризує такий фінансовий стан, за якого забезпечується, по-перше, збалансованість та якість сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, що використовуються підприємством; по-друге, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз; по-третє, здатність фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових інтересів і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів; по-четверте, ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи [12].

Узагальнюючи вищевикладені підходи, можна зазначити, що поняття є багатограним та має безліч ознак, кожен дослідник уточнює та розширює сутнісні характеристики фінансової безпеки. Тому доречним є комплексний підхід, згідно з яким фінансова безпека підприємства характеризується здатністю підприємства забезпечити такий фінансовий стан, за якого воно в змозі протистояти вже існуючим та потенційним загрозам шляхом ефективного фінансового управління для забезпечення розвитку економічної діяльності підприємства.

Політична та економічна нестабільність у країні, подорожчання енергетичних ресурсів та інші фактори становлять суттєву загрозу фінансовій безпеці вітчизняних підприємств, особливо реального сектору економіки. Вони не отримують фінансовий результат, що був запланований за сталих умов функціонування. Також за високої конкуренції бувають ситуації, коли прибутковість бізнесу відносно висока, але існують певні ризики: наприклад, більш потужному супернику не складе труднощів поглинути підприємство. З іншого боку, чим вище темп зростання і розвитку, тим більше підприємство стає залежним від фінансування ззовні, а це загрожує втратою фінансової стійкості, само-

стійності і контролю в управлінні підприємством. Тому важливо вчасно виявляти потенційні загрози, розробляти заходи щодо забезпечення фінансової безпеки, а також досягнення стійкості підприємства в довгостроковій перспективі.

Фінансовій безпеці підприємства загрожують різноманітні фактори. Зокрема, збитки інтересам підприємця може бути завдано в результаті недобросовісних дій конкурентів; невиконання партнерами, замовниками, постачальниками, клієнтами своїх зобов'язань щодо оплати контрактів, постачання товарів тощо; а також кризових явищ в економіці, непередбачуваних змін кон'юнктури ринку, стихійних лих, пандемій, надзвичайних подій, управлінської некомпетентності, соціальної напруженості і, нарешті, несприятливої економічної політики держави.

Формування системи забезпечення фінансової безпеки на підприємстві не можливо без ідентифікації безлічі різноманітних загроз, які виникають у процесі господарської діяльності.

Загроза фінансовій безпеці підприємства — поняття неоднозначне, для виділення конкретних загроз необхідно проводити їх класифікацію за різними критеріями. Вибір критеріїв залежить від цілей і особливостей процедури забезпечення фінансової безпеки. Загрози фінансовій безпеці підприємства характеризуються широким спектром видів. З метою їх повної ідентифікації розглянемо класифікацію загроз фінансовій безпеці підприємства.

Основна класифікація загроз пов'язана з їх місцем виникнення. За цією ознакою ідентифікують зовнішні і внутрішні загрози. Зовнішні загрози, як правило становлять більшу небезпеку так, як не піддаються виявленню і прогнозуванню. Якщо вони вчасно ідентифіковані, можливо лише зменшити їх негативний вплив і врахувати у фінансово-господарській діяльності. Останнім часом активізувалося безліч зовнішніх загроз пов'язаних з нестабільністю політичної ситуації, інвестиційним кліматом, карантинними обмеженнями, природними катаклізмами та зростанням цін на енергоносії. В загальному, можна об'єднати зовнішні загрози у певні блоки, що формуються державними структурами та кредиторами, кримінальними елементами, конкурентами тощо.

Водночас нейтралізація внутрішніх загроз належить до компетенції фінансового менеджменту підприємства. Професор В.О. Заросило пропонує ділити їх на кілька рівнів. "До першого рівня він відносить організаційні ризики, як-от: некваліфіковане управління підрозділами і підприємствами в цілому, низька дисципліна праці, розголошення інформації, яка становить комерційну таємницю і впливає на стан фінансової безпеки. До другого рівня — недоліки у плануванні та стратегії діяльності підприємств: це помилки у стратегічному плануванні, некваліфікована маркетингова політика, прорахунки в ціновій політиці, неефективна робота внутрішнього аудиту та інших перевірок, непередумані угоди, які впливають на фінансову безпеку. До третього рівня відносяться технічні причини виникнення загроз для фінансової безпеки: слабе технічне забезпечення підприємств, відсутність як планів, так і практичних кроків щодо модернізації, застарілі технологічні процеси, перевищення витрат газу, електричної та інших видів енергомістких матеріалів" [13, с. 18].

Сфера походження також є ознакою, що допомагає ідентифікувати загрози. Вони можуть бути економічними, виробничими, соціальними та законодавчими. Найбільш поширеними загрозами є загрози економічного характеру. До них відносяться брак інвестицій і фінансових ресурсів, труднощі у їх залученні; відсутність ліквідних резервів; необґрунтованість програм і проектів; відсутність достовірної інформації про стан ринку; обмежений ринок збуту; низький рівень фінансового менеджменту, і, як наслідок, відсутність фінансового планування. Щодо соціальних, то це насамперед

низька купівельна спроможність населення, звичай, традиції, вподобання певних верств населення.

Виокремлюють також загрози об'єктивні та суб'єктивні, такий їх поділ зумовлений джерелами виникнення. Об'єктивні загрози виникають без участі та волевиявлення суб'єктів економічної системи. Суб'єктивні — навмисні або ненавмисні дії людей, органів влади або державних організацій, фінансових установ; конкурентів, злочинних організацій та інше, що впливають на економічні відносини підприємства з іншими учасниками ринку.

За можливістю здійснення загрози фінансовій безпеці підприємства можна поділити на реальні та потенційні. "Реальні загрози існують об'єктивно в досліджуваній період часу або з достатньо великою ймовірністю здатні виникнути в наступні періоди, тобто їх реалізація є неминучою. Потенційні загрози можуть настати під час реалізації певних суб'єктивних чи об'єктивних умов" [14, с. 183].

Загрози можуть мати різну тривалість дії, тому виділяють тимчасові і постійні. Тимчасові загрози виникають впродовж певного обмеженого періоду часу, а постійні, відповідно, протягом усього часу функціонування підприємства та фактично усунути їх не можливо.

За таким критерієм, як ступінь важкості можна ідентифікувати загрози з високою, значною, середньою і низькою тяжкістю наслідків. Загрози з високою важкістю призводять до різкого погіршення фінансового стану підприємства, що може зумовити припинення його діяльності. Значний рівень тяжкості наслідків впливу загроз передбачає можливість нанесення підприємству значних фінансових втрат, які в подальшому негативно вплинуть на його фінансову результативність і усуваються впродовж тривалого часу. Середній ступінь тяжкості означає, що подолання наслідків впливу загроз вимагає витрат але здійснюється впродовж короткого періоду. Наслідки впливу загроз з низьким ступенем важкості істотно не впливають на поточну діяльність підприємства та його стратегію розвитку.

Деякі науковці виокремлюють загрози, що виникають на різних етапах господарської діяльності підприємств. Виділяють загрози, які виникають на початку підприємницької діяльності, під час функціонування підприємств, етапі виробництва продукції, етапі перевезення продукції, етапі реалізації та збуту продукції, та етапі фінансових розрахунків. Наприклад, реєстрація підприємства може бути пов'язана із корупційними діями чиновників при реєстрації підприємств чи надання дозволів. Вже при функціонуванні підприємства — це можуть бути технологічні та інші проблеми, пов'язані з виробництвом, та інші дії, що загрожувають фінансовій безпеці підприємств. На етапі транспортування продукції загрозами для фінансової безпеки можуть бути не добросовісне виконання всіх умов перевізниками, псування товарів і матеріалів. Загрозами для фінансової безпеки на етапі реалізації продукції можуть бути крадіжки, не виконання договорів, відмова від замовлень, заниження цін, невчасний розрахунок за реалізовану продукцію.

Визначити всі види загроз для фінансової безпеки підприємства практично неможливо, одних може не бути на початковому етапі але вони виникають у процесі діяльності підприємств. Для розроблення форм і методів протидії загрозам необхідна їх якісна ідентифікація та визначення їх впливу на фінансову безпеку підприємства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Складність поняття та широта сутнісних ознак фінансової безпеки зумовила розробку різних підходів до трактування його сутності. Його розглядають як складову економічної безпеки підприємства, як само-

стійний об'єкт управління, як детермінований рівень фінансового стану, як діяльність з управління ризиками, як рівень збалансованості фінансових показників тощо.

Узагальнюючи сутність фінансової безпеки підприємства, можна стверджувати, що вона визначається фінансовим станом, за якого підприємство здатне протистояти вже існуючим та потенційним загрозам шляхом ефективного фінансового управління для забезпечення розвитку економічної діяльності підприємства. Для забезпечення фінансової безпеки підприємства у сучасному економічному середовищі варто класифікувати загрози відповідно до місця та джерела виникнення, сфери походження, можливості здійснення, тривалості дії, ступеня важкості. Така їх ідентифікація необхідна для прийняття ефективних рішень щодо нейтралізації негативного впливу на фінансовий стан та стійкість економічного розвитку підприємства.

Література:

1. Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 1 (91). С. 98—103.
2. Лиса О.В. Фінансова безпека суб'єктів господарювання в сучасних умовах. Економічний аналіз: збір. наук. праць. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ "Економічна думка", 2016. Т. 26. № 1. С. 58—64.
3. Сукрушева Г.О., Коляда К.В. Теоретична сутність фінансової безпеки суб'єкта господарювання. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Економічні науки. 2018. Вип. 23. С. 560—562.
4. Краснокутська Н.С., Коптева Г.М. Дефініція поняття "фінансова безпека підприємства": основні підходи та особливості. Бізнес Інформ. 2019. № 7. С. 14—19.
5. Козак А.С., Багровецька І.В. Концептуальні та методичні засади формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства. Економіка і управління. 2008. № 13. С. 97—101.
6. Єпіфанов А.О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія. Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. 295 с.
7. Кириченко О.А., Кудря І.В. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах кризи. Інвестиції: практика та досвід. 2009. № 10. С. 22—26.
8. Бланк І.А. Управление финансовой безопасностью предприятия. К., Эльга, Ника-Центр, 2004. 784 с.
9. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні. Методологія оцінки та механізми забезпечення. К.: КНТЕУ, 2004. 759 с.
10. Сусіденко О. В. Фінансова безпека підприємства: теорія, методи, практика: монографія. Київ: ЦУЛ, 2015. 128 с.
11. Garry J. Schinasi. Defining Financial Stability. IMF Working Paper Series. 2004. WP/04/187. Pp. 1—16.
12. Нартова І.В., Кіріченко Я.О. Сутність дефініції "фінансова безпека" та суміжних категорій і понять. URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/3_102433.doc.htm
13. Заросило В.О. Загрози фінансовій безпеці та їх класифікація. Наукові праці МАУП. 2017. Вип. 52 (1). С. 17—22.
14. Цвайг Х.І., Галайко Н.В. Загрози фінансовій безпеці підприємства та шляхи їх усунення. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 11. С. 181—185.

References:

1. Apiefieva, O. V. and Kuzenko, T. B. (2009), "Economic bases of formation of financial component of economic security", Aktualni problemy ekonomiky, vol. 1 (91), pp. 98—103.
2. Lysa, O.V. (2016), "Financial security of economic entities in modern conditions", Ekonomichnyi analiz: zbir. nauk. prats, vol. 26, no. 1, pp. 58—64.

3. Sukrusheva H. O. and Koliada, K. V. (2018), "Theoretical essence of financial security of a business entity", Naukovi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Ekonomichni nauky, vol. 23, no. 1, pp. 560—562.

4. Krasnokutska, N. S. and Koptieva, H. M. (2019), "Definition of the concept of "financial security of the enterprise": basic approaches and features", Biznes Inform, vol. 7, pp. 14—19.

5. Kozak, L. S. and Bahrovetska, I. V. (2008), "Conceptual and methodical bases of formation of the mechanism of maintenance of financial safety of the enterprise", Ekonomika i upravlinnia, vol. 13, pp. 97—101.

6. Yepifanov, A. O. (2009), Finansova bezpeka pidpriemstv i bankivskykh ustanov: monohrafiia [Financial security of enterprises and banking institutions]. SHEI "UAB NBU", Sumy, Ukraine.

7. Kyrychenko, O. A. and Kudria, I. V. (2009), "Improving the management of financial security of enterprises in times of crisis", Investysii: praktyka ta dosvid, vol. 10, pp. 22—26.

8. Blank, I. A. (2004), Upravlenie finansovoy bezopasnost'yu predpriyatiya [Enterprise financial security management], Nika Center: Elga, Kyiv, Ukraine.

9. Baranovskyi, O. I. (2004), Finansova bezpeka v Ukraini. Metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia [Financial security in Ukraine. Assessment methodology and security mechanisms], KNTU, Kyiv, Ukraine.

10. Susidenko, O. V. (2015), Finansova bezpeka pidpriemstva: teoriia, metody, praktyka: monohrafiia [Financial security of business: theory, methods, practice: monograph], TsUL, Kyiv, Ukraine.

11. Schinasi, G. J. (2004), "Defining Financial Stability", IMF Working Paper Series. WP/04/187, pp. 1—16.

12. Nartova, I. V. and Kirichenko, Ya. O. (2012), "The essence of the definition of "financial security" and related categories and concepts", available at: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/3_102433.doc.htm (accessed 2 February 2022).

13. Zarosylo, V. O. (2017), "Threats to financial security and their classification", Naukovi pratsi MAUP, vol. 52 (1), pp. 17—22.

14. Tsvai, Kh. I. and Halaiko, N. V. (2016), "Threats to the financial security of the enterprise and ways to eliminate them", Prychornomorski ekonomichni studii, vol. 11, pp. 181—185.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

З. І. Кобеля,

к. е. н., доцент, доцент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0002-5135-4402

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.114

ОСОБЛИВОСТІ ІТ-РЕКРУТИНГУ НА СУЧАСНОМУ РИНКУ ПРАЦІ

Z. Kobelia,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Business and Personnel Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

FEATURES OF IT RECRUITMENT IN THE MODERN LABOR MARKET

У роботі досліджено сучасний ринок праці, який динамічно змінюється під впливом викликів, пов'язаних з глобалізацією усіх процесів, трансформацією технологій через розвиток інновацій та змінами через поширення COVID-19.

Для України сьогодні актуальним є пошук нових напрямів розвитку та інвестування передусім у стратегічно важливі й перспективні галузі, до яких відносять галузь інформаційних технологій (ІТ). Світовий досвід показує, що розвиток високотехнологічних галузей є однією з передумов економічного росту та міжнародної конкурентоспроможності. Розвиток персоналу галузі ІТ є одним з важливих напрямів інвестицій, адже саме працівники з їх інтелектом, знаннями та особистісними якостями створюють умови для розвитку, прогресу та успішного функціонування як підприємства, так і суспільства в цілому, це особливо видно у галузях, які належать до "економіки знань".

Кадрове забезпечення з кожним роком змінюється, і необхідність у ньому змінюється, все частіше виникає необхідність швидкої зміни персоналу, в тому числі адаптованого до нових викликів. Особливою є в цьому відношенні сфера інформаційних технологій. Інформаційні технології розвиваються дуже швидко як у всьому світі, так і в Україні. Вони є важливим та перспективним напрямом для розвитку нашої економіки, про що показує стрімке зростання її частки у ВВП. При сприятливій нормативно-правовій базі та покращенні економічної та політичної ситуації, разом з наявною високою технологічною базою наша країна має високий потенціал для розвитку ІТ-галузі та встановлення її як однієї з пріоритетних.

HR-менеджери все частіше стають відповідальними за процес набору персоналу, його навчання та розвиток — це потребує значних інвестиційних ресурсів. Альтернативою стають рекрутингові компанії, які набувають все більшої популярності серед європейських та українських підприємств, які бажають якнайшвидше знайти відповідних кандидатів.

The paper examines the current labor market, which is changing dynamically under the influence of challenges related to the globalization of all processes, technology transformation through innovation and change through the spread of COVID-19.

For Ukraine today, the search for new directions of development and investment is relevant, especially in strategically important and promising industries, which include the field of information technology (IT). In our study, we will use the general term information technology to define both information and telecommunications technologies together. This approach is in line with current trends in the industry, as most companies work in several (all) areas of information and telecommunications technology, due to their dependence on the global communications network Internet.

World experience shows that the development of high-tech industries is one of the prerequisites for economic growth and international competitiveness. The development of IT staff is one of the important areas of investment, because it is employees with their intelligence, knowledge and personal qualities create the conditions for development, progress and successful operation of both enterprises and society as a whole, this is especially evident in industries knowledge economy".

Staffing is changing every year, and the need for it is changing, more and more often there is a need for rapid change of staff, including those adapted to new challenges. The sphere of information technologies is special in this respect. Information technologies are developing very fast both around the world and in Ukraine. They are an important and promising direction for the development of our economy, as evidenced by the rapid growth of its share in GDP. With a favorable regulatory framework and improving the economic and political situation, together with the existing high technological base, our country has a high potential for the development of the IT industry and establishing it as one of the priorities.

HR managers are increasingly responsible for the recruitment process, training and development — this requires significant investment resources. An alternative is recruitment companies, which are becoming increasingly popular among European and Ukrainian companies that want to find suitable candidates as soon as possible.

Ключові слова: ринок праці, рекрутинг, хедхантинг, ІТ-рекрутер, діджиталізація.
Key words: labor market, recruitment, headhunting, IT recruiter, digitalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток України в сфері інформаційних технологій виступає основою та дієвим чинником забезпечення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Він має ґрунтуватися на розробці й поширенні технологій швидкої та якісної передачі знань на відстань. Практичне здійснення цього вимагає трансформації підходів до навчання, професійної діяльності та розвитку людини. Відповідно до вимог сьогодення, це стане запорукою підвищення рівня і якості життя населення, скорочення потоків міграції фахівців з інформаційних технологій (ІТ) за межі країни та досягнення тенденцій інноваційного розвитку.

На сучасному ринку праці сьогодні виникає парадоксальна ситуація: спостерігається дефіцит кваліфікованих фахівців при доволі високому рівні безробіття. Людина відіграє вирішальну роль у досягненні росту будь-якої підприємницької структури, тому щоб бути кращим за своїх конкурентів на ринку і бути завжди на висоті, компанія необхідно запрошувати найкращих фахівців, а це створює багато проблем та сповільнює їх діяльність, оскільки висококваліфіковані спеціалісти коштують дорого на ринку праці та мають можливість самі обрати місце працевлаштування.

Оскільки потреба в кадрах з кожним роком стає все складнішою, підприємству потрібно зосереджувати свою увагу на власному персоналі та формувати стійку групу, яка зможе адаптуватися до непередбачуваних ситуацій, які можуть виникати на ринку праці. Тому рекрутинг персоналу є досить важливим для організації, які бажають знайти не тільки професіонала своєї справи, але й фахівця, який цінуватиме свою роботу та буде виконувати її на високому рівні. Організації час від часу повинні звертатися до рекрутингових організацій, оскільки висока плінність кадрів потребує швидкої заміни працівників.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні сфера надання рекрутингових послуг є досить новою галуззю, оскільки закінченої теорії технології надання рекрутингових послуг зараз немає. Отже, є необхідність у подальшому дослідженні проблем рекрутингу та його тенденцій у сучасних соціально-економічних умовах, що впливають на сучасний розвиток ринку праці. Треба відзначити науковців, які дос-

ліджували цю тему більш глибоко, а саме: А.А. Бикова, М.В. Галай, І.Ю. Жиляєва, І.М. Касатка, В.В. Криша, В.Ю. Лисак, А.В. Лобза, О.В. Мазоренко, К.Г. Наумік, В. М. Семендяк, Я.С. Семєняк. У своїх працях вони висвітлюють головні етапи рекрутингу, його переваги та недоліки, вартість різних методів пошуку кадрів, доцільність використання послуг рекрутерів.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є вивчення тенденцій розвитку рекрутингу персоналу ІТ-компаній, особливостей надання даного виду послуг, виявлення популярних каналів пошуку кадрів, визначення найбільш використовуваних методів пошуку працівників ІТ-сфери.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Галузь інформаційних технологій є типовим представником інноваційної економіки, яка базується на знаннях, компетенціях та професійних навичках людини. Успіх ІТ-підприємства прямо залежить від того, який кваліфікований і досвідчений персонал на ньому працює. Це показують факти та цифри, а саме те, що "основним фактором та причиною успіху світового лідера в ІТ-галузі за швидкістю зростання — компанії "Google" — є інвестиції у персонал та створення сприятливих для роботи, спілкування та обміну думками умов" [5]. Інвестиції в розвиток людського капіталу в ІТ-галузі на мікро-, мезо- та макrorівнях є дуже важливим та потрібним напрямом сучасної глобальної економіки.

Сферу ІТ можна вважати сферою діяльності, яка має найвищі темпи розвитку на сьогоднішній день не тільки в Україні, але й у всьому світі. Відомі великі компанії на весь світ, що займаються ІТ-послугами поступово заходять на український ринок та відкривають невеликі українські ІТ-компанії. Більшість розробок вітчизняних фахівців йде на експорт, адже рівень підготовки наших спеціалістів є високим, а рівень заробітних плат нижче ніж в інших країнах. Тому іноземним інвесторам вигідно відкривати філіал своїх компаній саме в Україні.

Попит в ІТ-сфері зростає швидше, ніж кількість кваліфікованих розробників. Згідно з даними, агрегованими Cyberstates, у 2020 році у США було 3,9 мільйона робочих місць роботодавців для технологічної професії, і менше половини кандидатів з освітою комп'ютерних наук, доступних для заповнення цих посад [3].

На сучасному ринку праці виникла жорстка конкуренція для залучення та утримання талановитих

Таблиця 1. Перелік професій в ІТ-галузі в Україні

№	Назва професії	№	Назва професії
1.	Адміністратор баз даних	12.	Інженер з автоматизованих систем керування виробництвом
2.	Адміністратор даних	13.	Інженер з комп'ютерних систем
3.	Адміністратор доступу	14.	Інженер з програмного забезпечення комп'ютерів
4.	Адміністратор доступу (груповий)	15.	Інженер-дослідник з комп'ютеризованих систем та автоматики
5.	Адміністратор задач	16.	Конструктор комп'ютерних систем
6.	Адміністратор системи	17.	Фахівець з інформаційних технологій
7.	Аналітик з комп'ютерних комунікацій	18.	Фахівець з комп'ютерної графіки (дизайну)
8.	Аналітик комп'ютерних систем	19.	Фахівець з розробки та тестування програмного забезпечення
9.	Аналітик комп'ютерного банку даних	20.	Фахівець з розроблення комп'ютерних програм
10.	Аналітик операційного та прикладного програмного забезпечення	21.	Технік-програміст
11.	Аналітик програмного забезпечення та мультимедіа	22.	Технік із конфігурованої комп'ютерної системи

Джерело: складено на основі [6].

фахівців у сфері інформаційних технологій. Є дві основні причини нестачі ІТ-фахівців. Прогнозований дефіцит робочої сили для кваліфікованого ІТ-персоналу збільшиться в 1,3 рази до 2025 року. Ця криза в світі праці змусила компанії розробляти нові стратегії, спеціально спрямовані на залучення і утримання дефіцитних ІТ-фахівців. Україна — є найбільшим експортером ІТ-послуг в Європі. Більше 110 міжнародних компаній мають офіси в Україні, з них більше половини знаходяться в Києві. Найбільші партнери — США (45% компаній), Євросоюз і Ізраїль.

За даними LinkedIn, 70% світової робочої сили складають пасивні таланти — люди, які не активно шукають роботу. Проте, багато хто з цих пасивних співробітників готовий розглянути питання про зміну роботи, якщо їм пропонують більш привабливу роботу. Це не обов'язково повинна бути більш високооплачувана робота — сьогоднішні технічні працівники цінують високу культуру на робочому місці, можливість працювати з дому або над проектом, який їх дуже цікавить, і можливості для навчання / просування. Є багато переваг, які можуть бути включені в пропозицію про роботу, щоб зробити його привабливим для людини.

Очікується, що в 2022 році кількість робочих місць у сфері ІТ збільшиться на 22%, причому попит лише на розробників програмного забезпечення зростає з 28% до 32%. На жаль, кількість кваліфікованих ІТ-фахівців не цілком відповідає цьому зростанню попиту на висококваліфіковані кадри.

Одним з найскладніших завдань для будь-якої компанії є набір і утримання талановитих співробітників. Незалежно від галузі, знайти правильних людей часто є проблемою. Однак ІТ-індустрія стикається з унікальними перешкодами, які роблять залучення кращих талантів ще більш важливим. Важко не просто знайти співробітника, а й людину, яка є ідеальною. Не потрібно недооцінювати усю важливість персоналу підприємства, бо чим цінніший працівник з відповідними якісними та кількісними характеристиками тим більший шанс досягнення поставлених цілей організації. Часта заміна працівників не призводить до бажаного результату, оскільки порушується внутрішній спокій в організації, виникає високий ризик витоку конфіденційної інформації, зростають фінансові витрати у сфері розвитку та навчання персоналу, зменшується можливість формування професійного персоналу, зростає вразливість організації до зовнішнього мінливого середовища, кількість надання неякісних послуг.

Через ці проблеми багато ІТ-компаній наймають технічних рекрутерів, щоб спростити процес найму та зробити його більш ефективним. Ці спеціалізовані, кваліфіковані рекрутери можуть скоротити час найму.

Основна відмінність ІТ-рекрутингу від "звичайного" полягає в тому, що ІТ-рекрутер повинен досконально розуміти світ високих технологій. ІТ-рекрутер знаходиться в постійному контакті з ІТ-фахівцями, проводить технічні інтерв'ю, аналізує навички кандидатів відповідно до вимог замовника. Світ ІТ-рекрутингу має свою термінологію, свої правила і методи.

Для вирішення поставлених у роботі завдань треба також з'ясувати та охарактеризувати "портрет" ІТ-працівника. У Класифікаторі професій України визначені назви професій, які відносяться до галузі інформаційних технологій [6], основні з них наведено у таблиці 1.

Також до працівників ІТ-галузі відносять керівників проєктів, спеціалістів служби технічної підтримки, ІТ-менеджерів та директорів, а також усіх, хто зайнятий у галузі інтернет-технологій, займається соціальними мережами, трафіком, безпекою, розробкою та впровадженням програмного забезпечення, мобільним контентом телефонів, створенням вебсервісів та програм тощо.

З розвитком інформаційної сфери рекрутмент персоналу удосконалився та змінив своє первинне значення на е-рекрутмент. Ця сфера швидше розвивається та поширюється серед спеціалістів по підбору та відбору персоналу, а тому все частіше рекрутинг отожднюється з більш сучасним визначенням — електронний рекрутмент [7, с. 164]. Фактично, це один із ефективних способів рекрутингу, щоб знайти необхідних спеціалістів в ІТ-сфері, використовуючи мережу Інтернет та досліджуючи соціальні мережі, які є популярними серед населення. В період трансформаційних зрушень та постійного зростання користувачів Інтернет мережі набувають все більшої популярності різного роду послуги, які надаються компаніями через власні сайти, соціальні мережі, маркетплейси. Пошук кадрів через точки офлайн є менш дієвими, якщо ми говоримо у розрізі макроекономічної площини, де потрібно за обмежений час знайти велику кількість професіоналів своєї справи. Виникає нестача часу та недоцільність рекрутерами здійснювати пошук людей в реальному житті, а тому на допомогу приходить швидкий інформаційний розвиток суспільства, глобалізація економічних процесів, інтеграційні процеси між працівниками, роботодавцями, країнами. Водночас не можна нівелювати перевагу пошуку людей через знайомих, друзів, рекомендації робітників, клієнтів, оскільки фахівець по підбору персоналу матиме уявлення про людину, її професійні, особистісні якості, спрощуючи довготривалий ланцюжок пошуку спеціалістів, зосереджуючи свою увагу як на ключових перевагах потенційного працівника, так і його недоліках.

Все більше і більше інформаційні технології є основним компонентом успіху будь-якого бізнесу. Від орга-

нізацій все частіше очікують, що вони найматимуть найкращих технічних спеціалістів. В умовах обмежених ресурсів HR-менеджери часто відчують нестачу кадрів і не можуть виконати роботу з підбору найбільш кваліфікованих IT-фахівців.

Загалом це схоже на роботу рекрутерів в інших сферах. Але є принципова різниця: рекрутинг в IT відрізняється високою динамікою. Індустрія розвивається дуже швидко: кількість вакансій зростає щодня, у той час як кількість кандидатів збільшується значно повільніше. В IT-рекрутингу часто все вирішує швидкість. Плюс затребуваність IT-фахівців вимагає від рекрутерів бути дуже майстерними в хедхантингу [4]. Цей вид послуг полягає в тому, що спеціаліст повинен переманювати професіоналів своєї справи з одного підприємства в інше, проте в цій площині ми говоримо про унікальних працівників, які займають престижні посади в компанії. У такому випадку рекрутер повинен володіти великим спектром інформативної бази в даній галузі та сформулювати особисту картку потенційної цілі, де визначити її базові потреби, цінності, бажання, тобто слабкі та сильні сторони, щоб запропонувати такий контракт, від якого він не зможе відмовитися і не буде вагатися у прийнятті рішення.

IT-рекрутер поєднує в собі безліч ролей. Він повинен орієнтуватися у різних назвах специфічних професій: Data-аналітиків, IT-менеджерів, Scrum-мастерів, психологів, продавців, маркетологів, детективів, коучей і всіх, хто необхідний на практиці. І якщо частина знань і компетенцій рекрутер може напрацювати з досвідом, то технічна грамотність, розуміння циклів розробки програмного забезпечення і знання ринку — апіорний базис при вході в професію.

На етапі заходу вакансії рекрутер повинен бути здатним: орієнтуватися, наскільки актуальні запитовані технології; чи багато відповідних кандидатів під вимоги в потрібній локації; яку зарплату очікують спеціалісти такого рівня; чи реально закрити позицію і як швидко.

Рекрутери повинні працювати з пасивним ринком, що означає стукати у всі закриті двері, шукати в усіх кадрових та інформаційних сайтах, а значить, приділяти пошуку IT-фахівців більше уваги, ніж їм потрібно. Все це призводить до того, що месенджери рекрутерів завалені однаковими повідомленнями, більшість з яких взагалі не відповідають жодним умовам, але серед них є ті, які точно підходять організації [1].

Які бувають IT-рекрутери [4]:

1. Sourcer — відповідає за пошук кандидатів і первинний контакт із ними, наповнення воронки рекрутингу (кількість кандидатів і їх перехід між етапами найму). Такий фахівець за натурою, скоріше, аналітик — терплячий і технічно підкований. Він визначає канали пошуку під кожну позицію, аналізує їх ефективність, автоматизує й оптимізує процес сорсингу, застосовуючи різні технічні інструменти.

2. IT Recruiter у продукті — рекрутер працює як із технічними, так і з нетехнічними позиціями: крім розробників, шукає також діджитал-дизайнерів, маркетологів, аналітиків, контент-менеджерів тощо.

Завдяки такій різноманітності позицій у роботі, рекрутер краще розуміє потреби бізнесу, цикл створення продукту й може впливати на процес найму. Він також бере активну участь у поліпшенні рекрутмент-процесу.

3. Technical Recruiter — в аутсорс-компаніях рекрутери працюють переважно з технічними позиціями різних рівнів (розробники, тестувальники, девопси тощо).

Технічний рекрутер відповідає за той же повний цикл пошуку кандидатів, але водночас мусить глибоко розбиратися в технічних аспектах їх оцінювання, розуміти, з якими технологіями працює спеціаліст, як саме

їх застосовує та чи підходить під завдання позиції. Інтерв'ю з таким рекрутером може виглядати як технічна співбесіда.

4. Рекрутер у GameDev — їх варто винести в окрему категорію, оскільки цей напрям сильно відрізняється від інших, зокрема, методами пошуку й залучення кандидатів. Такому рекрутеру потрібно відшукати безліч ярмарків і конференцій на тему геймдева, знайти майданчики, де розміщуються такі вакансії, зрозуміти їхню специфіку.

Загалом у професії IT-рекрутера є можливість вибрати той напрям, який викликає найбільшу цікавість. Любите грати в ігри — спробуйте себе в GameDev, стежите за здоров'ям — займайтеся наймом для healthcare-додатків, любите цифри й дисципліну — ласкаво просимо до FinTech [4].

В українських вишах немає факультетів, де можна здобути спеціальність "Рекрутер". Але є спеціальності, що стануть непоганою базою для майбутньої кар'єри. Так, згідно з дослідженням Product & Growth Marketer LinkedIn Естель Лі Круз, найбільше потенційних рекрутерів випускають факультети психології, бізнесу, маркетингу та соціології. Також у цей хіт-парад релевантної освіти можна включити філологію й журналістику, оскільки хорошему рекрутеру важливо мати хоча б мінімальні навички копірайтингу.

Багато рекрутерів починають кар'єру з відділів продажу, служби підтримки, адміністративних і операційних посад. Тобто з тих сфер, де потрібно багато комунікувати й розвивати в собі стресостійкість, мультизадачність і швидку реакцію.

З високими бар'єрами для входу, кандидати, які сподіваються вийти на ринок праці, намагаються отримати досвід роботи і часто повинні пройти кілька тестів на оцінку роботи, щоб бути прийнятими на позиції початкового рівня. Обмежуючи зростання майбутніх поколінь розробників, галузевий пул талантів для висококваліфікованих IT-фахівців стає все більш конкурентоспроможним.

Маючи більше важелів впливу на ринок праці, кількість IT-фахівців, яких шукають у процесі рекрутингу, збільшилася, залучаючи найкращих IT-талантів. Особи, які приймають рішення щодо IT-рекрутингу, тепер стикаються з тим, щоб запропонувати конкурентну зарплату та пільги як доповнення до швидкого заповнення посад. До певної міри IT-рекрутинг схожий на шпигунство. Оскільки в IT-сфері попит перевищує пропозицію, на ринку йде активна боротьба за фахівців. IT-рекрутери "полюють" на кандидатів, залучаючи додаткові пошукові канали і методи відбору фахівців [2].

Пасивність IT-ринку призвела до розвитку пошуку як ключового навичку, і навіть окремої галузі з власною спільнотою та екосистемою, адже тут не кандидати шукають роботу, а робота шукає кандидатів. Є навіть спеціальні хакатони для ресурсників, де за 2—5 хвилин учасники повинні знайти відповіді на будь-які навіть незрозумілі питання. Такі завдання значно розвивають навички комунікації, адже вимагають вміння грамотно скласти запит, враховуючи, яку інформацію він повинен дати або яку він не повинен відображати. Рекрутери повинні знати, як розташовані такі ресурси, як Stackoverflow / Github / і т.д., щоб зрозуміти, як оцінювати профілі користувачів і які методи можуть бути використані для отримання контактної інформації.

Можна стверджувати, що ця сфера вважається сферою майбутнього. Багато професій вже не є актуальними, адже їх замінюють автоматизовані системи. Проте розробки IT, навпаки, вважаються передовими технологіями, на які є попит. Доки є попит на ці послуги, вони будуть вдосконалюватися та заповнювати ринок, завжди потрібні будуть висококваліфіковані спеціалісти, яких мають шукати рекрутери.

ВИСНОВКИ

Отже, на основі проведеної роботи було зроблено такі висновки:

1. Рекрутинг персоналу є сучасним методом підбору персоналу, який набуває популярності в період глобалізаційних зрушень. Пошук кадрів спрощується, за рахунок інформаційного розвитку, наростаючого впливу соціальних мереж, маркетплейсів, де можна швидкими темпами знайти необхідних працівників.

2. Робота рекрутера є досить непростою, завдяки якій компанії розвивають свій бізнес та професіонали знаходять своє місце роботи. На сьогодні попит на рекрутингові послуги є досить високим з боку компаній-роботодавців України.

3. Інформаційні технології розвиваються дуже швидко як у всьому світі, так і в Україні. Вони є важливим та перспективним напрямом для розвитку нашої економіки, про що показує стрімке зростання її частки у ВВП. При сприятливій нормативно-правовій базі та покращенні економічної та політичної ситуації, разом з наявною високою технологічною базою наша країна має високий потенціал для розвитку ІТ-галузі та встановлення її як однієї з пріоритетних.

4. ІТ-рекрутинг є досить специфічною ланкою у сфері рекрутингу, бо рекрутинг у сфері ІТ має свої особливі алгоритми. Для того, щоб стати хорошим ІТ-рекрутером, потрібно мати навички в ІТ-технологіях і розуміти специфіку професії.

5. На сьогодні ринок праці ІТ-послуг є досить пасивним, так як не кандидати шукають роботу, а робота шукає кандидатів. Для працівників ІТ-сфери іноді важливішим фактором є не заробітна плата, а умови роботи, які може запропонувати роботодавець. Такі працівники цінують високу корпоративну культуру на робочому місці, можливість працювати з дому та можуть відмовитись від проекту, який їх не цікавить.

Література:

1. Многоликость IT-рекрутера О чем эта профессия и как с этим живет. URL: <https://guid.com.ua/ru/blog/mnogolikost-it-rekrutera/> (дата звернення 4.02.2022).
2. Кто такой IT рекрутер и как им стать? URL: <https://blog.luckyhunter.io/it-recruiter-how-to-become-ru> (дата звернення 4.02.2022).
3. Top 4 IT Recruitment Challenges (and How to Overcome Them!) URL: <https://www.codingame.com/work/blog/find-developers/top-it-recruitment-challenges/> (дата звернення 4.02.2022).
4. Професія IT-рекрутер. URL: <https://happymonday.ua/specproject/gajd-profesiyeu-it-rekrutera> (дата звернення 4.02.2022).
5. Laura He. Google's Secrets Of Innovation: Empowering Its Employees. URL: <http://www.forbes.com/sites/laurahe/2013/03/29/googles-secrets-of-innovation-empowering-its-employees/> (дата звернення 4.02.2022).
6. Класифікатор професій України. URL: http://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433 (дата звернення 4.02.2022).
7. Брич В.Я., Гугул О.Я. Теоретичні аспекти розвитку персоналу. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 5. С. 13—16.
8. Кобеля З.І., Лаврук І.Г. Демографічна криза в Україні: причини та шляхи її подолання. Міжнародний науковий журнал Науковий огляд. 2019. № 57. Т. 4. С. 17—26.

References:

1. Guid (2022), "The many faces of an IT recruiter. What is this profession about and how to live with it", available at: <https://guid.com.ua/ru/blog/mnogolikost-it-rekrutera/> (Accessed 4 February, 2022).
2. Blog.luckyhunter (2022), "Who is an IT recruiter and how to become one?", available at: <https://blog.luckyhunter.io/it-recruiter-how-to-become-ru> (Accessed 4 February, 2022).

hunter.io/it-recruiter-how-to-become-ru (Accessed 4 February, 2022).

3. Codingame (2021), "Top 4 IT Recruitment Challenges (and How to Overcome Them!)", available at: <https://www.codingame.com/work/blog/find-developers/top-it-recruitment-challenges/> (Accessed 4 February, 2022).

4. Happymonday (2022), "Profession IT recruiter", available at: <https://happymonday.ua/specproject/gajd-profesiyeu-it-rekrutera> (Accessed 4 February, 2022).

5. He, L. (2013), "Google's Secrets Of Innovation: Empowering Its Employees", available at: <http://www.forbes.com/sites/laurahe/2013/03/29/googles-secrets-of-innovation-empowering-its-employees/> (Accessed 4 February, 2022).

6. Hrliga (2021), "Classifier of professions of Ukraine", available at: http://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433 (Accessed 4 February, 2022).

7. Brych, V.Ya. and Huhul, O.Ya. (2009), "Theoretical aspects of staff development", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu, vol. 5, pp. 13—16.

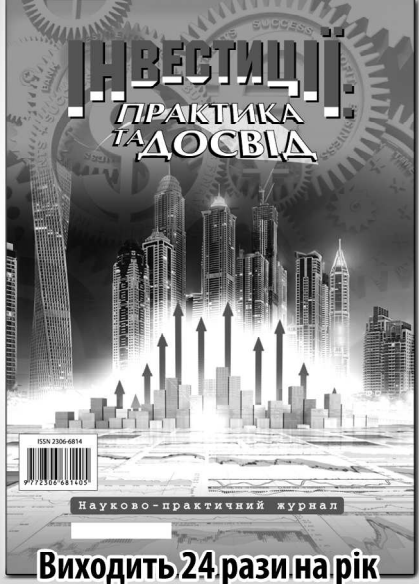
8. Kobelia, Z. and Lavruk, I. (2019), "Demographic crisis in Ukraine: causes and ways to overcome it", Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal Naukovyy ohlyad, vol. 57, no. 4, pp. 17—26.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

В. Й. Жежуха,
к. е. н., доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів
ORCID ID: 0000-0003-0962-8366
В. М. Мусик,
аспірант кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів
ORCID ID: 0000-0001-8611-329X

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.119

СТАН ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІВЕНТ-МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

V. Zhezhukha,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Foreign Trade and Customs, Lviv Polytechnic National University
V. Mysyk,
Postgraduate student of the Department of Foreign Trade and Customs, Lviv Polytechnic National University

STATE OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF EVENT MANAGEMENT IN UKRAINE

У статті з використанням методу експертного опитування ідентифіковано реальний стан формування і розвитку івент-менеджменту в Україні. Наведено й охарактеризовано ключові параметри вказаного опитування. За його результатами ідентифіковано низку параметрів івент-менеджменту у вітчизняному бізнесі, а саме: рівень розуміння процесів івент-менеджменту в управлінні українськими підприємствами; рівень достатності знань щодо побудови і використання івент-менеджменту, а також рівень компетентності працівників суб'єктів господарювання у цій сфері. Виявлено також задоволеність працівників рівнем розвитку івент-менеджменту на їхньому підприємстві й ідентифіковано основні перешкоди щодо ухвалення рішень щодо вдосконалення івент-менеджменту. Визначено основні напрями діяльності суб'єктів господарювання, в яких першочергово повинно здійснюватися формування та/чи вдосконалення івент-менеджменту. Ідентифіковано основні причини виникнення проблем у сфері івент-менеджменту, джерела фінансування процесів його формування і вдосконалення на вітчизняних підприємствах, а також ключові переваги використання івент-менеджменту в українському бізнесі.

Realizing the importance and necessity of event management development in the companies, owners and managers must hold input information based on the actual state of this type of management to introduce changes further, make improvements, identify potential opportunities in the direction, etc. Since there is no universal event management model, it is implemented differently by different business entities. At the same time, it is essential and relevant to see and understand particular typical contours and guidelines in domestic business.

The article identified the actual state of event management formation and development in Ukraine using the method of expert interviews. It was given and characterized the critical parameters of the survey (the volume of the sample and its spatial feature, the target audience of the selection, representatives of the sampling frame, the type of expert review, the method of survey, research tools, the practice of communication with the target audience, the form of work organization, the frequency). The professionalism and representativeness of experts who participated in the study were substantiated. According to the survey, there were recognized several parameters of event management in the domestic business, namely: the level of understanding of the event management processes in the direction of Ukrainian enterprises; the level of sufficiency of knowledge concerning the construction and use of event management, as well as the level of competence of employees of business entities in this area. Also, it revealed employees' satisfaction with the event management level in their enterprises and

distinguished the main obstacles in making decisions about the event management amelioration. The survey pointed out the main areas of business entities in which priority should be given to event management formation and/or modification. It discovered the leading causes of problems in event management, the sources of funding for its building and improvement in domestic enterprises, and the key benefits of using event management in Ukrainian business.

Ключові слова: діловий туризм, івент-менеджмент, івент, івент-планування, менеджмент, тимбілдинг.
Key words: business tourism, event management, event, event planning, management, team building.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сьогодення швидкозмінне й динамічне ринкове середовище диктує нові правила ведення бізнесу, що зумовлює необхідність модифікації традиційних підходів до управління. За цих обставин ухвалення обґрунтованих управлінських рішень у зазначеній сфері багато в чому визначається наявністю достатнього інформаційного масиву. Це стосується у тому числі й івент-менеджменту як виду управлінської діяльності, що спрямований на управління різними заходами ділового (ділові зустрічі, ярмарки, виставки, конференції, конгреси, маркетингові заходи, соціальні ініціативи тощо) і тимбілдингового характеру у діяльності підприємств, організацій та установ для досягнення їхніх стратегічних і тактичних цілей.

Останнім часом, розуміючи важливість і необхідність розвитку івент-менеджменту у своїх компаніях, власники та керівники повинні володіти вхідною інформаційною базою про реальний стан цього виду менеджменту, щоб надалі впроваджувати зміни, робити вдосконалення, виявляти потенціал у вказаному напрямку тощо. Оскільки немає універсальної моделі івент-менеджменту, він здійснюється по-різному у різних суб'єктів господарської діяльності. Водночас

важливо й актуально бачити й розуміти певні спільні його контури й орієнтири у вітчизняному бізнесі.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичною базою дослідження проблеми стану формування та розвитку івент-менеджменту в Україні є наукові праці вітчизняних та іноземних науковців, у яких розкриваються різні параметри івент-менеджменту, що можуть досліджуватися у контексті аналізованої проблеми і трансформуватись у питання анкети. Зазначені параметри розкривають у своїх працях, зокрема, такі науковці: Ю. Дряченко, І. Седікова, В. Бондар [1, с. 39—44], В. Мисик [2, с. 44—48], О. Ніколюк, Т. Савченко [3, с. 98—103], Г. Олексюк, І. Ангелко, Н. Самотій [4, с. 120—130], І. Пархоменко [5, с. 63—76], Т. Повалій, Н. Світайло [6], О. Хитрова, Ю. Харитоновна [7, с. 27—31], С. Bladen [8, с. 53—57], G. Pino, A. Peluso, P. Del Vecchio, V. Ndou, G. Passiante, G. Guido [9, с. 189—216], M. Schnitzer, C. Kossler, P. Schlemmer, M. Peters [10, с. 1260—1281] та ін. Враховуючи напрацьовані вказаних авторів, стан формування та розвитку івент-менеджменту в Україні доцільно аналізувати у розрізі таких параметрів: ключові переваги використання івент-менеджменту у вітчизняному бізнесі, джерела фінансування процесів його формування і вдосконалення, основні причини виникнення проблем у сфері івент-менеджменту, ключові напрямки діяльності підприємств, в яких першочергово повинно здійснюватися формування та/чи вдосконалення івент-менеджменту, основні перешкоди щодо ухвалення рішень про вдосконалення івент-менеджменту на вітчизняних підприємствах тощо.

Вивчення теорії і практики дає змогу зробити висновок про те, що сьогодні відсутня повна інформаційна картина щодо реального стану формування та розвитку івент-менеджменту в Україні. Відтак існує значна прогалина у розумінні того, яким зараз є стан цього виду менеджменту в українських реаліях.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Завданням дослідження є ідентифікування реального стану формування і розвитку івент-менеджменту в Україні у розрізі базових його параметрів.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для визначення стану формування та розвитку івент-менеджменту було проведено дослідження у формі експертного опитування. У дослідженні прийняло участь 30 підприємств Львівщини з різних галузей економіки (при формуванні обсягу вибірки враховано принцип малих вибірок). Параметри, які є ключовими для цього дослідження, подано у таблиці 1.

Основна мета зазначеного опитування полягала у визначенні реального стану формування та розвитку івент-менеджменту на підприємствах Львівщини. Для цього експертам з кожного суб'єкта господарювання — керівникам та особам, що безпосередньо займаються діяльністю, повністю

Таблиця 1. Ключові параметри проведеного опитування компаній Львівщини щодо формування та розвитку івент-менеджменту

Параметри	Характеристика параметрів
1. Обсяг вибірки	30 об'єктів опитування
2. Просторова ознака вибірки	Підприємства м. Львова та Львівської області
3. Цільова аудиторія об'єктів вибірки	Підприємства різних галузей економіки та різної форми власності
4. Представники вибіркової сукупності	Філія ТОВ «Нестле Україна» «Нестле Бізнес Сервіс в Європі», компанія «Legendary quest», ТзОВ «Емвей Україна», туристична компанія «Coral Travel Ukraine», Львівська бізнес-школа, ПП «ШипШина», компанія «UniLab», ЛНГМ ім. Б. Возницького відділ «Музей-заповідник Золочівський замок», страхова компанія «Старлайф», компанія «N-iX», компанія «Equatex AG», ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч», АТ «Львівгаз», мережа магазинів «Ябло», рекрутингова компанія «Worklife», ТзОВ «ОДВ-ЕЛЕКТРИК», АТ «Львівський хімічний завод», компанія «Himalayan Pepper», ТОВ «Карпатські мінеральні води», KLM Trans, компанія «Avenga», компанія «Eleks», ТОВ «Українські інформаційні технології», SoftServe, ДП ТзОВ СП «Трайидент консалтинг та інвестиції», АТ «Галичфарм», ТОВ «Нова Пошта», ТОВ «Полідек-тех», корпорація «Артеріум», ТзОВ «Телерадіокомпанія «Галичина»
5. Вид експертної оцінки	Опитування-думка
6. Спосіб проведення	Письмове
7. Інструмент дослідження	Анкета (додаток А)
8. Спосіб зв'язку із цільовою аудиторією	Метод безпосереднього контакту, телефонне інтерв'ю та Google-форми
9. Форма організування робіт	Індивідуальне
10. Періодичність проведення	Одноразове

Джерело: сформовано за результатами експертного опитування.

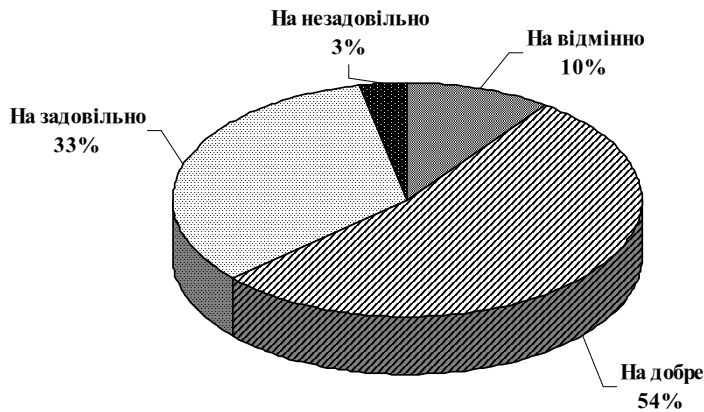

Рис. 1. Рівень розуміння процесів івент-менеджменту в управлінні вітчизняними підприємствами

Джерело: сформовано за результатами експертного опитування.

чи частково наближеною до івент-менеджменту, — було поставлено низку запитань різної форми, які дали змогу ретельно дослідити окреслену проблему. Запитання за своєю природою були різнотипними, жодних обмежень щодо їхньої форми не ставилось.

За статеву ознакою серед опитуваних переважали представники жіночої статі над чоловіками — 66,7% та 33,3% відповідно. Щодо вікових меж респондентів, то вони перебували у проміжку від 24 до 55 років, при цьому більшість експертів — це особи віком 27—32 роки. Про

фаховість експертів, які взяли участь в опитуванні, свідчить те, що 66,6% з них попрацювали більше 3 років на останньому місці роботи, при цьому менше 1 року працювали лише 3,3% респондентів. Усі 100% респондентів отримали щонайменше одну повну вищу освіту, здебільшого економічну, технічну, гуманітарну та інші.

Результати проведеного дослідження свідчать, що "на відмінно" рівень свого розуміння процесів івент-менеджменту в управлінні підприємством оцінюють лише 10% респондентів. Натомість, більше 53,3% опитаних вважають, що їх рівень такого розуміння перебуває на позначці "добре", а 33,3% — на позначці "задовільно" (рис. 1).

Одне із адресованих респондентам запитань стосувалось достатності їхніх знань щодо побудови і використання івент-менеджменту в управлінні підприємством. 56,7% опитаних вважають, що швидше за все володіють достатнім, на їх думку, рівнем таких знань. При цьому однозначно стверджували про високий рівень знань у зазначеній сфері лише 3,3% осіб. Однозначно не володіють достатнім рівнем знань 3,3% опитуваних, а ще 3,3% особам було складно відповісти на це запитання (рис. 2).

Дослідження також показало думку опитаних щодо рівня компетентності працівників їхнього підприємства в межах побудови та використання івент-менеджменту. Лише 6,7% осіб стверджують про відмінний рівень компетентності їхнього персоналу з цього питання. 53,3% респондентів вважають, що ця компетентність є на доброму рівні. Така ж кількість наголошує на неза-

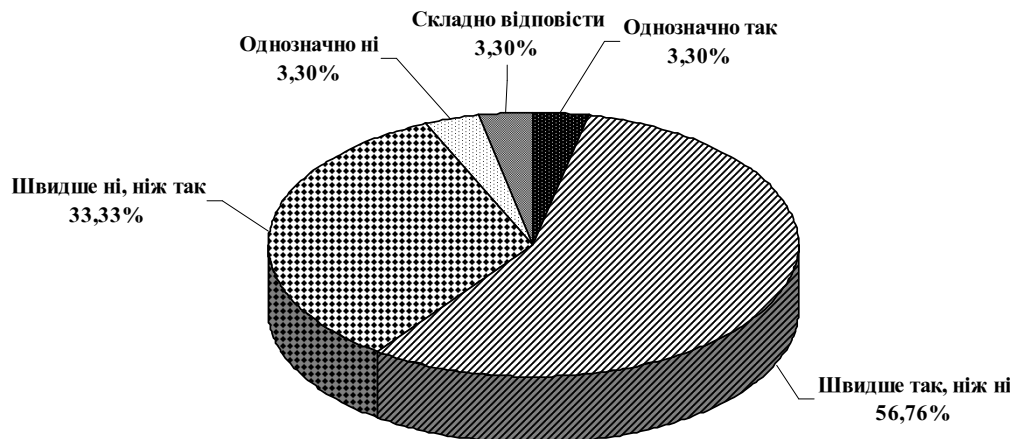

Рис. 2. Рівень достатності знань щодо побудови і використання івент-менеджменту в управлінні підприємством

Джерело: сформовано за результатами експертного опитування.

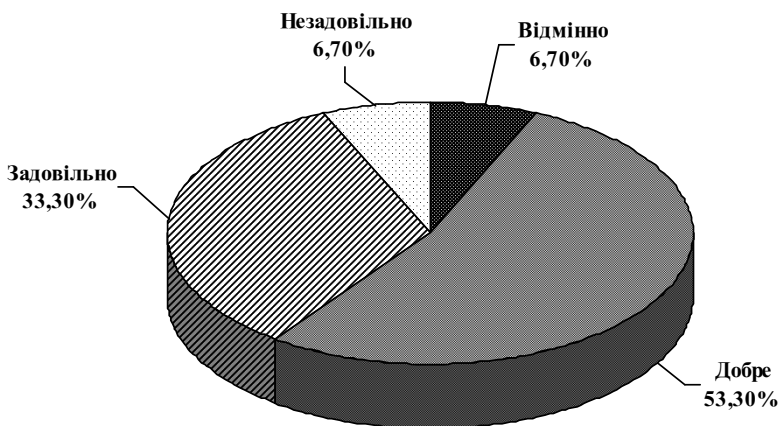

Рис. 3. Рівень компетентності працівників підприємств щодо побудови і використання івент-менеджменту

Джерело: сформовано за результатами експертного опитування.

довільній компетентності працівників щодо побудови і використання івент-менеджменту. Варіант "задовільно" обрали серед своїх відповідей 33,3% експертів (рис. 3). У цьому контексті слід зауважити, що питання компетентності є одним із ключових, адже більшість проблем на шляху вдосконалення івент-менеджменту виникає саме з причин недостатньої обізнаності працівників у зазначеній сфері та володіння недостатньою кількістю вмінь, знань та навичок у ній. Це своєю чергою актуалізує необхідність якісної освіти в сфері івент-менеджменту.

Одне із завдань дослідження стосувалось способів підвищення компетентності персоналу на вітчизняних підприємствах у сфері івент-менеджменту. Результати засвідчили, що у 63,3% випадках використовують для цього разові тренінги, курси підвищення кваліфікації, семінари тощо. 56,7% експертів зазначили, що у їхніх компаніях застосовуються для досягнення зазначених цілей різні канали внутрішніх комунікацій, зокрема e-mail, Intranet, буклети. 50% опитуваних вказують на поширення відповідної інформації під час усних розмов, 36,7% обрали періодичні тренінги та курси, 30% зазначили спосіб підвищення компетентності через бонуси для персоналу з високим рівнем ініціативності щодо змін системи івент-менеджменту. 6,7% проголосували за установлення відповідних положень у ключових показниках ефективності, а один із респондентів стверджує, що на його підприємстві жодним чином не проводять заходи для підвищення рівня компетентності персоналу у сфері івент-менеджменту.

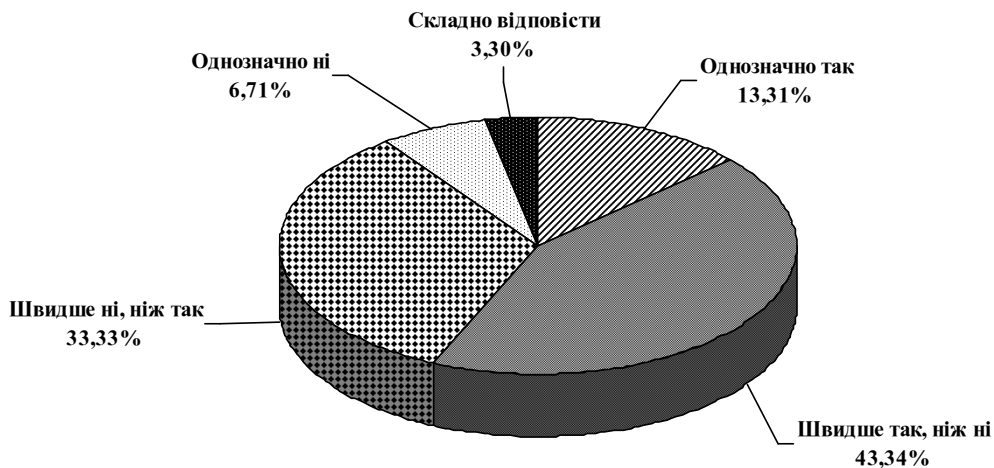

Рис. 4. Задоволеність опитуваних рівнем розвитку івент-менеджменту на їхньому підприємстві

Джерело: сформовано за результатами експертного опитування.

Респонденти опитувались і на предмет їхньої задоволеності рівнем розвитку івент-менеджменту на підприємстві. Лише 43,3% серед них виразили свою швидше за все задоволеність, у той час як 13,3% беззаперечно стверджують, що повністю задоволені рівнем. Негативні відповіді спостерігалися в більше ніж 43,3% опитуваних, зокрема, 33,3% осіб швидше схиляються до незадоволення цим рівнем, 6,7% однозначно не задоволені, а 3,3% складно відповісти (рис. 4).

Під час проведення опитування з'ясувалось, що, на думку 76,7% опитуваних, невизначеність щодо фактичних поточних витрат на підтримання належного стану івент-менеджменту є основною перешкодою для ухвалення рішень про вдосконалення цього виду менеджменту в управлінні підприємством. 53,3% респондентів серед інших таких перешкод відзначають невизначеність щодо фактичних витрат на вдосконалення івент-менеджменту, 43,3% — невпевненість щодо його можливості сприяти досягненню цілей підприємства, 23,3% — недостатній досвід у напрямку використання івент-менеджменту. Ще 20% респондентів вказують на невпевненість щодо розвитку підприємства загалом (рис. 5).

Респондентам було поставлене запитання і щодо напрямків діяльності підприємства, в яких першочергово повинно здійснюватися формування та/чи вдосконалення івент-менеджменту. У цьому контексті більшість

сфері івент-менеджменту. Згідно отриманих результатів, однакова кількість респондентів — 23,3% — погоджуються, що помилки на етапі побудови івент-менеджменту та низький рівень усвідомленості важливості її зацікавленості у ньому керівництва є ключовими причинами невдач у сфері івент-менеджменту. 20% експертів схиляються до проблем невідповідності рівня ресурсного забезпечення та рівня компетентності працівників під час виконання завдань. 6,7% респондентів виокремлюють проблеми часових обмежень та низького рівня координування діяльності на окремих етапах управління заходами ділового та тимблдингового характеру в діяльності компаній (рис. 7).

Одне із завдань дослідження стосувалося ідентифікування рівня витрачених коштів на івент-менеджмент за останній звітний період на підприємствах Львівщини. 60% респондентів вказують суму на рівні менше 1% загального бюджету, 26,7% обрали під час своїх відповідей діапазон у межах 1—5%, а ще 13,3% констатують факт витрачання 6—10% від суми загального бюджету. Позначку, що вказує на суму більше 10%, не обрав жоден із представників компаній вибірки.

Рисунок 8 ілюструє джерела фінансування процесів формування і вдосконалення івент-менеджменту, що найчастіше використовуються на вітчизняних підприємствах. Так, абсолютна більшість респондентів (83,3%),

даючи відповідь на це запитання, констатували факт витрачання з такою метою власних коштів. Позицію банківського кредитування не обрав жоден з учасників опитування.

Підвищення рівня вмотивованості персоналу 70% респондентів вважають основною перевагою використання івент-менеджменту на підприємстві. 63,3% опитуваних такою перевагою називають покращення іміджу організації, а 60% стверджують, що використання івент-менеджменту в діяльності суб'єкта господарювання позитивно впливає на ефективність управління загалом. 43,3% осіб підкреслюють важливість івент-

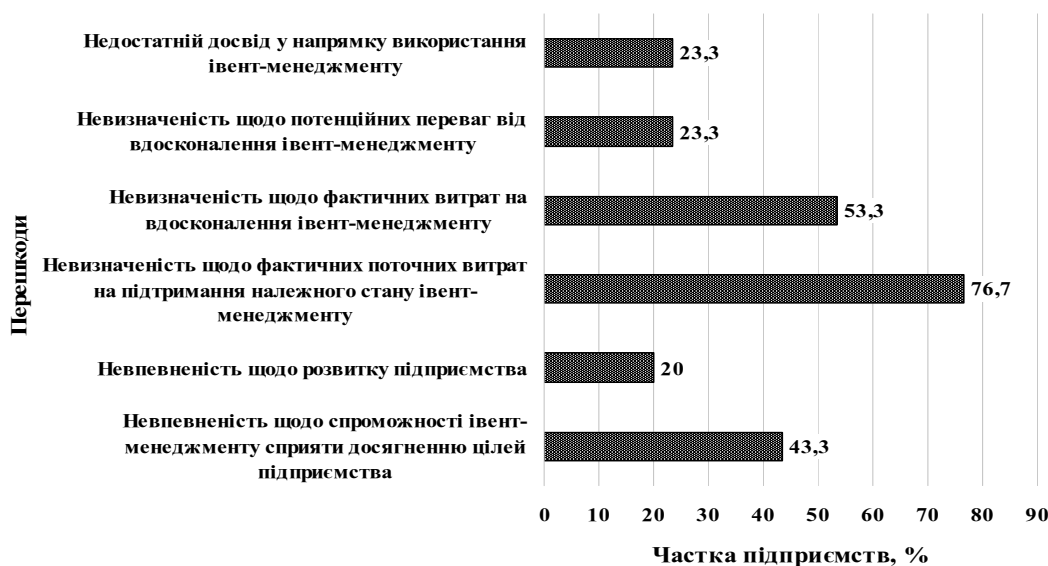

Рис. 5. Основні перешкоди щодо ухвалення рішень про вдосконалення івент-менеджменту на вітчизняних підприємствах

Джерело: сформовано за результатами експертного опитування.

менеджменту для підвищення рівня конкурентоспроможності бізнесу. На важливості івент-менеджменту в знаходженні нових клієнтів акцентують увагу 23,3% респондентів, 20% — на збільшенні прибутків підприємства та 3,3% — на зменшенні витрат (рис. 9).

Наведені на рисунку 9 дані дають можливість стверджувати, що респонденти вбачають в івент-менеджменті передусім інструмент для ефективного мотивування власного персоналу та впливу на імідж компанії. Проте у питанні вмотивованості персоналу на підприємстві щодо впровадження/вдосконалення івент-менеджменту лише 6,7% відповіли цілковито ствердно, 56,7% обрали варіант "швидше так, ніж ні", 23,3% — "швидше ні, ніж так". Решта респондентів категорично стверджують, що працівники не є достатньо вмотивованими.

У ході дослідження важливим було визначити, на який аспект варто було б звернути більше уваги на підприємствах за наявності умовної можливості побудови і впровадження івент-менеджменту з "нуля". Так, 30% респондентів зауважили, що передусім звернули б увагу на розуміння процесів івент-менеджменту в організації. Ще 23,3% осіб більше б зосередились на проектуванні окремих елементів системи івент-менеджменту, 20% звернули б увагу на якість та обсяги навчання персоналу за тематикою івент-менеджменту, а 13,3% використали б послуги спеціалізованого агентства. 6,7% респондентів вважають, що результативним буде залучити більше підрозділів до процесів івент-менеджменту, а 3,3% схиляються до рішення вдосконалення існуючої системи івент-менеджменту замість створення нової. Лише один респондент висловив думку, що він особисто б відмовився від впровадження івент-менеджменту, бо не бачить доцільності у ньому.

Оцінюючи такі твердження експертів, можна чітко відзначити один позитивний момент — працівники та керівники підприємств усвідомлюють те, що рівень знань та компетентності щодо івент-менеджменту на їхніх підприємствах є далеко не зразковим та значною мірою недостатнім. Через нерозуміння процесів багато в чому і виникає невпевненість щодо результативності івент-менеджменту.

ВИСНОВКИ

Враховуючи те, що у вітчизняних літературних джерелах реальний стан формування і розвитку івент-менеджменту охарактеризований доволі фрагментарно, проведене додаткове дослідження для збору первинної інформації в аналізованій сфері. За результатами виконаних досліджень ідентифіковано низку параметрів івент-менеджменту у вітчизняному бізнесі, а саме: рівень розуміння процесів івент-менеджменту в управлінні українськими підприємствами; рівень достатності знань щодо побудови і використан-

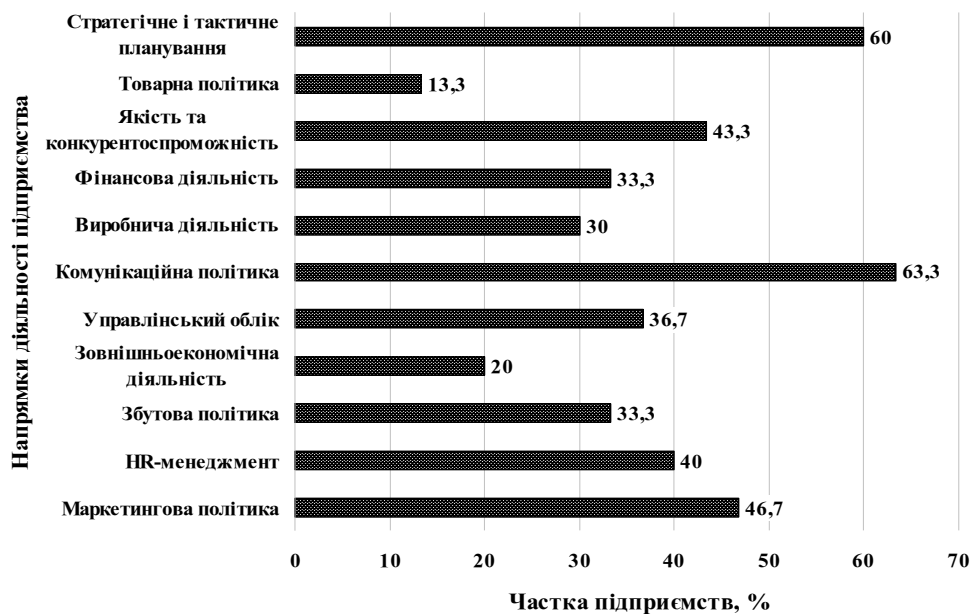

Рис. 6. Основні напрямки діяльності підприємств, в яких першочергово повинно здійснюватися формування та/чи вдосконалення івент-менеджменту

Джерело: сформовано за результатами експертного опитування.

Рис. 7. Основні причини виникнення проблем у сфері івент-менеджменту

Джерело: сформовано за результатами експертного опитування.

ня івент-менеджменту, а також рівень компетентності працівників суб'єктів господарювання у цій сфері; задоволеність працівників рівнем розвитку івент-менеджменту на їхньому підприємстві; основні перешкоди щодо ух-

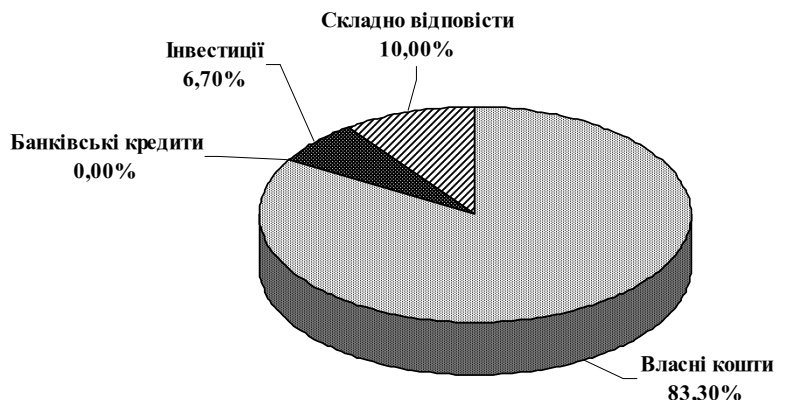

Рис. 8. Джерела фінансування процесів формування і вдосконалення івент-менеджменту на вітчизняних підприємствах

Джерело: сформовано за результатами експертного опитування.

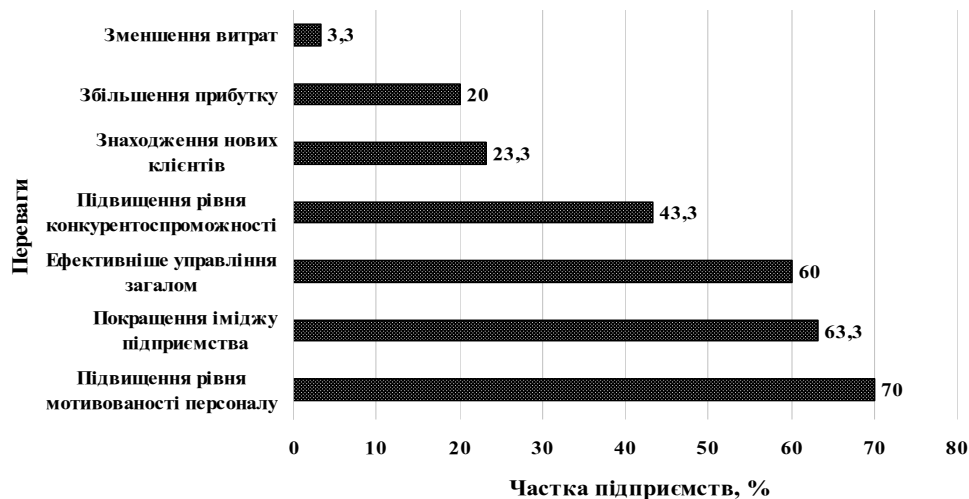

Рис. 9. Ключові переваги використання івент-менеджменту у вітчизняному бізнесі

Джерело: сформовано за результатами експертного опитування.

валення рішень про вдосконалення івент-менеджменту на вітчизняних підприємствах; основні напрями діяльності суб'єктів господарювання, в яких першочергово повинно здійснюватися формування та/чи вдосконалення івент-менеджменту; основні причини виникнення проблем у сфері івент-менеджменту; джерела фінансування процесів формування і вдосконалення івент-менеджменту на вітчизняних підприємствах; ключові переваги використання івент-менеджменту в українському бізнесі.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку повинні полягати у виявленні напрямів активізування процесів формування і розвитку івент-менеджменту на вітчизняних підприємствах.

Література:

1. Дьяченко Ю.В., Седикова І.А., Бондар В.А. Event менеджмент як складник інформаційно комунікаційних технологій у публічному управлінні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2020. Т. 31 (70). Вип. № 6. С. 39—44.
2. Мисик В.М. Чинники побудови і розвитку івент-менеджменту. Інтелект XXI. 2020. № 3. С. 44—48.
3. Ніколюк О.В., Дьяченко Ю.В., Савченко Т.В. Особливості розвитку івент-менеджменту в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 6. С. 98—103.
4. Олексюк Г.В., Ангелко І.В., Самотій Н.С. Івент-індустрія: розвиток та проблеми в Україні. Регіональна економіка. 2020. № 3 (97). С. 120—130.
5. Пархоменко І.І. Британська наукова традиція вивчення івент-менеджменту: основні поняття (Г. Боудін, Х. Пієлічати, Дж. Елз). Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія "Менеджмент соціокультурної діяльності". 2018. Вип. 2. С. 63—76.
6. Повадій Т.А., Світайло Н.Д. Івент-менеджмент: навч. посіб. Суми: СумДУ, 2021. 198 с.
7. Хитрова О.А., Харитоновна Ю.Ю. Стан і тенденції розвитку івент-менеджменту в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2018. Вип. 30. С. 27—31.
8. Bladen C. The service semiotics of luxury events: An exploration for future research and events management industry practice. *Research in Hospitality Management*. 2021. Vol. 11. Issue 1. Pp. 53—57.
9. Pino G., Peluso A.M., Del Vecchio P., Ndou V., Passiante G., Guido G. A methodological framework to assess social media strategies of event and destination management organizations. *Journal of Hospitality Marketing & Management*. 2019. Vol. 28. Issue 2. Pp. 189—216.
10. Schnitzer M., Kossler C., Schlemmer P., Peters M. Influence of event and place image on residents' attitudes toward and support for events. *Journal of Hospitality & Tourism Research* (Washington, D.C.). 2021. Vol. 45. Issue 7. Pp. 1260—1281. <https://doi.org/10.1177/1096348020919502>

Journal of Hospitality & Tourism Research (Washington, D.C.). 2021. Vol. 45. Issue 7. Pp. 1260—1281.

References:

1. D'iachenko, Yu.V., Sedikova, I.A. and Bondar, V.A. (2020), "Event management as a component of information and communication technology in public administration", *Vcheni zapysky Tavrijs'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernads'koho. Serii: Derzhavne upravlinnia*, vol. 31, no. 6, pp. 39—44. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.6/07>
2. Mysyk, V.M. (2020), "Factors of event management construction and development", *Intelekt XXI*, vol. 3, pp. 44—48. <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-3.9>
3. Nikoliuk, O., Diachenko, Y. and Savchenko, T. (2021), "Features of event management development in Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp. 98—103. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.6.98
4. Oleksyuk, H.V., Anhelko, I.V. and Samotiy, N.S. (2020), "Event-industry: development and problems in Ukraine", *Rehional'na ekonomika*, vol. 3, pp. 120—130. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-3-13>
5. Parkhomenko, I.I. (2018), "The British academic tradition of event management studies: key concepts (G. Bowdin, H. Pielici, J. Els)", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu kul'tury i mystetstv. Serii: "Menedzhment sotsiokul'turnoi diial'nosti"*, vol. 2, pp. 63—76. <https://doi.org/10.31866/2616-7573.2.2018.149459>
6. Povalij, T.L. and Svitajlo, N.D. (2021), *Ivent-menedzhment [Event management]*, SumDU, Sumy, Ukraine.
7. Khytrova, O.A. and Kharytonova, Yu.Yu. (2018), "State and development trends of event management in Ukraine", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment*, vol. 30, pp. 27—31.
8. Bladen, C. (2021), "The service semiotics of luxury events: An exploration for future research and events management industry practice", *Research in Hospitality Management*, vol. 11, no. 1, pp. 53—57. <https://doi.org/10.1080/22243534.2020.1867374>
9. Pino, G., Peluso, A. M., Del Vecchio, P., Ndou, V., Passiante, G. and Guido, G. (2019), "A methodological framework to assess social media strategies of event and destination management organizations", *Journal of Hospitality Marketing & Management*, vol. 28, no. 2, pp. 189—216. <https://doi.org/10.1080/19368623.2018.1516590>
10. Schnitzer, M., Kossler, C., Schlemmer, P. and Peters, M. (2021), "Influence of event and place image on residents' attitudes toward and support for events", *Journal of Hospitality & Tourism Research* (Washington, D.C.), vol. 45, no. 7, pp. 1260—1281. <https://doi.org/10.1177/1096348020919502>

Стаття надійшла до редакції 20.01.2022 р.

Г. Ю. Ткачук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і підприємництва,
Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: 0000-0001-6188-3028

Т. О. Біляк,
старший викладач кафедри менеджменту і підприємництва,
Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-3868-9259

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.125

ОПТИМІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ТА ДОПОМІЖНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У БІЗНЕС-МОДЕЛІ СУЧАСНОГО ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

Н. Tkachuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Management and Entrepreneurship, Zhytomyr Polytechnic State University
T. Biliak,
Senior Lecturer of the Department of Management and Entrepreneurship, Zhytomyr Polytechnic State University

OPTIMIZATION OF BASIC AND AUXILIARY BUSINESS PROCESSES IN THE BUSINESS MODEL OF A MODERN MANUFACTURING ENTERPRISE

У статті проведено дослідження бізнес-процесів підприємства. Акцентовано вагу на тому, що на виробничому підприємстві мають місце основні та допоміжні бізнес-процеси. При чому зауважено, що основними є процеси в результаті яких виробляється основний продукт (цінність), яку підприємство реалізовує кінцевому споживачу, всі інші процеси є допоміжними точки зору задоволення потреб споживача. Таким чином, до допоміжних процесів віднесено: обслуговуючі, управлінські та процеси розвитку підприємства.

Приділено увагу основним напрямом оптимізації бізнес-процесів, серед яких виділено такі: мінімальної кількості виконавців, мінімального залучення керівників і мінімальної кількості контрольних операцій, і на противагу ним — максимальної типізації процесів, максимального спрощення операцій і максимального можливого забезпечення паралельності бізнес-процесів.

Результатом оптимізації бізнес-процесів підприємства є усунення зайвих втрат на виконання процесів, що не несуть цінність споживачам, за рахунок чого досягається максимальне задоволення їх потреб, зміцнення становища підприємства на ринку та забезпечення максимального притоку прибутку на підприємство.

The article examines the business processes of the enterprise. Emphasis is placed on the fact that the main and auxiliary business processes take place at the production enterprise. It is noted that the main processes are the ones that produce the main product (value), which the company sells to the final consumer, all other processes are ancillary in terms of meeting consumer needs. Thus, the ancillary processes include: service, management and enterprise development processes.

It is noted that the company should optimize only those processes that are often repeated, and highlighted current cases that really need to optimize the company's business processes, including: the need to increase transparency, sale or change of management, in the case of mergers. It also describes the conditions that do not require optimization of business processes: in case of inexpediency — in terms of small staff or in case of high cost, due to, on the contrary, a very large staff.

Attention is paid to the main areas of business process optimization, including the following: minimum number of executors, minimum involvement of managers and minimum number of control operations, and in contrast — maximum typification of processes, maximum simplification of operations and maximum parallelism of business processes. Reengineering is also highlighted as a means of optimization, which consists in redesigning existing business processes and applying benchmarking mechanisms, which is based on the experience of leading manufacturers in this industry and its implementation in the activities of their own company and more.

It is proved that the optimization of business processes is a necessary condition for the survival of the enterprise in the market and presents the main directions of optimization of business processes of the business model of the production enterprise. ultimately leads to increased productivity, faster turnover of capital, reducing production and commercial cycles, ensuring the generation of profits in the planned amount, maximum satisfaction of existing consumer needs and increase the company's market presence.

Ключові слова: бізнес-модель, бізнес-процес, основні та допоміжні процеси, оптимізація, реінжиніринг та бенчмаркінг.

Key words: business model, business process, main and auxiliary processes, optimization, reengineering and benchmarking.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Налагодження прибуткового або принаймні беззбиткового у короткостроковому періоді часу виробничого процесу є важливим питанням сьогодення. Зважаючи на загострення економічної, фінансової, політичної, енергетичної криз, що наразі породжують діяльність виробничих підприємств і призводять їх до банкрутства або примусового припинення господарської діяльності актуальним постає питання оптимізації основних та допоміжних виробничих процесів з метою виключення з ланцюга створення цінності непродуктивних та зайвих елементів, які б забезпечили ефективність наявної моделі ведення їх бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню питань оптимізації бізнес-процесів виробничих підприємств присвячено праці таких науковців: Борисов А., Гордєєв М., Гурова В., Дума О., Казмірчук М., Репін В., Садекова А., Чернобай А.І., Шаров О., Швейдер Ю. та ін. В їх доробках приділено увагу проблемам управління бізнес-процесами сучасних підприємств, формуванню стратегій подолання кризових явищ, розглянуто технології управління ресурсами на основі використання ERP-систем, описано помилки, які виникають у процесі оптимізації ланцюга створення вартості підприємства. Проте, зважаючи на посилення протиріч, що виникають в економіці країни поглиблення знань у сфері оптимізації основних та допоміжних процесів виробничих підприємств набувають окремого значення з метою виключення зайвих процесів із ланцюга створення вартості та набуття конкурентних переваг підприємства на ринку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження напрямів оптимізації основних та допоміжних бізнес-процесів виробничого підприємства для удосконалення ланцюга створення цінності продукту в бізнес-моделі сучасного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Під бізнес-процесами розуміють сукупність взаємопов'язаних дій, які за допомогою використання відповідних технологій дають можливість перетворити входи (ресурси) у виходи (результати), що мають цінність для споживачів і сприяють зростанню вартості підприємства [1, с. 148]. Оптимальним вважають такий бізнес-процес, що забезпечує досягнення бізнес-цілей підприємства,

сформульованих у термінах і кількісних показниках, які використовуються як критерії оптимізації [2, с. 4].

Загалом на виробничому підприємстві має місце наступна сукупність бізнес-процесів: основні бізнес-процеси, забезпечуючи (допоміжні), процеси управління та розвитку.

До основних бізнес-процесів відносять ряд процесів у ході реалізації яких відбувається створення продукту або послуги, іншими словами доданої вартості, яка представляє цінність для споживача. Основною метою таких бізнес-процесів є отримання прибутку, особливістю їх є те, що вони віддзеркалюють стратегічний профіль бізнесу підприємства. Звісно для підприємства саме ці процеси представляють важливу роль.

Забезпечуючи або допоміжні процеси не мають стратегічного значення для підприємства, займаються підтриманням інфраструктури, а їх головними споживачами є основні процеси. Ці процеси можуть за необхідності перетворитися на основні бізнес-процеси, або у разі появи конкурентоспроможних альтернатив можуть бути передані в аутсорсинг.

Керуюча система підприємства представляє процеси управління діяльністю підприємства, які реалізують функції планування, організації, обліку, контролю та регулювання основних та допоміжних бізнес-процесів. З точки зору створення додаткової вартості такі процеси слід віднести до допоміжних, адже вони також забезпечують ефективне протікання основних процесів.

Окремими є процеси розвитку, які також відносять до допоміжних, адже їх завданням є забезпечення розвитку підприємства та його продукту у довгостроковій перспективі.

Наведена класифікація, на наш погляд, є досить зручною, адже допомагає розуміти всю сукупність бізнес-процесів, що відбуваються на підприємстві, та оптимізувати їх впроваджуючи ефективне управління.

М. Портер у 1985 р. описав модель ланцюжка створення вартості підприємства, яка розглядає все підприємство як сукупність взаємопов'язаних бізнес-процесів і дозволяє здійснити їх оптимізацію з метою зменшення витрат (бізнес-процесів, що не представляють цінності для споживача) та отримання прибутку.

Ланцюжок створення цінності поєднує в одному контурі основні та допоміжні процеси підприємства. Основні процеси представлені виробництвом та розподілом основного продукту, а допоміжні — забезпечують ефективне протікання основних бізнес-процесів.

Отже, в межах моделі ланцюга створення вартості (цінності) за цим підходом виділяють такі основні бізнес-процеси: внутрішньої та зовнішньої логістики, виробництва, маркетингу та збуту, а також після продажного обслуговування.

Допоміжними ж виступають бізнес-процеси: матеріально-технічного забезпечення, підтримання інфраструктури підприємства, управління людськими ресурсами та розвиток техніко-технологічної бази підприємства [1, с. 150—153].

Головними ознаками бізнес-процесів підприємства є:

- орієнтація на кінцевого споживача та "групи впливу", завдяки яким буде відбуватися процес реалізації виробленої цінності;

- "параметри входу в процес" виступають вимоги, які висуває споживач до кінцевого продукту, а саме цінність, за яку споживач згоден платити;

- незадоволений споживчий попит у певний момент часу є каталізатором бізнес-процесу, а отримане задоволення від продукту або послуги є його завершальною стадією;

- бізнес-процес складається із сукупності взаємопов'язаних процесів та робіт, де кінцевий результат однієї роботи є початком для наступної, тобто створюється певний ланцюг;

- кожен виконавець процесу (підрозділ) виступає виконавцем певного кола робіт, проте інколи вони можуть бути виконавцями декількох видів процесів;

- бізнес-процеси є повторюваними у часі та просторі.

Як зауважують Гурова О.В та Садекова А.І. оптимізація бізнес-процесів є вкрай актуальною для підприємств, які здійснюють діяльність по обслуговуванню споживачів і мають розгалужену мережу філіалів. Це передусім дистриб'ютори, підприємства із сервісного обслуговування, роздрібні мережі тощо [3, с. 77].

В цілому ж оптимізація дає можливість описати та ув'язати всі бізнес-процеси, що присутні на підприємстві з метою їх регламентації, тобто визначення зон відповідальності кожного робітника чи підрозділу для усунення конфліктів всередині компанії, що забезпечить ефективність їх протікання. Оптимізувати варто лише ті процеси, які часто повторюються.

Оптимізація є актуальною у разі:

- потреби підвищення прозорості компанії;
- зміни керуючого підприємством;
- продажу підприємства;
- об'єднання підприємств тощо.

Опис бізнес-процесів набуває ефективності за таких умов:

- якщо компанія, в якій планується здійснити оптимізацію є невеликою, адже в ній постійно відбувається зміна стратегії, а отже, оптимізація може виявитися вже не актуальною і витратною;

- якщо підприємство, навпаки, є досить великим і має у штаті більше ніж 5 тис. співпрацівників, в такому випадку оптимізація буде досить витратною з точки зору фінансів та часу адже потребує використання спеціальних технологій опису бізнес-процесів;

- у разі відсутності на підприємстві менеджерів, які б відповідали за організацію та корегування бізнес-процесів.

До основних напрямків оптимізації бізнес-процесів слід віднести.

1. Оптимізація ресурсного забезпечення бізнес-процесу на усьому ланцюгу створення цінності підприємства, яка досягається шляхом вертикального та горизонтального ущільнення процесів. Вертикальне ущільнення можливе за рахунок надання працівникам самостійності у прийнятті рішень (делегування повноважень із зони діяльності керівника) і призводить до скорочення часу на виконання процесу. Горизонтальне ж ущільнення базується на використанні праці працівників се-

редньої кваліфікації і широкої спеціалізації, які будуть спеціалізуватися на виконанні цілої низки схожих між собою процесів.

Такий напрям, з одного боку, дозволяє уникнути низки помилок у виконанні бізнес-процесів за рахунок мінімізації виконавців, а з іншого — допомагає мінімізувати інформаційні розриви, що, як правило, уповільнюють протікання процесів.

2. Мінімальне залучення керівників до виконання бізнес-процесу, адже як показує практика, залучення керівника уповільнює виконання бізнес-процесу, працівники починають втрачати самостійність, що впливає на час та якість отриманих результатів.

3. Усунення зайвих етапів проведення контрольних операцій в середині бізнес-процесу. Варто по можливості усувати проміжний контроль, який здійснюють функціональні підрозділи підприємства в ході виконання бізнес-процесу, проте посилити контроль за його результатами, що значно оптимізує час його виконання.

4. Застосування такого важливого принципу організації виробництва, як паралельності. В наш час скорочення циклу виконання бізнес-процесу є конкурентною перевагою на ринку, тому виникає необхідність виконання більшості процесів паралельно, що звичайно ускладнить сам бізнес-процес, проте забезпечить економію часу на його виконання.

5. Здійснення типізації більшості процесів. Високий ступінь типізації часткових процесів дає можливість здійснити їх автоматизацію і дозволяє маючи в наявності декілька алгоритмів реалізації процесу визначити типізовані сценарії його протікання.

6. Максимальне спрощення процесів для підвищення простоти їх виконання, що мінімізує кількість помилок в ході виконання процесу і пришвидшить час їх виконання.

7. Використання процедур бенчмаркінгу з метою вивчення найкращих сучасних практик організації бізнес-процесів. Суть даного методу полягає у вивченні найкращого досвіду виконання бізнес-процесів з метою перенесення у діяльність власного підприємства основних процедур, технологій, стандартів та методів реалізації даних процесів. Для дослідження обирається найкращий представник галузі і визначається яким чином даний бізнес-процес забезпечує генерування прибутку, яким чином відбувається економія витрат, забезпечується якість та конкурентоспроможність продукції тощо.

8. Реінжиніринг бізнес-процесу. Такий підхід використовують для перепроєктування вже існуючих процесів, які ймовірно погано працюють або, є застарілими і не приносять прибутку. Реінжиніринг потребує залучення команди, яка створить новий бізнес-процес, не звертаючи увагу на існуючий.

9. Постійне удосконалення бізнес-процесів на основі систематичного проведення їх аналізу із розробленням процедур щодо їх покращення.

До часткових методів оптимізації бізнес-процесів можна віднести такі:

- оптимізацію продуктового портфелю, який базується на проведенні маркетингових досліджень і виявленні продуктів, які забезпечують найбільший притік прибутку на підприємство;

- оптимізацію грошових потоків, які не сприяють отриманню прибутку в запланованому обсязі і потребують змінити графік інвестицій у низько прибуткові проекти з метою ліквідації розривів у грошових потоках між надходженням і витратами грошових ресурсів;

- оптимізацію роботи із дебіторами, що передбачає перегляд умов надання комерційного кредиту за термінами та строками платежів;

- оптимізацію кредиторської заборгованості, яка може бути здійснена методами передачі частки прав на володіння активами в погашення боргу перед кредито-

рами або передачі акцій, або частки у капіталі підприємства в обмін на отримання кращих умов залучення кредитних ресурсів [5, с. 72].

Розглянемо ряд основних помилок, які здійснюють керівники та менеджери бізнес-процесів в ході їх оптимізації, в умовах загостреної економічної та епідеміологічної ситуації:

- відмова або "заморожування" деяких проєктів, які зорієнтовані на розвиток підприємства, адже ситуація на ринку зміниться, а розвиток доведеться форсувати, що призведе до додаткових витрат і можливих втрат споживачів, частки ринку тощо;

- відсутність далекоглядності і закриття деяких напрямів діяльності, які наразі є збитковими, не дочекавшись окупності вкладених коштів;

- економія на заробітній платі основних працівників, скорочення премій та інших доплат;

- скорочення штату працівників, за рахунок звільнення або переведення та скорочений робочий день [4, с. 217].

До очікуваних результатів оптимізації бізнес-процесів підприємства слід віднести:

- скорочення часу на виконання усього бізнес-процесу, що забезпечується скороченням часу на виконання кожного часткового процесу, за рахунок реалізації принципу паралельності їх виконання та типізації, адже як показує практика провідних компаній США впровадження цих заходів сприяє скороченню часу на виконання бізнес-процесів у 20—200 разів;

- скорочення часу простоїв між операціями основного бізнес-процесу;

- зменшення тривалості бізнес-процесу призводить до підвищення продуктивності праці працівників, прискорення оборотності капіталу підприємства та покращення ділової активності підприємства, зростання частки підприємства на ринку та збільшення прибутку;

- оптимізація бізнес-процесів забезпечує зменшення їх вартості;

- досягається максимальне задоволення існуючих потреб споживачів;

- покращується взаємодія між функціональними підрозділами підприємства за рахунок ліквідації дублювання їх обов'язків і скорочення часу, необхідного на прийняття рішень тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, сучасні тенденції економічного розвитку висувають нові вимоги до функціонування бізнес-моделей виробничих підприємств, які намагаючись утримати конкурентні позиції на ринку повинні здійснювати низку заходів щодо оптимізації власних бізнес-процесів протягом усього ланцюга створення цінності для кінцевого споживача.

Встановлено, що бізнес-модель складається із низки бізнес-процесів (часткових елементів), які в свою чергу поділяються на основні, допоміжні, управлінські бізнес-процеси та процеси розвитку підприємства.

Авторами доведено, що оптимізація бізнес-процесів є необхідною умовою виживання підприємства на ринку. Представлено основні напрямки оптимізації бізнес-процесів бізнес-моделі виробничого підприємства серед яких найважливішими є ті, що дають можливість скоротити витрати часу та ресурсів при виконанні кожного елементу бізнес-процесу, що в кінцевому підсумку призводять до підвищення продуктивності праці, прискорення оборотності капіталу підприємства, скорочення виробничого та комерційного його циклів, забезпечення генерування прибутку у запланованому обсягу, максимального задоволення наявних та потенційних потреб споживачів та збільшення присутності підприємства у визначеній ринковій ніші. Перспективами подальших досліджень має стати система збалансованих показників оцінки основних бізнес-процесів виробничого підприємства.

Література:

1. Остапчук Т.П., Ткачук Г.Ю., Виговський В.Г., Кушніренко О.М. Управління формуванням бізнес-моделі підприємства: навч. посібник. Житомир: ПП "Рута", 2020. 268 с.

2. Скрипюк И.И. Краткий курс оптимизации бизнес-процессов на примере процесса продаж и управления персоналом. Санкт-Петербург: ООО "Издательство Форум Медиа", 2014. 45 с.

3. Гурова В.О., Садекова А.І. Оптимізація бізнес-процесів на підприємстві в умовах кризи. Український журнал прикладної економіки. 2016. Т. 1. № 1. С. 75—82.

4. Тягненко В.В. Оптимизация бизнес-процессов предприятия как способ эффективного ведения бизнеса в условиях мирового финансового кризиса. Актуальные вопросы экономических наук. 2013. № 23. С. 217—222.

5. Демченко Б.А., Кудрицька Ж.В. Особливості оптимізації бізнес-процесів на підприємствах України. Причорноморські економічні студії. 2017. № 23. С. 71—74.

References:

1. Ostapchuk, T.P., Tkachuk, H.Yu., Vyhovs'kyj, V.H. and Kushnirenko, O.M. (2020), Upravlinnia formuvanniam biznes-modeli pidpryemstva: navch. posibnyk [Management of the formation of the business model of the enterprise], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.

2. Skripjuk, I. I. (2014). Kratkiy kurs optimizacii biznes-processov na primere processa prodazh i upravleniya personalom [A short course on business process optimization on the example of the sales process and personnel management], Izdatel'stvo Forum Media, Saint-Petersburg, Russia.

3. Hurova, V. O. and Sadekova, A.I. (2016), "Optimization of business processes at the enterprise in times of crisis", Ukrain's'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky, vol. 1, no. 1, pp. 75—82.

4. Tjaghenko, V. V. (2013), "Optimization of business processes of an enterprise as a way of doing business effectively in the conditions of the global financial crisis", Aktual'nye voprosy jekonomicheskikh nauk, vol. 23, pp. 217—222.

5. Demchenko, B.A. and Kudryts'ka, Zh.V. (2017), "Features of business process optimization at Ukrainian enterprises", Prychornomors'ki ekonomichni studii, vol. 23, pp. 71—74.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2022 р.

www.dy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 316.4

Ю. А. Романовська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів
Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ
ORCID ID: 0000-0002-1099-0787

А. В. Страпачук,
здобувач освітнього ступеня "бакалавр"
Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ
ORCID ID: 0000-0003-1942-1000

М. А. Макаренко,
здобувач освітнього ступеня "бакалавр"
Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ
ORCID ID: 0000-0001-9002-0256

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.129

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Yu. Romanovska,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Vinnytsia Institute
of Trade and Economics of the Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine
L. Strapachuk,
Candidate of educational degree "bachelor", Vinnytsia Institute of Trade
and Economics of the Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine
M. Makarenko,
Candidate of educational degree "bachelor", Vinnytsia Institute of Trade
and Economics of the Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine

STATE SOCIAL POLICY OF UKRAINE

У статті розглянуто мету, принципи та основні засади соціальної політики та проаналізовано соціальну ситуацію в країні. Вказано компоненти, які фахівці вносять до атрибутів державної соціальної політики та які дають змогу чітко визначити, що є державною соціальною політикою. Досліджено пенсійну систему України як складову соціальної політики держави, проаналізовано доходи та видатки Пенсійного фонду країни. У роботі наведено два основних підходи до реалізації соціальної політики країни: державний патерналізм та ліберальна модель.

Наведено перспективну модель соціальної політики України та виокремлено основні її складові. Наведено досвід проведення соціальної політики в країнах Центральної та Східної Європи та детально описано два етапи, які є характерними для соціальної політики цих країн.

Today in Ukraine there is no single law that would define the purpose, principles and basic principles of social policy. There are many models for implementing social policy, but the most common are two main approaches: state paternalism and the liberal model.

Ukraine's pension system as a component of the state's social policy guarantees a certain degree of social protection to all elderly citizens, provides a higher rate of substitution (ratio of pension to wages) for low-wage people, ie redistribution of income from high-income categories is realized. grows annually due to inflation and the gradual rise of social standards such as the subsistence level and the minimum wage. In order to support the citizens of Ukraine and business during the quarantine measures to prevent the spread of COVID-19 in Ukraine in 2020 and 2021, the assistance of private individuals was paid, respectively UAH 3,603 million. and UAH 201 million.

PFU incomes are the basis for the operation of the minimum wage of Ukrainian citizens is gradually increasing every year, which may indicate that the standard of living of Ukrainians is improving to some extent. Also, increasing wages will help partially reduce unemployment and prevent migration from the country, which will ensure the future filling of PFCs, as the minimum pension barely meets the minimum needs of respectable age. European Union experience shows that sustainable and comprehensive development creation of comfortable conditions for life and work of society, and one of the main such conditions is the strengthening of the economy

as a basis for ensuring social equality in the future. Thus, based on the experience of developed European countries, it is advisable to identify promising areas of change in Ukraine's development, which will form the financial base of the social sphere, even in quarantine: attracting active population to the labor market and creating favorable conditions for small and medium businesses; introduction of a "green" economy; rational use of resources and conscious consumption.

The welfare state in modern conditions implies the existence, on the one hand, of a strong state capable of taking responsibility for human resources development, and, on the other hand, the existence of developed civil society institutions capable of bringing the state under its control.

Ключові слова: соціальна політика, Пенсійний фонд України, населення, добробут, пенсійна система, досвід, модель соціальної політики.

Key words: social policy, Pension Fund of Ukraine, population, welfare, pension system, experience, model of social policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні в умовах глобалізації пріоритети розвитку людини та забезпечення високого рівня життя населення є основними факторами загальнолюдського прогресу. Ще ні одній державі світу не вдалося досягнути високих показників рівня та якості життя безкардильного підвищення життєвих стандартів й ефективних інвестицій у людський та соціальний капітал. Здійснення соціальної політики держави базується на задоволенні матеріальних, культурних і духовних потреб громадян. Метою соціальної політики держави в Україні у сучасних умовах є забезпечення рівня життя населення відповідно до стандартів Європейського Союзу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання сучасного стану соціальної політики держави постійно знаходяться у фокусі уваги фахівців. Вивченням особливостей розвитку державної соціальної політики як чинника економічного розвитку країни займався цілий ряд вчених-економістів та публіцистів, зокрема О.В. Бражко, М.Ф. Головатий, О.О. Давидюк, М.Б. Панасюк, Г.С. Лопушняк, О.В. Макарова, О.С. Павлега, А.О. Сіленко, В.А. Коляденко, І.Ф. Прокопенко, Ю.О. Олійника інші.

Таблиця 1. Принципи соціальної політики

Принцип соціальної справедливості	Соціальна справедливість – це соціально-психологічне сприйняття принципів і форм організації суспільства, що відповідає інтересам людей і соціальних груп, тобто узагальнена моральна оцінка суспільних відносин
Принцип соціальної солідарності	Цей принцип передбачає взаємну допомогу всіх учасників системи соціального захисту. Така взаємодопомога реалізується у вигляді перерозподілу коштів між різними соціально-економічними та соціально-демографічними групами населення
Принцип індивідуальної соціальної відповідальності	Він означає, що кожен громадянин повинен передусім самостійно дбати про власний добробут, не перекладаючи цих обов'язків на державу
Соціальне партнерство	Є невід'ємним інститутом сучасного демократичного суспільства, що полягає у функціонуванні розвинених взаємозв'язків між працівниками, роботодавцями, а також державою на засадах співробітництва, компромісів, узгоджених рішень з питань соціально-трудова відносин

Джерело: сформовано за даними [7].

Дослідженню проблеми ролі пенсійної системи у формуванні соціального захисту присвячено наукові праці С.М. Бондаренко, А.О. Надточій, Т.В. Кулінич, І.Р. Жайворонок. Науковці досліджують іноземний досвід реформування пенсійної сфери та чинники, що дозволять вдосконалити фінансове забезпечення пенсійних виплат. Вивченню окремих аспектів вдосконалення державного регулювання системи пенсійного забезпечення присвячено праці багатьох українських науковців і практиків: у працях вітчизняних фахівців: Л.В. Єлісєєва, Н.С. Примачук, В.Є. Гуменюк. Дослідники кита практики продовжують досліджувати деякі економічні проблеми, що безпосередньо впливають на стан та розвиток соціальної системи України.

Відаючи належне доробку фахівців у цій сфері, необхідно зауважити, що на подальше дослідження заслуговують питання перспективного розвитку соціальної системи, оцінювання сучасного стану соціальної сфери України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальна політика є явищем суспільноісторичним: вона з'явилася разом з виникненням держави, є спрямованою на узгодження спільної діяльності людей та є регулятором взаємовідносин між соціальними структурами і соціальними інститутами, а також між суспільним та індивідуальним життям людини.

На сьогодні в Україні єдиний закон, який би визначав основні засади, мету та принципи соціальної політики відсутній. Стратегія сталого розвитку "Україна — 2020" одним із векторів визначає проведення пенсійної реформи та реформи системи соціального захисту, проте це реформування не приносить позитивних результатів і не покращує життя українців. Навпаки, за версією Bloomberg, у 2017 році Україна увійшла в десятку найбідніших країн світу. Гірше від України справи лише у Венесуелі (перша сходинка), Аргентині, Південній Африці, Туреччині, Греції та Іспанії [1—3].

До ознак державної соціальної політики відносяться такі елементи, які дають змогу визначити, що є державною соціальною політикою:

1) державна соціальна політика має бути затверджена однією зі структур влади — законодавчою, виконавчою, судовою;

2) державна соціальна політика має бути зафіксована в письмовій формі;

3) державна соціальна політика — це те, що уряд справді виконує, а не збирається чи тільки планує виконувати;

4) державна соціальна політика — керує процесом прийняття рішень і водночас має бути результатом процесу [4—7].

Таблиця 2. Видатки Пенсійного фонду України (ПФУ), за 2017–2021 рр., млн грн

Видатки ПФУ, млн грн					
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р. (на 30.09)
Виплата пенсій згідно із Законом «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»	213 298	244 652	282 506	311 955	332 708
Виплата пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами	64 791	99 438	121 501	146 240	145 620
Інші видатки	9 857	9 049	11 005	11 109	11 416
Адміністративні витрати, пов'язані з виконанням функцій ПФУ	3 522	5 466	5 340	5 288	5 557
Допомога ФОП в зв'язку з COVID				3 603	201
Погашення позик СКР			4 755	1 148	
Залишок коштів на кінець року	1 773	99	163	945	
Житлові субсидії			10 835		
Всього	293 240	358 703	436 105	480 288	495 502

Джерело: сформовано за даними [8].

В основу реалізації соціальної політики в державі покладаються певні принципи. Фахівці обґрунтовують такі основні принципи, як соціальної справедливості, соціальної солідарності, індивідуальної соціальної відповідальності та соціального партнерства (табл. 1).

Існує багато моделей для реалізації соціальної політики, але найбільше використовуються два основних підходи: державний патерналізм та ліберальна модель.

Державний патерналізм — це модель соціальної політики, за якої держава приймає на себе максимальну кількість соціальних обов'язків і, як наслідок, несе повну відповідальність за рівень життя населення. Всі соціальні витрати покриваються тільки за рахунок коштів бюджету та позабюджетних соціальних фондів. Ця модель забезпечує високий рівень соціальної стабільності в суспільстві. До недоліків соціальної політики державного патерналізму можна віднести дуже сильне втручання держави в ринкові процеси, обмеження свободи підприємництва та зниження ефективності діяльності організацій і стимулів для їх розвитку.

Пенсійна система України як складова соціальної політики держави гарантує певний ступінь соціального захисту всім громадянам похилого віку, забезпечує більш високу норму заміщення (відношення пенсії до заробітної плати) для осіб з невисокою зарплатою, тобто реалізується перерозподіл доходів від високо- до низькооплачуваних категорій громадян (табл. 2).

Кількість видатків ПФУ зростає щорічно, що обумовлено інфляцією та поступовим зростанням соціальних стандартів, як-от: прожитковий мінімум та мінімальна заробітна плата. З метою підтримки громадян України і бізнесу у період дії карантинних заходів для запобігання поширення в Україні COVID-19 у 2020 та 2021 роках було виплачено допомога ФОП, відповідно 3 603 млн грн та 201 млн грн.

Доходи ПФУ є підґрунтям для функціонування пенсійної системи України, яка в свою чергу підтримує соціальний баланс у суспільстві (табл. 3).

Дослідивши показники доходів ПФУ за 2017–2021 рр., можна встановити, що основним джерелом формування ПФУ є власні надходження фонду, і протягом досліджуваного періоду відбулося збільшення цього виду надходжень. Зростання власних надходжень пенсійного фонду відбулося завдяки збільшенню фонду оплати праці і, відповідно, із зростанням надходжень єдиного соціального внеску (ЄСВ).

Ліберальна модель соціальної політики бере за основу розділення всіх членів суспільства на економічно сильних і слабких індивідів. Тобто ключову за-

Таблиця 3. Доходи ПФУ, за 2017–2021 рр., млн грн

Доходи ПФУ, млн грн					
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р. (на 30.09)
Власні надходження	158 910	202 084	241 752	281 751	327 007
Кошти державного бюджету	133 460	150 091	193 106	184 345	167 545
Позики СКР		4 755	1 148	14 029	
Інше	870	1 773	99	163	950
Всього	293 240	358 703	436 105	480 288	495 502

Джерело: сформовано за даними [8].

Таблиця 4. Мінімальна заробітна плата в Україні за 2017–2021 рр.

Період	Мінімальна зарплата (грн)
з 01.01.2017 по 31.12.2017	3200
з 01.01.2018 по 31.12.2018	3723
з 01.01.2019 по 31.12.2019	4173
з 01.01.2020 по 31.08.2020	4723
з 01.09.2020 по 31.12.2020	5000
з 01.01.2021 по 30.11.2021	6000

Джерело: сформовано за даними [9].

дачу держави складають надання різного роду соціальної допомоги тим, хто її потребує та забезпечення необхідних умов для розвитку особистого потенціалу і здібностей сильних членів суспільства. За такої моделі державна соціальна підтримка в більшості випадків носить адресний характер, що необхідно для того щоб виключити з її числа можливих отримувачів громадян та домашні господарства з доходами вище певного рівня. Недоліками ліберальної моделі державної соціальної політики є у значному ступені диференціація в рівнях споживання товарів та послуг, а також у різні обсяги наданої державної соціальної допомоги сильним та слабким членам суспільства.

З даних наведених в таблиці 4 можемо спостерігати, що з кожним роком мінімальна заробітна плата громадян України поступово збільшується, це може свідчити про те, що рівень життя українців певною мірою покращується. Також збільшення заробітної плати допоможе частково зменшити рівень безробіття та запобігти міграції громадян з країни, що дозволить в майбутньому забезпечити наповнення ПФУ, адже мінімальний рівень пенсії ледь покриває мінімальні потреби поважного віку (табл. 5).

Таблиця 5. Мінімальний розмір пенсії в Україні за 2017–2021 рр.

Період	Мінімальна пенсія (грн)
з 01.01.2017 по 30.04.2017	1247
з 01.05.2017 по 30.11.2017	1312
з 01.01.2018 по 30.06.2018	1373
з 01.07.2018 по 30.11.2018	1435
з 01.01.2019 по 30.06.2019	1435
з 01.07.2019 по 30.11.2019	1564
з 01.07.2020 по 30.11.2020	1712

Джерело: сформовано за даними [10].

Перерахунок пенсії здійснюється з таких підстав: збільшення розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність та зростання мінімальної заробітної плати, яка на 01.12.2021 склала 6 500 грн.

Становлення та соціальний розвиток держави забезпечується такими пріоритетами:

- гарантуванням конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- розвитком громадянського суспільства, його демократичних інститутів;
- зміцненням політичної і соціальної стабільності у суспільстві;
- створенням конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпеченням постійно зростаючого рівня життя й добробуту населення.

Соціальна політика держави здійснюється через соціальні програми, які в свою чергу ґрунтуються на законодавчо-нормативній базі країни, що забезпечує задоволення соціальних потреб, соціальну безпеку, соціальний захист, і це все сприяє встановленню соціальної справедливості у суспільстві. Поєднання проблем розвитку ринкових відносин із посиленням уваги до соціальних питань створює передумови для економічного оздоровлення, стабільного становища людини упродовж усієї трудової діяльності та після її завершення [11; 12]. Економічне зростання і підвищення добробуту населення — взаємопов'язані процеси. У таблиці 6 наведено індекси основних соціально-економічних показників за 2015–2019 рр. (у відсотках до попереднього року).

Як бачимо із таблиці 6, ВВП і ВВП у розрахунку на одну особу за період, який аналізується, зростає. Виробництво продукції промисловості та сільського господарства в основному зростало, проте в деяких періодах коливалось у сторону зменшення.

Таблиця 6. Індекси основних соціально-економічних показників України у 2015–2019 рр. (відсотків до попереднього року)

Показник	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Валовий внутрішній продукт	90,2	102,4	102,5	103,4	103,2
Валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	90,6	102,9	102,9	103,9	103,8
Реальний наявний дохід населення	79,6	102,0	110,9	109,9	106,5
Продукція промисловості	87,7	104,0	101,1	103,0	99,5
Продукція сільського господарства	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4
Капітальні інвестиції	98,3	118,0	122,1	116,4	115,5
Оборот роздрібною торгівлі	80,2	104,3	106,5	106,2	110,3
Експорт товарів та послуг	73,0	96,4	116,6	108,9	111,8
Імпорт товарів і послуг	70,7	103,7	123,6	115,3	106,7
Чисельність постійного населення (на кінець року)	99,6	99,6	99,5	99,4	99,4
Кількість зайнятих віком 15–70 років	...	99,0	99,3	101,3	101,3
Кількість безробітних віком 15–70 років	...	101,4	101,2	93,0	94,2
Середньомісячна заробітна плата номінальна	120,5	123,6	137,1	124,8	118,4
Середньомісячна заробітна плата реальна	79,8	109,0	119,1	112,5	109,8

Джерело: сформовано за даними [8–10].

дах коливалось у сторону зменшення. Індекси середньомісячної заробітної плати як номінальної, так і реальної також зростали. Попри достатньо оптимістичні дані, суттєвого зростання добробуту більшість громадян не відчула, що свідчить про недостатню ефективність соціальної політики держави. Можна виділити декілька пропозицій щодо зростання добробуту суспільства, а саме:

— особлива увага має приділятися активній складовій соціальної політики держави. Потрібно створити умови для продуктивної праці працездатним громадянам, на робочих місцях забезпечити сприятливий клімат, достойну заробітну плату. Державний бюджет буде наповнюватись за рахунок податків, що дасть змогу забезпечити захист соціально незахищених верств населення;

— пасивна складова соціальної політики повинна бути спрямована на підтримку тих громадян, які в силу ряду умов не можуть забезпечити собі рівень доходів, достатній для існування в межах мінімальних стандартів проживання;

— діджиталізація соціальних служб, що сформує комфортні умови отримання соціальної допомоги населенню країни;

— спрямованість розвитку держави на якісне соціальне забезпечення, житлові програми, охорону здоров'я, освіту тощо;

— також підтримки держави потребують такі сфери діяльності в країні, як харчова та легка промисловість, які виробляють важливі для людей продукти харчування, одяг та взуття.

Соціальна політика також впливає на стратегію конкуренції держави на світовому ринку та конкурентоспроможність національної економіки, так як вона забезпечує розвиток людського потенціалу, покращення інвестиційно-інноваційного клімату в країні, соціальну стабільність у суспільстві [1; 2, с. 55]. Але несистематизоване та уривчасте реформування деяких складових соціальної політики не здатне підвищити соціальний добробут населення. Таке реформування завуальовує проблеми і зводить нанівець стратегічний соціальний і в економічній розвитку країни.

Досвід Європейського Союзу доводить, що забезпечення сталого та всебічного розвитку населення повинно відбуватися за допомогою створення комфортних умов для життя та праці суспільства, при цьому однією з основних таких умов визнається зміцнення економіки як підґрунтя для забезпечення соціальної рівності в майбутньому. Таким чином, спираючись на досвід розвинених країн Європи доцільно виокремити перспективні напрями змін у розвитку України, що дозволить сформувати фінансову базу соціальної сфери, навіть в умовах карантину: залучення активного населення до ринку праці та створення сприятливих умов для малого та середнього бізнесу; впровадження "зеленої" економіки; раціональне використання ресурсів та усвідомлене споживання.

Певне коло науковців сьогодні пропонують відійти від класичних моделей соціальної політики та розробити власну вітчизняну модель [11; 12].

Потрібно підкреслити, що на сьогоднішній день є значна кількість пропозицій щодо складових нової моделі соціальної політики, деякі складові є тотожними. Переважна більшість вчених акцентують увагу на доцільності таких складових розвитку соціальної політики країни в новому форматі: зниження рівня бідності; посилення позицій формування середнього класу; зростання національної безпеки держави; продовження реалізації загальнодержавної антикорупційної політики; збільшення рівня добробуту населення у по-

рівнянні з рівнем інфляції; адресність пільг; розширення ринку зайнятості; створення комфортних умов життя молодим сім'ям; підтримка людей з особливими потребами; сприяння розвитку на добровільних засадах волонтерських організацій. Наведені підходи необхідно реалізовувати в довгостроковому плані, враховуючи сучасне соціально-фінансове положення держави. Це дозволить подолати бідність у державі без зайвого навантаження на економіку.

Цікавим є досвід проведення соціальної політики в країнах Центральної та Східної Європи. У соціальній політиці і в політиці зайнятості цих країн можна розглянути два етапи: перший етап — це етап стабілізації і лібералізації; другий — з моменту вступу цих країн в режим економічного зростання. Більшість процесів, що відбуваються на першому етапі, аналогічні тим, які відбуваються в Україні, але обсяги падіння доходів і виробництва там були значно меншими.

На першому етапі важливою проблемою є падіння доходів та безробіття населення. Проте в цих країнах не було високої соціальної напруженості та соціальних конфліктів. Важливим фактором посилення соціального захисту населення стало прийняття у всіх країнах комплексу так званих "соціальних законів", в яких чітко визначено порядок допомоги бідним верствам населення та джерела їх фінансування.

На другому етапі зосередження уваги в соціальній політиці, передусім у політиці зайнятості, змінюється. Якщо на першому етапі політика мала в основному пасивний характер, то на другому етапі політика має більш активний характер: організація громадських робіт, створення нових робочих місць, відстрочення банкрутств підприємств з метою збереження робочих місць.

Досвід розвинутих західних країн свідчить про те, що характер соціальних витрат є перевагою для соціальної політики. Маються на увазі принципи задоволення соціальних потреб і забезпечення соціальних гарантій держави або за рахунок оплати соціальних гарантій самими споживачами безпосередньо або роботодавцями, або в змішаній формі за рахунок різного комбінування зазначених форм. Сцей спосіб комбінування в різних поєднаннях широко поширений в економіці розвинених країн.

ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальна політика держави здійснюється через соціальні програми, які в свою чергу базуються на законодавчо-нормативній базі країни. Соціальна політика впливає на конкурентоспроможність національної економіки, бо саме вона забезпечує розвиток людського потенціалу і соціальну стабільність у суспільстві. Яку модель для здійснення соціальної політики вибирати залежить передусім від історичних та економічних умов, а також визначається конкретним типом суспільно-політичного устрою держави, її ідеологічними та духовними принципами, особливостями пережитого історичного етапу. Але в будь-якому випадку соціальна держава в сучасних умовах передбачає наявність, з одного боку, сильної держави, яка буде здатна нести відповідальність за розвиток людських ресурсів, а з іншого — наявність розвинених інститутів громадянського суспільства, здатних поставити державу під свій контроль.

Література:

1. Бутник О. О. Аналіз моделей соціальної політики в країнах з розвинутими ринковими відносинами: досвід для України. Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/33.pdf (дата звернення 15.12.2021).
2. Шульц С., Джаман М., Луцків О. Інноваційні підходи до реалізації державної регіональної політики. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 5. С. 133.

3. Молоканова В.М. Моніторинг практичної реалізації стратегії сталого розвитку в Україні. Аспекти публічного управління. 2018. № 11—12. С. 85—92.

4. Чугунов І. Я., Качула С. В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. Вісник КНТЕУ. Вип. 2. 2020. С. 87—98.

5. Чорна Л.О., Кудлаєнко С.В. Соціальна політика України: особливості та напрями розвитку. Агросвіт. 2018. Вип. 18. С. 16—20.

6. Осіпова Л.В., Плахтій В.Г. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: Сучасний стан та перспективи. Проблеми економіки та політичної економії. 2018. Вип. 1. С. 125—138.

7. Кудлаєнко С. Структурні елементи механізмів реалізації соціальної політики. Вісник ХНУ. Економічні науки. 2019. № 1. С. 169—173.

8. Ціна держави. URL: <http://old.cost.ua/budget/revenue/> (дата звернення 03.12.2021 р.).

9. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/min/> (дата звернення 03.12.2021).

10. Головне управління Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2127487-pererahunok-pensij-z-1-grudnya-2020-roku/> (дата звернення 03.12.2021).

11. Романовська Ю.А., Давидюк А.О. Фінансування соціальних послуг в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2020. Вип. 46. С. 76—85.

12. Романовська Ю. Фінансова забезпеченість пенсійного фонду України. Вісник КНТЕУ. 2020. № 4. С. 135—146.

References:

1. Butnyk, O.O. (2018), "Analysis of social policy models in countries with developed market relations: experience for Ukraine", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 5, [Online], available at: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/33.pdf (Accessed 15 Des 2021).
2. Shul'ts, S., Dzhaman, M. and Lutskev, O. (2018), "Innovative approaches to the implementation of state regional policy", *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 5, pp. 54—58.
3. Molokanova, V.M. (2018), "Monitoring of practical implementation of sustainable development strategy in Ukraine", *Aspekty publichnoho upravlinnia*, vol. 11—12, pp. 85—92.
4. Chuhunov, I.Ya. and Kachula, S.V. (2020), "State financial policy to ensure the social development of society", *Visnyk KNTEU*, vol. 2, pp. 87—98.
5. Chorna, L.O. and Kudlaienko, S.V. (2018), "Social policy of Ukraine: features and directions of development", *Ahrosvit*, vol. 18, pp. 16—20.
6. Osipova, L.V. and Plakhtij, V.H. (2018), "Financial provision of social protection of the population in Ukraine: Current state and prospects", *Problemy ekonomiky ta politychnoi ekonomii*, vol. 1, pp. 125—138.
7. Kudlaienko, S. (2019), "Structural elements of mechanisms of social policy implementation", *Visnyk KhNU. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 169—173.
8. The price of the state (2021), available at: <http://old.cost.ua/budget/revenue/> (Accessed 03 December 2021).
9. Ministry of Finance (2021), available at: <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/min/> (Accessed 4 December 2021).
10. Main Department of the Pension Fund of Ukraine (2021), available at: <https://www.pfu.gov.ua/2127487-pererahunok-pensij-z-1-grudnya-2020-roku/> (Accessed 4 December 2021).
11. Romanov'ska, Yu.A. and Davydiuk, A.O. (2020), "Financing of social services in Ukraine", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment*, vol. 46, pp. 76—85.
12. Romanov'ska, Yu. (2020), "Financial security of the pension fund of Ukraine", *Visnyk KNTEU*, vol. 4, pp. 135—146.

Стаття надійшла до редакції 24.01.2022 р.

Р. В. Пікус,

к. е. н., професор, професор кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-1951-148X

Ю. А. Бабенко,

студентка магістратури, спеціальність "Фінанси, банківська справа та страхування", Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-9244-5880

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.134

КІБЕРСТРАХУВАННЯ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

R. Pikus,

PhD in Economics, Professor, Professor of the Department of Insurance, Banking and Risk Management Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
Y. Babenko,

Master's student of the Department of Finance, banking and risk management, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CYBER INSURANCE: NEW OPPORTUNITIES FOR THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE

У статті уточнено теоретико-методичні основи щодо визначення змісту та витоків поняття "кіберризик", наведено авторську конструкцію тлумачення змісту за обраними критеріями. Визначено зміст та основні завдання кіберстрахування як ефективного інструменту фінансування втрат за наслідками кіберризиків. Виявлено та проаналізовано особливості розвитку кіберстрахування в Україні та розвинених країнах світу. Узагальнено особливості та структуровано характеристики послуг із кіберстрахування. Охарактеризовано можливі варіанти страхового покриття кібервідповідальності з відокремленням покриття відповідальності першої і третіх осіб, а також кіберстрахування як різновиду майнового страхування. Окреслено напрями вдосконалення нормативно-правової бази розвитку кіберстрахування з урахуванням досвіду розвинених країн світу. Визначено стримуючі фактори та перспективи розвитку кіберстрахування в Україні з метою захисту від кіберзагроз інтересів фізичних та юридичних осіб.

The article clarifies the theoretical and methodological basis for determining the content and origins of the concept of "cyber risk", the author's construction of the interpretation of the content according to the selected criteria. Cyber risk is the likelihood of events affecting an organization's IT systems and cybersecurity due to the interference of digital and other electronic technologies, resulting in losses, destruction of digital assets and possible loss of the organization's reputation.

It was found that cybersecurity of systems in the modern information world is an extremely important tool for the protection of economic entities, and cyber insurance is one of the tools for its implementation. The content and main tasks of cyber insurance as an effective tool for financing losses due to cyber risks are identified. "Cyber insurance" can be defined as an insurance product that involves the transfer of financial risk to a third party, ie an insurance company, in order to help the state, society, businesses and individuals reduce the impact of risk by compensating for costs associated with potentially devastating consequences of cybercrime, provide protection against damage resulting from breaches of security and confidentiality.

The peculiarities of cyber insurance development in Ukraine and in developed countries of the world are revealed and analyzed. Features and characteristics of cyber insurance services are generalized and structured. There are two approaches to the formation of coverage of cyber risks in insurance: cyber liability insurance and property insurance of the consequences of possible cyber attacks.

Possible options for cyber liability insurance coverage with the separation of first and third party liability coverage, as well as cyber insurance as a type of property insurance are described. The directions of improving the regulatory framework for the development of cyber insurance are outlined, taking into account the experience of developed countries.

It is determined that the European Directive has a positive impact on the development of the cyber insurance market, namely awareness of potential threats, awareness of the need to improve cybersecurity and provide preventive measures through fines, especially for the Internet market, Internet search engines, cloud computing services. Restraining factors and prospects of cyber insurance development in Ukraine in order to protect the interests of individuals and legal entities from cyber threats have been identified.

Ключові слова: страховий ринок, страхова послуга, кіберризик, кіберстрахування, кібератака, кібербезпека, кібервідповідальність.

Key words: insurance market, insurance service, cyber risk, cyber insurance, cyber attack, cybersecurity, cyber responsibility.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальна пандемія, яка розпочала нову еру віддаленої роботи, продемонструвала, що людство як ніколи є надзвичайно вразливим до кібератак, особливо тоді, коли все більше людей та компаній впроваджують використання нових технологій. Компанія, що має цифрові активи, є потенційною жертвою атаки програмою-зловим, злому інформаційних систем, зараження шкідливим програмним забезпеченням або фішингом та інших кібератак. Наслідки кібератак, наприклад, витік даних з серверів, можуть бути дуже істотними і не обмежуються прямими витратами на відновлення пошкодженої техніки.

У зв'язку зі зростанням масштабності кіберзлочинів ризик-менеджмент компаній повинен ввести до свого списку додаткову загрозу, якій раніше не приділяв значної уваги і, як наслідок, розпочати пошук шляхів оптимізації кібербезпеки серед яких — технологічна безпека, ознайомча робота із протидією та профілактикою кіберзлочинів, а також кіберстрахування. Цей вид страхування забезпечує фінансовими можливостями компанію щодо відновлення після великих втрат, повернення попередньої ефективності, дозволяє зберегти платоспроможність та знизити рівень витрат внаслідок простою виробництва, викликаного різного роду кіберзагрозами.

Підвищена зацікавленість та попит у підприємств і бізнесу щодо ринкових інструментів фінансування кібервтрат, особливо в умовах коли Україна і світ все частіше потрапляють під масовий вплив кібератак, актуалізує кіберстрахування, як особливий різновид страхового продукту і для страхових компаній. Тому реагуючи на потреби ринку серед страхових компаній постало завдання відпрацювати сучасну практику кіберстрахування, сформулювати перелік страхових продуктів, які можуть виступити такими інструментами фінансування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед наукових досліджень присвячених кіберстрахуванню існують різні напрямки. Розвиток кіберстрахування в різних країнах світу, в тому числі і в Україні висвітлені в роботах таких вчених: Бем Р., Бернар Ю., Берк Д., Братюк В., Гудзь О., Ільчук В., Кафенбергер А., Кордоньєр А., Нагайчук Н., Приказюк Н., Тіглен М., Третьяк Н., Мак А. Слід зазначити, що в роботах зарубіжних вчених більша увага приділялася аналізу складових компонентів страхових тарифів, розширенню можливостей для компаній у забезпеченні своєї кібербезпеки, аналізу відповідних страхових портфелів та інш. Серед українських вчених більшою мірою переважають дослідження щодо можливостей та перспектив впровадження кіберстрахування як нового виду страхування. Сучасні виклики в економіці і суспільстві, зростання масових кібератак обумовлюють необхідність подальшого розвитку кіберстрахування в Україні на основі подальшого відпрацювання його теоретико-методичних основ, а також розробки практичних рекомендацій розвитку з урахуванням позитивного досвіду розвинених країн світу. Зазначене свідчить про особливу актуальність теми наукової роботи.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є удосконалення теоретичних основ та розробка практичних рекомендацій щодо розвитку кіберстрахування в Україні як інструменту фінансової безпеки юридичних та фізичних осіб.

Для досягнення поставленої мети в роботі окреслено і вирішено такі завдання:

- уточнено зміст та еволюція категорії "кіберризик";
- визначено зміст та основні завдання кіберстрахування;
- виявлено особливості розвитку ринку кіберстрахування в Україні та світі;
- наведена характеристика нормативно-правової бази функціонування кіберстрахування в Україні і світі;
- узагальнені особливості та виокремлені характеристики продукту кіберстрахування;
- визначено перспективи впровадження кіберстрахування для фізичних та юридичних осіб в Україні на основі міжнародного досвіду.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження використовувалися загальнотеоретичні та спеціальні методи: при уточненні наукових підходів до визначення кіберризиків використовували методи критичного аналізу літературних джерел та наукової абстракції, при розкритті змісту та основних завдань кіберстрахування — методи абстрагування і конкретизації; при виявленні особливостей ринку кіберстрахування — аналіз і синтез, порівняльний аналіз; при виокремленні нормативно-правової бази функціонування ринку кіберстрахування використовували системний підхід; при узагальненні міжнародного досвіду кіберстрахування та наданні пропозицій щодо його реалізації в Україні використано аналогію та логічне узагальнення.

Інформаційна база дослідження

Інформаційну базу дослідження становили статистичні матеріали Національного банку України, Європейської асоціації зі страхування та пенсійного забезпечення (EIOPA), відповідні наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головним об'єктом кіберстрахування є кіберризик. Визначення сутності поняття "кіберризик" наведено в роботах багатьох авторів і вирізняється, насамперед, цілями і підґрунтям. Відповідно до Chief Risk Officer Forum (групи професійних менеджерів з ризиків страхової галузі) поняття "кіберризик" охоплює такі позиції:

- це будь-який ризик, що виникає внаслідок використання та передачі електронних даних, включаючи

такі технологічні засоби, як Інтернет та телекомунікаційні мережі;

— фізичні збитки, які можуть бути завдані кібератаками;

— шахрайство внаслідок неправильного використання даних;

— неправовий доступ до конфіденційної електронної інформації, пов'язаної з фізичними особами, компаніями або урядом [10].

Українські дослідники наводять своє розуміння даної категорії. Наприклад, С. Волосович визначає, що кіберризик — це операційний ризик, який полягає в отриманні прямих чи побічних збитків економічними суб'єктами внаслідок їх функціонування у кіберпросторі [1], а Н. Приказюк розуміє під кіберризиком ймовірність виникнення збитків через збій у системі інформаційних технологій організації [5].

У трактуванні категорії "кіберризик" наведеними науковцями відсутні або результат, або зміст явища, і тому вони не містять в собі повноцінного опису вказаної категорії. При формуванні власного тлумачення змісту поняття "кіберризик" ми маємо звернути увагу на суть явища, а саме, що це, як зазначає Н. Приказюк, ймовірність настання, але не збитків, а подій; зміст явища, який докладно описують Chief Risk Officer Forum і полягає в тому, що кіберризик вражають роботу IT-систем та кібербезпеку організації через стороннє втручання цифрових та інших електронних технологій; та на результат — настання кіберризиків призводить до отримання збитків, руйнування цифрових активів та можливої втрати репутації організації.

Отже, кіберризик — це ймовірність настання подій, які вражають роботу IT-систем та кібербезпеку організації через стороннє втручання цифрових та інших електронних технологій, що призводить до отримання збитків, руйнування цифрових активів та можливої втрати репутації організації.

При з'ясуванні сутності кіберстрахування слід звернути увагу на сферу діяльності сучасних технологій і розмежувати його зміст із змістом таких понять: "страхування кібервідповідальності", "страхування кібербезпеки", "страхування кіберризиків". За визначенням Нагайчук Н. кіберстрахування — це страховий продукт, що захищає компанію від ризиків, пов'язаних з використанням мережі Інтернет, а також із ризиками, що відносяться до інформаційних технологій, IT-інфраструктури та діяльності підприємства у кіберпросторі [3]. Такої ж думки дотримується і Гудзь Г., який характеризує кіберстрахування як страховий продукт, що захищає економічні суб'єкти від ризиків, які відносяться до інформаційно-комунікаційних технологій, використання Інтернет-мережі, ІКТ-інфраструктури та діяльності у кіберпросторі [2].

Німецькі дослідники Р. Бем і Г. Шварц під страхуванням кіберстрахування розуміють передачу фінансового ризику, пов'язаного з мережевими та комп'ютерними інцидентами, третіх сторін [8].

У наведених трактуваннях змісту кіберстрахування відсутні результати процесу страхування, що призводить до неповноцінного тлумачення сутності поняття. Особливу увагу слід звернути на наслідки використання зазначеного виду страхування для учасників угоди. Компанії самостійно несуть відповідальність за свою кібербезпеку, однак, якщо вони застраховані, то у випадку кібератаки покриття кібервідповідальності забезпечить вирішальну підтримку і допоможе бізнесу продовжити успішне функціонування.

Отже, "кіберстрахування" можна визначити як страховий продукт, який пов'язаний з передачею фінансового ризику третій стороні, тобто страховій компанії для того, щоб допомогти державі, суспільству, суб'єктам господарювання та фізичній особі зменшити вплив ризику шляхом компенсації витрат, пов'язаних із потенційно руйнівними наслідками кіберзлочинів, забезпечи-

Таблиця 1. Можливі варіанти страхового покриття кібервідповідальності

Страхування відповідальності першої особи	Страхування відповідальності третьої особи
Витрати на відновлення даних	Мережева безпека та відповідальність за конфіденційність
Втрата доходу або додаткові витрати	
Кібервикрадення / кібершантаж	Електронна відповідальність за медіа
Витрати на реагування (IT-розслідування, сповіщення клієнтів)	Нормативне провадження
Мінімізація репутаційного збитку	Судові збори, штрафи
Юридична допомога: консультація і захист від вимог третіх осіб	

Джерело: складено авторами на основі [9; 12; 15].

ти захист від збитків, що виникають внаслідок порушення безпеки та конфіденційності.

Кіберстрахування покриває збитки, пов'язані з пошкодженням або втратою інформації з IT-систем та мереж, а також, як правило, включає значну допомогу та управління самим інцидентом, що може бути суттєвим при зіткненні з репутаційними збитками або примусовим регулюванням.

Можна виділити два підходи до формування покриття кіберризиків у страхуванні:

- 1) страхування кібервідповідальності;
- 2) майнове страхування можливих кібератак.

Перший із з них базується на тому, що відповідальність за ризики може покриватися для першої і третьої (тобто сторонньої) особи. Покриття кібервідповідальності третьої особи включає витрати, які компанія безпосередньо зазнає внаслідок порушень, наприклад, інформування клієнтів про хакерську атаку і застосовуються до претензій, які націлені на об'єкта від фізичних та юридичних осіб, які отримали збитки внаслідок дій або бездіяльності об'єкта (табл. 1). Наприклад, клієнт подає до суду за халатність після того, як хакер викраде його особисті дані з комп'ютерної системи та відкриє загальний доступ до них в Інтернеті.

Другий підхід до формування покриття кіберстрахування базується на видах кібератак та кіберінцидентів, які можуть трапитися із компанією та об'єктами, на які вони впливають. Проаналізувавши сучасну практику угод страхування провідних європейських, американських та українських компанії можна виокремити перспективні страхові поліси з майнового кіберстрахування (табл. 2).

Варіантом додаткового покриття в кіберстрахуванні може бути технічна заміна, що включає вартість заміни технічного обладнання. Такий вид покриття підпадає під класифікацію майнового страхування. Проте на страховому ринку відбувається дискусія стосовно включення даного покриття у страховий поліс, оскільки такий тип збитків може бути спричинений операційними помилками незалежно від того чи були технічні виключення, як випадкові, або шкідливі загрози, які можуть обумовити кінетичну шкоду. Тому страхові компанії на власний розсуд вирішують питання щодо доцільності включення даного покриття в страховий поліс, при цьому значно збільшуючи вартість покриття.

Кіберстрахування — це інструмент передачі ризику, який не потрібно розцінювати як забезпечення комп'ютерної безпеки для компанії. Між поняттям "кіберстрахування" та "кібербезпека" існує суттєва різниця. Згідно з Законом України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України": "кібербезпека — захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі" [6].

Таблиця 2. Поліси майнового кіберстрахування

Поліси кіберстрахування	Покриття, які забезпечують поліси
Перерва в процесі виробництва	1. Збитки та відшкодування втрачених прибутків у результаті порушення в роботі IT-системи, мережі та вебсайтів з причини кібератаки (припинення роботи)
Крадіжка активів	1. Відшкодування викупної суми, сплаченої вимагачам, за дешифровку заблокованої інформації підприємства. 2. Витрати, які понесла компанія, відновлюючи інформацію
Знищення або шкода будівлям/обладнанню або іншому майну	1. Витрати у випадку збою безпеки мережі, які можуть обумовити витік даних, зараження зловмисним програмним забезпеченням: юридичні витрати, IT-криміналістика, відновлення даних, експертиза зв'язків з громадськістю. 2. Порушення безпеки комп'ютерної системи (Dos- та DDos-атаки, ураження вірусами, знищення, модифікація або видалення інформації)
Соціальна інженерія (нецільова атака)	Збитки від втрати грошових коштів і активів страхувальника, що сталися в результаті застосування технологій фішингу, картингу (нецільові атаки)
Технічна заміна	Вартість заміни технологічного обладнання, яке стає непридатним при атаці зловмисного програмного забезпечення

Джерело: складено авторами на основі [9; 12; 15].

Кіберстрахування можна вважати і запобіжним заходом кібербезпеки, але за жодних обставин цей вид страхування не може бути заміною міцної бази безпеки, яка вимагає сучасних технологій кібербезпеки, навчених команд та перевірених процедур. Якщо не досягти необхідного рівня безпеки, страхувальники можуть відмовитися укласти договір страхування, а страховики суттєво підвищать вартість страхування.

Із збільшенням кількості додатків, програмного забезпечення, пристроїв будь-якої організації стає більш вразливою до кібератак. Отже, кіберризик (зокрема фінансові) стають іманентно притаманною складовою діяльності організації і вимагають кіберстрахування як норми здорового економічного глузду.

Кіберстрахування може відігравати ключову роль у підтримці бізнесу будь-яких розмірів, воно може забезпечити стійкість бізнесу до порушень кібербезпеки, а в найгіршому випадку, допомогти відновити бізнес після масштабних кібератак.

Термін "кіберстрахування" зародився в США і такий продукт в основному зосереджувався на зобов'язаннях третьої сторони, які пов'язані з порушенням даних та конфіденційності, включаючи витрати на сповіщення. Такий акцент обумовлений порушенням законів про сповіщення, які прийняті у більшості штатів США і передбачають, що бізнес повинен повідомити про загрози лише постраждалих сторін, якщо є докази, які обґрунтовано припускають, що їх особисті дані будуть використовуватися зловмисно.

Історично це відрізняється від країн Євросоюзу, де натомість основну увагу зосереджено на покритті витрат за наслідками перерв у бізнесі через кіберінциденти.

З часом ця невідповідність і відтепер регулюється положенням про захист даних General Data Protection Regulation (GDPR) [14], прийнятим Європейським Союзом 25 травня 2018 року. Цей Регламент захищає основні права та свободи фізичних осіб і, зокрема, їхнє право на захист персональних даних.

У 2016 році, в рамках стратегії кібербезпеки ЄС, Європейська Комісія запропонувала директиву щодо мережевої та інформаційної безпеки ЄС (NIS: Directive on security of network and information systems). Директива NIS є першою частиною законодавства про кібербезпеку в усіх країнах ЄС. Підвищення кібербезпеки в Євросоюзі є основною метою Директиви NIS шляхом

встановлення загального рівня безпеки мережевих та інформаційних систем [13].

Європейська Директива має позитивний вплив на розвиток ринку кіберстрахування, а саме: інформованості щодо потенційних загроз, усвідомлення необхідності удосконалення системи кібербезпеки та забезпечення превентивних заходів через введені штрафи, особливо для тих галузей, які чітко визначені у директиві NIS: 1) інтернет-ринок; 2) пошукова система в Інтернеті 3) служби хмарних обчислень [13].

Оскільки Україна не входить до ЄС, Директива NIS не є зобов'язуючою, однак вона служить настановою з питань належної практики. Деякі з її положень було добровільно впроваджено в українському законодавстві, проте інші залишаються без уваги.

У 2005 році Україна ратифікувала Будапештську конвенцію — перший міжнародний договір, який прагне вирішити питання кіберзлочинності шляхом гармонізації національного законодавства, вдосконалення методик розслідування та посилення співпраці між країнами [4].

Окрім цього, у 2016 році було прийнято Стратегію кібербезпеки України, яка визначає пріоритети та напрямки розвитку кібербезпеки і є важливим структурним елементом для формування політики у сфері кібербезпеки, яка відповідатиме світовому рівню [7]. Для реалізації Стратегії кібербезпеки Парламент України ухвалив Закон "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" — основний законодавчий акт, що встановлює правові рамки для системи кібербезпеки [6].

Ця правова база є основою для подальшого розвитку ринку кіберстрахування в Україні, створює можливості щодо оцінки ефективності діяльності страховиків у боротьбі із кіберзлочинами шляхом створення необхідних страхових продуктів які можна запропонувати потенційним клієнтам.

Отже, страхування кіберризиків, на відміну від традиційного страхування, призначене для задоволення потреб фізичних та юридичних осіб у розбудові власної кібербезпеки. Поліс страхування кіберризиків, який також називають кіберстрахуванням чи страховим покриттям кібервідповідальності, призначений пом'якшити вплив кіберризиків шляхом компенсації витрат, пов'язаних із відновленням після порушень в кібербезпеці. Покриття кібервідповідальності може забезпечити вирішальну підтримку щодо відновлення і подальшого розвитку.

Страховим компаніям необхідно активно розвивати ринок кіберстрахування, адже зазначений сегмент може стати для них "блакитним океаном". Сучасні реалії розвитку страхового ринку України дозволяють зробити висновки стосовно факторів, що перешкоджають впровадженню і розвитку страхування кіберризиків: не існує довіри на стандартні послуги страхування, а такий інноваційний продукт як кіберстрахування взагалі не організує своє коло споживачів; не існує конкретних видів кіберстрахування, лише комплексні продукти, які націлені на страхування різних об'єктів з приводу одного виду небезпеки, наприклад — кібератаки.

Визначення драйверів такого сприйняття та підвищення страхової обізнаності можуть допомогти збільшити попит на страхування кіберризиків. Проте ефективність комунікаційних стратегій для покращення обізнаності та сприйняття кіберризиків також ставиться під сумнів на сучасному етапі.

Компаніям потрібно вкладати гроші в людей, процеси та системи. Зокрема, існує потреба у працівниках, які можуть допомогти усунути розрив між бізнес-менеджерами та ІТ-спеціалістами. Враховуючи нинішні обмеження безпеки, дизайн кіберстрахових продуктів та інноваційні способи передачі кіберризиків можуть бути цікавими сферами для бізнес-досліджень. Надалі можуть виникнути нові та інноваційні бізнес-моделі, які знижують та передають кіберризик, наприклад, через блокчейн.

Особливою рисою страхування кіберризиків є те, що потреба на нього формується в процесі виникнення кібератак або потенційних кіберзагроз. Відповідна пропозиція на ринку залежить від персональних особливостей настання кіберінцидентів у страхувальників, ціни страхового полісу, величини прибутку страховиків та повернення збитків від виникання страхових випадків, спроможності останніх узгоджувати страхові договори через Інтернет (оформлення онлайн-полісів).

Для ринку кіберстрахування характерна консервативна модель побудови, і страховикам необхідно: будувати репутацію серед страхувальників шляхом удосконалення страхових пропозицій у сфері інформаційної безпеки; аналізувати тенденції на кіберринку для можливості надання актуальних пропозицій.

Наприклад, з 2020 року розпочали впроваджувати технологію 5G, що може призвести до більш швидкої та розширеної мережі пристроїв IoT. Така новація відразу призведе до більших DDoS-атак і нових викликів щодо кібербезпеки. Страхові компанії повинні звернути особливу увагу на цю загрозу ще до її масштабного впливу.

Характерною тенденцією в сфері сучасних кіберзагроз є оновлення програмних забезпечень. Головна загроза полягає в тому, що незахищені вразливості є головною причиною системних компромісів. Підтримка Windows 7 закінчилася 14 січня 2020 року, що призвело до появи більше непідтримуваних та незахищених застарілих систем і, як наслідок, може проявитися тенденція до атак, як це було із атакою викупного програмного забезпечення WannaCry, через яку багато організацій зазнали нападу за нерегулярного оновлення операційних систем та використання застарілих та непідтримуваних операційних систем, таких як Windows XP (і незабаром це може стати Windows 7).

Більшість полісів кіберстрахування містять виключення для непідтримуваних систем, і страховики націлені на інформування своїх клієнтів про необхідність оновлення системних забезпечень, як тільки вони стають доступні. Отже, страховики мають забезпечити не тільки функцію страхового захисту, а й інформування для своїх потенційних та майбутніх [11].

Основною проблемою формування страхового захисту за рахунок кіберстрахування на сучасному етапі є відсутність достатніх статистичних даних про кіберзагрози та фінансові наслідки їх впливу, бо компанії не розкривають цю інформацію із власних суджень для

збереження своєї репутації. Для того щоб компанії зберегли свій бренд, а актуарії змогли проводити свої розрахунки та моделювати наслідки, необхідно регулятору страхового ринку (НБУ) започаткувати збір такої інформації. На основі таких даних актуарії зможуть побудувати актуарні таблиці на прикладі майнового або страхування життя.

Зобов'язанням регулятора для збору такої інформації може послужити Загальний європейський регламент щодо захисту даних (GDPR 2018). Його запровадження є обов'язковим для країн Євросоюзу, в тому числі і України, як претендента на повноцінне членство в ЄС, а також у рамках оновленого внутрішнього законодавства щодо кібербезпеки. За його обмеженнями бізнес може бути оштрафований за нерозголошення обставин порушення кібербезпеки — до 20 мільйонів євро або 4% його обороту [14].

Існує кілька ознак розвитку кіберстрахування, які свідчать про відносну незрілість ринку. По-перше, бракує стандартизації страхових пропозицій. Окремі страховики пропонують підходи, які передбачають чіткий поділ між традиційними полісами страхування кіберризиків. Інші страховики вирішили вбудувати кіберзахист в наявне у них покриття, керуючись аргументом, що цей варіант простіше продати клієнтів, ніж цілком новий вид страхування. Однак вкладення кіберстрахування в інше покриття може призвести до недостатньої якості і якості щодо того, що охоплює такий вид покриття. За таких умов, страховики можуть опинитися в ситуації, коли їм доведеться покривати ті ризики, які можуть принести їм кумулятивний збиток, або не покривати їх і цим самим спровокувати невдоволення своїх клієнтів до страхової компанії та повного комплексу її послуг.

Подальший розвиток кіберстрахування в Україні суттєво залежить і від коректності формування страхових премій. З цієї метою страховим компаніям необхідно розуміти конкретні потреби компанії, переконалися, що вся мережа компанії покрита, а не лише окремі машини чи пристрої, врахувати, чи потрібне страхування третьої сторони (це стосується не тільки компанії та її співробітників, а й усіх клієнтів, дані яких можуть зберігатися на серверах). Це дозволить також уникнути витрат на непотрібні додаткові послуги.

Європейський досвід свідчить, що більше ніж 40% світової страхової премії за страхування кіберризиків припадає на перестраховиків. Для порівняння, у більш розвинених сферах страхової діяльності, таких як страхування майна або відповідальності, частки премій, що передаються перестраховикам, зазвичай залишаються між 10 та 15%. Переважно, страховики перестраховують свій бізнес за допомогою самостійних кібердоговорів, підкреслюючи еволюцію страхування кіберризиків як окремої сфери бізнесу [11]. Характерною тенденцією є укладання договорів пропорційного покриття застрахованих ризиків. Таким чином компанії перестраховують себе від ризиків введення нового виду страхування.

З урахуванням особливих загроз страхування кіберризиків страховики та перестраховики неохоче додають до своїх вже великих і важко оцінених ризиків ризики іншої компанії. Тому як перспективний варіант вирішення перестраховування діяльності страхових компаній у сфері кіберстрахування є використання катастрофічних облігацій, або так званих "cat bonds". Це є прикладом страхової сек'юритизації, коли створюються цінні папери, пов'язані з ризиком, які передаються певний набір ризиків (як правило, ризики катастрофи, стихійного лиха чи кібератаки) від емітента чи спонсора (компанії, що передає кошти) інвесторам на ринку капіталу.

Типова структура cat bonds (рис. 1) передбачає, що страхова компанія укладає договір про страхування із страхувальником (або контрагентом), отримуючи від нього премії в обмін на забезпечення покриття. Страхова компанія випускає цінні папери інвесторам і отримує взаємні основні суми (заставу). Потім кошти пере-

Рис. 1. Структура реалізації катастрофічних облігацій

Джерело: [16].

кладаються на заставний рахунок, з якого вони, як правило, вкладаються у високорейтингові фонди грошового ринку. Для інвесторів дохід виплати відсотків складається з відсотків, які сплачує страхова компанія з суми застави та премій, які сплачує страховальник [16]. Якщо відбувається страховий випадок, який відповідає умовам активації виплати, страхова компанія ліквідує заставу, необхідну для здійснення платежу, та відшкодовує страховальнику всю суму відповідно до умов транзакції за cat bonds. Якщо страховий випадок не відбувається, застava ліквідується наприкінці строку котирувальної облігації, і повертається інвесторам із нарахованими відсотками.

Катастрофічні облігації сприяють диверсифікації портфеля страховика та можуть розглядатися як супутня інвестиція в рамках основної інвестиційної стратегії. Таким чином, інвестори беруть на себе ризик втрати внаслідок катастрофи або кібератаки, що настає, за привабливі ставки прибутку від інвестиції. Якщо така катастрофа чи названий випадок небезпеки трапиться, інвестори втратять частину або всю основну суму, яку вони інвестували, і емітент (як правило, страхова або перестраховальна компанія, але іноді корпорація або суверенна особа) отримає ці гроші для покриття своїх втрат. Якщо страховий випадок не відбудеться, інвестори отримують більш високу процентну ставку, ніж якби вони розмістили свої інвестиційні гроші в казначейських облігаціях.

З урахуванням сучасного стану розвитку вітчизняного страхового ринку та в умовах особливих викликів для українських компаній такий досвід є доцільним і особливо перспективним стосовно розвитку кіберстрахування.

ВИСНОВКИ

В умовах сучасних викликів для економіки і суспільства в цілому поширення цифрових послуг, використання різноманітних інформаційних технологій обумовлює появу кіберризиків як надзвичайного виду загроз.

Кіберризик — це ймовірність настання подій, які вражають роботу ІТ-систем та кібербезпеку організації через стороннє втручання цифрових та інших електронних технологій, що призводить до отримання збитків, руйнування цифрових активів та можливої втрати репутації організації.

Одним із найбільш дієвих інструментів у системі ризик-менеджменту стосовно кіберризиків є кіберстрахування. Кіберстрахування можна визначити як страховий продукт, який пов'язаний з передачею фінансового ризику третій стороні, тобто страховій компанії для того, щоб допомогти державі, суспільству, суб'єктам господарювання та фізичній особі зменшити вплив ризику шляхом компенсації витрат, пов'язаних із потенційно руйнівними наслідками кіберзлочинів, забезпечити захист від збитків, що виникають внаслідок порушення безпеки та конфіденційності.

Можна виділити два підходи до формування покриття кіберризиків у страхуванні: страхування кібервідпо-

відальності; і майнове страхування наслідків можливих кібератак.

Нормативно-правове забезпечення інноваційного сегменту страхового ринку — кіберстрахування, знаходиться на стадії формування і в Україні і світі. Європейська Директива щодо мережевої та інформаційної безпеки ЄС є першою частиною законодавства про кібербезпеку в усіх країнах ЄС. Підвищення кібербезпеки в Євросоюзі є основною метою Директиви NIS шляхом встановлення загального рівня безпеки мережевих та інформаційних систем. Європейська Директива має позитивний вплив на розвиток ринку кіберстрахування в Україні особливо для інтернет-ринків, пошукових систем в Інтернеті, служби хмарних обчислень і може стати основою відповідного законодавства в країні.

Страхові компанії України не мають достатніх ресурсів для розробки власного підходу щодо оцінки кіберризиків, а потенційні клієнти не проявляють попиту на відносно новий вид страхування. Проте поточні оцінки і прогнози свідчать, що попит на кіберстрахування щорічно збільшується в геометричній прогресії. Отже, страхові компанії, які зможуть запропонувати якісні кіберстрахові продукти за рахунок високих відсотків на покриття та адекватні страхові премії, зможуть відразу зайняти провідні позиції.

Література:

1. Волосович С., Клапків Л. Детермінанти виникнення та реалізації кіберризиків. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 3. С. 101—115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2018_3_10 (дата звернення: 24.11.2021).
2. Гудзь О. Розвиток страхування: нові інструменти та методи управління ризиками в цифровій економіці. Економіка. Менеджмент. Бізнес. № 3 (29). 2019. Ст. 4—12. DOI: 10.31673/2415-8089.2019.030412.
3. Нагайчук Н.Г., Третяк Н.М., Ткаленко О. Страхування в системі управління кібер-ризиками підприємства в умовах цифрової економіки. Фінансовий простір. 2019. № 1 (33). С. 97—111. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.6.
4. Правова база української кібербезпеки: загальний огляд і аналіз. Міжнародна фундація виборчих систем в Україні. 2019. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Ukraine-Ukrainian-Cybersecurity-Legal-Framework-Overview-and-Analysis-2019-10-07-Ukr.pdf> (дата звернення: 24.11.2021).
5. Приказюк Н.В., Гуменюк А.С. Кібер-страхування як важливий інструмент захисту підприємств в умовах цифровізації економіки. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2020. № 4. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.6.
6. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 403. Поточна редакція від 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 06.02.2022).

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року "Про Стратегію кібербезпеки України": Указ Президента України із змінами № 447/2021 від 26.08.2021. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (дата звернення: 06.02.2022).
8. Bohme R., Schwartz G. Modeling Cyber-Insurance: Towards A Unifying Framework. Conference. 2010. URL: <http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/networking/modelingcyber10.pdf> (date of reference: 24.11.2021).
9. Burke D. Cyber Insurance 101: What Cyber Insurance Covers. Woodruff Sawyer. 2021. URL: <https://woodrufflaw.com/cyber-liability/cyber-101-liability-insurance/> (date of reference: 24.11.2021).
10. CRO Forum Concept Paper on a proposed categorisation methodology for cyber risk. CRO Forum. June 2016. URL: https://www.thecroforum.org/wp-content/uploads/2016/06/ZRH-16-09033-P1_CRO_Forum_Cyber-Risk_web-2.pdf
11. Cyber Insurance Top 11 Threat Trends for 2020. URL: <https://databreachinsurancequote.com/cyber-insurance/cyber-insurance-top-11-threat-trends-for-2020/> (date of reference: 24.11.2021).
12. Cyber risk insurance. URL: <https://www.abi.org.uk/products-and-issues/choosing-the-right-insurance/business-insurance/cyber-risk-insurance/> (date of reference: 24.11.2021).
13. Directive (eu) 2016/1148 of the European parliament and of the council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. Official Journal of the European Union. L 194/1. 19.7.2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L1148&from=EN> (date of reference: 24.11.2021).
14. General Data Protection Regulation: Regulation (EU) 2016/679 in the current version of the OJ L 127, 23.5.2018. URL: <https://gdpr-info.eu/> (date of reference: 24.11.2021).
15. What Does a Cyber Liability Policy Cover? URL: <https://www.thebalancesmb.com/what-s-covered-under-a-cyber-liability-policy-462459> (date of reference: 24.11.2021).
16. What is a catastrophe bond (or cat bond)? URL: <https://www.artemis.bm/library/what-is-a-catastrophe-bond/> (date of reference: 24.11.2021).

References:

1. Volosovych, S. and Klapkiv, L. (2018), "Determinants of the emergence and implementation of cyber risks", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, vol. 3, pp. 101—115, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2018_3_10 (Accessed 24 Nov 2021).
2. Hudz', O. (2019), "Insurance development: new instruments and methods of risk management in the digital economy", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 3 (29), pp. 4—12. DOI: 10.31673/2415-8089.2019.030412.
3. Nahajchuk, N.H. Tretiak, N.M. and Tkalenko, O. (2019), "Insurance in the cyber risk management system of the enterprise in a digital economy", *Finansovij prostir*, vol. 1 (33), pp. 97—111.
4. Shypilova, Yu. (2019), "The legal framework of Ukrainian cybersecurity: an overview and analysis", available at: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Ukraine-Ukrainian-Cybersecurity-Legal-Framework-Overview-and-Analysis-2019-10-07-Ukr.pdf> (Accessed 24 Nov 2021).
5. Prykaziuk, N. and Gumenyuk, L. (2020), "Cyber-insurance as an important tool of enterprise protection in the digitization economy", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7777> (Accessed 06 Feb 2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.6
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On the Basic Principles of Cybersecurity in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (Accessed 06 Jan 2022).

7. President of Ukraine (2016), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of January 27, 2016 "On the Cyber Security Strategy of Ukraine"", available at: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (Accessed 06 Jan 2022).
8. Bohme, R. and Schwartz, G. (2010), "Modeling Cyber-Insurance: Towards A Unifying Framework. Conference", available at: <http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/networking/modelingcyber10.pdf> (Accessed 24 Nov 2021).
9. Burke, D. (2021), "Cyber Insurance 101: What Cyber Insurance Covers. Woodruff Sawyer", available at: <https://woodrufflaw.com/cyber-liability/cyber-101-liability-insurance/> (Accessed 24 Nov 2021).
10. CRO Forum (2016), "CRO Forum Concept Paper on a proposed categorisation methodology for cyber risk", available at: https://www.thecroforum.org/wp-content/uploads/2016/06/ZRH-16-09033-P1_CRO_Forum_Cyber-Risk_web-2.pdf (Accessed 24 Nov 2021).
11. Marciano, C. (2019), "Cyber Insurance Top 11 Threat Trends for 2020", available at: <https://databreachinsurancequote.com/cyber-insurance/cyber-insurance-top-11-threat-trends-for-2020/> (Accessed 24 Nov 2021).
12. ABI (2021), "Cyber risk insurance", available at: <https://www.abi.org.uk/products-and-issues/choosing-the-right-insurance/business-insurance/cyber-risk-insurance/> (Accessed 24 Nov 2021).
13. Official Journal of the European Union. (2016), "Directive (eu) 2016/1148 of the European parliament and of the council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L1148&from=EN> (Accessed 24 Nov 2021).
14. General Data Protection Regulation (2021), "General Data Protection Regulation: Regulation (EU) 2016/679 in the current version of the OJ L 127, 23.5.2018", available at: <https://gdpr-info.eu/> (Accessed 24 Nov 2021).
15. Bonner, M. (2021), "What Does a Cyber Liability Policy Cover?", available at: <https://www.thebalancesmb.com/what-s-covered-under-a-cyber-liability-policy-462459> (Accessed 24 Nov 2021).
16. Artemis (2021), "What is a catastrophe bond (or cat bond)?", available at: <https://www.artemis.bm/library/what-is-a-catastrophe-bond/> (Accessed 24 Nov 2021).

Стаття надійшла до редакції 08.02.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 347.71:334.716

Т. Є. Іщейкін,*к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту імені І. А. Маркіної,**Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава***ORCID ID: 0000-0002-9311-6904****А. С. Олійник,***к. е. н., старший викладач кафедри менеджменту імені І. А. Маркіної,**Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава***ORCID ID: 0000-0002-0274-5204****О. О. Козін,***здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",**Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава***ORCID ID: 0000-0002-6303-7447****А. С. Фурман,***здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",**Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава***ORCID ID: 0000-0002-4269-2186****А. І. Гринь,***здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",**Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава***ORCID ID: 0000-0003-0367-7781**

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.141

УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧО-КОМЕРЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

T. Ishcheikin,*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department**of Management named after I.A. Markina, Poltava State Agrarian University, Poltava***A. Oliinyk,***PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Management named**after I.A. Markina, Poltava State Agrarian University, Poltava***O. Kozin,***Applicant for higher education specialty Management, Poltava State Agrarian University, Poltava***A. Furman,***Applicant for higher education specialty Management, Poltava State Agrarian University, Poltava***A. Hryn,***Applicant for higher education specialty Management, Poltava State Agrarian University, Poltava*

MANAGEMENT OF PRODUCTION AND COMMERCIAL ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE

Зазначено, що під виробничо-комерційною діяльністю підприємства слід розуміти діяльність підприємства, яка спрямовується на виявлення та задоволення потреб споживачів через продаж продукції на ринку з метою одержання прибутку. Проаналізовано, що в умовах ринкової економіки ефективність виробничо-комерційної діяльності підприємства залежить від правильного функціонування механізму повернення вкладених коштів, засобів просування і продажу товарів і послуг. Акцентовано, що одним з основних шляхів підвищення ефективності виробничої діяльності є запровадження у виробництво нових технологій, сучасних форм автоматизації та інформаційних технологій, які передбачають використання досягнень науки та передового досвіду. Досліджено, що витрати є необхідною умовою функціонування підприємства, а їх величина істотно впливає на формування фінансових результатів, а також є основою для оцінки ефективності діяльності підприємства. Доведено, що ефективна виробничо-комерційна діяльність є найважливішою складовою діяльності підприємства, що забезпечує сталий розвиток підприємства, є основним фактором забезпечення його конкурентоспроможності, і від її результатів залежить ефективність всієї господарсько-фінансової діяльності.

It is noted that the production and commercial activities of the enterprise should be understood as the activities of the enterprise, which is aimed at identifying and meeting the needs of consumers through the sale of products on the market for profit. Enterprises now have problems in the process of production and commercial activities, ranging from establishing commercial relations with contractors, the organization of procurement of material resources and ending with cost-effective sales. The problem of improving the efficiency of production and commercial activities is that for each unit of resources (costs) — labor, material and financial — to achieve the maximum possible increase in production and profits. Therefore, it is important to formulate criteria that should most accurately and fully characterize the essence of efficiency as an economic category and be unique for all parts of social production or economic activity. It is analyzed that in a market economy, the efficiency of production and commercial activities of the enterprise depends on the proper functioning of the mechanism of return on investment, means of promotion and sale of goods and services. It is emphasized that one of the main ways to increase the efficiency of production activities is the introduction of new technologies, modern forms of automation and information technology, which involve the use of scientific advances and best practices. Effective selection of suppliers, cooperation with which provides the maximum reward and minimum risk, will help increase the efficiency of commercial activities for the purchase of goods. In the process of acquiring resources for production, costs are incurred. The result of production accumulates in the finished product, which is characterized by the total cost of its production. When selling finished products, resources are transformed into costs. A certain part of the company's resources is transformed into costs during their implementation. It is investigated that costs are a necessary condition for the operation of the enterprise, and their value significantly affects the formation of financial results, as well as is the basis for assessing the effectiveness of the enterprise. It is proved that effective production and commercial activity is the most important component of the enterprise, ensuring sustainable development of the enterprise, is the main factor in ensuring its competitiveness, and its results depend on the effectiveness of all economic and financial activities.

Ключові слова: виробничо-комерційна діяльність, чинники впливу, соціально-економічні інтереси, трансформація ресурсів, управління витратами.

Key words: production and commercial activities, factors of influence, socio-economic interests, resource transformation, cost management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ринки, на яких здійснюється діяльність підприємств, набувають раніше непрагматичних їм особливостей: нестабільність ринкового середовища, спостерігаються значні коливання попиту на товари і послуги, часті зміни кон'юнктури, з'являються нові потреби, які змінюють пріоритети їх визначення. Ці процеси прямо впливають на можливість прийняття результативного рішення стосовно ефективного розвитку підприємства у сучасних умовах, а також ускладнюють процеси планування і прогнозування.

У складних умовах функціонування ринку зростає конкуренція за споживача та ускладнюється процес налагодження системи реалізації продукції, тому оптимальний результат конкурентної боротьби все більше залежить від ефективної організації комерційної діяльності підприємства. У сучасних ринкових умовах однією із ключових складових управління підприємством, що здійснює виробничо-комерційну діяльність, головною метою залишається прибуток і, як наслідок, постійний пошук і застосування різних способів утримання позицій на ринку і збільшення рівня продажів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питаннями управління виробничо-комерційною діяльністю підприємства присвячені роботи закордонних та вітчизняних учених: В.В. Вітлінського, Г.С. Дергільової, В.С. Лень, М.Г. Саєнка, А.Д. Тулуш, А.В. Череп та багато інших. Однак при аналізі і вивченні виробничо-комерційної діяльності підприємства дуже важливо звернути особливу увагу на ту сферу діяльності, яка

взаємодіє безпосередньо з покупцем, з ринком, з грошово-товарним обміном в умовах сформованої конкуренції на існуючому ринку. За таких обставин актуальним у наш час є здійснення управління та пошук напрямів підвищення ефективності виробничо-комерційної діяльності підприємства.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження та обґрунтування управління виробничо-комерційною діяльністю підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

За останні роки проведених у нашій країні реформ ринкові відносини все глибше проникають в економічне життя, змушуючи вітчизняні підприємства адаптуватися до них, використовуючи різні методи господарювання. Економічна криза, швидко мінлива кон'юнктура цін на енергоносії, інфляційні процеси, низька платіжна дисципліна ускладнюють економічне становище підприємств. У цих умовах найважливішого значення набувають питання ефективного управління виробничо-комерційною діяльністю підприємств.

Під виробничо-комерційною діяльністю підприємства слід розуміти діяльність підприємства, яка спрямовується на виявлення та задоволення потреб споживачів у його продукції (послугах), через продаж її на ринку з метою одержання прибутку.

У підприємств нині виникають проблеми у процесі виробничо-комерційної діяльності, починаючи з встановлення комерційних зв'язків з контрагентами, організації закупівель матеріальних ресурсів і закінчуючи економічно вигідним збутом продукції.

Проблема підвищення ефективності виробничо-комерційної діяльності полягає у тому, щоб на кожну оди-

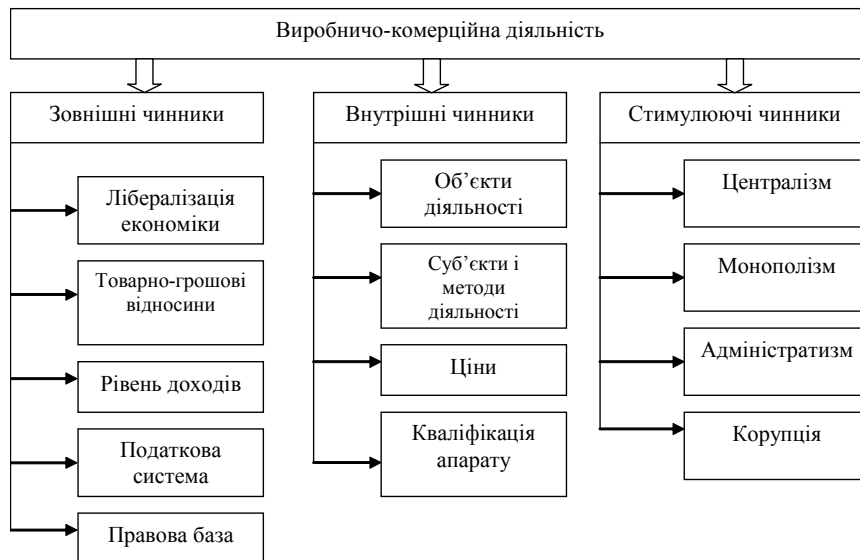

Рис. 1. Чинники впливу на виробничо-комерційну діяльність підприємства

Джерело: [1; 8].

ницю ресурсів (витрат) — трудових, матеріальних і фінансових — досягти максимально можливого збільшення обсягу виробництва і прибутку. Тому важливо сформулювати критерії, які мають найточніше і найповніше характеризувати суть ефективності як економічної категорії і бути єдиним для всіх ланок суспільного виробництва чи господарської діяльності [8].

На рівень економічної ефективності виробничо-комерційної діяльності підприємства мають вплив безліч чинників та умов (рис. 1).

В умовах ринкової економіки ефективність виробничо-комерційної діяльності підприємства залежить від правильного функціонування механізму повернення вкладених коштів, засобів просування і продажу товарів і послуг, отже, головними завдання підприємства повинно бути: прогнозування попиту, вивчення ринку споживачів і конкурентів, здійснення рекламної діяльності, здійснення оптимальної організації господарської діяльності та реалізації інших послуг. Керівництво підприємства повинно вміти виявляти перспективні ринкові можливості, регулювати асортимент реалізованої продукції і прагнути до освоєння нових ринків збуту.

Провідне місце при підвищенні ефективності виробничої діяльності належить устаткуванню. Зростання продуктивності діючого устаткування сприяє належній організації ремонтно-технічного обслуговування, оптимальним строкам експлуатації, забезпеченні необхідної пропорційності у пропускній спроможності технологічно зв'язаних груп, чіткому плануванню завантаженості у часі, підвищенні змінності роботи, скороченні внутрішньозмінних витрат робочого часу. Відповідно до обмеженості ресурсів і важливості їх економії, основними чинниками, які визначають ефективність виробничої діяльності, є трудомісткість, матеріаломісткість і фондомісткість продукції. З цього випливає, що підприємство у своїй діяльності повинне приділяти значну увагу вдосконаленню технології, спеціалізації та концентрації виробництва, організації й оплати праці, впровадженню досягнень науково-технічного прогресу і набутому досвіду [7].

На підприємстві, яке має матеріаломістке й енергомістке виробництво, має місце проблема економії та зменшення споживання сировини, матеріалів та енергії, яка може позитивно розв'язуватися шляхом упровадження маловідходної та безвідходної технології, збільшення виходу корисної продукції чи енергії з одиниці використаного матеріалу, використання дешевих видів сировини, підвищення якості матеріалів за

допомогою первинної обробки, раціоналізації управління виробничими запасами і розвитку ефективних джерел постачання [6].

Одним з основних шляхів підвищення ефективності виробничої діяльності є запровадження у виробництво нових технологій, сучасних форм автоматизації та інформаційних технологій, які передбачають використання досягнень науки та передового досвіду. Вони викликають суттєві зміни в технічному рівні і продуктивності технологічного устаткування, методах і формах організації трудових процесів, підготовці та кваліфікації кадрів.

У процесі закупівлі і постачання товарів встановлюються комерційні зв'язки між учасниками, що представляють підприємства торгівлі, виробників і обслуговують сферу обігу суб'єкти. З закупівельної діяльності починаються комерційні відносини з партнерами. Закупівельна діяльність, і комерційні дії взаємообумовлені, вони здійснюються відповідно до цілей підприємства і змістом розв'язуваних завдань.

Зростанню ефективності комерційної діяльності з закупівлі товару сприятиме ефективний вибір постачальників, співробітництво із якими забезпечує максимальну винагороду і мінімальний ризик. Для цього комерційна служба підприємства повинна проводити порівняльну характеристику постачальників по найважливішим критеріям (у кожного підприємства підстави різні) [1; 2].

Виробничо-комерційна діяльність підприємства залежить від виробництва та реалізації продукції підвищеної якості, що позитивно впливає на соціально-економічні інтереси як виробника продукції, так і торгівлі в цілому (рис. 2).

У процесі придбання ресурсів для виробництва продукції, здійснюються витрати. Результат виробництва накопичується у готовій продукції, що характеризується сукупністю витрат на її виробництво. При реалізації готової продукції, ресурси трансформуються у витрати. Певна частина ресурсів підприємства трансформується у витрати у період їх здійснення [3].

Витрати є необхідною умовою функціонування підприємства. Величина витрат істотно впливає на формування фінансових результатів, а також є основою для оцінки ефективності діяльності підприємства. Досягнення будь-якої мети, забезпечення кінцевого результату потребує витрат. І об'єктивність суспільного розвитку, і факти практичної діяльності, і закономірності сучасної дійсності, і логіка пізнання показують, що спочатку

Рис. 2. Соціально-економічні інтереси підприємства виробника продукції та торгівлі обумовлені виробництвом та реалізацією продукції підвищеної якості

Джерело: [1; 7].

мають місце витрати, а потім результати, пов'язані з цими витратами. З такого порядку і витікає те надзвичайно особливе місце витрат у життєдіяльності всіх суб'єктів господарювання [9].

Підготовка всіх управлінських рішень в області управління витратами, вибору шляхів та форм регулювання їх рівня повинна враховувати всі альтернативні можливості дій та забезпечувати варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень. Проте якими б не здавались ефективними проекти рішень у сфері управління витратами, вони не повинні суперечити основним цілям діяльності підприємства, а також стратегічним напрямкам його подальшого розвитку, оскільки це зрушуватиме економічну базу ефективного і раціонального використання ресурсів у майбутньому періоді.

Ефективна система управління витратами підприємства, організована з врахуванням вищезазначених вимог є підґрунтям високих темпів розвитку підприємства, досягнення ним потрібних кінцевих результатів його ви-

робничої діяльності та постійного зростання ринкової вартості сільськогосподарської продукції.

Основні концепції створення ефективної системи управління витратами на підприємстві наведено у таблиці 1.

Слід зазначити, що завдяки концепціям, конкуренція підприємств як процес у часовому аспекті набуває значного прискорення, але вона може міняти темпи у залежності від широкого ряду факторів, що відповідно знаходять своє відображення у зміні системи управління підприємством та витратами.

Ціна є критерієм, що визначає купівельні сприйняття, і впливає на рішення про покупку товарів. Вона впливає на комерційні результати і прибуток підприємства та знаходиться у тісній взаємодії з факторами ринку.

Процедура закупівель продукції не є односторонньою, вона обумовлюється взаємно-вигідними умовами, як постачальника, так і торгового підприємства. Для цього кожною стороною визначаються мотиви і можливості з купівлі-продажу продукції (табл. 2).

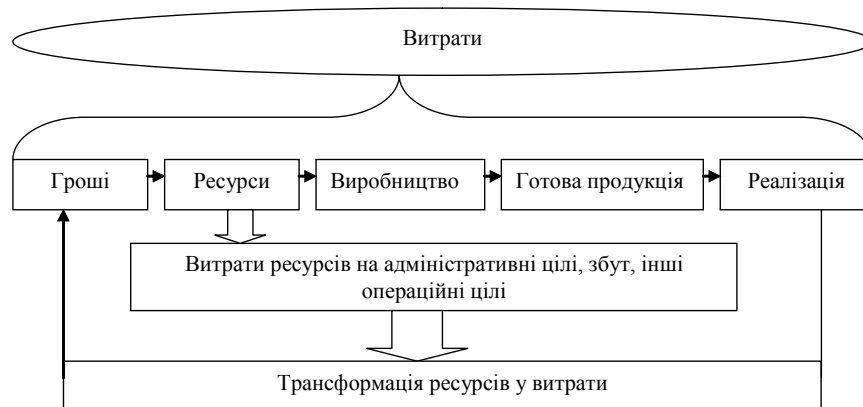

Рис. 3. Трансформація ресурсів у витрати

Джерело: [3; 4].

Таблиця 1. Основні концепції створення ефективної системи управління витратами на підприємстві

Концепція	Характеристика
Витратоутворюючих факторів	Найперша концепція, суть якої полягала у знаходженні структурних і функціональних факторів впливу на витрати, їх усунення або розвиток
Альтернативних витрат	Фінансове рішення приймається у результаті порівняння альтернативних витрат (втрачених можливостей); управління витратами має здійснюватись на основі мінімізації суми реальних витрат підприємства та втраченої вигоди
Доданої вартості	Сучасна традиційна парадигма управління витратами, в рамках якої складові витрат розглядаються на всіх стадіях додавання вартості та основною метою є максимізація різниці (доданої вартості) між закупівлями і реалізацією послуги або продукту
Ланцюжка цінностей	Розроблена для проведення стратегічного аналізу витрат підприємства у порівнянні з конкурентами і їх зниження
Трансакційних витрат	Інтерпретування витрат як витрати на адаптацію підприємства до ринкових умов, що змінюються
АВ-костинг (ABC)	Грунтується на економічному розрахунку реальної собівартості товарів, робіт, послуг, що не вимагає щомісячного моніторингу, не залежить від бухгалтерських розрахунків і має довгостроковий характер
Управління ефективністю	Визначається управління виробничими факторами у різній інтерпретації, які формують втрати виробництва; у більшості випадків сучасні підприємства починають боротися за скорочення витрат з метою підвищення ефективності діяльності коли продукт розроблений і вже переданий у виробництво
Стратегічного позиціонування	Здійснюється аналіз сильних і слабких сторін підприємства порівняно з конкурентами, переваг і загроз діяльності підприємства на ринку

Джерело: [4; 10].

Комерційна діяльність має безпосередній вплив на ефективне виробництво і впливає на різні показники діяльності: обсяг реалізації продукції, рівень витрат, показники оборотності і ряд інших. Від рівня організації комерційної діяльності залежить кінцевий результат роботи підприємства. Комерційна діяльність реалізує зв'язок підприємства з кінцевими споживачами його продукції, забезпечуючи при першочерговому обліку запитів та інтересів споживачів граничну вигідність торгової угоди для всіх партнерів.

Отже, виробничо-комерційна діяльність є найважливішою складовою діяльності підприємства, і від її результатів залежить ефективність всієї господарсько-фінансової діяльності. Ефективна виробничо-комерційна діяльність забезпечує сталий розвиток підприємства і є основним фактором забезпечення його конкурентоспроможності.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Сучасні умови функціонування підприємств характеризуються високим ступенем невизначеності та динамічності зовнішнього середовища, посиленням конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках, що визначає необхідність пошуку нових підходів до формування конкурентних переваг підприємств. В умовах непередбачуваного та хаотично зміненого зовнішнього середовища завдання підприємства полягає у своєчасному реагуванні на зміни. Проте неможливо передбачити зміни, що відбуваються щодня на зовнішньому та внутрішньому ринках, у конкурентному середовищі, серед партнерів та контрагентів, зміни, пов'язані з появою нових технологій, продуктів та технологій, а тим більше — вчасно реагувати до

Таблиця 2. Пропозиції орієнтовані на купівлю-продаж продукції підприємства

Позиції виробників	Позиції торгового підприємства
Забезпеченість торговим асортиментом виходячи з потреб замовників	Розширення асортименту, збільшення товарообігу
Гарантований обсяг поставки продукції	Орієнтація на якість і конкурентоспроможність продукції
Якість продукції, обумовлена технологією виробництва	Задоволення запитів покупців
Престижність і стійкість підприємства	Залучення потенційних покупців
Договірна ціна, регульована ринком	Прийнятність ціни товару, отримання прибутку від виручки
Комерційні угоди та товарно-грошовий обмін з урахуванням зацікавленості сторін	Надійність постачальника і ймовірність поставки
Взаєморозрахунки на основі договору	Забезпеченість і стійкість фінансування

Джерело: [1; 5; 7].

Рис. 4. Формування заходів спрямованих на вдосконалення комерційної діяльності підприємства

Джерело: [1; 7].

них через стратегічні та тактичні зміни. Це змушує підприємства шукати основу для формування конкурентних переваг у внутрішньому середовищі, спираючись на наявні ресурси, можливості та компетенції.

Таким чином, задля покращення ефективності виробничо-комерційної діяльності підприємства необхідно проводити наступні заходи, як та рівні підприємства, так і на рівні держави. На рівні підприємства: забезпечити ефективну систему набору, мотивації та навчання кадрів підприємства; вдосконалювати форми та методи праці на підприємстві тощо). На рівні держави: проведення державної економічної та соціальної політики; забезпечення достатнього розвитку виробничо-господарської інфраструктури і т. д.). Однак, лише використовуючи всю систему чинників у сукупності, можливо досягти високих темпів зростання ефективності розвитку економіки та діяльності підприємства.

Література:

1. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві. Київ КНЕУ. 2014. 480 с.
2. Дергільова Г.С. Прибуток як економічна категорія. Вісник Технологічного університету Поділля. 2017. С. 234—240.
3. Лень В.С., Прощина К.В. Поняття витрат і затрат у бухгалтерському обліку: відмінність та тотожність. Економічний форум. 2013. № 2. С. 277—284.
4. Олійник А.С., Вельбой М.Б., Лук'яновець Н.М. Роль персоналу та виробничих витрат при ефективно-му управлінні підприємством. Агросвіт. 2021. № 7—8. С. 94—102.
5. Оскольський В. Про перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки. Маркетинг. 2017. № 12. С. 30—36.
6. Рожинський А.А. Сутність і значення конкурентоспроможності підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 23. С. 56—61.
7. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства: підручник. Тернопіль. Економічна думка. 2016. 390 с.
8. Селига В.А. Сутність та роль конкуренції в ринковій економіці. Держава та економіка. 2015. № 34. С. 67—74.

9. Тулуш А.Д., Радченко О.Д. Стратегічні напрями бюджетного регулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні. Економіка АПК. 2012. № 10. С. 81—90.

10. Череп А.В. Управління витратами суб'єктів господарювання. Ч. 1: монографія. Харків: ВД "ІНЖЕК", 2007. 368 с.

References:

1. Vitlinsky, V.V. and Velikoivanenko, G.I. (2014), *Ryzkolohiya v ekonomitsi ta pidpryyemnytstvi* [Riscology in economics and business], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Dergilova, G.S. (2017), "Profit as an economic category", *Visnyk Tekhnolohichnoho universytetu Podillya*, pp. 234—240.
3. Len, V.S. and Proshchina, K.V. (2013), "The concept of costs and expenses in accounting: difference and identity", *Ekonomichnyy forum*, vol. 2, pp. 277—284.
4. Oliynyk, A., Velboi, M. and Lukianovets, N. (2021), "The role of personnel and production costs in effective management of the enterprise", *Agrosvit*, vol. 7—8, pp. 94—102.
5. Oskolsky, V. (2017), "On the prospects of becoming a competitive regional economy", *Marketing*, vol. 12, pp. 30—36.
6. Rozhinsky, A.L. (2014), "The essence and significance of the competitiveness of the enterprise", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 23, pp. 56—61.
7. Saenko, M.G. (2016), *Stratehiya pidpryyemstva* [Enterprise strategy], *Ekonomichna dumka*, Ternopil, Ukraine.
8. Seliga, V.A. (2015), "The essence and role of competition in a market economy", *Derzhava ta ekonomika*, vol. 34, pp. 67—74.
9. Tulush, L.D. and Radchenko, O.D. (2012), "Strategic directions of budget regulation of development of agro-industrial production in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 81—90.
10. Cherep, A. V. (2007), *Upravlinnya vytratamy sub'yektiv hospodaryuvannya* [Cost management of business entities], *VD "INZHEK"*, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2022 р.

Zizhou Yang,
2-year Master's student of the Department of Finance,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-6020-2849

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.147

THE IMPACT OF THE CORONAVIRUS EPIDEMIC ON THE PUBLIC FINANCIAL SYSTEM AND CHINA'S RELATED PREVENTION AND CONTROL MEASURES

Цзичжоу Ян,
студент 2 курсу магістратури, кафедра фінансів,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВПЛИВ ЕПІДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ НА ДЕРЖАВНУ ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ І ВІДПОВІДНІ ПРЕВЕНТИВНІ ТА КОНТРОЛЬНІ ЗАХОДИ В КИТАЇ

The novel coronavirus pneumonia has swept the world, causing many places to stop work and production. As a serious external factor, it has always attracted the attention of various countries. How to stabilize the public financial system during the epidemic has been widely studied by various countries. In today's economic globalization, the economies of all countries have begun to be closely linked. If a country's economy is turbulent, it will inevitably lead to the spread of risks, which will affect the public financial system of countries with close economic ties. The novel coronavirus pneumonia is two-sided. While causing national economic turmoil, the world is affected by the epidemic due to the particularity of external factors. So, how to maintain the stability of the public financial system during the epidemic is a simple look, we need to face at least two difficult problems: 1. How to ensure the stability of the public financial system under the influence of the epidemic? 2. How to ensure the stability of their own public financial systems when countries are in economic turmoil? This is not a simple addition, but a more complex interaction. Not to mention, there are still many small problems. For example, the economic development of many countries in the world has been severely impacted, the foreign trade of various countries is facing changes, and the epidemic has led to government overruns, past additional expenditures and other impacts. This may seem like an unsolvable conundrum, but China has an answer worth learning from. Although the experience cannot be completely replicated, in my opinion, it will be easier to come up with a solution suitable for each country by using the experience to solve the problem.

A study of the impact of the coronavirus epidemic on China's public financial system led to the following conclusions: use an active fiscal and monetary policy to promote economic development; optimize the structure of an active fiscal policy and ensure sustainable economic growth; introduce preferential policies for hard-hit industries; optimize the import and export environment; promote the development of international cooperation.

Нова коронавірусна пандемія охопила весь світ, внаслідок чого призвела до зупинки роботи та виробництва. Як істотний зовнішній чинник, вона завжди привертала увагу багатьох країн. Способи стабілізації державної фінансової системи під час епідемії широко вивчалися у різних країнах. У разі сучасної економічної глобалізації економіки всіх країн стали тісно взаємопов'язаними. Якщо економіка країни є турбулентною, це неминуче призведе до поширення ризиків, що вплине на державну фінансову систему країн із тісними економічними зв'язками. Нова коронавірусна пандемія має двосторонній характер, а це означає, що викликаючи національні економічні потрясіння, світ торкнеться епідемії через специфіку зовнішніх факторів. Тож для забезпечення стабільності державної фінансової системи під час епідемії необхідним є вирішення щонайменше двох складних проблем: 1. Як забезпечити стійкість державної фінансової системи в умовах епідемії? 2. Як забезпечити стабільність державних фінансових сис-

тем, коли країни перебувають в умовах економічних негараздів? Це дві непрості та взаємопов'язані проблеми, не говорячи вже про те, що є ще багато дрібних проблем. Зокрема, економічний розвиток багатьох країн світу серйозно постраждав, зовнішня торгівля різних країн зазнає змін, а епідемія призвела до підвищення державних витрат, додаткових витрат та інших негативних впливів. Така ситуація може здатися нерозв'язною задачею, але Китай має відповіді, яким варто повчитися і іншим країнам. Хоча досвід неможливо повністю відтворити, доцільним видається знайти рішення, яке підходить для кожної країни, використовуючи іноземний досвід для вирішення проблеми.

Дослідження впливу епідемії коронавірусу на державну фінансову систему Китаю дозволило розробити такі рекомендації: використовувати активну фінансову та грошово-кредитну політику для сприяння економічному розвитку; оптимізувати структуру активної фінансової політики та забезпечити стаке економічне зростання; впроваджувати пільгову політику для дуже постраждалих галузей; оптимізувати середовище імпорту та експорту; сприяти розвитку міжнародного співробітництва.

Key words: epidemic, public finance, economic turmoil.

Ключові слова: епідемія, державні фінанси, економічні потрясіння.

FORMULATION OF THE PROBLEM

Since the large-scale outbreak of the new coronavirus pneumonia, the negative impact has far outweighed the positive. Although the impact in China is great, it still seems optimistic among countries around the world. Since the main impact of the new coronavirus pneumonia is discussed, I think it is easier to understand the degree of harm by taking a more representative United States for analysis.

At the beginning of 2020, the U.S. economy fell into the worst recession since the Great Depression, and the new coronavirus pneumonia is the main culprit. Although the vaccine has gradually brought life back to normal in the United States, the data will not lie (Fig. 1).

It can be seen that the most obvious impact of the new coronavirus pneumonia on the US economy is the unemployment rate. The last time there was a surge was during the financial crisis. The harm caused by the new crown pneumonia is not small in comparison, but it is still an average value. If you analyze it in detail, you will find that the impact is more serious. In February 2020, before the epidemic hit the U.S. economy, the unemployment rate in the United States was 3.5%. By April 2020, the unemployment rate in the United States reached 14.8%. The highest level ever recorded. But this is also the period when

the impact of the new crown is the worst. From April 2020 to August 2020, the unemployment rate fell by 6.4 percentage points to 8.4%, and by May 2021, the unemployment rate continued to decline to 5.8%. It can be seen that although it is improving, the trauma caused by the epidemic is still affecting the US economy.

From the point of view of interest rates, here I choose short-term interest rates that are more volatile. Since 2014, short-term interest rates in the United States have been on the rise, reaching 2.21% per year in 2019, but in 2020, it will drop to 0.53% per year, this is to use lower interest rates to stimulate consumption.

In terms of gross domestic product, in 2020, the U.S. gross domestic product experienced the largest contraction since World War II and the first contraction since the Great Recession between 2007 and 2009. Consumer spending fell 3.9%, the worst performance since the Great Depression in 1932. And consumer spending accounts for up to two-thirds of the U.S. economy, so it's conceivable that the impact on the U.S. is huge [1; 2].

PURPOSE AND FORMATION OF THE ARTICLE

Although the new type of coronavirus pneumonia is raging and sweeping the world, the Chinese economy has

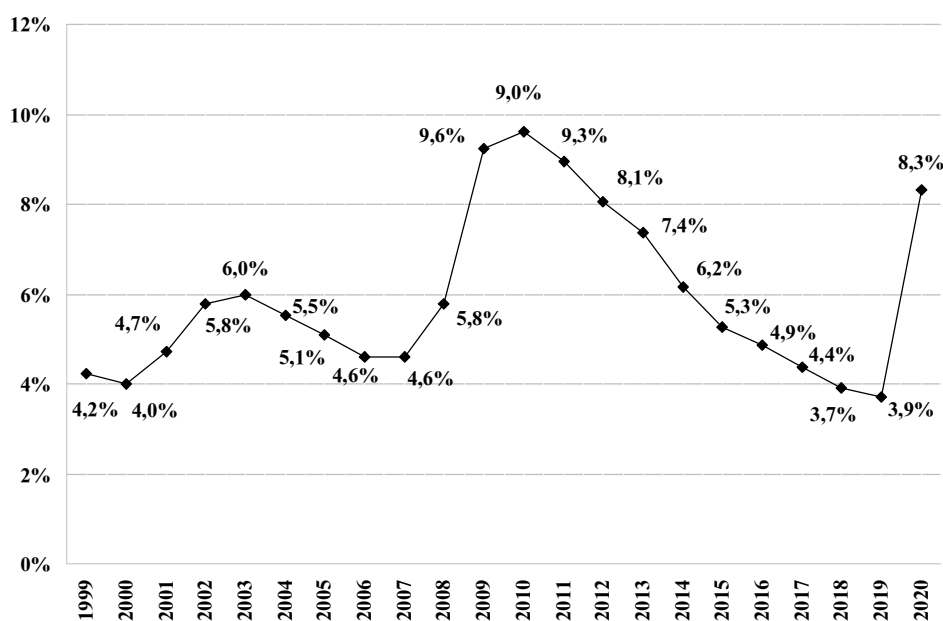

Figure 1. U.S. unemployment rate from 1999 to 2020

Data source: [7].

withstood the stress test, showing strong recovery capabilities and vigorous vitality, and took the lead in breaking out of the haze of the epidemic to achieve recovery. Therefore, this article mainly discusses how to stabilize the public financial system during the epidemic, and will draw on the experience of China. The main focus of the article is: how to use China's experience to deal with the direct and indirect impact of the new coronavirus pneumonia on the country, that is, how to reduce the impact on the national economy and the impact of economic fluctuations in other countries.

MAIN MATERIAL

Direct impact. Peter Kazinovskiy said: Stability is the basic premise of development. Without stability, nothing will happen. This is the conclusion drawn by the Polish people after summarizing the development process of Poland in the past 20 years. Peace and stability are the foundation of a country's development and a necessary prerequisite for global economic and social development. Only with social stability can development be stable and lasting.

The epidemic brought about not a struggle between people, but a struggle between people and nature, but the impact is no less than war. The rising number of deaths is accompanied by economic turmoil. In this earthquake, the government cannot decide a person's life or death, but it can decide whether the public financial system is stable, which indirectly affects the outcome of the battle.

The new type of coronavirus pneumonia spreads rapidly, so when a large number of outbreaks occur in a country, it is inevitably accompanied by large-scale shutdowns, and the economic turmoil caused by shutdowns is huge. The three major industries in any country will face the crisis, especially the tertiary industry. Taking China as an example, because the primary industry is mainly agriculture, although the inconvenience of transportation and lack of labor caused by the epidemic will lead to inefficiency or even stop of agricultural production activities, the "green channel" given by the government and timely online with the transformation and upgrading of sales, the impact of the epidemic can be quickly and effectively controlled. The secondary industry is also the industry. For the light industry, the shutdown of offline brick-and-mortar stores and factories has a huge impact. From January to November 2020, the national online retail sales reached 10,537.4 billion yuan, a year-on-year increase of 11.5%, compared with 1.5%. -In October, it accelerated by 0.6 percentage points; among which, the online retail sales of physical goods increased by 15.7%, accounting for 25% of the total retail sales of consumer goods. Therefore, by means of online sales, the impact of the epidemic can be alleviated slightly, while the heavy industry has a better prospect after resuming production due to its relatively large income elasticity. The tertiary industry, that is, the service industry, has been greatly affected. Whether it is catering, tourism, transportation and other industries, it can be said that they will face serious losses, but considering that they will face retaliatory consumption in the future, the impact on these industries depends to a large extent on the government's subsidy policies and The length of the business closure is short, so the government needs to devote most of its attention to these industries and use the government's credibility to quickly bring the epidemic under control in a short period of time. The severely damaged industries will be closed for a short period of time and have small losses. However, at the same time, the government still needs to take into account the use of medical items and online service industries such as video games. Although the economy will generally decline during the epidemic, these industries will inevitably rise in the opposite direction, so it cannot be too high. Estimate the negative impact of the pandemic on the economy (Table 1) [3].

Table 1. Retail sales of consumer goods in the country in 2016–2020

Years	Total retail sales of consumer goods (100 million yuan)	Growth rate, %
2016	332316	10.4
2017	366262	10.2
2018	380987	9.0
2019	411649	8.0
January-November 2020	351415	-4.8

Data source: China Intelligence Network (www.askci.com)

Table 2. China's import and export value and growth rate

Years	Import value, trillion yuan	Growth rate, %	Export value, trillion yuan	Growth rate, %	Total import and export, trillion yuan	Growth rate, %
2017	12.46	18.4	15.33	10.8	27.79	14.2
2018	14.09	12.9	16.42	7.1	30.51	9.7
2019	14.31	1.6	17.23	5	31.54	3.4
2020	14.23	-0.7	17.93	4	32.16	1.9

Data Sources: www.baidu.com

Therefore, in the face of the most direct impact of the epidemic, the government needs to use policies. For example, for the most affected catering industry, retail industry and other industries, whether there are small or micro-enterprises, the government should implement tax reduction policies, while reducing Tax policy can go hand in hand with loose monetary policy. Overall, the policies of various regions have been implemented in four aspects: strengthening financial support, reducing the burden on enterprises, stabilizing the workforce, and optimizing approval services. The specific measures include reducing financing costs, ensuring credit balances, reducing taxes and fees, rent reduction and exemption, and delaying payment. Social Security, Refunded Unemployment Insurance, and more. However, because the problems faced by different regions are similar but not heterogeneous, the degree of impact and the industry is different. Therefore, in the process of precise policy implementation, differentiated guidance should be implemented according to the characteristics of the industry in each region.

Indirect impact. The indirect impact of the novel coronavirus pneumonia is mainly reflected in import, export and investment. Trade has been severely damaged in the epidemic, and the epidemic in trading countries will also increase the negative impact of the epidemic. In order to prevent the spread of the epidemic, countries have restricted the flow of people and strictly controlled the import and export of goods, and import and export activities have suffered serious losses under these unfavorable conditions. The new crown epidemic has reduced international transportation routes. Many countries have improved the customs import inspection standards and extended the customs clearance time of goods. The resulting market uncertainty and the extension of delivery dates have led to increased pressure on import and export trade. In the first quarter of 2020, China's exports of goods fell by 1.4% compared with the same period last year, and imports of goods fell by 0.7% compared with the same period last year. However, from the perspective of the overall trade situation, China's total import and export volume in the first quarter fell by 6% compared with the same period last year, and the adverse impact of the epidemic on China-EU trade is deepening. The novel coronavirus pneumonia has a significant impact on the stability of the public financial system, and will have a certain impact on all aspects of the economy in a short period of time. However, will the negative impact of the epidemic on the public financial

system continue, or how long will it take? Different scholars hold different views on whether the disappearance of talent will cause long-term economic impact. However, many experts in China believe that the epidemic will trigger two to three rounds of financial shocks around the world. The sluggishness of the supply and demand ends of the international trade supply chain caused by the epidemic is still in progress, and the economy will take a long time to recover (Table 2) [4; 6].

At a time when the world governance structure is changing, the outbreak of the new coronavirus pneumonia is undoubtedly a test for all countries in the world. Before the outbreak of the epidemic, the prevalence of global trade protectionism had an adverse impact on world trade. It can be said that the outbreak of the epidemic, it is a huge challenge to the trade environment of various countries. If the response is not timely and effective, it will cause violent fluctuations or even collapse of the public financial system. How to respond is a problem that each country should consider. First of all, it can be implemented in parallel with the tax reduction policy for small and medium enterprises, reducing taxes for enterprises whose main business is foreign trade, and reducing the serious losses caused by international turmoil. Secondly, active fiscal and monetary policies, such as adjusting aggregate demand through fiscal spending and tax policies, as well as statutory reserve ratios, rediscount policies and open market operations, can stimulate the economy and ensure the stability of the public financial system. The last is to seek international cooperation to reduce trade barriers. Although international aid is accompanied by certain losses, it has always been difficult for recipient countries to accept it, but international aid still plays a certain emergency role [5].

CONCLUSION AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

The novel coronavirus pneumonia brings both challenges and opportunities. If it can quickly recover from the epidemic, it will bring unexpected benefits. In the face of the turbulence brought about by the epidemic to the public financial system, the country needs to respond to the situation in a timely manner. It is important to analyze the damage situation and learn from the governance experience of other countries. This paper draws the following conclusions from the analysis:

1. Use active fiscal and monetary policies to promote economic development, optimize the structure of active fiscal policies, and ensure sustainable economic growth. Due to the impact of the new coronavirus pneumonia, the economies of all countries in the world have been affected more or less, causing the economy to decline, which also poses challenges to the public financial system. Active fiscal and monetary policies can stimulate the economy, more or less to a certain extent, it stabilizes the public financial system.

2. Implement preferential policies for severely damaged industries. Of course, the specific situation should be analyzed by analyzing the damage situation, taking into account the upcoming proactive fiscal and monetary policies and retaliatory consumption after the epidemic, to reduce taxes to an appropriate degree, and to stabilize the public financial system while avoiding the government The loss is too great.

3. Optimize the import and export environment. The novel coronavirus pneumonia has brought about not only the downturn of the domestic economy, but also the turmoil in the public financial system of the trading countries. Due to the particularity of the crisis, the import and export inspections and restrictions are even more stringent, and the import and export are seriously damaged. Therefore, Optimizing the import and export environment and formulating relevant policies is what the government needs to seriously consider.

4. Seek international cooperation. Although international mutual assistance is generally accompanied by losses, considering that it can alleviate the negative factors brought about by the crisis and reduce the long-term negative impact after the crisis, receiving international assistance is not an option.

All in all, the government should formulate corresponding actions according to its own losses, and learn from the experience of other countries, seek safer and more stable solutions, face the challenges brought by the epidemic, and seize the opportunities to strengthen national strength and increase international influence.

Література:

1. Review of China's Economic Operation in 2020 and Forecast of Economic Trend in 2021. China Business Industry Research Institute. 2021. URL: <https://www.163.com/dy/article/FVJLB55305198SOQ.html>
2. Chongbei. How big is the impact of the new crown epidemic on the U.S. economy? These aspects can be explained". 2021. URL: https://www.sohu.com/a/475863149_125484
3. Lin W., Hao X., Kan X., Li H., Wu M., and Wang Q. The Impact of the New Coronary Pneumonia Epidemic on the Economy and Policy Recommendations. 2020. URL: https://theory.gmw.cn/2020-02/10/content_33541497.htm
4. Yang S. Analysis of the impact of the new crown epidemic on economic development. 2020. URL: <https://www.docin.com/p-2489523204.html>
5. Chai J. Impact and Measures on China's Economy. 2020. URL: <https://www.21ks.net/lunwen/zgjilw/144669.html>
6. Zhao J. China's Economy under the Shock of the Epidemic — Theoretical Framework, Dynamic Comparison and Panoramic Scanning. 2020. URL: <https://www.gelonghui.com/p/373659>
7. United States: Unemployment rate from 1999 to 2020. The official site of Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/263710/unemployment-rate-in-the-united-states/> (дата звернення: 10.01.2022).

References:

1. China Business Industry Research Institute (2021), "Review of China's Economic Operation in 2020 and Forecast of Economic Trend in 2021", available at: <https://www.163.com/dy/article/FVJLB55305198SOQ.html> (Accessed 10 Jan 2022).
2. Chongbei (2021), "How big is the impact of the new crown epidemic on the U.S. economy? These aspects can be explained", available at: https://www.sohu.com/a/475863149_125484 (Accessed 10 Jan 2022).
3. Lin, W., Hao, X., Kan, X., Li, H., Wu, M., and Wang, Q. (2020), "The Impact of the New Coronary Pneumonia Epidemic on the Economy and Policy Recommendations", available at: https://theory.gmw.cn/2020-02/10/content_33541497.htm (Accessed 10 Jan 2022).
4. Yang, S. (2020), "Analysis of the impact of the new crown epidemic on economic development", available at: <https://www.docin.com/p-2489523204.html> (Accessed 10 Jan 2022).
5. Chai, J. (2020), "Impact and Measures on China's Economy", available at: <https://www.21ks.net/lunwen/zgjilw/144669.html> (Accessed 10 Jan 2022).
6. Zhao, J. (2020), "China's Economy under the Shock of the Epidemic — Theoretical Framework, Dynamic Comparison and Panoramic Scanning", available at: <https://www.gelonghui.com/p/373659> (Accessed 10 Jan 2022).
7. The official site of Statista (2022), "United States: Unemployment rate from 1999 to 2020", available at: <https://www.statista.com/statistics/263710/unemployment-rate-in-the-united-states/> (Accessed 10 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 22.01.2022 р.